

641923

T. LXXIII.

P. 1906 кн. V.

Рік XV.

**ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.**

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛІОПІЇ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVSKYJ.

B. LXXIII.

1906, V B.

XV Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під надзором К. Беднарського.

—+— Вышло 2 (10) / X 1906. —+—

Т. LXXIII.

Р. 1906 кн. V.

Рік XV.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,
ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬБОЛЬОПІЇ Й ЕТНОГРАФІЇ,
виходить у Львові що два місяці під редакцією
МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOGOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE

REDIGIERT VON
MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

B. LXXIII.

1906, V B.

XV Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Вийшло 5 (18) / X 1906.

НБ ПНУС

641923

Прикарпатський університет
ім. Василя Стефаника
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ІНВ. № 64 1923

Зміст LXXIII тому.

---

1. Зміст тому . . . . . с. 3—4
2. До історії українського вертепа XVIII в., історично-літературні студії й матеріяли, Дра Івана Франка, VI—X (кінець) . . . . . с. 5—64
3. Ритміка українських народних пісень, написав Філярет Колеса, IV. Огляд пісенних форм української народної поезії (кінець буде) . . . . . с. 65—118
4. Велика родина в Мшанци Старосамбірського пов., написав Михайло Зубрицький . . . . . с. 119—124
5. До історії організованя національних гвардій в р. 1848: Польська нелегальна гвардія в Станиславові, написав Іван Кревецький . . . . . с. 125—142
6. Автобіографія холмського священика з першої половини XIX віка, подав Іван Крип'якевич . . . . . с. 143—157
7. Miscellanea: а) З облоги Белза в 1352 р., под. М. Грушевський; б) Польська „Резниця“ в Станиславові, под. Б. Заклинський; в) До генези творчости М. Шашкевича, под. І. Созанський . . . . . с. 158—165
8. Наукова хроніка: Огляд часописей за 1905 рік: Часописи українсько-руські, огляд І. Джиджори й І. Кревецького (реєстр обговорених часописей на с. 237) . . . . . с. 166—186
9. Бібліографія (рецензії й справоздання, реєстр обговорених праць на с. 237) . . . . . с. 187—238
10. Оголошення . . . . . с. 239—244

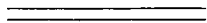
Inhalt des LXXIII Bandes.

---

1. Inhalt des Bandes . . . . . S. 3—4
2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, lite-

ratur-historische Studien und Materialien von Dr. Ivan Franko, VI—X (Schluss)	S. 5—64
3. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von Philaret Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung (Schluss folgt)	S. 65—118
4. Die Grossfamilie im Dorfe Mšaneč (Bezirk Alt Sambir in Ostgalizien), von Michael Zubryčkyj	S. 119—124
5. Zur Geschichte der Organisation der Nationalgarden im J. 1848: Die polnische „Illegale“ Nationalgarde in Stanislaw, von Ivan Krevečkyj	S. 125—142
6. Autobiographie eines gr.-kat. Pfarrers von der Diözese Cholm aus der ersten Hälfte des XIX Jhrh, mitgetheilt von Ivan Krypjakovyč	S. 143—157
7. Miscellanea, von M. Hruševskýj, B. Zaklynskýj, I. Sozanickýj	S. 158—165
8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 — Die ukrainischen Zeitschriften, von I. Džydzora und I. Krevečkyj (Register siehe S. 237)	S. 166—186
9. Bibliographie (Register der besprochenen Publikationen siehe S. 237)	S. 187—238
10. Annonce	S. 239—244

Inhalt voriger Bände siehe den ersten Band jedes Jahrganges.

До історії українського вертепа XVIII в.

Історично-літературні студії й матеріали Дра Івана Франка.

VI.

В аналізі нашої вертепної драми піднесено було генетичний зв'язок її поодиноких епізодів зі старшими польськими та українськими інтермедіями та комічними діяльогамп. Подамо тепер одну таку інтермедію, заховану в пізній копії з XIX в., та про те інтересну тим, що порівняне виказує її як взірць вертепної сцени, що вже в початку XVIII в. дістала ся з України на Сибір, і забута на Україні, дожила в Сибірі до половини XIX в.

У рукописній збірці о. Петрушевича, зложеної у Народнім Домі у Львові (ч. 107), маємо дві комедії, з яких одна зложена по часті польською, а по часті руською, а друга майже вся (тоб то з виємком деяких руських фраз у жидовій пісні) польською мовою. Вважаючи обі ті комедії важними причинами для історії нашого вертепа, подаємо їх тут у повних текстах. Співанник ч. 107, в яким вони стоять на самім початку, се груба книжка формату 4-го, оправлена і захована вповні. Вона має титул, що містить у собі заразом її історію. „Піснь свѣтловыи збравій чрезъ Іерея Іванна Дронжжеского, пароха Бѣловѣжницкого дня 14 Авгста 1839 року, списанній чрезъ Францѣшка Скѣбкнського въ Могилницы дня 25 Івнія 1857 року“. Підписано ще раз латинкою: Franciszek Skibinski. Хто був той Скібінський, з дальшого змісту рукопису не видно. Весь збірник містить у собі на 432 сторонах 209 пісень польських, руських і московських, писаних виразним, декуди з груба оздобним руським (кирильським, але заокругленим) або латинським письмом. Все писано старанно; можливо, що первісний збирач, о. Дронжжеський, деякі пісні ретушував або й сам komponував, та в усякім разі він мусів мати під рукою крім пісень записаних із уст

народа досить багату збірку старших рукописів, із яких узято очевидно й обі подані даліше комедії, зложені певно не пізнійше остатньої чверти XVIII віку.

Перша з них має титул „Rozmowa między Polakiem i kowalem“. Як тексти дальших, особливо просторійших пісень копіст (певно не автор) ділить на „пункти“, так і тут сї пункти значать сцени, в яких акція циклічно повторяєть ся в ріжних варіантах. На жаль перед текстом не подано ніяких ремарок, коли, де й як виставляла ся та гра і відки взяв її о. Дрон-жевський. Друкую тут її текст, заховуючи вповні правопис рукопису, змінивши хиба інтерпункцію та пропускаючи рефрен, яким кінчить ся кождий „пункт“.

Rozmowa między Polakiem i kowalem.

1. Punkt.

Polak. Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!

Коваль. Доброго здоровья вамъ жичъ, моснапе.

P. A tu kowal mieszka?

K. Тю.

P. Masz ty żelazo?

K. Маю.

P. Węgle masz?

K. Маю.

P. Kliszcze masz?

K. Маю.

P. Młoty masz?

K. Маю.

P. Wszystkie naczynie masz?

K. Маю.

P. A kropidło ty masz?

K. Маю.

P. Różnijcież mi kowala!

(Na stronie) **Spiewacy** (spiewają):

Zagrajcież mi kowala, kowala!

Teraz mi czas pozwala, pozwala.

Pójdź do babusi, chociaż biedna,

U niey cureczka jednym jedna,

Hoc, hoc, hoc, hoc!

U niey cureczka jednym jedna;

Hop, hop, hop, hop!

Jednym jedna.

2. Punkt.

Polak (mu spiewa):

Jaworowe kulka,
Dębowa rozwórka,
Trzeba by to okować.

K. Ковавъ бимъ, мспанъ,
Та безъ гроші карманъ.

P. Co, co muwisz, gałganie, co?

K. А чоґо ся вашецъ такъ гнѣваєте?

И повѣдаю, же ковав бимъ, мспанъ,
Та безъ гроші карманъ.

Вже то дґже добре тое знати,
Що не маешъ Вашецъ за що воза ковати.

P. Jak to, albo też to ja nie mam pieniędzy?

K. Та я бачґ, що вашецъ не покажете нецди.

И вже давно знаю тай количниі люде,
Що въ твоего бат'ка воза кованого не бґло,
Тай въ тебе не бґде.

P. Kto na to przyzna?

K. Громада.

P. Gdzie jest?

K. Тутъ есть.

P. Niech że mówi.

K. А правда, панове громада?

Громада. Тадже прайда [sic!].

P. Proszę cię, panie kowal, mnie tak nie posponować,
То cię бѣдѣ zawsze winem częstować.

K. Не хочґ я вина твоего,

Гляди но ти носа своего!

Чи не наив' бисъ ся хочъ золи,

Коли би тобѣ тил'ко подали?

P. A nie kawalerska to jest rzecz, abym się frasował;

Nie będę cię prosił, będziesz tego żałował.

Ja rozumiałem, że ty jesteś coś podściwego,

A ty, jak widzę, nie dobrego.

Różnijcież mi kowala!

(Na stronie) **Spiewacy** (spiewają):

Zagrącież mi kowala, kowala (i т. д. ut supra).

3. Punkt.

Polak (sam spiewa):

Przepiłem ja czerwony złoty,

- Chodząc do panny w zaloty,
Ale mi jego nieco żal.
- К.** А дивѣтъ по ста, панове громада,
Іїкій той Лашокъ провор'пій!
Щирѣ мѣднанѣ полѣшкѣ пропивѣ,
Та каже, що червоній волотій.
- Р.** Со, со mówisz, kłutniku, со?
- К.** Ії кажѣ, жесѣ щирѣ мѣднанѣ полѣшкѣ пропивѣ,
Та кажешѣ, що червоній волотій.
- Р.** Ale ja mówię, że czerwony złoty,
Chodząc do panny w zaloty.
- К.** Знаю, знаю, щосте до Берка ходили,
Бо сте егѣ наймичкѣ собѣ любили.
Правда, же вона хороша бѣла,
Тил'ко колибѣ зѣ вашецѣ смѣхѣ не зробила.
И вже послѣхайте людей та перестан'те ходити,
Волите пѣти до винницѣ колодки точити.
- Р.** Kto? Co? ja? Żebym był browarnikiem?
Wole być przy dworze dobrym szeladnikiem.
- К.** Правда, правда, щосте въ винницы за челядника бѣвали,
И добре весломѣ по кадцѣ вѣганали.
- Р.** Kto na to przyzna?
- К.** Громада.
- Р.** Gdzie jest?
- К.** Тутъ есть.
- Р.** Niech że mówi.
- К.** А прав'да, панове громада?
Громада. Тадже прайда.
- Р.** Proszę cię, panie kowal, mnie tak nie buzować;
Już cię miodem poczęstuję i mogę czym uderować.
- К.** Вже мене вашецѣ медомѣ не частѣи
И дорогимѣ дарѣн'комѣ не дарѣи!
Тутъ волиш подаровати
Бер'ковѣи наймичцѣ а своей коханцѣ,
Іїкѣ прійдешѣ до неи,
Аби не сказала арендар'цѣ.
- Р.** A nie kawalerska to jest rzecz, abym się frasował.
Nie będę cię prosił, będziesz tego żałował.
Ja rozumiałem, że ty jesteś coś podściwego,
A ty, jak widzę, nie dobrego,
Rznicieź mi kowala!

(Na stronie) **Spiewacy** (spiewają):
Zagraycieź mi kowala, kowala i t. d. us.

4. Punkt.

Polak (sam spiewa):

Przepiłem ja woły,
Co chodzili w roli,
Ale mi ich nieco żal.

- K.** А чи не ти то моспанъ прошили воли,
Що вони въ вашецъ пѣколи не бѣли?
- P.** Co, co mówisz, oszuście, co?
- K.** Албожъ вже не чешть? **И** повѣдаю:
Чи не ти то моспанъ пропили воли,
Що вони въ вашецъ пѣколи не бѣли?
- P.** Jak to? Albo też to u mnie po te czasy
Siwych wołów par dwie nie bywało,
A jeszcze do tego para czarnych młodzików,
Kiedy chcesz wiedzieć, Chamonie Nawryło!
- K.** Ага, га, нагадали вашецъ Хамоне Гаврило,
Але чомъсь и вашецъ вчинило ся не мило.
Та вже ми тоє дѣже добре знаемо
И такъ сами неразъ ѿ дръгнхъ чѣмо,
Що оу вашецъ паръ тысячъ съ чотыри бѣвало,
А що тыхъ чорнихъ скакѣнкѣвъ, то и лѣкѣ не стало.
То то вони вашецъ по за плечѣ хорошен'ко ѿрвали,
А въ ѿчкѣрѣ пѣдъ помсомъ, то съ тѣломъ стоим.
- P.** Kto na to przyzna?
- K.** Громада.
- P.** Gdzież jest?
- K.** Сѣть есь.
- P.** Niechże mówi.
- K.** А правда, панове громада?
- Г.** Тадже прайда.
- P.** Proszę cię, panie kowal, mnieć mnie za dystyngowanego,
А не так, żeś mnie zdefamował właśnie jak ostatniego.
- K.** Самсте ся вашецъ надѣвали,
Босте поза плечѣ товаръ мавали,
И такъ есте казали, що нема надъ васъ;
Не знаю тил'ко, чи не схочите далѣ пѣти вѣдъ насъ.
- P.** А nie kawalerska to jest rzecz, abym się frasował!
Nie będę ciebie prosił, będziesz tego żałował.
Ja rozumiałem, że ty jeźdź coś podsciwego,

A ty, jak widzę, nic dobrego.
Rzńijcież mi kowala!

(Na stronie) **Spiewacy** (spiewają):

Zagraycież mi kowala, kowala i т. д.

5. P u n k t.

Polak (sam spiewa).

Przepilem ja konie
Co chodzili w bronie,
Ale mi ich nieco żal.

K. А чи не ти то вашецъ конѣ пропили,
Що сте ихъ въ Бердичевѣ безъ грошей кѣпили?

P. Со, со muwisz, hajdaku, со?

K. Видишь, якъ правди не дочѣваешъ!

И кажѣ, чи не ти то вашецъ-конѣ пропили,
Що сте ихъ въ Бердичевѣ безъ грошей кѣпили?

P. Kto? со? ja miał bym bydź takowym człowiekiem,
Żebym bez pieniędzy kupował?

Albo też to ja nie jestem oycowskim synem,
Abym tak żartował!

Ja tylko gdzie pojedę, to zawsze złotem szafuję,
A czasem i za drobną białą monetę towar kupuję.
A ty mnie niecnotliwym synem nazywasz!

Nie wiem tylko, ty tey krotofili czy nie [nad]używasz.

K. Вже моспанъ тамъ и безъ фѣли добре грали

Власне такъ въ фарини,

Тай вашецъ си не ѡшѣкали.

Зпати, що изъ дитинства тоей штѣки сте си вѣчили:

Икъ грошей нема,

Абисте и безъ грошей кѣпили.

Зъ меже пасъ тѣтъ жаденъ такои не докажетъ, такъ вашецъ, штѣки,

Щоби вола ал'бо коня привести, скоро взывши въ рѣки.

P. Kto na to przyzna?

K. Громада.

P. Gdzież jest?

K. Гдѣ естъ.

P. Niech że mówi.

K. А прав'да, напове громада?

G. Таже прайда, прайда.

P. Proszę cię, przestań mnie tak buzować, mój kochanku!

Już ci to wszystko oddam, со mam w domu w zbanku.

K. Вже ви що маєте въ збанкѣ, тримайте

И своей коханцѣ, а Берковѣй паймичцѣ ѿдайте,
 Жеби васъ въ своемъ сердцѣ завше тримала
 И щоби собѣ вашецю хорошогѣ оукохала.

P. A nie kawalerska to jest rzecz, abym się frasował.
 Nie będę ciebie prosił, będziesz tego żałował.
 Ja rozumiałem, że ty jesteś coś podsciwego,
 A ty, jak widze, nic dobrego.
 Różnijcież mi kowala!

(Na stronie) **Spiewacy** (spiewają):

Zagraycież mi kowala, kowala i t. d.

6. Punkt.

Polak (sam spiewa).

Przepiłem ja kaftanik,
 Na wkoło złoty galanik,
 Ale mi go nieco żal.

K. Той то, той каданникъ вськагѣ гатѣнкѣ,
 Що вашець въ нѣмъ неразъ заживали
 Рѣз'нои бѣди и фрасѣнкѣ.
 Бо въ той часъ добре сѣ вашець мавали:
 Коли не нѣдъ столомъ, то въ грѣбѣ сте сѣ въ нимъ ховали.

P. Ja, prawda, co teraz, i w ten czas dobry rozum miał.
 Ale ty, jeszcze raz ci mówię,
 Jak niepodsciwyi łiesz,
 Abym się pod stołem kładł albo w grubę chował!
 Ja nigdy nie mogę się rozejść z piernatem,
 Kołderką jedną i drugą i z trzecią poduszką,
 A saską robotą okute łożko.

K. Прав'да, прав'да, щосте спали въ Берка нѣдъ грѣбою,
 Хоцажъ тамъ завше бѣло вѣско.
 Нѣкъ сѣ тежъ конечно захотѣло до наймички,
 То хочъ така нѣчъ невидна,
 То сте нишли, когда би бѣло и ѿтакъ груз'ко.

P. Kto na to przyzna?

K. Громада.

P. Gdzież jest?

K. Ѽтъ естъ.

P. Niech że mówi.

K. A прав'да, панове громада?

Г. Тадже прайда, прайда.

P. Proszę cię, panie kowal,
 Zaniechaj już ze mnie takie drwiny robić!

Ot woleisz poyść do kuzni, żelazo na szynale odrobić,
I woleisz sobie zawczasu wszystkiego nagotować,
Abyś miał czym koła y wasażek okować.

К. Пѣдете вашецѣ вер'хомъ на палицѣ,
Щоби вашецѣ не поили копей зацѣцѣ
Бо то звѣрива злостна,
Хоцяжъ мала и безхвоста;
Пѣкъ сѣ конѣ излакають,
То пречъ вѣцѣ колѣсъ не тил'ко шиналѣ,
Али и штаби повѣдлѣтають.
А такъ волите пѣшки пѣти помален'кѣ,
То хоцяжъ принѣзнете сѣ,
Можети вѣвѣйти до Берка до хати потихен'кѣ.

Р. A nie kawalerska to jest rzecz, abym się frasował!
Nie będę ciebie prosił, będziesz tego żałował.
Ja rozumiałem, że ty jeźdź coś podsciwego,
A ty, jak widzę, nie dobrego.
Różnijcież mi kowala!

(Na stronie) **Spiewacy** (spiewają):

Zagraycież mi kowala, kowala i t. d.

7. Punkt.

Polak (sam (spiewa).

Teraz mi oddadzą,
I wszystko przyprowadzą,
Nie trzeba mi się frasować.

К. Не фрасѣйте сѣ, мопане, не фрасѣйте
И голови собѣ не пѣйте!
Сѣть принесѣтъ вашецѣ въ подолкѣ,
Що сте наробили, холчачи въ Берковѣ коморкѣ.

Р. I cożby to złego miało być,
Żebym ja miał co takowego zrobić?

К. Нѣ, вже ви добре зробили,
Бо сте сѣ на Берка зашвили.
Бо єсть голова въ оухами,
Сѣчи и рѣски въ ногами,
И тѣи штруби,
Где мають бѣти зѣби.

Р. Już nie wiem, co z tobą gadać,
Bo moja głowa z twoją nie może się zgadzać.
Cygan swoje,
A czart swoje.

Już jak moge, głową wykrecuje,
A według myśli mojej nie wychodzi na moje.

- К. Крґти вже мопане, не крґти,
 Їкь та вашецѣ жпчґ вѣт'ци безъ бѣди пѣти!
 Бо такъ ста вашецѣ вѣхочите вѣ нами
 Довше тґ забавляти,
 Глядѣть же тогѡ, чи не схсчеть кто
 Зѣ вашецѣбною чґприною пожартувати!
- P. Kiedy wy chcecie żartować z mojemł włosami,
 Bądźcież mi zdrowi i biycie się sami!

Отея „Rozmowa“, їдка сатира на пусту самохвальбу та брехливість польського підпанка, написана певно Русином; згадка про Бердичів показує околицю, де вона могла повстати: північна часть Поділя або Волинь; такі слова, як „мідяна полушка“, „фарина“, тут очевидно перекручене замісь „фараона“, відомої й у Поляків XVIII в. дуже розповсюдженої картяної гри, — вказують, що „Rozmowa“ була зложена ще в XVII—XVIII в. Та вона правдоподїбно значно давнїйша, коли справдїть ся мїй здогад, що її слїди лишили ся ще до половини XIX в. в сибїрській вертепній комедїї, долученїй до вертепної драми про Ірода. Про сю комедїю, якої текст на жаль не дійшов до нас, маємо лише коротеньку згадку Шукїна: „Иногда послѣ вертепа разыгрывалась комедія, сколько могу припомнить, изъ малороссійскаго или польскаго быта“. В другім обробленю своїх споминів той сам Шукїн додає, що „послѣ смерти Ірода голый шляхтичъ хвастаетъ богатствомъ, хлонъ его обманываетъ и бьетъ“ (Перетц, *op. cit.* 76). Можливо, що тут память не дописала Шукїну, і що „хлоп“ не ошукував „голоого“ шляхтича, а тїлько демаскував його брехнї, як се дїєть ся в нашїй Розмовї; та можливо також, що ся сама Розмова вже на сибїрськїм ґрунтї, де вся її сатирична сїль перестала бути зрозумїлою, була збрутальїзована доданем грубих ефектів, лайки та бїйки, щоб заняти невибагливу цїкавїсть Сибїраків. В усякїм разї тема Розмови — здемасковане хвастливого шляхтича „хлопом“ ковалем зовсїм підходить під ті звїстки, які заховав Шукїн про решти нашої вертепної комедїї в далекїм Іркутську. Що й там отея сатира, навїть у своїй переробленїй формї, не перестала колоти в очи рїжних шляхотеських натур, се стверджує той сам Шукїн закінчуючи своє оповїдане звїсткою, що „вертепъ запрещенъ по настоянїю одного изъ бывшихъ архїереевъ, родом бѣлорусса“

(Перетц ор. cit. 77). Шукін писав своє оповідане 1860 р., і не подає ніякої хронологічної дати; факти описані ним належать до часу його молодости; значить, мусимо догадувати ся, що вже в половині XIX в. були затерті остатні сліди вертепа в Іркутську.

VII.

Друга сцена, поміщена в співаннику Дронжевского-Скібінского, се „Rozmowa między żołnierzem i Żydem“. І вона так само як попередня поділена на „пункти“, з яких кожний містить один момент акції і кінчить ся однакоvim рефреном, однакою піснею жида. Така, сказати б так, строфічна будова драматичної дії до того незвичайна, що поневолі мусимо догадувати ся, що обі штуки вийшли з під пера одного автора, тим більше, що й тут пробиваєть ся та сама тенденція — під легкою чи навіть легкою формою висміяти порядки шляхетської Польщі, при яких шляхтич вояк без уйми для свого шляхетського гонору може в часі супкою, без ніякої рації, так собі для капризу обідрати Жида, знасилувати його жінку, змусити його до послуг і на кінці пригрозити, щоб забрав ся з насидженого і певнож на якійсь законній підставі („арендар“) зайнятого місця. При всій мижовільній і форсованій коміції, якою наділив автор Розмови ролю безталанного Жида, ціла фарса робить страшенно прикре вражінє і заставляє нас пережити хоч кілька хвиль у тій атмосфері повної безправности та шляхетської анархії, в якій жила Польща XVIII в. Про літературні жерела Розмови нема що говорити; автор змалював один із фактів, які діяли ся часто, були коли не на очах, то певно в устах кожного і певно в гумористичнім перевдязі були улюбленою приправою шляхетських п'яних розмов. Руські фрази, якими підмішані промови і пісні Жида, показують, що й сим разом річ дієть ся на українській землі, де шляхетська самоволя з давен давна найширше попускала новоди своїй фантазії.

Rozmowa między żołnierzem i Żydem.

1. Punkt.

Żołnierz. Hey przyjechał żołnierz,
Do Żyda na szabasz!
Jak że się masz, Żydzie,

Co ty tu porabiasz?
Zaspieway mi teraz,
Tylko aby fajnie!

Ż y d.

Zaraz, niech też sobie
Przypomne, mój Panie!

Ż y d (spiewa).

Teraz ciężkiy mnie hid czarny
Day napaw, day napaw,
Kiedy ten pan mnie w arendzie
Tay zastaw, tay zastaw.
Ach wayży mir, w jednym czasie
Na górzy, na górzy
Tancowali żydowskije
Bachurzy, bachurzy.
Zug ze geschwind: hay-ty-ty-ty!
Mit dem Schwester gay ty ty ty!
Git meine Kinder, pak, pak, pak!
A weh die andere, tak, tak, tak!
Josyły, Moysyły hyf, hyf, hyf!
Tatyły, mamyły ruf, ruf, ruf:
Ach way mir.

2. Punkt.

Żołnierz (mówi).

Zawołał mi, chłopiec,
Tego Żyda Judky,
Niech nam tu przyniesie
Bardzo dobrej wudki!

Ż y d.

Nie masz u mnie takiej,
Jak pan sobie życzy.

Żołnierz.

Różgami bij Żyda,
Powycinay oczy!

Ż y d (spiewa).

Teraz ciężki mnie hid czarnyi i т. д.

3. Punkt.

Żołnierz (mówi).

Chłopiec, poydź mi jeszcze teraz
Do Żyda Szumera,

Niech świeżego daje
Szwajcarskiego sera.

Żyd.

Niemasz u mnie tego,
Miłościwy panie!

Żołnierz.

Nagajem biy w plecy,
Wnet ser dobryi stanie.

Żyd (spiewa).

Ubogiy jestem żydowin,

Day propaw, day propaw i т. д.

4. Punkt.

Żołnierz (mówi):

Zdało by się jeszcze
Poyść do Żyda Kiwa,
Żeby mi tu przyniośł
Owsiannego piwa.

Żyd:

Ach way, gdzież ja wezme,
Nie trzymam go w siebie!

Żołnierz:

Ja nie pytam tego,
Powinno bydź w ciebie.

Żyd (spiewa):

Ubogiy jestem żydowin i т. д.

5. Punkt.

Żołnierz (mówi):

Jeszcze by pójść trzeba
Do Żydziska tego,
Ażeby poszukał
Miodu, lecz twardego.

Żyd:

Nie trzymam go nigdy
Przy mojej arendzie.

Żołnierz:

Pałaszem po plecach,
Wnet miód twardy będzie.

Żyd (spiewa):

Poszłaż moja aredońka
Na faifar, na faifar,

Kiedy ten pan ze wszystkiego
Tak mnie zdar, tak mnie zdar!
Ach way że mir, w jednym czasie i t. d.

6. Punkt.

Żołnierz (mówi):
Teraz mi potrzeba
Póysć do tey komory,
Poszukać tam dla mnie
Piękney bardzo Sury.

Żyd:

Ach way! Na co, panie?
Nima tam takiego!
Dla pana pięknego
Ach żony mojego!

Żyd (spiewa):

Poszłaż moja aredońka i t. d.

7. Punkt.

Żołnierz (mówi):
Chłopiec, anu Żyda
Biy z wielką ochotą,
Żeby wyszła Sura
Wnet piękna jak złoto!
Nie zadługo Sura
Z komory wychodzi,
W wielkiem smutku biedny
Żyd w głowę zachodzi.

Żyd (spiewa):

Teraz moi aredońki
Przepadli, przepadli,
Gdyż Surońki już przed pana
Powiedli, powiedli.
Ach way ży mir, w jednym czasie i t. d.

8. Punkt.

Żołnierz (mówi):
Oddaję ci Żydzie
Znowu Sure twoje,
A pamiętaj sobie
Na te grzeczność moje!

Прикарпатський університет
ім. Василя Стефаника

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

ІНВ. №

64 1923

Żyd:

Ach way, niechce więcej
Znać takiej grzeczności,
Żeby moje Sury
Było w profaności.

Żyd (spiewa):

Boday że ty się, panoczku,
Iskręcił, iskręcił,
Ach, żeś tak moje Surońkie
Ystrafił, ystrafił!
Ach wayży mir w jednym czasie i т. д.

9. Punkt.

Żołnierz (mówi):

Nie fukay tak, Żydzie,
A prędko jeść daway,
Co masz najlepszego,
Złość dla siebie trzymay!

Żyd:

Bodayżebym nie znał
Był takowych gości,
Co mnie przyprowadzili
Do smutnej tej złości.

Żyd (spiewa):

Że na wszystkim mnie tak ciężko
Skrzywdzili, skrzywdzili,
A do tego moje Sure
Zgwałcili, zgwałcili!
Ach way że mir, w jednym czasie i т. д.

10. Punkt.

Żołnierz (mówi):

Weż łajdaku Sure swoje,
A nie gadaj wiele,
Abym cię nie kazał
Po gołem bić ciele!

Żyd:

Ach way mir, nie będę
Nic mówił takiego,
Kiedy mi pan oddał
Sureńky mojego.

Żyd (spiewa):

Ach chodź do mnie, moje Smy,
Kochane, kochane!
Pójdiesz zaraz ach do łaźni,
Boś trafne, boś trafne.
Ach wayże mir w jednym czasie i т. д.

11. Punkt.

Żołnierz (mówi):

Teraz daj pieniędzy,
Boś wiele nazbierał,
Będąc aredarem
Nie jednego zdzierał.

Żyd:

Nie brałem ja w ludzi
Daremnie niczego,
Nie wiem, za co tracę
Majątki mojego.

Żyd (spiewa):

Cóż ja teraz nieszczęśliwy
Uczynie, uczynie,
Kiedy próżno wszędzie widzę
I w skrzynie, i w skrzynie.
Ach wayże mir w jednym czasie i т. д.

12. Punkt.

Żołnierz (mówi):

Byway mi zdrów, Żydzie,
Lecz z tą wybieray się,
Żebym cię nie zastał,
O to wcześniej staray się!

Żyd:

Porzuce i poyde
Do miasta, moj panie,
Nie miłe jest dla mnie
Takie przewitanie.

Żyd (spiewa):

Majątki już moje wszystkie
Stracone, stracone,
Znieważone moje Sure,
Kochane, kochane!
Ach wayże mir w jednym czasie i т. д.

В старій польській літературі певно знайдеться не мало аналогічних творів, що малюють у комічному світлі страждання Жидів від польської самоволі. При кінці 60-их років минулого віку я читав у Дрогобичі рукописну польську віршу, в якій жид малює свої пригоди від польських вояків, а відгуком сеї вірші може вважати ся руська людова анекдота про те, що раз у Польщі повстала конфедерація, і конфедерати зібравши ся зайшли до коршми та питають жида: Слухай, жиде, з ким тримаєш? — Жид переляканий каже: Ох, з єгомосці паном королем. — Так, то ти против нас? А бийте жида! — Набили конфедерати жида, забрали з коршми що їм хотіло ся тай пішли. Але за яку годину приходять королівські вояки і знов питають жида, з ким тримає? Жид іще тремтячи від недавніх побоїв каже, що з вельможними панами конфедератами. — Так, то ти против короля? А бийте жида! Збили його, поламали що було в коршмі тай пішли далі. Не минула ще година, як надбігають козаки.

— Жиде, а ти з ким тримаєш?

— Ох, панове, не питайте, з ким тримаю, а бийте! — відповів жид. Про знущання польських вояків над жидом див. також В'янокъ II, 360—361.

Та поперед усього тут пригадується нам сцена з драми Юлія Словацкого „Książdz Marek“, де змальовано в'їзд польського шляхтича до дому заможного жида в Барі. Ось він іще за сценою, не вступивши до середни, дає диспозиції своїм слугам.

Kosakowski (do sług za karczmą):

Niechaj tu Grzegorz zatoczy
Mój karaban... a tu w sieniach
Powiązać moje brytany...
A tu ćwieki wbić do ściany,
I pozawieszać szturmaki,
Szable, kindżały, kulbaki,
A wymieść dom żyda brodą. (Do rabina).
Żydzie, staję tu gospodą.

Rabin:

A panie, a kto ty taki?

Kosakowski:

Niech tego żyda wywiodą,
I zakneblują mu pyski!
Kto ciekawy — szpiega bliski.

Rabin:

Nu, żartuje pan wielmożny.

Kosakowski:

Żydzie, ze mną bądź ostrożny,
Bo u mnie żyda powiesić,
To tak jak go w pejsy trzepnąć...

Rabin:

N, a czy ty umiesz wykrzesić?
Ty możesz, człeku, oślepnąć.
Patrzac na niewinną krew.

Kosakowski:

Patrz, pierś mam taką jak lew,
A nozdrza takie jak koń,
A w żyłach gwałtowną skroń,
A włos koloru płomieni.
Biada, kto mię zarumieni!
Ale temu stokroć biada,
Przed którym twarz mi się blada
Stanie, by opłatek boży.
Lew się ducha we mnie sroży
I rzuca się i rwie ludzi
Wprzód nim się rozum obudzi. (Do Judyty).
Żydówka, ściągnij mi buty!

Остатня репліка рабіна та автохарактеристика Косаковського, то вже не реалістичний образ, а містичні слова самого Словацького. Що ми назвали би глупим вибриком самоволі та необузданого еґоїзму, те в очах поета-містика „lew się ducha we mnie sroży“. Ну, та Бог з ним, з таким духом! Але цілість сцени, сама її концепція, сам той високо-драматичний виступ Косаковського — сього Словацький не висав з пальця. Він мусів у молодих літах бачити такі сцени, наслухати ся оповідань про них. Традиція такого поводження шляхти з жидами мусіла бути дуже жива і загальна, коли огнистий геній Словацького потрафив тільки зопсувати, притуманити її своїми містичними туманами. Те, що лишило ся з реального малюнка (бо Косаковський не історична, а поетична, на реальних основах збудована фігура), від разу халає нас за серце, воно живе, бо вихоплене з життя.

VII.

На закінченє подаю ті зразки вертепа, що заховали ся доси у нас. Певне, що варіантів вертепної драми у нас можна би знайти більше, як би ся тема зацікавила більше аматорів - збирачів. Те, що тут подаю, зібране д. В. Гнатюком та д. І. Созанським, що були ласкаві відступити мені свій матеріал для публікації.

Загалом треба завважити, що вертепні вистави у нас і доси розповсюджені далеко більше, як би здавало ся, розповсюджені не лише по містах (починаючи від Львова) і місточках, але й по селах. Судячи з зібраних тут записів тай з інших принагідних публікацій, головно польських, мусимо думати, що тексти сих вистав переважно польські, хоч і не без домішки руських зворотів, пісень і епізодів. Та є й чисто або переважно руські тексти, що не мають нічого спільного з традицією польської шопки, або коли й мають щось спільне, то ся спільність сягає XVIII в. і тепер уже забула ся.

Треба також додати, що вистава вертепа тепер, як певно й давніше, вяжить ся більше-менше правильно з виставами живих осіб у різних перевдягах, то значить, з рештами старих „жолобкових ігор“, „трьох царів“ та „Іродів“. Особливо виразно видно се в Дрогобичі, де вертепна гра взята з польських взірців, а її попереджає гра живих осіб, якої початок вказує на чесько-словацьке походженє.

Найцікавіша для нас шопка записана в Скалі, борщівського пов. Її генетичний звязок з польською шопкою очевидний не лише в назві, але також у тім, що порядок поодиноких сцен покладено в залежність від польської колядки, що починаєть ся словами „Do póg twoich się zbliżamy“, яка творить неначе основну раму гри. Польські дослідники вже давно звернули увагу на ту колядку і бачили в ній немов сценарій якоїсь різдвяної гри, але самої гри не могли віднайти і тільки пробували на підставі колядки відтворити деякі її затрачені сцени (пор. Dr. Kłupski, op. cit. 94, 96 – 97). В скалецькій русько-польській шопці сей звязок видний тим, що справді учасники вистави співають строфу за строфою тої колядки, а в перерві між поодинокими строфами ляльки в шопці виконують одну сцену. Що правда, органічного звязку зі змістом колядки ті сцени не мають ніякого; в колядці згадано Русина, отже лялькова гра показує нам сцену між Русином і Жидом; колядка

згадує Цигана, — на сцену в шопці виступає Циган, і т. д. Але в колядці всі ті нації спішать до Вифлеєма на поклін до новонародженого Ісуса, несуть йому подарунки відповідні до свого національного смаку, а в шопкових сценах бачимо тільки комічні ситуації без ніякого звязку з Вифлеємом і різдвом.

Ось на сам перед опис скалецької шопки. Се дерев'яна скринька, висока на 48, а з дахом на 75 сантиметрів, довга на 61, а в глибину 42 см. З переду отвирастє ся півколовими дверцятами. На дні вирізаний наскрізь ровець, яким ходять фігурки. Два стовпчики, прикріплені до поперечок у суфіті, тримають яйцевато вирізану часть дна. До задної і бокових стін прикріплені в обох кутах дві будки з дверцями, куди входять і виходять фігурки. До обох будок провадить у дні ровець від головного. Кожушок наклеєний здовж країв рівців на те, аби їх з переду не було видно. В середині шопки, біля задної стіни стоять три недвижні фігурки Ісус (у яслах), Марія і Йосиф. До них провадить також ровець. Дверці будок замикають ся самі при помочи кавчукових шнурочків, а відчиняють ся (на зверх) шнурками з боку. З верха і в середині шопка виліплена колірним папером, на задній і бокових стінах у середині наліплени малюнки, що представляють сцени Різдва. З боків з верха прибито два ремінці, за які несуть шопку. В задній стіні прорізана дірка закрита сіткою, крізь яку говорить ся ролі ляльок. Ціла шопка разом з роботою і матеріалом коштує 6—10 кор. Дають її робити столяреви, а виклеюють і декорують самі. Ляльки купують у місті і вбирають дома. Скалецька шопка має тепер 18 ляльок крім тих трьох недвижних, що стоять у шопці, а власне: три царі (три ляльки зчіплені на однім дроті), Мазур і Мазурка, Русин, мужик — сю ляльку роблять дома, Жид, жандар, смерть (також домашньої роботи), чорт, Венгер, дівчина, горшкодрай (що направляє горшки), Москаль, Циган і Циганка, дід і баба. Давнійше був іще поліціян (мабуть гайдук), відмінний від жандарма, і розбійник. З шопкою ходять чотири хлопці, старші, 18—20 літ. Один сідає на стільчик, водить фігурки і говорить їх ролі, другий подає йому ляльки, а два з боків відчиняють дверцята будок. Звичайно буває ще й пятий, що грає на гармоніці або на скрипці. Коли прийдуть до якої хати, то питають ся наперед:

— Приймете шопку?

— Приймемо.

Вносять шопку і кажуть: „Добрий вечер!“ або „Христос

раждаєть ся“, ставлять шопку на кросна, сьвітять сьвічку в середині шоики і зачинають колядувати „Бог предвічний“. Коли доколядують до строфки „Тріє цари ідуть со дари“, виходять три царі, кланяють ся до ясел і виходять, по чім хлопці доводять колядку до кінця. Тоді входить

М а з у р.

Dobry wiecur, moi państwo! Moze powiecie jaką nowinę? A jak nie, to ja wam powiem.

Pod Maciskową grusecka,
Tam jest śniegu trosecka,
A ja swymi saneckami —
Jejzez, moja Kasiu!
Kasiu, pójdź tu!

Входить Кася, обоє танцюють і співають:

Gdzie ty jedzies, Jasiu?
Do Krakowa, Kasiu.
Co mi kupis, Jasiu?
Złoty wianek, Kasiu.
Nie kupuj mi wianka,
Bo ja nie chłopianka;
Kup mi pierścień złoty
Krakowskiej roboty.

Dobranoc! (Виходять).

Хлопці співають польську коляду „Do nóg twoich się zbliżam“. Коли проспівують строфу:

Русин каже: Алилуя,
Помилуй мя!
Одних закликати,
Других поспрамати,
Би всі хутко приходили,
Книші, пироги зносили,
Пану давали! —

на сцену в шопці входить Русин мужик і мовить:

Брр! Змерз-им! Приїхав в Магольниці, продав тютюн за сто ринських без 99 ринських, без 99 грейцарів. Нема тут арендара, аби се де горівки нашити?

Юдка! Юдка!
Дай горівки тутка!

Жид (входить):

А, добри вечур, пане гісподар! Де ви так довго були, що я вас так довго не виділи? Може би ви мені дали щос торгувати?

Мужик:

Юдка,
Дай горівки тутка!

Жид:

Нема горіфки, лише деревняк.

Мужик:

Здує мене.

Жид:

Пане гісподар, я вас нараджу: пийте два з перец, два без перец, а два таки так.

Мужик:

Е, ти би мене підпоїв тай бись у мене гроші забрав.

Жид:

Пане гісподар, не хочете дати мені торгувати, то віддайте мені мій довжок.

Мужик:

Який довжок?

Жид:

Герсти хлоп, гої, свиня! На колодки спит, на конофки обідає! Йшов на варту, взяв квартиру, з варті півкварти, йшов на ватирку, взяв квартиру, йшов з ватирки, взяв півквартирки.

Мужик:

Брешеш! (Бе його).

Жид:

Ну, ну, хлоп гої, я йду по жандар.

Мужик (сам):

А що, мої панове! Так-им Жида набив,

Аж Жид капці погубив.

Жандарм (входить із Жидом):

Гальт, стуй хлопе! Як то було межи вами?

Жид:

Пане капраль, я пану капраль вшітко вітлюмачи! Тен хльоп ішов на варту, взяв квартиру, йшов з варті, взяв пів кварти, йшов на ватирку, взяв квартиру, йшов з ватирки, взяв півквартирки.

Жандарм:

Ну, хлопе, треба йому той довжок віддати.

Мужик:

Пане капраль, я йому нічого не винен! А присястоноше! Абим на

грубу руки зложив! Аби в млинї духу не стало! Аби мне фляк трафив!
Він бреше, я йому нічого не винен.

Жандарм:

Ступай Жиде до арешту!

Жид:

Ну, ну, гас а герехт! (Жид і жандарм виходять).

Мужик:

Таки мое право вийшло! (Співає):

Тепер сю і гуляю,
А за смерть не гадаю.
А я смерти не бою ся,
Маю гроші, відкуплю ся!

Смерть (входить і бігає за ним з косяю).

Мужик:

Смертенько, смертенько, даруй жите! (Смерть ріже його косяю; голова,
що була на шнурочку, відпадає. Смерть виходить).

Чорт (входить):

Гочача! Гочача!

Заробив-им богача! (Бере мужика на вила).

Ой не спав я, не спав я,

Три дни вовну чесав я,

А тепер мушу грішне тіло двигати.

Тяжкий хлопський тулуб!

Ходи там, де тепло! (Виходить).

Хор (співає):

Węgier kusi z olejkami,

Kropelkami

Do szopy przybywa

I głosu dobywa:

Legem, legem, malatana,

Sem przynosim tu dla pana

Zdrowe olejki.

Венгер:

Dobry wieczur, moi państwo, może со kupicie na święta?

Один із хлопців:

A со tam macie?

Венгер:

Mam drogie towary.

Хлопець:

Jakie?

Венгер:
Rękawiczki szklane,
Krawatki druciane,
Chusteczki atlasowe,
Choć nie ciepłe, ale zdrowe.
Kupite, lebo nie?

Хлопець:
Nie kupimy, bo już za późno.

Венгер:
Jak ne kupite, moi panstwo, to pozwolicie potańcować. Maryniu,
pójdź no tu!

- Дівчина (входить).

Венгер:
Jak będziesz ze mną ładnie tańcowała, to ci dam taką chusteczkę
atlasową (вар. partysovą), żeś jeszcze nie widziała i widzieć nie bę-
dziesz. (Танцюють та швидко перестають). Był bym ci dał, teraz nie dam,
boś źle tańcowała. Pricz odemnie! (Виходить).

Дротяр:
Горшки направіють!
Хлопець:
Що ти за один?
Дротяр:
Дротяр.
Хлопець:
Що вмієш направіти?
Дротяр:
Горшки, миски, філіжанки і таке єнче.
Хлопець:
А макітри з глини?
Дротяр:
О, я не такий простий ремісник.
Хлопець:
А який же, кривий?

Дротяр:
Е, я видно з панами сі нині не розмовлю. Позвольте мені погу-
ляти. (До дівчини): Як будеш зо мнов файно гуляда, то ти направлю ско-
пец, а ти мене поцілюєш, бо я ладвий хлопец. (Співають).

Ой дротяру, дротярику, направ жи ми скопец,

А я тебе поцілюю, бо ти ладний хлопец.

Ой дротяру, дротярику, о що я те прошу,

Направ же ми коновочку, що в ній воду ношу.

Направ же ми коновочку, направ же ми скопец,
 А я тебе поцілюю, бо ти ладвий хлопец!
 Добраніч! (Виходять).

Хор (співає):

Moskalowi gdy znać dano,
 Nakazano:
 Jak stupaj batiuszka,
 Rodyt sia ditiuszka!
 Odnych braty, zakłykaty,
 Druhych braty pospraszaty,
 Stupaj w Wyflejem.

Москаль (входить):

Здрастуйте, брат!
 Здравія вам жєлає салдат.

Хлопець:

Де-сь хаділ?

Москаль:

На купно.

Хлопець:

Што-сь купіл?

Москаль:

Говядіну.

Хлопець:

А больше чево?

Москаль:

Нічево, ей Богу, што нічево!

Позвольте погулять!

Кахна, пайдї суда! (Входить дівчина).

Где-сь так довго забавляла?

Дівчина:

З москалями танцювала.

Москаль:

А во мной будеш?

Дівчина:

Буду. (Співають):

Ой пайду я у ґрадец, у ґрадец,
 За мной хлопец маладец, маладец.

(Протанцювавши відходять).

Хор (співає):

Sygan bieży z dary swymi
 Za drugimi;

Furdyt solonynka
Dla bożoho synka,
I dia brindi, dia kulina
Pereskocz u dolina
Do Betlejemu.

Циган (входить):
Кіп, татуню, пікота!
Тікай си ну за ворота!
Таточку, курка зелізо звіла.

Хлопець:
Що ти за оден?

Циган:
Циган, прошу нана.

Хлопець:
Звідки ти?

Циган:
З цілого світа, звідси не видно.

Хлопець:
Що ти робиш?

Циган:
От так ходимо з жінков,
Блукаєм, туманим, ворожим,
Тай жием, як можим.

Хлопець:
А деж твоя жінка?

Циган:
А десь там за дверми.
Жінко, ходи по сюда!

Циганка (входить):
Дайте паночку поворожити! (Хто будь з гостей подає руку, звичайно дитина). Ходиш до школи, файно се вчйш, будеш мати щастє і будеш жити довго, доки не впреш.

Циган.
Чи позволите погуляти? (Співають і танцюють).

Ой бив Циган Циганку,
Що варила стиранку.
За що мене мужу беш,
По стиранці воду ллеш?

Як-ісь знав, на що-сь брав міщаночку з міста?
Як не їла, так не буде ячмінного тіста,

Було знати, кого брати, із села селянку,
Була б тобі заварила ячмінну стіранку. (Відходять).

Дід і баба (входять):

Слава Йсусу Христу!

Хлопець:

Слава на віки.

Дід:

Дайте, подайте бабці на канці, дідови на ходачки.

Баба:

Дайте мені, а дідови ні, бо дід бабу бе.

Дід:

Може б ми стара погуляли? (Танцюють і співають).

А я з своїм старим дідом

Куди схочу, то поїду:

Чи раненько, чи пізенько,

А все тур-тур помаленьку.

Дід:

Дайте, подайте на салачики, бо на колачики нема ніц. Маю дві торбинки, одну на шістачки, другу на мідячки. Дайте, подайте! (В торбинки діда і баби платять за виставлене шопки).

Баба:

Бо* да прости

За бабині кости,

А за дідови не,

Бо діц бабу бе.

На сьому кінчить ся шопка. Давнійше була ще по відході Москаля сцена з поліціантом і розбійником. Розбійник виступав на сцену і говорив:

Przychodzę z krakowskiego lasu,
Będę rozbijał ludzi do któregoś czasu.

Входив поліцай, розбійник обертав ся до нього з такими словами:

Hej ty policaj,
Ty się ze mną nie zalicaj!
Ty masz szablę, ja mam kij,
Teraz ty się ze mną bij!

Вони починали бити ся, розбійник убивав поліцая, почім являв ся жандарм і забирав розбійника до арешту. У дрогицьким вертепі маємо анальоґічну сцену з розбійником, який

там виходить із янівського ліса і якого арестують козаки. З усього видно, що сцена з розбійником була колись популярна і ширша, та певно впала жертвою поліційної цензури вже за австрійських часів. Інтересно, що в скалецькім вертепі зовсім пропущена сцена з Іродом, яка за те заховала ся там окремо, виставлювана перебраними хлопцями, але зредукована до такої форми, якій ніде зрештою не знаходимо аналогії. Ірод виступає тут по просту як „король“; із трьох восточних королів зробило ся тільки два, які виступають під іменами Бальтазор і Ремйос. Сцена між ними йде по руськи.

Король (входить):

Добрий вечір, мої панове!
Приходжу, з трома крулями, з трома мечами.
Кого шукаєте?—Кого питаєте?

Бальтазор і Ремйос:

Короля нашого.

Бальтазор:

Я є сьвятый Бальтазор,
Приходжу з руського краю.
Чув-им, що Ісус Христос народив ся в Вифлеємі,
Хочу жадане жадати, його хвалити.

Ремйос:

Я є сьвятый Ремйос,
Приходжу з руського краю.
Чув-им, що Ісус Христос народив ся в Вифлеємі,
Хочу жадане жадати, його хвалити.

Король:

Прото і через то хвалібну пісню заспіваймо.

(Співають):

Хвалім, братя, Бога нашого,
Нині народженого.

Бальтазор (до короля):

А де ти свій край так далеко опустив?
Удав бим ся, яким ти є королем.

(Виймає шаблю).

Король:

Я є таким королем, що як седу на грабського коня, то облаки пукают, а звізди з неба спадают. (Виймає шаблю і хочуть оба бити ся).

Ремйос (виймає також шаблю і розбороняє їх):

Спокій, братя, межі вами! Не маєте ся бити, ані колотити, тільки пісню заспівайте!

Співом звичайної пісні „Бог предвічний“ і віншованем вложеним в уста короля кінчить ся та невибаглива гра.

VIII.

У Дрогобичі, як уже згадано, записано вертеп (від Кароля Файмунта записав 1903 р. д. Володимир Левінський) і гру живих осіб (в січні 1905 р. від Пічкана записав В. Петрикевич). Вертеп має також 18 ляльок і ділить ся на 9 відслон, які й тут, як у співаннику о. Дронжевского, називають ся пунктами. Різдвяного і загалом ніякого біблійного дійства нема, самі сьвітські сцени. Насамперед входить п. Невідальський, убраний як купець, але з шляхецкою фантазією.

Невідальські:

Niechaj będzie pochwalony!
Siwa czapka, wierch zielony.

Stuk, puk, panie Gabryelu! Prędko, prędko zawołaj mi Żyda faktora z sobolami.

Жид (входить):

Kłaniam, kłaniam, panie Niewidomski,
W plecach szeroki, w tyłkach wąski.

Невідальські:

Słuchaj ty, Żydku, gdzieś podział te sobole, coś je w niedziele sprzedawał?

Жид:

Mam ich, panie.

Невідальські:

Co chcesz za nie?

Жид:

Cztery dukaty,
Piąty podługowaty.

Невідальські:

Ja ci dam trzy dukaty,
Czwarty podługowaty.

Жид:

Tfi, tfi, co to mi za kipiec!
Moje Sury we Lwowie na Zarwanicy
Ma cztery sklepy, piąty kamienicy.

Невідальські:

Słuchaj ty Żydku, nie śmieję ty mi takiego słowa mówić. Hajducy, hajducy, wyskoczcie, dajcie temu Żydkowi kijów pięć.

Жид (зближається до гайдука і шепче йому до вуха):

Słuchaj, ty stary Golda, ja ci dam dwa dukaty na wódki, nie bij tak mocno.

Гайдук:

O, ty stary cybuchu, ty już wszystko musisz wycierpieć. (До Жиди.)
Ajn, cwaj, draj, fir, finf! Spokój z Żydem. (Відходить).

Жид (плаче):

Oj waj, Suryniu-lubyniu, kim gajch, kim a kisz!

Жидівка (входить і співає):

A mój Mojszy nie był taki,
Kupił dzieciom lut tabaki,
Jak si dzieci napichali,
Poszli za piec, pozdychali.
A mój Mojszy taki był,
Kupił dzieci taki żył,
A te żyły takie były,
Same z garczka wylaziły.

(Цілують ся і відходять).

Дещо аналогічну сцену, де шляхтич торгується з Жидом за соболі, маємо і в краківській поці (Dr. Krupski, op. cit. стор. 34—35), але там шляхтич — Твардовский, а сцена кінчить ся так, що покликаний Твардовским чорт хапає Жиди і несе до некла. Другий пункт. Входить Краковяк і мовить:

Краковяк:

Jestem sobie Krakowiak z pod samego Krakowa,
Takjem sie naspiewał, aż mi boli głowa.

Співає:

Czyż ja sobie nie Krakowiak,
Doznajcież mi tego?
Siedemdziesiąt siedem kótek
U pasika mego.
Siedemdziesiąt siedem kótek
Na jedwabnym pasie;
Tam gdzie Krakus kocha,
Tam dziesięciu zasie.
Hej zasie, hej zasi, zasi!
Kupił ja spodniczkę Kasi.

Spodniczka podarta,
Kasia nic nie warta.

Краков'янка (входить):
Jestem sobie Krakowianka,
Mam fartuszek po kolanka
I spodniczkę we trzy bryty, —
Nie chodź ǰurniu do kobiety!

Співач:
Czyż ja sobie tęga dziewa,
Bom do tego rosła,
Kochałam ci parobecka
Nie żadnego osła. (Танцюють і відходять).

Ся сама сцена в незначними варіантами (в пісні Краков'яка „Tam czterdziestom zasie“, а далі двостих: Zasie, zasie, zasie, Kupił Krakus Kasie; в пісні Краков'янки: Jestem sobie tęga dziewa) повторять ся також у грі в Бердою. Третя сцена в уланом і гузаром.

У л а в :
Jestem sobie ulan ubogi,
Mam od kuli kartacza połamane nogi,
A wypustki czerwone,
Jak starodawne dragony. (Співач):
Dla ulana mało trzeba:
Kubek wody, kawał chleba,
W czystem polu pomieszkание,
Sucha ziemia za posłание.

Г у з а р (входять і співають оба):
Ulan, huzar — dwa bratanki
Jak do piwa, tak do szklanki,
Oba mili, oba żwawi,
Niech im Pan Bóg błogosławi. (Улан відходить).

Г у з а р (сам співає):
Стоїт гузар на варті
В чорнім, білім кабаті.
Пять крейцарів на день мам,
Іще в того гольці дам.
Голько, голько, підем спать,
Бо нам треба рано встать,
Рано-рано рапенько,
Як засьвітить соненько.

Гувар не, гувар скаче,
 За гуваром жона плаче,
 Плаче жона, плачут діти
 Же гузара не видіти. (Відходить)

Ся пісня і мелодією і по троха текстом зраджує чеське походження; се очевидно набуток австрійських часів до р. 1867, коли галицькі вояки стояли ностоями в Чехії та на Мораві.

В четвертій сцені виходить чарівниця.

Чарівниця:

Jestem sobie czarownica
 Iz pod węgierskiej granicy,
 Uczarowałam sto siedemdziesiąt krów,
 Sér sprzedała, masło zjadła. (Співає):

Uciekła mi przepióreczka
 W proso, w proso,
 A ja za nią nieboraczka
 Boso, boso.
 Pójdę ja się pani matki
 Spytać, spytać,
 Czy pozwoli przepióreczkę
 Schwytąć, schwytąć.
 Jedną rączką przepióreczkę
 Schwytła, schwytła,
 Drugą rączką przychwyciła
 Pietra, Pietra.

Дідько (входить):

Що там, бабуню, маєш: сир, масло, сметану?

Чарівниця:

Siostruniu, siostruniu! Chodź prędko, bo mi Fed'ko wszystkie ma-
 ślankie wychłepcze!

Друга чарівниця (входить, обі виганяють дідька):

Marsz djable do piekła!
 Marsz djable do piekła!
 Już ci się tam dawno kukiełeczka spiekła.

(Дідько втікає, чарівниці співають:)

I my baby wygrali,
 Żeśmy Fed'ka wygnali.
 Jedna baba zawarjowała,
 A druga sie wściekła,

Jedna druga pochwyciła:

Pojedziem do piekła. (Обі відходять).

Отся сцена з чарівницями, а властиво пісні з неї (пісня першої чарівниці без остатньої строфи і кінцева пісня обох в варіантом: „A my dobrze zrobili, Żeśmy Fed'ka nabili) повторяють ся і в дрогобицькій грі з Бердою. Отся сцена розповсюджена в польській шопці. Коношка (Pieśni ludu polskiego, 1841, стор. 84) згадує, що бачив її коло Кракова, і що там чорт випивав чарівниці сметану; згадує її Кольберт (Lud V, стор. 204) додаючи, що сцена кінчила ся тим, що чорт халав чарівницю і ніс до пекла і що чарівниця мала голову обвиту чорною хусткою з двома настобурченими рогами. Сцену з чарівницею записано в шопці в Красноставі (Wisła X, 481), в Седльцях (Wisła VIII, 293) та Каліші (Wisła VI, 275); усюди дідько пориває чарівниці. Лише в шопці записаній у Підгірцях (Lud 1899, стор. 161) дві чарівниці з разу побивають чорта, та потім він таки вертає до них. Др. Естрайхер (Dr. Krupski op. cit. 98—100) зазначає в тій сцені тенденцію до вкорочування; бачимо сю тенденцію також у Дрогобичі, коли порівняємо вертепну гру з Бердою, де вже дідька нема, лише згадка про нього, і в шопкою в Ропчицях (Zbiór wiad. do antrop. kr. LXIX, стор. 50), де вся сцена зійшла на саму мімічну гру без слів.

Далі йде сцена з опришком; вона зачинаєть ся польським двостихом подібним до того, який ми бачили в скалецькім вертепі, та далі йде вже руська пісня:

Опришок (співає);

Гей нуте наші, нуте,

Гайдамаки ідуть,

За нашою Марисею

Розбивати будуть. (Розбиває сокиркою вертеп).

Козак (входить):

Што ти Іванку порабееш? Будеш ти ми шопу розбивати? Зараз постунай на двацїть штири години до гарешту. Десь тут маю свого братїшка, зараз го покличу.

Другий козак (входить):

Штупай Іванку до гарешту, поштунай на 24 години, поштунай!
(Викадають опришка і оба співають):

І ти козак і я козак,

Обидва ми козаки:

І ти дурак і я дурак,
Обидва ми дураки.
Як поїдем, пане брате,
На Француза воювать,
Посікаєм, порубаєм
Його мать, його мать. (Відходять).

Хоча в польських шопках (див. у краківській ст. 48—53) виступають також козаки або козак і козачка, які іноді говорять ломаною українською мовою (властиво співають відому пісню „Козак коня наповав“), а іноді говорять по московськи, то між їх ролею і ролею отсего дрогобицького вертепа нема нічого спільного, хіба чудернацька форма „штупать“ зам. ступать. Згадка про французську війну і про похід козаків до Франції натякає на війну 1813—1815 р.

Смерть:

Ach, z wielką radością jestem sobie napelniona!
Lecę przez góry, lasy i wody, —
Kto by myślał, że nie wiedzieć na jakie wygody.
Przychodzę do pałacu:
Ni krzyku, ni hałasu.
Przychodzę do chorego, pytam go się mile:
Czy chesz żyć parę chwile?
Ale umierać musi,
Bo go śmierć zadusi.
Z tej wielkiej radości przez okno wyskoczę!
Nogi przedemną skaczą,
A ludzie za trupem płaczą.

Ділько (входить):

Za słupem, za słupem płaczą.

Смерть:

Cicho, ty djable przekleły!
Ja ci swoją kosą paszczekę rozjadę.

Ділько:

A ja na tobie do piekła pojadę.

Смерть:

A ja ci swoją kosą głowę zetnę.
Co było, to nie jest,
Nie trza pisać rejest.
B — u — i — upi,
Wszyscyśmo w chałupi.

(Стинає косою ділкови голову і вишикає його, і сама відходить за ним).

Сцена якась недоладна, очевидно стратила первісний зміст через усунене чи то Ірода, чи гордого богача, що в інших шопках паде жертвою смерті. Далі йде коротенька сценка з коминарями. Входять два коминарі і співають.

1. Коминар:

Niema to, jak kominiarzom,
Muszą robić, co im każom:
Kominiarczyk skrobnie graca,
Za to ludzie dobrze płaca.

2. Коминар:

Wurucyje, wurucyje
I dziewczynę rosałuje. (Відходять).

Маленька сценка з коминарем, який виходить на сцену сам, співає пісеньку (відмінну від нашої) і виходить, записана в шопці в Велички (Dr. Kłupski, op. cit. 118). Далі йде в наших вертепі інтересна сценка з сільським парубком-наймитом.

Парубок (ріже січку і співає:
Parobeczek ja se na sałą gromadę,
Sieczki rznąć nie będę, orać nie pojadę.

Господар (входить):

Parobeczku, gruba sieczka!

Парубок:

Gospodarzu, zła skrzyneczka.
By skrzyneczka lepsza była,
To by sieczka cieńsza była.

(Господар відходить, парубок співає):

Nie bojem sie pana ani ekonoma,
W pole nie pojadę, będę siedział doma. (Відходить).

Кінчить ся гра взятою з польської шопки сценою з дідом і бабою і проханем датків.

Дід:

Byłem u cyrulika, aby bródkę obgolił. Siedem funtów mydła zmydlił i trzy brzytwy złamał i mojej bródki nie obgolił. Dajcie państwo na obgolenie bródki, dajcie, dajcie!

Баба (входить):

Masz tam co w torbie, dziaduniu?

Дід:

Niema nic.

Б а б а :

Pamiętaj sobie, pamiętaj, ty stary łysaku, bo jak mi nie będziesz miał nic w torbie, to ci kociubą głowę rozwałę. Pamiętaj sobie, pamiętaj, ty stary upirzu (се вже дрогобичанізм зам. upiorze!), nawet mi do domu na noc nie przychodź! (Відходить).

Д і д (співає з плачем):

Musi dziaduś, musi
Podchlibiać babusi,
Bo babusia dziadusiowi
Pieczonieczkę dusi.

(До публіки говорить з плачем):

Słyszycie, moi państwo, co babusia mówi? Jak nie będę miał nic w torbie, to mi głowę kociubą rozwali. Dajcież mi, moi państwo, na obgolenie bródki, dajcie, dajcie!

(Дехто кидає дідови до торби гроші, він дякує і відходить).

Мотив — збирати датки на оголене борода і пісня вложена в уста дідови взяті з польської шопки (Dr. Krupski, op. cit. 85 – 87), зрештою наша сценка оброблена досить самостійно. Інтересно, що в польській шопці в досить недоладний віршований монольоґ, з яким виступає на сцену дід, вплетено один двостих із відомої польської вірші „Niema prawdy w świecie“. Читаємо там:

Niech że będzie pochwalony,
Siwa czapka, wierzch zielony.
Po łacinie gadają,
Prawdy świętej nie znają.
Prosi dziadek na rany i t. d.

З огляду одначе, що краківська шопка в тій формі, в якій опублікував її в останнє др. Естрайхер, зредатована досить пізно, в 30-их або й 40-их роках ХІХ в., сей цитат не може нам послужити для усталення дати ані шопки, ані вірші про правду; що найбільше може бути доказом, що в часі редатованя тексту краківської шопки вірша про правду в тих сторонах була відома і популярна¹⁾.

¹⁾ При нагоді зазначу, що польська вірша про правду, в тій самій формі, в якій надрукована в моїй статі „Пісня про Правду і Неправду“ (Зап. Н. Т. ім. Шевченка, т. LXX, ст. 48) належить до дуже розширених продуктів польського тзв. людowego або ярмаркового друку, і се певно причина того, що вона і в східній Галичині розширилася в такій повній формі. Мені не трапляло ся бачити такого друку, та його описав

Хоча дрогобицька гра з Бердою відбувається при помочи живих осіб, а не ляльок, то з огляду на ідентичність деяких сцен у Берді і в вертепі, далі з огляду на те, що гра з Бердою звичайно комбінується з вертепом, а також з огляду на інтересний культурно-історичний факт чеського чи словацького походження тої гри подаємо її тут. Хлопці, учасники гри, входять до хати поперебирані, витають господаря словами „Бог ся раждає“, ставлять вертеп на стільчиках, потім відходять усі до сіний або в кут, лишаєть ся тільки хор, який співає: „Слава во вишних Богу, а на землі мир, во чоловіціх благоволеніє“. Се тільки й усеї релігійної закраски в грі крім принагідних згадок про боже народженє. Входить хлопець перебраний за пана, з великими, чорними окулярами і з високим білим циліндром на голові, се „юриста“.

Ю р і с т а :

Ja jestem jurista,
 Mam szaty za trista,
 Atramentu maliczko
 A pióro złamaniczko.
 Ne mam se, panowe bratie, niczem pochwalily,
 Mam brata jedneho,
 Jonu podlejszeho.
 Мушу ся за ним нагнати
 І його ту пріволати.

Й о н а (тобто юнак, убраний у три паси і військове чакло):

Niech będzie pochwalony
 W Betlejemie narodzony!
 Sztudojno! Sztudojno!
 Owcyż moi, owcy,
 Niech was pasie kto chce,
 Я вас пасти не буду,
 Радше на свій хліб піду.
 Nie mam się, panowie bracia, niczem pochwalily,
 Мушу брата приставити. (Стукає до дверей).

др. С. Удзеля в часописі *Lud*, т. VII, знайшовши друкований екземпляр десь у роцницькім повіті. Він згадує при тім, що вірша була друкована багато разів, певно ще від XVIII в. Се дуже можливо, тим більше, що вона має дещо спільного зі старою польською інтермедією з першої половини XVII в., що має титул: „*Nędza z biedą z Polski idą*“, про що поговоримо ширше при нагоді.

Puk¹⁾, Stach, do Betlejem,
Bóg się narodził!

С т а х (входить):

Niech będzie pochwalony
Betlejemskie narodzony.
Ja jestem sobie Stach
Jak wuletny ptach.
Чого ти мене, брате Федоре, волаєш?
Ти не знаєш, в яких я був горах!

Юріста:

В яких?

С т а х:

Бетлеємских, єрусалимских.
Що ми ся там притрафіло,
То ми ся там утонуло і виплинуло.
Рóки мój ojciec i matka żyły,
То ми ся гралі w brzuchu wszystkie żyły.
А teraz mi ciężko, ciężko na brzuchu!
Nie mam się, panowie bracia, niczem pochwalily,
Niczem prystawyty;
Mam brata jednego,
Berdu stareho.

Б е р д а (входить, убраний у кожух вивернений до гори волосем, у червоне чакло і з великим костюром у руці):

Niech będzie pochwalony
Betlejemskie położony!
Jak was zacznę tym kosturem latać,
То będziecie od ziemi aż do nieba skakać.

Юріста:

Nie gadaj tyle, stary Berdo,
Tylko połóż się spać! (Берда лягає. Всі клякають довкола нього і співають):

Як нам ся почало вкучно спати,
Так нам ся почало вкучно встати:
Кокочки кукають,
Пташкове співають
При шаласу.

Юріста:

Wstawaj, stary Berdo, Bóg się narodził!

¹⁾ Очевидно зам. Pódź.

Берда (лежачи):

Nie wstaje, nie wstaje, bo się Boga boje.

Юриста:

Nie bój się, tylko wstawaj! (Берда встает).

Юриста:

Co ci się śniło, stary Berdo?

Берда:

Pierozki, pampuszki, wódka z miodem. Jad bym, piłbym,
niema co.

Всі співають:

A tam w polu hauka
Zieleni się trawka,
Tam pastuszki pasli woły,
Jedli kaszę z garnka.
Anioł im się pokazał
I tak im powiedział,
Że się Chrystus Pan narodził,
Żeby każdy wiedział.
Pastuszkowie mili
Tak sobie mówili,
Że pójdziemy po kolędzie,
Gdzie wieprza zabili.
Gdzie zabili wieprza,
Tam nas było nie trza¹⁾, —
Jak się kolędniki zbiegli,
Całego mu zjedli.
Najedli, napili,
Nic nie zostawili, —
Uciekajmy po jednemu,
Żeby nas nie bili.
Jak się jeden dostał,
Dobrze on tam dostał!
Jak się stamtąd wyrwał
I tak sobie spiewał:
Oj będę ja dziesiątemu
Kolędę skazywał!
Kolędeczkę za ręczeczką,
Co nam państwo dacie?
A jak nam nie dacie,
Niech wam Bóg zapłaci.

¹⁾ Бар. Zabil jeden wieprza, choć mu było nie trza.

Тепер перериваєть ся гра з Бердою і наступає вистава в вертепі. Вона складаєть ся з декількох сценок, без звязку, з пропущенем драматичних конфліктів, а з захованем самих пісень. І так виходить чарівниця і співає „Jestem sobie czarownica, Zaczarowała siedem krów“ і т. д., потім без ніякої причини виходить її сестра і обі співають: „A my dobrze zrobili“. Потім виходить Жид і співає не зовсім до ладу:

Як я прийшло до нана до хати,
Казав мені пан колядувати.
А там ідять, пють,
Мені не дають.
Горілочку попивають
Ковбасою закусують,
Мені не дають.

Се очевидно уривок якоїсь пісні про пригоди бідного студента-колядника, per nefas вставлений в уста Мошка. Потім виходить Сура і співає „Oj mój Mojsze nie był taki“, Краков'як хвалить ся: „Jezdem sobie tego chłopak, doznacież mi tego“ і т. д., Краков'янка й собіж: „Jezdem sobie tego dziwa“, два козаки повторяють своє: „І я козак і ти козак“; по них виступає розбійник, і співає:

Jezdem sobie zbój, zbój,
Co kasy rozbija!
Co rozbije, to przepije,
Przyjdzie do dom, żone bije.

За ним виступає смерть і говорить:

Lecę przez góry, przez wody,
A nie wiem na jakie przygody.
Przychodzę do chorego
I pytam się jego,
Czy chciał by choć jedną chwilkę żyć?
Ale on za słupem stał trupem.

Вскакуче чортик і співає:

А я собі чорт, чорт,
Хоч кривий на ногу,
Що ми за робота
Огонь піддувати
І злі душі в пеклі
Видами мішати?

Смерть (до чорта):

Co ty tu robisz, przeklęta bido?
Ja tobie swoją kosą paszczekę rozjadę.

Чорт:

A ja z tobą na swych widłach do piekła pojadę.

На сьому й кінчить ся вертешна вистава, по якій іде ще епільої між живими особами.

Юріста:

Co wolisz, stary Berdo:
Czy sto kijów nosić,
Czy na baćkury¹⁾ prosić?

Берда (просить обходячи присутних):

Dajcie, dajcie na baćkury,
Bo wytopię wszystkie kury.

(Йому дають датки, іноді учасників гостять. Відходячи вони співають.)

Wiwat, wiwat, już idziemy,
Za kolebę dziękujemy.
Jak na drugi rok przyjdziemy,
Garnki, miski wybijemy,
Co w policach macie.

Берда (до господаря на відході):

Ja szło przez rzeki, przez lody,
Ja bym się napiło wódki z miodem.

Що представляє в себе фігура Берди, головної комічної особи сеї гри, не беру ся рішати. Його одяг (кожух на виворот) зближає його до тих на пів мітичних постатей народного культу природи, як коза, тур, і т. и., що в народніх грах і обходах характеризують ся таким самим способом (розуміть ся, що вояцьке чако тут пізнійша приставка). Деңо докладнійше можна би сказати про се, як би удало ся знайти прототип сеї гри, яка по всякій правдоподібности не місцева, а занесена до Дрогобича вже в австрійських часах (може через вояків) із заходу, з Чехії або Морави. На жаль, між різдвяними грами записаними доси в Мораві²⁾, не знаходимо ніякого сліду такої гри.

¹⁾ Baćkury, baćkory — чоботи.

²⁾ Див. Jul. Feifalik, Volksschauspiele aus Mähren, Ölmütz 1864; Bartoš, Narodne písně moravské, Brno 1889, стор. 546; йогож Nové nár. písně, 1882, стор. 187; F. V. Vukoukal, Z časů dávných i našich. V Praze 1893, стор. 53—68.

ІХ.

Ще один текст різдвяної гри про Ірода записав д. Андрій Веретельник у Камінці Струмиловій 1898 р. Це гра живих осіб, без участі вертепа, та її текст, як побачимо, має багато спільного з відомими нам вертепними драмами, а декуди заховав ті сцени в повнійшій формі. Пропускаю з опису д. Веретельника вступні уваги про те, як хлопці приготують ся до гри, вчать ся ролі, відбувають проби, роблять костюми і т. д. Все се буде надруковане в іншій місці. Тут подаю лише текст драми. В ній виступають такі особи: Ірод, міністер, Жид, смерть, чорт, два ангели і хор колядників. Драма ділиться на дві частини, розділені від себе хоромою піснею. Спершу входять у хату Ірод і його міністер. Ірод сідає на ослоні серед хати, міністер обік нього.

І р о д :

Єстим круль Гирот сьвіта цілого,
Маю моц казати панованя мого.
Штири частини сьвіта під мою владзов,
Турки і рабіни під моім розказом.
Слуго вірний!

М і н і с т е р :

Приходжу на розказ короля Гирода.

І р о д :

Дійшла до мене дивная новина,
Мої жалости велика причина.
Але не знаю, чи то так бают,
Чи правду складают,
Що сі народила причудна дитина.
Але заклич ми Гершка найстаршого,
Нех скаже, де сі правдиво Бог Христос народив.

М і н і с т е р (хличе):

Мошку, Мошку старого закону,
Маєш ся ставити до крульовского трону!
Бери Біблію і Тальмуди в собов,
Будеш читати пред круля особов.

Ж и д (за дверима в сінях):

Абиг гляхт! Юж він там прийде
Як ни джись, то в ютро,
Єщи мої жінки качки, курки не поскубали,

А я собі з цибульки бжушки не пасмарували.
Юже він сі там притилена́ на дисяту годину.

Міністер:

Жиди, прибувай!

Жид (усе ще за дверима):

Як ші там до неї ставіч?

Як там коло неї Бублії правіч?

То ест кунст, глюф!

Я вчера, позавчера заїдав цибульки в часником,

Може ясне круль буде на мене злісний?

Міністер:

На штири кроки будеш стояв від круля Герода.

(Входить Жид несміло, стає коло порога, трясє ся зі страху).

Ірод:

Скажи мені, Жиде,

Де ся правдиве Буг народив?

Жид:

Буб? Буб? Той коцюбиски?

Він сьи народив на загоні,

Його моє жінки скубали,

Мое діти їдали,

Я маю його трохи у бекеши,

Я вам колись принеши.

Ірод:

Бий, міністре, Жиде,

Най скаже, де сі по правді Бог народив!

(Міністер бе Жиде).

Жид:

Ай вай! Волівбим дати штири дутки на вутки,

А нятий на пиво,

Щоб не били старий Жид сивий.

Ірод:

Скажи мені Жиде, де ся по правді Буг народив, бо будеш караний.

Жид:

Бук? Бук?

Вун сі народили

У лісі на бадили.

Його потребує стельмах на колеса, баба на нецки,

А я маю в него палéчки.

І р о д :

Бий міністре Жида, хай вогорит правду!

(Міністер бе Жида, сей кричить).

Ж и д :

Ай, вай! Волів бим дати
Штири дукати,
А п'ятий подовгатий,
Щоби не били Жид старий горбатий!

І р о д :

Скажи ми, Мошку, де сі по правді Бог Христос народив?

Ж и д :

Вун ші народив, у Вифліємі місці!
Там сі поспішці,
На штири коні вшідайте,
А ще го дожинете. (Відходить).

Х о р :

Круль вічної хвали нам сьи народив,
З кайданів ниволі ввесь люд висвободив.
Радість, веселість у сьвітї цалім!
Віддаймо ему всі в купі хвалу!
Найщиршим серцем ставьмо хвалити,
А щоби по смерти з ним в небі жити.

І р о д (до міністра):

Там за бором полк жовнярів стоїт,
Збирай рипарство, бири ся до зброї,
І гараз діти всі вимордувати
І мені докладний рапорт з всього здати!
Зрозумів?

Міністер:

Зрозумів.

(Відходить. Хор співає кояду: Новая радість сьвіту ся з'явила. По її відспіванню вертає міністер).

Міністер:

Яснійший королю, із розказу твого
Вибилісмо в Вифліємі всіх дітий до йдного.
А навіть твого сина йдиного
Такжисьмо убили,
Абисьмо тобі докладний рапорт зложили.
Ото маеш меч скроплений кривлею.

І р о д :

Ах біда, біда мені Гиродови,

Нещасному, великому крульови!
Як сі маю на сина дорогого смерть дивити,
Волю себе сам забити.

(Пробиваєть ся своїм мечем. Вбігає смерть).

Смерть:

Фіть! Фіть! Фіть!

Ірод:

Ох, як-ісь мене налякала, ти біла костиста! (Кидаєть ся).

Смерть:

Королику, королику, вгамуй свої злости!

Ірод:

Дав бим ті пурпуру накрити твої кости,
Але бим не хтів тебе дразнити,
Щобись з того світа не хтіла мене вглядити.

(Смерть острить косу і закладає її на шию Іродови. В тім вбігає чорт, відпихає вилами косу і говорить:)

Чорт:

Гу, гу, ти біла, костиста,
За чим ти тут прийшла?
Моя душа, твоє тіло.

Смерть:

Коли моя душа, а твоє тіло.

Чорт:

Я тебе перекину через гору.

Смерть:

А я засаджу тебе в нору.

Але не будьмо ми такі

Й заживймо собі табаки! (Нюхають і чихають).

Ангел (входить і дзвонить дзвінком, смерть і чорт хапають Ірода і швидко по за ангела виносять):

Люди, люди, Христос родить ся!

Жид (що ввійшов за ангелом):

Що ми з того? Що нам до того?

Ангел:

Витати його годить ся.

Жид:

Али де він ест?

Ангел:

У Вифлєємі місточку

Лежит на сіночку.

Жид: ---
 Чи то гвалт, чи то розбій? Дурний хльоп!
 Такий пан, такий Бог що робив би в шоп?

Міністер:
 А з відки ти, Жиде, такий мудрий?

Жид:
 З Бродзів, пані.

Міністер:
 Чим сі трудниш?

Жид:
 Музика, пані.

Міністер:
 Заграй, Жиде!

Жид:
 Шабас, пані.

Міністер:
 Відправ шабас!

Жид:
 Зараз, пані! (Відправляє:)
 Ключки з мидльом,
 Грох з повідльом,
 Смачного потрави
 Поставили, а пес ухопив з лави.
 Адіной!
 Віддай песку лой! (Співає:)
 Щоби но пан нагай сховав,
 То яб гуляв і танцював!
 Ляти-бом! Ляти-бам!
 Як пан кажут, я так грам!
 А я мав жінки з панського роди,
 Ни хтіла ніц їсти, тей вдохла з глоди.
 Поховав я її в хліві під порогом,
 І подзвонив по ній баранячим рогом.
 А за її душу Грейцар дати мушу,
 А на її гробі потанцюю собі. (Танцює).

До цього тексту д. Веретельник додав отей свої уваги:
 „Сим представлєнем селяни дуже одушевляють ся, але інтелі-
 генція дивить ся на нього косо. Особливо на дітий воно ро-
 бить велике вражіне, а деяких фігур, прим. смерти і чорта діти
 добре налякають ся. Я старав ся розвідати, відки взяв ся той
 вертеп, чи він міщанський (польський), чи селянський (руський)?

Бо міщани кажуть, що Русини з села запозичили і переробили собі в їх польського вертепа, а Русини кажуть, що то Поляки вкрали його у них. Польський текст різниться від руського тільки колядками, а особи пишнішими строями¹⁾. В р. 1894

¹⁾ Подаю тут зроблений д. Веретельником опис строїв у руськім вертепі: Строї роблять з кольорових куплених у місті паперів; лица маскують купленими, а частійше власної роботи паперовими масками.

Стрій Грода. Корона з грубшого картопа, подобає на ковпак, виліплена з верха червоним папером з срібними і золотими обручками та пасками, на вершку кулька зі шпіцом. Убраний немов у фелон — рядно полотняне обліплене пурпуровим папером ціле, а по тому різні зв'язки і чічки з різноцвітного паперу. Крім того на то приходиться ще „пілїрина“ в роді широчезного круглого ковніра, що звисає аж поза рамена. Вона є з жовтого паперу, виліплена червоними, зеленими і синіми мережками, а долом обведена ширшим срібним і золотим паперовим обводом (паском). При лівому боці вчеплений деревляний в картоновій похві меч, обліплений срібним і золотим папером.

Стрій міністра. Міністер має кафтан виліплений червоним і синім папером, на голові срібний шолом з жовтими і червоними шнурами. Має меч без похви, виліплений срібним папером, держить його все в руці піднятий у гору при собі.

Стрій Жида. Позичають у якого жида довгу по саму землю бекешу, на голові шаламок і „капалич“ — старий капедюх, на ногах білі панчохи і патинки, підперезаний, має випханий з клаків великий горб на плечах. Має довгу руду з прядива бороду і довгі кручені теж з прядива пейси.

Стрій смерти. Смерть завиваєть ся в дві білих рядні, на лице бере білу маску, з великими зубами. В руках держить косу деревляну, виліплена срібним папером. На голові з білого картону острокінчаста шапка, висока.

Стрій чорта. Убраний в чорний пасований бабський кафтан, на лиці чорна маска з високими рогами паперовими, з вилами в руках.

Стрій Ангела. Убраний в білу, довгу сорочку, аж по землю, підперезаний червоним поясом, з білим довгим волосем з прядива, на лиці без маски, з паперовими білими крилами.

Крім того „король“ Грод має ще „яблуко“ і „берло“. Яблуко — то куля витесана з дерева і обклеєна жовтим, червоним і золотим папером. Берло — се кругла лісочка, довга 50—60 цм., на кінці з малою кулькою, обклеєна червоним, синім і жовтим папером. Яблуко і берло держить король в руках.

Ті строї робить собі кожний з осібна, або один для всіх. На другий день св'ят Різдва Христового ідуть з вертепом, а з ними йде вибраних чотири, або два колядники. З вертепом не йдуть до кожної хати в селі, лиш до богатирів та панів і старають ся на селі справитись як найшвидше, а тоді йдуть у найближше місто до „панів“, числячи на

записав я текст вертепа в Сільці Беньковім, Камінецького пов. від старого 87-літнього діда Семка Білика з присілка Тереміне, і сей текст слово в слово сходиться з отсим. А той дід казав, що текст вертепа був русько-церковний і хлопці навчилися його від місцевого дяка; але той текст дуже спольщився тому, „що ми хлопці ходили в Гиродом до панів до двора і там мусіли ломити язик на панське, бо пани не любили тоді хлопської мови. І ми щось через кілька років ходили до двора і геть поперекручували дещо і я так умію, як сї зіснувало, але вмів і добре, але забув“. Коли отсе оповідане приложити до вище поданого тексту, то в таким разі дід Білик зовсім помиляється: Камінецький текст — не руський поперекручований на польський лад, але — первісно польський, досить недотепно перекладений на руське. Вивняє нас у тому майже повний брак ремінісценцій із руського вертепа, а ще більше порівняне камінецького тексту з польськими шопками. Зараз вступна промова Іродова — відгук польської, що заховала ся лиш уривками в ріжних шопках: -

Jam król monarcha świata całego,
 Jam król potentat narodu wszelkiego (Wisła XI, 5)
 Mam cztery części świata:
 Frykę, Amerykę i panowne lata (Wisła VII, 522)
 Doszła mnie straszna nowina (тамже 523)
 Że się narodziła w Betlejem dziecina (тамже XI, 5).

Сцена Ірода з Жидом див. Wisła XI, 6 (Ірод: Każcie mi zawołać psa żyda, rabina starego), Wisła X, 717 (Жид називається Мойсі і обертається до Ірода словами: Wue, wue, was willste lubuniu?). Наша сцена зрештою оброблена краще, з більшим гумором від анальоїчних польських, очевидно з польського взірця старшого від тих, що заховали ся доси в устах польського люду. Блаженські відповіді Жиди на Іродові запити „Gdzie się Bóg narodził“ у нашім тексті оперті очевидно на перекручуванню слова „Bóg“ на бук та буб (біб); польські анальоїї пор. Wisła XI, 6; Szopka krakowska 78; аж надто виразні польонізи в римах і в тексті (з собов — особов, джись,

більший зиск матеріальний, щоб принаймні вернулись їм кошти видані на строї, та щоб щось колядники мали.

Звичайно видані кошти вертають ся їм з невеличким зиском. У „панів“ крім гроший дістають ще й в'їсти і винити.

ютро, ставіч і правіч, бекеши — принеши, польське przyniesie, пиво-сивий, близше в польсь. piwu — siwu, місці — поспішці). Пісня „Круль вічної хвали“ — польська, хоч на разі не маю під рукою кантички, де вона друкована. Іродови вложено в уста початок польської колядки :

Ach biada, biada mnie Herodowi,
Utrąconemu wielce królowi (Kantyczki II)

Епітет смерти „біла костиста“ дословний, але недотепний переклад польського „jasnokoścista“, що звичайно прикладається до смерти в польських шопках. Кінцева сцена між міністром і Жидом і кінцева пісня Жидова також свідчать про запозичення з польської шопки. Таким робом камінецький „Гирод“ являєть ся не лише інтересним зразком зацікавлення руських міщан і селян польською шопкою, але надто важним причиною до історії польського шопкового тексту, як відгук такої його форми, що в такій повноті і свіжості кольорів, особливо в гумористичних сценах, не заховала ся в традиції польського народу.

X.

Найменше слідів старого вертепа в тексті має гра записана учеником Мандзієм десь в околиці Львова; текст уділив мені ласкаво студ. універс. Іван Созанський. Подаю його в цілости, пропускаючи реєстр осіб (усіх 18).

На самий перед колядують „вертебники“ під вікнами, а рівночасно показують „звїзду“. Потім ідуть до хати.

1. Три царі (сьпів з музикою):

Тріє царі несуть дари
Ново(й)народженному,
А звїзда їх спроваджає,
Над вертебом просьвічає,
Де дитя в яслах лежить.

2. Єґри (сьпів з музикою):

Ідуть льїґри тай вулани,
Витинають вострогами.
Ваші їдуть, наші їдуть,
Наші ваших доженут.
Ваші їдуть, наші їдуть,
Ваші наших підвезут.

3. Трубачі (Два трубачі трублять різні військові сигнали, сама музика, без співу).

4. Коминар (з дівкою, музика зі співом):

Пішла дівка на базар, на базар, на базар,
А за нею коминар, коминар, коминар,
Почкай дівко, почкай ту, почкай ту, почкай ту,
Най ти комин вимету, вимету, вимету.

5. Іван (зв. Москаль, в кучмі, в одній руці має костур, другою веде козу Чуги накликуваня Івана на козу, по якимось часі виходить Іван; спів з музикою):

Москаль, Москаль козу веде,
Бодай вдохла, чому не йде?
А він єї підганяйи,
Вона йиму вининайи.

Іван (бе костуром козу): А йди!... (До видців:) А то вам, людоньки, коза! Вже чоловік аж упрів, а її з місяць не годин рушити. (Бе козу:) А йди!... (Коза напинає ся і не хоче йти; Іван підпихає її з заду).

Іцко (надходить): Йванки, а де ви жинете ту козу?

Іван. Аво, Гіцку, забавло сьи чоловікови козу на ярмарок до Куликова вести. Та тепер затьїла сьи, та аві руш з нев далі.

Іцко. Но, но, Йванки, можи би я ту худібку купив? Сьо? Не будети сьи, Йванки, трудили з нев. Ну? Вам всьи йидно!

Іван. Та воно ніби так.

Іцко. Но, Йванки, зробимо антерис?

Іван. Но, та най буде! А кілько би ви дали за ню? Добра худібка, знайти!

Іцко. Ну цініт! Я вє буду давав! Кілько хоцьїти?

Іван. Та, знайти, Гіцку, ми давно гоба торгували, то типер, знайти, так но знайомости...

Іцко. Ну, кажіт борво, кілько хоцьїти?

Іван. Вот, знайти, дайти, так во, 20 риньских.

Іцко. Сьцьо? 20 риньских? За сьцьо?

Іван. Но, Гіцку, та я йно так собі зацінив, а кажіт, кілько ви би дали?

Іцко. Дам вам 5 риньских!

Іван. Е, Гіцку, бійти сьи Бога, та то вже занадто мало!

Іцко. Сьцьо за мало? Сьцьо за мало? За сьцьо більше?

Іван. Та вона, ніуроку, добра, не майи жадного ганчу. Ну кілько дасьте? Я спущу, най буди 18.

Іцко. Ну, знайти, дам вам 7 риньских. То вє навіть за богато.

Іван. Е, Гіцку, та ви гейби жартуйїти. Та її нічого не бракує!

Іцко. Сьцьо зьиртую! За сьо ту давати більсьи, таке старе!
(Тручає козу).

Іван (троха в злости): Та ви Гіцьку не тручайти! Як ни хочити купити, то ньи!

Іцко (наскакє до Івана): Сьцьо не труцяй! Цьо крицьиш? Ніби я тебе сьи бою! Ти дурний гої! Віддай мині мої гросі! Взе 2 роки цьикаю! Ти гадайсь, сьцьо я забув? Ни бійсьи, ньи, я маю все то написано в тім мої бубехи (показує на звиток паперу). А взє більсьи ни буду цьикати! Я тебе зсикуструю, ліцїтацію спроваджу! Ти злодій! Віддай мені гросі!

Жандарм (надходить з боку, а рівночасно Іван віддаляє ся): Чєго ти, Жидві, тутай по вулиці викрикуйиш? Цо?! Ти не віш, жи то ні вольно?! Я ці зараз туткай покажи! Забірай сьи зтонд!

Іцко. Кланям сі вельмозьни пан постіфір! Кланям сі! Я ніц ньи робім, тилько то тин дурни гої, Йван...

Жандарм. Ціхо бондзь, Жидзе! Ти пся вюхо! Забірай мі сьи зараз зтонд!

Іцко. Ну! Цьо йи? Цьо я робім? Я ніц ньи робім! Або цьо пан...

Жандарм. Ціхо бондзь, Жидзьи, бо ці глови зетни!

Іцко. Ну! Цєго пан собі так на мьни коїцьи? Я сім пана ньи боїм! Ей ва! То мі сьи йи пан: з цього портки, з того й зюпан!

Жандарм (остро): А ти пся вюхо, ти мі бендзеш ту цось мувід? Я ці зараз покажи! Маш! (Махнув шаблею і стяв Жидови голову. Жандарм відходить).

Сура (з голосним плачем): Ай вай! Мій зе ти Гіциню! Бабру, бабрусеньки! Забив кат татусеньки! Хтож буде мені дітоньки годувати?...

Чорт (нечаяно являєть ся): Шшш...

Сура. Ей вай! Гвалт! Дзіцьки! Гвалт!

Чорт (приближає ся знову до трупа Іцка): Шшш...

Сура. Гвалт!.. Дзіцьки хоцьи моє Гіциньи взьити! Мій Гіциньи...

Чорт. Шшш... шшш... (Хапає трупа Іцка. Сура з плачем тікає зо страху).

6. Дід і баба (дід з коробкою, а баба з запаскою).

Дід. Будьти ласкаві, людоньки, дайти старенькому їрейцарик. Я бідний, старий, вже посивів, вже й волосьи вилізло, міль об'їла, вилінила сьи моя головонька, як скіра в кожусі.

Баба (перебивалочи дідови): Майти людоньки милість! Бог вас в царстві небеснім нагородит корунов. Дайти, людоньки добрі! (Дехто дає обом).

Дід (звертаючись до баби): А ти, Варваро, не перебивай міні!
(До видців, побачивши якогось парібка:) Ой ти Тимку! Ти богацкій син!
Дай хоть грейцарик мні бідному! Не будь скупий! Бог ть краснов
жінков нагородит. (До дівчини:) І ти, Марисю, далабис який зломаний
грейцарик для мене старенького! Дай по хоть йиден грейцарик;
я видів, як ти несла до Росі яйці, то гроші майиш! (Хтонебудь дає)
О спасибіг! Рости, синоньку, великий! Най ть Бог благословить не-
бесний! О! ти вже добрий парубок! Ох Боже, Боже! (До видців:) І я
колись таким був! Не такий, як тпер! Як си пригадаю, що то було
за молодих літ, то... (До Варвари:) Варваро! Можи би ми си погуляли
трошки на старість? Можи вже ніколи не будем танцювати?

Баба (сьпіває, а музика грає; обое танцюють).

Ой дідуню, дідуненьку,
А я твоя донька,
А за твої головоньки
Моя ше гладонька.

Дід (сьпіває танцюючи, музика грає).

Бодай тебе, дівчинонько,
Сім раз дідько тріпав,
Така нічка невидненька
Я до тебе сліпав! Ух!... Ух!...

(Потім обіймають ся і відходять).

7. Гриць і Проць.

Гриць (входячи): Славай Сусу Христу, люди добренькі!

Видці. Слава й на віки. А шо ви там скажити, татусю?

Гриць. От будьти, людоньки добрі, милосердні, та прийміт мене
на ніч. Я гонив з моім кулегою, шо десь там на дворі сарачиско лишив
сьи, воли до Маращполь. Та тпер йдемо до дому, но курива, шо й
сьвіта не видко. Вось там накупилисьмо кілька ліктів леду печеного тай
трохи сушеного снігу. Купіт си, людоньки! Добрий, о дужи добрий лід,
знайти. Тано вам продам... (Чути стукіт). А то, людоньки добрі, мій ко-
льга Процько, шо лишив сьи на дворі. А ходи но, ходи, Процуню!
(Входить Проць, засніжений і скулений від зимна). От видити, людоньки добрі,
то мій кольга Проць, мій рідний брат. О! добрий чоловік! дай му
Божи здоровльчко! Али я пішоу до хати тай забалакав сьи, а він на
дворі такої добри змерз, аж му зуб на зуб скачи; посинів і трісе сьи,
як жид на сабаш.

Проць (до видців, трохи розігрівшись): Людоньки добрі! можи вам
вже мій братко Гриць вогорив, шо ми йи за йидні. Прийміт нас на ніч.
На дворі зимно, а ту ше чоловік, як видити, в личаках, без рукавиць,
тай шипки не маю. А ту вже чоловік і ни молодий; на Маковея мицув

вже сорок і п'ятий рочок. Вже не такий чоловік типер. Перши бувало, а все в Грицьком...

Гриць (почувши, що Проць про него говорить): Так, так, людоньки, ми гоба в Процьком все, вже від хлопців. Де ми перши ни бували!? Го, го! Сам Бог знайи! Були ми і в Наталії і в Брандзолії, тай на Веньграх, тай ву Львові булисмо, тай в Куликові! А в Марамполи, то вже ни порахувати. Е, шо то були молоді літа! Як я си типер пригадаю їх, то чоловік гейби молодіє. (Звертає ся до Проця). Процуню, затаньцюймо ми си якої, хоть вже ни пасуйи і дівчита нас вже ни любьит, як то кажи. (Співає, оба танцюють, а музика грає).

Як я була молодицьи,
Цілували хлопці в лиці,
А типер я стара баба,
Не цілуют, хотьбим рада.

Проць (співає, оба дальше танцюють, музика грає).

Ой дівчита й молодиці,
Не йдіт на суніці,
Бо там хлопці пасут вівці,
Та схочут дурниці.

(По сім оба відходять).

8. Микита (прикріплений до стіни махає руками, ногами й язиком, музика разом зі сльіном):

А Микита на вострішку,
Микитиха їсьць лимішку —
Микито, ци ти то?
Не я то! Мій тато!
А Микита шкварки шкварит,
Микитиха діти парит —
Микито, ци ти то?
Не я то! Мій тато!

9. Яць (опихаючи на ступі, до Насті; спів і музика):

Коза меле, коза меле,
А цап насипає,
А козьитко, небозьитко
Мньирки відбирайи. (До Маланки).
Ой Маланю, Маланенько,
Я в тобі кохав сьи,
А ти миві відповіла,
Я ни сподівав сьи.
Я впахую, ніц ни маю
Ти впалайши, ніц ни майиш.

Вкінці отвирає вертепник ще малу капличку, в котрій паламар дзвонить. Рівночасно колядують недовгу колядку.

ХІ.

Закінчимо сей огляд (надіюсь, що тимчасово) гостем із далекої Московщини. В р. 1905 д. Микола Виноградов, ідучи Волгою по Костромській губернії, здибав на пароплаві двох тзв. „раечниковъ“, носителів вертепа. Вони були родом із новгородської губернії і займалися як спеціальним заробітком обношенем вертепа по містах і селах надволжського краю і виставлюванем на ньому одної драми — про смерть Ірода. Д. Виноградов познайомився з ними (хоч не на стільки, щоб міг дізнати ся їх імена та докладне місце їх уродження — бояли ся сказати!) і добив ся того, що міг добре описати їх вертеп і ляльки та списати текст їх драми, який вони мали при собі¹⁾. Відсилаючи цікавих до публікації д. Виноградова завважу тут лише, що той нижегородський вертеп носить на собі виразні сліди українського походження і то власне в першій часті, що вяжесть ся з особою Ірода. Драма починаєть ся співом ангелів „Дѣва днесь пресущественнаго раждаєть“, — се, як відомо, заведений до нашого церковного обряду початок славного гимну византийського поета Романоса; сей початок в тій самій формі, що в новгородським вертепі, співають у нас школярі ходячи по хатах на Різдво з визиченими з церкви хрестом і дзвінком; ходять у день; війшовши на подвіре дзвонять, у хаті стають біля порога і не витаючи ся зачинають співати, потім „віншують“ і дають присутним у хаті цілувати хрест, і за се одержують якийсь даток, звичайно грішми; ходять завше лише по парі, — так бодай водить ся в Нагуевичах; тим цікавійше, що сей вступ у новг. вертепі вказує на якийсь звязок того підгірського звичаю з давньою вертепною грою.

Далі виходить пастушок з двома овечками, клякає перед печерою, в якій лежить Ісус, і співає :

Нова радость стала,
Яко въ небѣ хвала,
Надъ вертепомъ звѣзда ясна
Свѣтла возсіяла.
Пастушки идуть съ ягняткомъ
Передъ малымъ дитяткомъ

¹⁾ Н. Виноградовъ, Великорусскій вертепъ (Извѣстія отд. русс. яз. и слов. Акад. Наукъ, 1905, т. X, кн. 3, ст. 360—382).

На колѣни упадали,
Христа прославляли.
Молимъ, просимъ Христе царю,
Небесный Государю,
Даруй лѣто счастливое
Всему господину.

Ся пісня — наша стара знайома; в „Богогласнику“ 1790 р. вона стоить під ч. 22, де перша строфка виглядає ось як:

Нова радість стала, яка не бывала:
Надъ вертепомъ звѣзда ясна свѣтло засіяла —

а передостатня:

Просимо тя, царю, небесный владарю,
Даруй лѣта щасливіе сему господарю.

Тай середня строфка не вважаючи на великоруське „малымъ“ виявляє також український уклад.

Дальша сцена — три царі приходять і кланяють ся. Сцена досить неолоадна. Царі співають:

Шедше тріе царі
Ко Христу съ ударомъ [sic! зам. со дари]¹⁾,
Иродъ имъ предвластенъ,
Куда идуть, спросити [sic! зам. спросить].

Зрештою Ирод не виступає в тій сцені і царі якось на вітер відповідають:

Идемъ къ рожденному,
Идемъ поклонить ся.

Потім знов співають пісню — досить неолоадну мішанину фраз відомих із українських колядок, в роді таких:

Гдѣ Христосъ роди ся,
Тамъ звѣзда яви ся;
Звѣзда грянетъ чудо [зам. чудне]
Съ востока [зам. востокъ]²⁾ на полудня [зам. полудне].

Ангел направляє їх на иншу дорогу і вони йдуть туди

Чая въ небѣ быти,
На вѣки хвалити.

Тільки тепер являєть ся Ирод і посилає вояків

Избитъ младенцевъ,
Суцихъ первенцевъ.

¹⁾ Пор. Богогласникъ ч. 1, стр. 3.

²⁾ Пор. Богогл. N. 23: ☩ востокъ, рекль пророкъ.

Вояки йдуть і вертають сповнивши наказ: вони повбивали всіх дітей, тільки

Одна госпожа Рахиль
Не даєть свого чада убить,
А хочеть ийти кь Вашей милости просить.

Сцена з Рахиллю, яка йде за сим, не має анальоїї ані в наших, ані в польських вертепних грах. Рахиль просить Ірода:

Помилуйте мое чадо-отрочате,
Чтобы не было чего на томъ свѣтѣ отвѣчати.

Але Ірод вєдить воякови:

Воинъ, возьми его и убей,
Чтобы не было болѣе душѣ и тѣлу скорбей.

Вояк убиває дитину, затикаючи її на спис, Рахиль паде на землю і ридає; являєть ся ангел і потішає її поплутаною українською піснею:

Не плачь, Рахили,
Зря чада тѣло,
Не убіють душу
Военныя крылы,
Но Богъ принимаетъ
Во своя святыни
И ко Богу Сыну
Того причину.
Маленькое чадо
Въ рай будетъ радо.

Щоб зрозуміти сю пісню, треба доконче пригадати її укр. текст, поміщений у Богогласнику 1790 ч. 4, стор. 1:

Не плачь Рахили, зря чада цѣлы:
Не умирають, но пребываютъ
Краснїя сыны въ новой святыни
Ко Богу сыну будь за причину і т. д.

На сцену входить кєсондз, очевидно латинський, і говорить до Ірода:

О Іроде, о, кручниси,
За твоя превеликія злости
Прїдетъ гибель-дьябель
И поберетъ чертъ душу твою и кости.

Очевидно маємо тут перекручену польську промову, де перший рядок виглядав первісно: O Herodzie okrutniku, por. у польській кантичці;

О Herodzie okrutniku, wielka to wina,
 Że twego syna
 Między dziećmi zabito —
 Co za przyczyna? ¹⁾

Ірод покликаєть ся на свою царську власть, що увільняє його від одвічальности:

Царствовать — царствую,
 Царство мати — маю,
 Равнаго себѣ не знаю.

Та ксьондз кричить до нього з неменшим патосом, як баба до діда в дрогобицькім вертепі:

Поментуй, поментуй, (зам. Рамієтаж)
 На томъ то свѣтѣ — бедна,
 Смола, дяготь,
 Будешъ питати. Аментъ.

Приходить смерть і говорить знов затинаючи в українського:

Азъ есть малихия (зам. монархия),
 Сильвѣйшій воинъ,
 Всему свѣту пани і т. д.

Вона обертаєть ся до Ірода неночесними словами:

Полно тебѣ, Іродъ, проклятой, безумный
 На семъ свѣтѣ жить,
 Пора тебѣ, Іродъ, въ адъ снить.

Ірод випрошуєть ся у неї:

Ахъ смерть, моя мати,
 Я не хочу съ тобой добровольно поступати,
 А хочу воевати.

Смерть сердить ся і кличе чорта на поміч, сей радить їй відтяти йому голову косою:

Ему трупъ и голова,
 А намъ съ тобой держава.

Смерть вислухує ради і стинає Іродови голову; чорт бере тіло, а смерть голову і обое виходять.

На сьому кінчить ся духовна часть вертепної драми, про яку можна сказати, що в тій формі вона, не вважаючи на великоруські ретуші, наскрізь неоригінальна і що до змісту і що до мови і має виразні сліди походження від українсько-поль-

¹⁾ Kantyczki podług wydania 1785 r., т. II, ст. 22.

ського вертепа. Те саме треба сказати також про другу частину, значно коротшу від першої, з висемком двох остатніх зовсім маловажних сценок. На сцену виходять два Жиди, з яких один жалуєть ся:

Ой вей, вай миръ!
 Погубилъ весь бобкинъ,
 Гаволтинъ, табакинъ, биръ.
 Кабы намъ, панушкамъ, гельдъ собрать,
 Мы стали бы вновь торговать
 Мѣхомъ, мехомъ
 Шоле мехомъ.

Так наслідують жидівський говір люди, що ніколи не бачили живих Жидів, а тільки чули сьмішні анекдоти про них. Тай то в початкових рядках сього наріканя наслідовано очевидно не дійсного Жиди, а пісеньку вложену в уста Жиди в польській шоці, де Жид жалуєть ся не на згубу, а на пограблене свого скарбу. Подаю сю пісню в формі записаній мною 1878 р. у Львові від львівських вуличників:

Był ci ja zidek ubogi,
 Miał ci ja towar zbyt drogi:
 Fajeczki gliniane,
 Cybuszki drewniane —
 Aj waj mir.

Miał ja tiutiunu cwaj paczki,
 Półtora luta tabaczki,
 Złodziej mi zrabował,
 Co ja nakipował —
 Aj waj mir.

Zabrał tiutiunu cwaj paczki
 Półtora luta tabaczki, —
 Jak się Sura dowie,
 Coż ona mi powie?
 Aj waj mir!

Аналогічну пісню в краківській шоці див. Dr. Krupski, op. cit. стор. 84—85.

Мотив Жиди з „предорогим“ товаром, утраченим підчас якогось розруху, популярний і в українських віршах та піснях XVII—XVIII в. В одній думі з часів повстання Хмельницького згадуєть ся

один жид Оврам,
У того був невеликий крам,
Тільки шпильки да голки,
Що ходив по за Дніпром да дурив козацькі жінки¹⁾.

В иншій думі (ibid. 27) крамар називається ся Хвайдиш, про якого кажесть ся:

А як був собі Жид, старий Хвайдиш,
Та мав собі крам:
Шпильки та голки,
А третїї люльки.
Тай той у клунки склав
Та за ними пішки біжав.
І той старость свою потеряв,
Од пана Хмельницького утікав,
І той пану Хмельницькому
Ще й голими пятами наживав.

В думі про битву під Корсунем крамар зоветь ся знов Оврам, а його крам „шпильки, голки, креміння, люльки“ (ibid. 35, 37).

До Жидів виходить Циган „грознаго вида“ і ні з сього ні з того починає їх бити. Жиди титулюють його „панушка“, танцюють перед ним співаючи куплет такий, як у нашім вертепі:

Передъ паномъ Теодоромъ
Ходять видки козыремъ,
И задкемъ и передкемъ
Передъ татой-мамою.

У другім варіанті того самого вертепа до сеї пісенки додано ще двостих із иншої вертепної пісні, розуміється, перекалічений:

А ты шабашъ не дивуй,
Не я скачу, клопець [зам. клопіт] мой.

Циган про те ще раз починає бити Жидів палкою.

Очевидно московський вертеп перемішав дві первісні ролі українсько-польського вертепа: шляхтича, що знущається над Жидами, і Цигана, якого роля характеризується хіба незрозумілими словами „Шебилева, Ребилева“ та „Ободега, Вичинега“.

¹⁾ Антоновичъ и Драгомановъ, Историч. пѣсни малор. нар. II. Київъ, 1875, стор. 23.

Один із побитих Жидів утікає, другий іде до ангела жалувати ся, та попадає на чорта, який тягне його до пекла. В другім варіанті є ще одна сцена живцем узята з нашого вертепа. Входить на сцену „Кутейникъ въ предлинной одеждѣ“. Як би не дальший текст, то не легко булоб відгадати, що се за „Кутейникъ“, та з дальшого видно, що се наш старий знайомий „Литвин“, Білорус, любитель куті. Він уходить на сцену держачи ся за живіт і говорить:

Что мнѣ сін святки учинили?
Объѣлся я кутьею,
Да такъ объѣлся,
Что чуть не разсѣлся,
Ажно брюшенько мое заболѣло.

Входить Циган і починає приговорювати:

Брюшенько, Мушенько,
Что ты тоскуешь,
Что ты горюешь?
Что твоему животочку сдѣлалось?
Положи ка порфильчиковъ¹⁾ на ручку,
Я и приложу стараньецо
Къ твоему животочку.
Вотъ такъ ложись, а я попарю,
Всѣ болѣсти сразу ошпарю.
Полежи тѣ попотѣй!
Потѣй, потѣй!
Вотъ тебѣ кутья,
Вотъ тебѣ съ медомъ,
Вотъ тебѣ сладкая! ...

Приговорюючи се Циган хапає одежу і втікає. Кутейник кричить:

Ахъ меня развяжите,
Или того Цыгана догоните,
Плащъ, шапку отнимите!

Та не знаходячи помочи він устає і виходить. Як бачимо, се сильно вкорочена і обезбарвлена копія відомої сцени з Ци-

¹⁾ Д. Виноградов пише Порфильчиковъ, немов би се була назва, коли тимчасом із найближшої репліки видно, що Циган роздягши „Кутейника“ вяже йому руки.

ганом і Литвином, що займає таке видне місце в нашім старім вертепі і в більш або менше ясних відгукках живе доси в польській, білоруській і великоруській шопці.

Кінчить ся новгородський „райок“ двома сценками локального великоруського характеру. Входять „межевой“ і „межевая“ і по коротенькій розмові танцюють і відходять; потім виступають дві дівчини „изъ Валдая“ „барашечницы, въ крестьянской одеждѣ“, танцюють і також відходять. Епілог держаний в тоні великоруського „балагана“ виголошує Циган.

Маємо відомости ще про деякі вертепні сцени в східній Галичині. Др. В. Щурат має записану гру в Кобиліволоках, тербовельського пов., а др. М. Мочульський звертає увагу на вертепні гри в Миколаєві над Дністром та в недалекім селі Демні. Сліди старої вертепної гри бачив колись д. Юліян Яворський у Доброгостові біля Дрогобича. Я не сумніваю ся, що кождий такий нововіднайдений, із забутя вирваний текст докине якусь хоч би невеличку нову рисочку до історії нашого вертепа і для того записуване їх, хоч би як уривково захованих у народній пам'яті, вважаю дуже пожаданим.

РИТМІКА УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ.

Написав
ФІЛЯРЕТ КОЛЕССА.

IV.

Огляд пісенних форм української народної поезії.

(Словесна строфа і її ритмічна схема у відношенні до музичного періоду. — Визначуване віршів. — Розложенє довшого стиха на два і три коротші, що разом творять період або й строфу. — Витворенє із двостиха 4- і 6-віршової строфи. — Пісенні коліна як ріднопільні вірші супроти зложених віршів-періодів. — Складочисленє як критерій при систематизації пісенних форм. — Значінє мелодичного розміру. — Поділ пісенних форм. — Рівномірні стихи (періоди) від 7-складового до 19-складового в паратактичній зіставленю і в двостихових строфах. — Двостихи зложені із неоднакових стихів (періодів), що різнять ся 1) числом складів або 2) числом пісенних колін. — Розширені форми двостиха, подвоєні, тристихові й складані строфи.)

Строфою називано первісно поворот до початкової мелодії, що повторюєсь протягом усеї пісні. Частина пісні, звана строфою, замкає в мелодії і в текстї скінчену думку, заокруглену цілість. В народній поезії мелодія має значінє сталої схеми ритмічної, сталої форми, в яку віддивають ся слова усеї пісні, творячи одномірні, однаково збудовані строфи словесні. Строфа виказує затим стало повторювані відношеня що до протяжності і внутрішньої організації пісенних колін, та їх симетричного укладу. Найзвичайнійша і найдавнійша форма строфи в укр. нар. поезії, — се дво-

стих, з якого розвинулись опісля інші більш скомпліковані взори. Коли-ж в пісні повторюєсь коротка схема, що обіймає лиш один двоколінний або триколінний стих, повстає паратактичний уклад речень, що покривають ся із стихами; таку будову можемо називати стихічною в тім розуміню, що строфа і стих сходять ся в одно.¹⁾

Виходячи із заложення, що в мелодії народних пісень лежить ключ до зрозуміння лudoвoї ритміки, знаходимо в пісенній мелодії також жерело й основу тої симетрії, з якою укладають ся силлябічні групи у більші цілості, стихи-періоди і строфи.

Переважна часть мелодій укр. нар. пісень має в своїй основі форму правильного музичного періоду, що обіймає 8 тактів і складає ся з двох рівних частий (по 4 такти): попередного і послідуочого реченя (Vordersatz, Nachsatz). Обі часті періоду входять з собою в відношенє музичної респонзії і виказують в своїм устрою близьку анальоію; кожде півреченє ділить ся дальше на дві рівні відповідні собі двотактові групи, в яких паристий такт відповідає непаристому:

Ой за-вя-ла | чер-во-на ка-ли-на || над кри-ни-це-
ю, Го-ре-ж ме-ні | мо-я ма-тін-ко || із ця-
ни-це-ю.²⁾

Хоча нерівномірність тактів, так часто подибувана в укр. народ. піснях, нарушує подекуди сю строгу симетрию, всеж таки не трудно буває і в мелодиях з мішаними тактами дослідити основну схему музич. періоду. Звідси й походить звичайний в укр.

¹⁾ Стихічною називають властиво таку будову віршеву, яку подибаємо в старогрецькім героїчнім еносі і в драматичнім діяльoгу, де синтактичний уклад речень не сходить ся з будовою стихів; реченє може розтягати ся поза границі одного стиха, може й кінчити ся серед стиха.

²⁾ Лисенко: Зб. укр. піс. V. ст. 15.

народ. піснях поділ строфи і стиха на дві зовсім або приблизно рівні відповідні собі часті.

Музичний період в своїх симетрично розложених частях покриває ся із словесною строфою і укладом груп силабічних. Обом половинам періоду відповідають два стихи-періоди словесної строфи; для того й двостих є домінуючою формою строфи в укр. нар. піснях. Границя, що розмежує двотактові групи кожного півречення музичного, розділює словесний стих на дві половині. Триколінні стихи-періоди ділять ся звичайно тим способом, що першим двом тактам півречення музичного відповідають дві групи силабічні, а посліднім двом тактам відповідає наконечна група стиха, як у висше наведеном примірі.

При кінці стихів-періодів з'являє ся правильний рим, що сходиться з окінченнями обох половин музичного періоду. Рим починає ся взагалі до піднесення музикальності поетичного слова і вказує дуже виразно на взаємне відношене (кореспонденцію) ритмічних частей до себе. Годить ся замітити, що відповідаючі собі часті музичного періоду мають не лиш подібні окінчення, але взагалі в цілій своїй довжині визначають ся аналогічною будовою, так, що рим, можна сказати, розтягає ся на цілу двотактову групу, або й на цілий півперіод.¹⁾ Можна се помічати особливо на коломийкових і шумкових мелодиях, що вказують будову правильного музичного періоду.

Ми вже висше замітили, що строфова форма музичного періоду з'явила ся в мелодії тоді, коли стихи тексту іще не лучили ся в строфи, лишень повторювали ся під обі часті музичного періоду, на що знаходимо приміри в колядках і в весільних піснях. Відтак попри повтореннях почали з'являти ся нові стихи, що лучили ся парами у строфи, підходячи під обі половині музичного періоду.

Появу повторень і приспівок дуже часто можна пояснити потребою виповнення симетричних частей в музичнім реченю, н. пр.:

Гей у по-ли вер-би-на, вер-би-на, вер-би-на,

Під вер би-нов тер-ни-на, тер-ни-на, тер-ни-на.

(Етногр. Збір. XI. с. 257).

¹⁾ Dr. Hugo Riemann, *Katechismus der Gesangskomposition*. (Vokalmusik). Leipzig 1891. ст. 14—15.

Та ту-ман я-ром ко-тить ця, Гулять хлопцям
хо-чень ця, Ой го-ре, го-ре не бі-да, Гулять хлопцям
1-ма в. 2-да в.
хо-чень ця хо-чень ця.

(Лисенко 1. десяток ч. 10.)

Подобають ся також пісні, в яких мелодія обчислена лиш на один стих із приспівками, хоча в тексті виступає правильна двостихова строфа; такі мелодії мабуть давніші від пісенних текстів, до яких вони належать:

Гей у по-ли, гей у по-ли гу-стий те-рен ро-сте,
Без той те-рен, без той те-рен, би-та стеж-ка і-де,
Гей, гей, гу-стий те-рен ро-сте.
„ „ би-та стеж-ка і-де.¹⁾

В таких піснях реченє музичне відповідне непаристому стихови з приспівкою і повторенем можнаб уважати за першу половину строфи, повторювану без зміни при паристім стиху.

В мелодиях укр. нар. пісень подибуємо часто коротке чоти-ротактове реченє, якому відповідає закінчена строфа в тексті; можнаб таке реченє уважати за період, в якому двотактові групи заступлені одноцільними тактами, тим більше, що будова такого реченя в укладі чотирох частий виказує симетрії 8-тактового музичного періоду:

¹⁾ Етн. Зб. XI. ст. 257. Так само *ibid.* ст. 148, 272, 276.

Там за річ-ков за би-стро-ю пі-знав ям сьм з дів-чи-но-ю.¹⁾

Ся коротка форма являє ся в полученю з двоколінними стихами, яких розмір виносить від 7 до 12 складів. Двостиховим строфам, зложеним із довших, особливо триколінних стихів, відповідає звичайно повний або й розширений через повторене період музичний.

Попри обговорену строго-симетричну будову строфи стрічаємо в мелодиях укр. нар. пісень також всілякі відміни поданих вірців, що виказують вкорочене або розширене осьмитактової схеми, троїстий склад в цілості строфи і в частих, взагалі асиметричні форми музичного періоду, які вимагають спеціального обговорення; та сей предмет належить вже до мелодики, тож будемо його трактувати на сьому місці лиш принагідно, о скільки дадуть до сего привід поодинокі пісенні форми.

Яку одиницю ритмічну належить розуміти під віршом? — на се питане годі відповісти дефініцією, що допускалаб в усіх випадках одну безсумнівну інтерпретацію. Поняте вірша не завжди дасть ся ясно сформулувати. Вірш бодай в модерній поезії може творити навіть односкладове слово, — отже пів стопи. В найбільшій обемі може вірш містити 8—10 стіп, отже при двоскладових стопах 16—20 складів.²⁾ В довших стихах з'являють ся цезури, що ділять стих на дві і більше частий. Ті групи тісно сполучених з собою тактів означає Вестфаль, а за ним Шіппер терміном *rhythmische Reihen* — т. є. ритмічні рядки, що відповідають пісенним колінам в ритміці укр. нар. пісень. Коротші стихи сходять ся в одно з ритмічними рядками.

При визначуваню віршів у текстах укр. нар. пісень треба брати на увагу передовсім синтактичний уклад співаної мови, що відповідає поділові мелодії на музичні фрази, реченя і строфи. Кінець ритмічного стиха сходить ся правильно з кінцем групи слів тіснійше звязаних з собою; звичайно стих і реченя ідуть в парі з собою, покривають ся. Цезуру, що змінє своє положенє, не можна уважати за кінець стиха, який у всіх строфах пісні має стало означене місце.

¹⁾ Етн. Зб. XI. с. 155. Порівн. *ibid.* с. 153, 256, Лисенко Зб. у. п. II. ч. 37.

²⁾ Schipper, *Englische Metrik* с. 182.

Найвиразнійше визначає кінець стиха павза, коли якась частина часу вимагана ритмом остає не виповнена. При чергованню наголошуваних і ненаголошуваних складів уже брак неакцентованого складу вказує на кінець стиха.

Отсі моменти особливо виразно виступають в мелодії, де кінець стиха зазначений звичайно протяжністю послідних тонів, відповідаючих наконечним складам, або відповідним фразованем, що вказує на природний віддих, спочинок чи інтерпункцію. Павза з'являється звичайно по середині музичного періоду і розмежовує речення попереднє від послідуючого (Vordersatz, Nachsatz). В головній масі укр. нар. пісень (вийнявши хіба деякі старинні, особливо обрядові пісні), кінець стиха зазначений також зовнішньою звуковою стороною, т. є правильним наконечним римом, що лучить стихи-періоди з собою; притім також в межах поодиноких стихів-періодів з'являється часто-густо т. зв. свобідний рим:

Зійшло сонінко | за віконенько, || як того срібне коло,
Вийди миленька, | вийди серденько, || промов до мене слово.
(Етн. Збір. XI. ст. 215.)

В строфовій будові поділ на стихи оснований на симетричній відношенню й угрупованню частий строфи. В переважнім числі укр. нар. пісень ота симетрія впливає із поділу строфи у всіх її частях на дві з огляду на виповнений мелодією час зовсім рівні половині. Отже коли попровадимо серединою демаркаційну лінію поперек чи поздовж строфи, вона розпадає ся на дві однакові часті, що можуть себе накривати¹⁾:

$\frac{3}{4}$		

1-ший період: Ой у поли озерце, | Там плавало відерце.
2-гий період: Соснові клепкі | а дубове денце | Не пураймо ся серце.³⁾

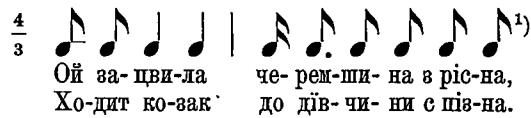
Розмір мелод.: $\frac{6}{4} + \frac{6}{4}$
 $\frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4}$

¹⁾ З того погляду близьку аналогію до симетричної будови пісенних строф вказують взори укр. орнаментики в різьбах на дереві, вишивках, герданах, килимах, писанках. Мабуть така схожість не випадкова.

²⁾ Лисенко, Зб. у. п. V. ст. 15.

³⁾ Ibid. II. ч. 25.

Цезура, що з'являється посеред стиха, ділить його теж на дві що до розміру зовсім рівні часті. Такий поділ виказують не лиш стихи, що мають в своїм складі дві однакові групи силабічні, (як в шумках 4+4, колядках 5+5, лірницьких 6+6) але також і такі стихи, що розпадають ся на дві нерівні групи: 4+3, 4+6, н. пр.:

(Етн. Збір. XI. ст. 271.)

Поділ на дві рівні часті виступає також в стихах, що містять по три групи: 4+4+6, 4+4+4, 5+5+7, 4+4+5, н. пр.:

(Кольберг, Рокусіє, I. ч. 71.)

Очевидно, що цезура, яка розрізує пісенний стих по середині важнійша; вона певно з'явила ся в стихах найперше, а відтак доперва з'явилися побічні другорядні цезури, що ділять півстих теж на дві рівні половини.

Рідше з'являється в триколінних стихах такий устрій, що коліна пісенні стоять до себе в відношенню трьох рівних частий, або що відступають взагалі від поділу стиха на дві рівні часті:

(Етн. Збір. XI. с. 178.)

Однакож подібаємо в укр. нар. піснях дуже значне число віршів, в яких поділ на дві чи на три рівні часті не переведений з математичною докладністю: такі вірші своїм устроєм зближають ся лишень до одного або до другого типу, н. пр.:

(Кольберг Рокусіє I. ч. 128).

¹⁾ Щоб нотами не займати надто багато місця, подаємо розмір мелодичний нотовими значками в одній лінії. Підписуючи два стихи під один рядок нот вазначуємо тотожність ритмічного устрою в обох половинах мелодії.

Хоч нема тут поділу стиха на дві рівні частини, бо півстихи стоять до себе в відношенні 3 : 2, то все-ж таки цезура по 8-му складі вже тому, що зближена до середини стиха, набирає більшого значіння супроти першої цезури.¹⁾

Коли по середині довшого стиха протягом усеї пісні з'являється правильна цезура завжди на одному місці, потягає вона за собою розложення стиха на два півстихи, що при відповіднім розмірі і устрою мелодії набирають значіння особливих стихів, і часто-густо лучать ся з собою римом: се діє ся особливо тоді, коли оба півстихи рівні що до числа складів, і кінчать ся однаковою каденцією:

1) 5+5.

$\frac{4}{4}$
 Ой не жовняр не, у до-ро-гу йде.
 . . . . . Ой гук ма-ти гук, де ко-за-ки йдуть.
 . . . . . Дів-чи-но мо-я, на-пій ми ко-ня.
 (Етн. Зб. XI. с. 120).

$\frac{6}{8}$
 . . . . . Го-луб-ка вбї-ли, го-луб-ку взї-ли,
 За ти-хий Ду-най за-про-ва-ди-ли.
 (Етн. Зб. XI. с. 158).

2) 6+6.

$\frac{4}{4}$
 Са-ма я не зна-ю, що ро-би-ти ма-ю.
 (Етн. Зб. XI. с. 135).

$\frac{3}{4}$
 Го-ре-ж мо-є го-ре, не-щас-на-я до-ле.
 (Етн. Зб. XI. с. 241).

$\frac{3}{4}$
 Ду-бро-во зе-ле-на в три ря-ди са-дже-на,
 Пішла бим то-бо-ю, зра-доньки ся бо-ю.
 (Етн. Зб. XI. с. 73).

У всіх наведених примірах правильна цезура приводить за собою поділ довшого стиха на два коротші, що разом творять уже

¹⁾ Щоби графічним способом докладніше означувати відношеня між частями зложеного стиха або періоду, будемо для першостепенної цезури уживати значка ||, для другостепенної значка |.

двостихову строфу, а зглядно двоколінний період, який входить в склад довшої строфи. Таке połącене двох півстихів у виспу цілість виступає особливо виразно, коли півстих доходить своїм розміром до семи або осьми складів і розпадаєсь на два коліна переділені сталою цезурою, так що кождому тактову музичного півврененя відповідає одна група силляб. тексту:

Ой що-ж бо то | тай за во-рон, || що по мо-рю | кра-ка- є,
 Ой що-ж бо то | за бур-ла-ка, || що всіх бурлак | збі-ра- є?
 (Лисенко 8. дес. ч. 8).

Таким способом через внутрішню кристалізацію довшого стиха витворює ся 4-колінний період або й двовіршова строфа, а із дістиха повстає чотировіршова строфа, якої мелодия творить звичайно правильний музичний період. Притім пісенні стихи вирівнюють ся що до розміру в мелодії, хоч не булоб такої рівности в складі груп силлябічних:

Ой жержи, жержи | бу-ла-ний ко-ню || ав стайни на по-мо-сті,
 А вби-то, вби-то | па-на сот-ни-ка || на ка-ли-но-вім мо-сті.
 (Кольберг Рокисіє II. ч. 63).

Коли довний триколінний стих розділений цезурами на три приблизно рівні части, повстає тристихова строфа, або триколінний період, що входить в склад більшої строфи:

Ой там під виш-не-ю, там під че-реш-не-ю,
 . . . . . Ой є-сли то-му то-ва-ри-шу мо-му,
 там мій мн-лий ле-жит, Ой скар-жит він сьї
 як са-мо-му ме-ні, Є-сли же то-му,
 та на го-ло-вонь-ку, що го ду-же бо-лит.
 що не зна-ю ко-му, то по-жаль сьї Бо-же їй.
 (Етн. Зб. XI. ст. 148).

Отсе шестивіршова строфа витворена із двох триколінних стихів-періодів.¹⁾

Коли-ж абстрагуючи від мелодії не будемо зважати на пропорції часу, виповненого поодинокими пісенними колінами, можемо приймати кождо силлябічну групу, відграничену сталими цезурами, за осібний вірш.²⁾ Отже коломийкову строфу можемо формувати ось як :

Молодице,
Зволочнице,
Тос ні зволочила,
Білим личком,
Як сонічком,
Чорними очима.

(Кольб. Rokusie III. ч. 477).

Ти гільтаю,
Николаю,
Віведи мні з гаю,
Я молода,
Як ягода,
Дороги ни знаю.

(Ibid. ч. 550).

Форми і внутрішню організацію пісенних колін, тих однокільних віршів, обговорили ми в III-главі. Тепер же при систематизації пісенних форм будемо мати на оці передовсім зложені вірші і періоди, щоб зазначувати комбіноване пісенних колін і симетричний уклад частий строфи, на яким основуєсь велика різнородність пісенних форм в укр. людській ритміці. Однакож супроти того, що стих зложений із двох чи трьох пісенних колін можна вже уважати за період, не будемо переводити строгої різниці між зложеними двоколінними і триколінними стихами а періодами, тим більше, що не хочемо вносити неясности і непорозуміння через нову термінологію, коли вже прийняли ся такі терміни, як 10-складовий колядковий стих на означене періоду, зложеного з двох 5-скл. стихів, або 14-складовий коломийковий стих, що означає

¹⁾ Ось як пояснює Шіппер витворення 4-віршової і 6-віршової строфи : коли акаталектичний тетраметр ямбічний або трохаїчний зложений з двох ритмічних рядків розпадає ся на два коротші стихи, получені леонівським римою, повстає пара віршова (viertaktiges kurzes Reimpaar), на взір французького vers octosyllabe, а з двох довших стихів, полученных в дістїх, витворюєсь чотиростихова строфа (з римами aa, bb, відтак ab, ab). Таким самим способом дістїх, зложений з двох довших триколінних стихів, розкладаєсь опісля на шестивіршову строфу з римами aab, vvb. Такі форми строфи улюблені в середовічній латинській поезії перейшли опісля до літератури романських і германських народів (Schipper, Englische Metrik s. 182, 184, 231).

²⁾ Цезура, яка правильно повторяєсь завсїгди в однім місці і сходиться ся з синтактичним угрупованем слів у текстї, дає певну підставу до того, щоб у ній добачали ми кінець вірша. На тій підставі можна і пентаметр уважати за період, зложений з двох віршів (Paцl, Deutsche Metrik s. 43).

властиво період, зложений з 8-складового і 6-складового стиха, і т. д. Докладно можемо відрізнявати лишень одноцільні стихи або коліна пісенні (ритмічні рядки) від зложених стихів-періодів.

Переводячи систематизацію ритмічних форм повинні-б ми оперти ся на тих пропорціях в укладі пісенних колін, які дає мелодія, тим більше, що ритмічна будова пісенного тексту обусловлена мелодією, яка становить сталі рамці ритмічні для усіх стихів пісні, а розмір та уклад груп силябічних має свою основу в розмірі та укладі відповідних фраз музичних, що лучать ся в мелодичну строфу. Однакож пісенні тексти навіть відірвані від мелодії самі про себе виказують дуже строго і консеквентно переведену ритмічну схему що до числа складів, симетричного укладу груп силябічних і розміщення наконечних наголосів. Що більше: ритмічна схема тексту не змінює ся навіть тоді, коли мелодія в дечім змінить ся; так н. пр. вірш 4+4+6 підходить в коломийках під такт $\frac{2}{4}$; однакож в побутових піснях тая сама схема укладає ся в такт $\frac{6}{8}$, $\frac{3}{4}$, перші дві групи в такт $\frac{2}{4}$, а послідна в такт $\frac{3}{4}$ і т. д.

Одним словом, розмір груп силябічних та їх симетричний уклад в віршу виказує такі сталі числові відношеня, які остаять незміненими навіть при деяких змінах в мелодії.¹⁾

Складочислене, як зверхний прояв рівномірности анальоїчних пісенних колін і їх плянового укладу у висші цілости, стихи, періоди і строфи, — можемо затим прийняти за головний критерій при систематизації пісенних форм.

Однакож треба при тім узгляднювати також мелодичний розмір пісень, котрий дає погляд на пропорції часу, виповненого поодинокими пісенними колінами та ілюструє взаїмне відношене між будовою словесної і мелодичної строфи.

Розмір мелодичний доказує, що:

1) Поділ стиха на групи силябічні являєсь наслідком поділу мелодії на фрази музичні, які містять ся або в поодиноких тактах, або в групах тактів, причім цезури в тексті завсїгди сходять ся з тактовими кристочками мелодії; симетричний уклад силябічних груп в періодах і строфах впливає із рівномірної будови музичного реченя.

¹⁾ Через те укр. народ. версифікацію можнаб уважати в певній мірі за складочислову, хоч ся наава, як справедливо застерігає ся Сокальський, занадто вузка, бо числене складів в групах і стихах не творить одинокої основи укр. ритміки.

2) Нерівності в розмірі груп силлябічних і стихів звичайно вирівнюються в мелодії.

3) Фрази музичні, відповідні наконечним групам стихів-періодів, бувають в двоє продовжені в прирівнанню до попередніх.

4) Деякі розміри стиха і мелодії в'яжуться тісно із змістом пісень, являючись типовими формами для сеї або тої категорії пісень.¹⁾

Врешті розмір мелодичний виказує велику різнородність пісенних форм навіть у піснях, що мають однакову схему ритмічну для тексту.²⁾

Щоб при обговорюванню ритмічних форм укр. нар. пісень омити непотрібне повторюване, задержуємо ось який порядок:

А. Рівномірні дво-, три- і чотириколінні стихи-періоди в паратактичнім зіставленю (тип а) і в двостихових строфах (тип б).

Б. Двостихові строфи зложені з неоднакових стихів (періодів), причім

І. оба стихи з однаковим числом колін різнять ся числом складів (тип в), або

ІІ. оба стихи різнять ся числом колін; найчастійше буває перший стих двоколіний, другий триколіний (тип г).

В. Розширені форми двостиха, подвоєні, тристихові і складані строфи; в отсій категорії розрізняємо кілька типових форм, що їх обговоримо на своєму місці.

При величезнім багатстві ритмічних форм в укр. нар. поезії найбільша маса пісень виказує строфу, зложену з двох стихів (періодів). Така строфа являє ся в кількадесятьох відмінах, з котрих кожда заступлена великим числом пісень.

А. Рівномірні дво- три- і чотириколінні стихи (періоди) в паратактичнім зіставленю і в двостихових строфах (типи а, б).

1.

Семискладовий стих, — се безперечно одна з найстарших пісенних форм в укр. нар. поезії, що виступає в великій

¹⁾ Розмір 5+5 для колядок, 5+5+7 для весільних пісень і колисанок, 4+4+6 для коломийок, 4+4 для шумок, 4+3 і 3+4 для обжнкових і весільних пісень.

²⁾ Для того при схемах ритмічних будемо зазначувати бодай розмір тактів мелодії; повну мелодію подаємо лишень при найбільш типових розмірах пісенних.

части обрядових пісень: весільних, обжинкових, веснянок і в інших старинних піснях.

Семискладовий стих в строфових полученнях, се характеристична типова, форма весільних пісень. З огляду на місце цезури по середині виказує семискладовий весільний стих три головні відміни: 4+3 (се найбільш розповсюджена форма), 3+4 і 5+2 (найменше уживана форма). Та не багато набереться таких пісень весільних, в яких одна із наведених відмін булаб в протягу усеї пісні консеквентно переведена. Найчастійше дві перші форми уживають ся в суміші, а в декотрих піснях виступають усеї три форми, так, що семискладовий стих, не маючи сталою місця цезури, робить вражінє одноцільної силлябічної групи. Причина сего прояву лежить у свобідній, подекуди розтяжимій формі весільних мелодій, що не легко укладають ся в музичні такти; в великій часті весільних мелодій з тактом $\frac{3}{8}$ що три такти творять одноцільну музичну фразу, яка відповідає цілому стихови як у висше наведеній обжинковій мелодії (ст. 47).¹⁾

Поруч із семискладовими стихами стрічають ся у весільних піснях також осьмискладові і шестискладові стихи, що підходять під ту саму мелодію.

У весільних і обжинкових піснях та в декотрих веснянках стрічаємо найчастійше ось які взори строфи, зложеної із семискладових стихів без сталої цезури:

1. 2[3+4², або 4+3², або 5+2²], на пр. весільна²⁾:

Да-ла не-віст-ка балець	На локоть, тей на палець,
Ой да-ла-ж во-на да-ла.	Бо-дай здо-ро-ва бу-ла.
Ой із то-го ста-ночку	Вшию си кахта-ноч-ку,
Що ї бу-ду вгор-та-ти,	Все бу-ду об-зи-ра-ти.

Стихи лучать ся тут правильним двоскладовим римом: та обрядові пісні нерідко обходять ся зовсім без риму.

2. [(4+3 або 3+4 або 5+2) bis]
[4+3 або 3+4 або 5+2], на пр. весільна³⁾:

¹⁾ Так само Етн. Зб. XI. с. 167 ч. 1, ст. 168 ч. 67.

²⁾ Ibid. ст. 188 ч. 66 і 67. Так само веснянки: Кольберг Рок. I. ч. 77, II. ч. 489. Етн. Зб. ч. 10.

³⁾ Етногр. Збір. XI. с. 167 ч. 1. Так само весільні *ibid*: с. 168 ч. 2, с. 174 ч. 23 і 24, с. 178 ч. 38, с. 179 ч. 40 і 39 (правильно

Благослови | батеньку (b.)
 Віночок | й увивати;
 Ой а батенько | мовит (b.)
 Ней Господь | благословит.
 Ой той Божая | Мати (b.)
 Віночок | й увивати.
 З христичого | бирвиньчку (b.)
 Любому дитьвотчку.

(Мелодія на стор. 47).

Висше наведені форми пісенні, в яких семискладовий стих не виявляє ще сталого і консеквентно переведеного поділу на групи силлябічні, можнаб уважати не без підстави за старші і первісніші, тим більше, що вони подібають ся майже виключно лише в обрядових піснях.

Отсе-ж подамо короткий огляд тих форм пісенних, що виказують семискладовий стих із сталим місцем цезури по середині, отже: а) 4+3, б) 3+4).

В паратактичнім зіставленю стрічаємо семискладовий стих 4+3 дуже рідко і то в полученю з приспівками і повтореннями, котрі разом із пісенним стихом творять строфу; на пр.¹⁾:

Ой у лі-сі | два ду-би, Ой у лі-сі |
 сер-день-ко | два ду-би.

Хоч повторене стиха розширене приспівкою „серденько“, то в мелодії обі половині строфи зовсім вирівнюють ся своїм розміром.²⁾ (Строфову будову в тексті виказує варіант сеї пісні заміщений у Кольберга Пок. II. ч. 421:

5+2), с. 180 ч. 44 і 45, с. 181 ч. 47, с. 186 ч. 64, с. 190, ч. 71—3, с. 179 ч. 39. Кольберг Пок. I. ч. 156, 195, 251. Так само обжинкові Етногр. Збірн. XI. с. 31 ч. 1, 2, 3, с. 32 ч. 4, 6, 7, 8, 9, с. 33 ч. 10.

¹⁾ Етног. Збір. XI. с. 281.

²⁾ Варіанти тої самої пісні виказують також інші фасони строфи:

Там на горі | калина (bis)

Там на горі, | серденько, | калина (b.)

Уга | калина (b.)

(Етн. Збір. XI. с. 287.)

Текст сеї пісні читаний без приспівок і повторень робить вражінє строфової будови тому, що стихи парами лучать ся злістом і римою. Так само:

Ой на горі | два дуби,
Схилили ся | серденько | до купи.
Схилили ся | два дуби,
На них сидьї | серденько | голуби.)

Семискладовий стих 4+3 у строфових полученнях виказує ось які взори :

1. 2[4+3¹] з повторенєм першого або другого стиха :

Ой журавлю | журавлю (bis)
Скажи мені | всю правду.

(Лисенко: Зб. укр. н. VI. ч. 21.)¹⁾

Allegretto.

У Ки-ї-ві на рин-ку пють чу-ма-ки го-ріл-ку,
пють чу-ма-ки го-ріл-ку.²⁾

(Лисенко II. ч. 18: пісня про кровосумішку).

Рими одно- і дво-складові.

2. 2[4+3] з двократним або й трикратним повторенєм три-складової ірупи в обох стихах; форму сю подибаємо часто у веснянках :

Вер-бо-ва-я до-щеч-ка, до-щеч-ка, Хо-дит по ней
На-сточ-ка, На-сточ-ка, Хо-дит по ней На-сточ-ка.

(Кольб. Рок. I. ч. 61.)

Замітна в сій піснї рівність усіх трьох частий мельодії що до розміру: рими три- і дво-складові.

Так само :

Кольб. Рок. II. ч. 128. У тих варіянтах разить неагідність граматичного наголосу в мельодичним в наконечних складах стихів. Рими переважно одно-складові.

¹⁾ Вар.: Кольберг Р. II. ч. 360. Така-ж схема ритмічна: Лисенко: З. у. н. V. ч. 35.

²⁾ Така-ж строфа словесна: Етн. Зб. XI. ст. 143. Кольберг Р. II. ч. 36 і 374.

А вже весна | й оскресла, | й оскресла,
Щось вона нам | принесла, | принесла.¹⁾

Кожда група силабічна відповідає одному тактові $\frac{2}{4}$; рими три- і дво-складові. Таку-ж будову в тексті і мелодії заховує значне число веснянок (Кольбері П. І. ч. 55, 57, 63, 69, 76, 80) і деякі пісні новорічні (ibid. I. 28; побіч стиха 4+3 також 5+3).

Подібну будову в тексті і правильний період муз. в мелодії виказують декотрі шумки²⁾:

А вже нині | третій день, | третій день, | третій день,
Як я прыла | нитки в день, | нитки в день, | нитки в день.

3. 2[4+3 з приспівкою 4+2]:

Чабан вівці | корняє, || мой чабане | мой мой,
А на хлопці | моргає, || мой чабане | мой мой.³⁾

Кожда група с. лучить ся з одним тактом $\frac{2}{4}$; мелодія творить правильний період музичний.

4. Строфа 2[4+3] з приспівкою і повторенєм:

Гей у поли (там) дерен,	А в під того доренá,
Нема більше лиш еден.	Вийшла вдова молодá.
Гей гей га!	Гей гей га!
Нема більше лиш еден.	Вийшла вдова молодá. ⁴⁾

Порів. варіант сеї пісні записаний Ф. К. в селі Ходовичах Стрийського пов.:

Ой у-до-ва мо-ло-дá по-ро-ди-ла дум-ці двá,
Гей, гей по-ро-ди-ла дум-ці двá.

Рідше стрічаємо 7-складовий стих в правильною цезурою по 3-му складі: 2[3+4]:

¹⁾ Етн. Збір. XI. ст. 28 ч. 7.

²⁾ Ibid. с. 46 ч. 8, Порівн. Етн. Зб. XI. с. 257 ч. 3, 4 а, б.

³⁾ Кольб. П. II. ч. 478.

⁴⁾ Ibid. II. ч. 35 (се пісня про кровосуміжку).

Місіцю | пароженьку,
Сьвіти нам | дороженьку.
Щоби ми | не зблудили,
Доріжки | не згубили.

(Етн. Зб. XI. с. 176, так само с. 175 ч. 28).

2.

Осьмискладовий стих 4+4 належить теж до найстаринніших а заразом найбільш розповсюджених форм пісенних, і подібає ся часто не лиш в щедрівках, веснянках, в піснях весільних, новорічних (на Маланки) і приколискових, але також в історичних та побутових і в піснях найновіщої верстви, як шумки.

Строфічні полученя осьмискладового стиха знаходимо ось у яких відмінах:

1. 2[4+4²]

Таку будову виказують щедрівки, н. пр.:

Ой на рі-ці на Ар-да-ні, Там Пречи-ста во-ду бра-ла,
Сво-є ди-тя по-ви-ва-ла, В ко-ли-соч-ці ко-ли-са-ла.¹⁾

Оця строфа уживаєть ся часто не лише в обрядових, але й у піснях ріжнородного змісту.²⁾

2. 2[4+4] з приспівками; н. пр.:

Хо-дит Турчин по ри-ноч-ку, Гей мо-ре бре,

¹⁾ Кольберг Рок. I. ч. 42. Таксамо иньші щедрівки: *ibid.* I. ч. 41, 43, 45, 46. Етн. Збірн. XI. ст. 25:

Ой соколе | соколóньку.

Не вий гнізда | на дубóньку.

Розмір мелод. — як у висше наведеній щедрівці; рими двоскладові згідно з мелодич. наголосом; таксамо в новорічних: Кольберг Р. I. ч. 36, 30, 34, 37. Строфу 1. стрічаємо також в веснянках: Етн. Зб. XI. с. 23 ч. 1—2.

²⁾ Лисенко З. у. п. V. ч. 17. } (що два такти $\frac{3}{8}$ відповідають
Кольберг Р. II. ч. 102. } одній групі силлябічній).
Лисенко VI. ч. 2. Кольберг Р. II. ч. 26, 336, 392, 393, 399.

Тай тор-гу- є   вер- мі-ноч-ку,   Сер-це мо- є!

Кольберг Рок. II. 29 (пісня про кровосумішку), так само *ibid.* II ч. 30 і 31.]

Приспівки надають основній строфі 2[4+4] всілякі фасони;
н. пр.:

Ой їхала Катеріна
Штирма воли із Жуліна.
Катеринцю моя, чорнобривцю моя!

Схема ритм. $\left[\begin{array}{l} 2(4+4^2) \\ (6^1+6^1) \text{ пр.} \end{array} \right]$ Розмір мелод. ¹⁾ $\left[\begin{array}{l} 2(\frac{2}{4}+\frac{2}{4}) \\ (\frac{4}{4}+\frac{4}{4}) \end{array} \right]$

3. α. 2[4+4] з повторенем першого стиха, на пр.:

Ой не пугай | пугаченьку (b.)
В зеленому | байраченьку.

(Лисенко Зб. у, п. II. ч. 8.)

Розм. мелод. $\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4} \parallel (\frac{4}{8} + \frac{4}{8})$ реп. $\parallel \frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4}$.

Таку-ж строфу подібаємо дуже часто.²⁾

β. 2[+4²] з повторенем другого стиха:

¹⁾ Попри схему ритмічну, що ілюструє склад груп силабічних, їх розложене в стихах і строфах та розміщене наконечних (римових) наголосів, будемо подавати усюди також розмір мелодичний, з причин вияснених на ст. 76. Порядок тактів такий сам як порядок груп у тексті, тому-ж легко викомбінувати, котрий такт відповідає котрій групі. Коли-ж одна група відповідає двом, трем тактам, зазначаємо се графічним способом через подучене тактів скобкою $\underbrace{\quad}$. Знаком $\parallel$ відділюємо від себе такти або групи тактів, що відповідають стихам або їх повтореням.

²⁾ Лисенко: Зб. у. п. IV. 5 (про Довбуша)

" " " " IV. 10 (смерть козака)

" " " " VI. 16.

" " " " VI. 5 (про кровосумішку).

Розм. мел. $3(\frac{4}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4})$.

Етн. Збір. XI. ст. 272 ч. 17.

" " " " 297 ч. 7 (баляда про злу свекруху).

(Розм. мел. в обох вище наведених піснях:

$\frac{2}{4} + \frac{4}{4} \parallel \frac{2}{4} + \frac{2}{4} \parallel \frac{2}{4} + \frac{2}{4}$)

Кольберг, Рок. I. 143 (весільна) Розм. мел. $3(\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4})$

" " II. 58 Розм. мел. $3(\frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8})$

" " II. 419, 420, Розм. мел. $3(\frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8})$.

Повішу я | колісочку
В темнім лісі | на липочку (b.)¹⁾.

Розм. мел. $3(\frac{3}{4} + \frac{3}{4})$.

у. $2[4+4^2]$ з повторенєм першого і другого стиха:

Щось у лісі | зашуміло (b.)
Сосна з вітром | говоріла (b.)²⁾

Роз. мел. $2(\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4}) \parallel 2(\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4})$.

4. $2[4+4^2]$ з приспівками і повтореннями:

Ревуть води, | шумлять лози
Козакові | при дорозі
Гей! || Козакові | при дорозі.³⁾

Розм. мел. $2(\frac{4}{4} + \frac{4}{4}) \parallel \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4}$.

— Ой у місті | на риночку
Пють столарі | горівочку
Гей гей! || Пють столарі | горівочку.⁴⁾

¹⁾ Етн. Зб. XI. ст. 39—42 ч. 5, 9—15 (Колисанки). Такий-же устрій строфи словесної і мелодичної знаходимо в отсих піснях: Етн. Зб. XI. с. 155 ч. 4, с. 217 ч. 10, с. 219 ч. 12, с. 268 ч. 14.

Строфа 3. β . з різнородним розміром мелод.:

Лисенко: Зб. у. п. V. ч. 3. Роз. мел. $\frac{6}{8} + \frac{6}{8} \parallel \frac{6}{8} + \frac{5}{8} \parallel \frac{6}{8} + \frac{6}{8}$.
Етн. Збір. XI. ст. 74 ч. 4. Роз. мел. $\frac{2}{4} + \frac{2}{4} \parallel \frac{2}{4} + \frac{4}{4} \parallel \frac{2}{4} + \frac{2}{4}$.

" " " " 240 ч. 2. " " $3(\frac{2}{4} + \frac{4}{4})$.

" " " " 256 ч. 1. " " $3(\frac{3}{4} + \frac{4}{4})$.

Кольберг, Рок. I. ч. 209. Роз. мел. $3(\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4})$.

" " II. ч. 216.

" " II. ч. 225. Роз. мел. $3(\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4})$.

" " II. ч. 372 (шумки). Роз. м. $\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4} \parallel 2(\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4})$.

" " III. ч. 113 (танкова). Роз. мел. $3(\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4})$.

Дуже рідко стрічаємо в суміш із строфами α або β строфу вложену з трех стихів $4+4$:

Їдуть ляшки | на три шляшки,
Гранатирі | на чотирі,

А Москалі | гору вкрили. Кольберг Рок. II. ч. 414.

²⁾ Лисенко: З. у. п. II. ч. 23. Така-ж строфа:

Лисенко: З. у. п. IV. 34. Роз. мел. $\frac{5}{4} \parallel \frac{5}{4} \parallel \frac{7}{4} \parallel \frac{5}{4}$.

Кольберг, Рок. II, 452 " " $4(\frac{5}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8})$.

" " II, 18, 17 " " $4(\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4})$.

³⁾ Лисенко: З. у. п. IV. ч. 18.

⁴⁾ Кольберг, II, ч. 25. Таксамо вар. *ibid.* ч. 24. Порівн. Етн. Зб. XI. с. 87 ч. 1. (і вар. у Кольберга Рок. II. ч. 470). Етн. Зб. XI. с. 84 ч. 1, і с. 227 ч. 1 а.

Розм. мел. $2(\frac{2}{4} + \frac{2}{4}) \parallel \frac{2}{4}$ (пр.) $+ \frac{2}{4} + \frac{2}{4}$.

Доволі рідко і то лишень між весільними піснями подібаємо 8-складовий стих зложений із груп 5+3:

Сьві-ти мі-сі-цю в ву-ли-цю,
А ти зір-ни-це в во-ро-та,
Бо йде до сю-бу си-ро-та.

(Етн. Зб. XI. ст. 176. Таксамо Кольберг П. І. ч. 145.)

3.

Дев'ятискладовий стих стрічаємо найчастійше в весільних піснях, н. пр.:

а) Схема ритм. $2[3+3+3]$

Летіла | зазулька | понад сад,
Просила | молоду | на посад.
Що-ж тобі | зазуленько | до того,
До мого | посаду | любого?
Є в мене | матінка | до того,
До мого | посаду | любого.¹⁾

В декотрих піснях весільних сего типу дві перші групи силібічні зливаються в одну шестискладову або п'ятискладову групу, н. пр. *ibid.* весільна ч. 33:

Ой ділім сі водо | по правді,
Щоби нам не було | по кривді.
Ой на тобі водо | плавиню,
Мені молодому | книгиню.

Таксамо *ibid.* весільні ч. 37, 60, 74, 48; про жіночу неволю *ibid.* с. 228 ч. 3 друга строфа:

Стих 6+3 з повторенням послідної групи:

Ой мої ноженьки | білі | білі,
Кому-ж ви будете | милі | милі?

¹⁾ Етн. Зб. XI. ст. 169 ч. 13. Таксамо *ibid.* Весільні п. ч. 15, 16, 18, 19, 22, 28, 52, 56, 50.

Роз. мел. $\frac{3}{4} + \frac{2}{4} + \frac{3}{4} \parallel \frac{4}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4}$. Порівн. Лисенко З. у. п. IV. ч. 10.

Головонько моя бідная
В мене матінка не рідная.
Посилає мене молоду
В глуху нічку з відром по воду.

б) Рідше можна подібати дев'ятискладовий стих, зложений із двох груп, що лиш одним складом різнять ся від себе: 5+4 або 4+5, н. пр.:

Ой три сестриці | жалібниці
У поход брата | виряжали.

(Лисенко З. у. п. VI. ч. 15).

Сх. рит. 2[5+4]. Роз. мел. $3[\frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4}]$. Порівн. Кольберт Рок. I. ч. 193 (весільна).

4.

Десятискладовий стих (період). В українських народних піснях являють ся дві типові форми десятискладового стиха відповідно до того, чи цезура ділить сей стих на дві половині: а) 5+5, чи на дві групи, що різнять ся від себе двома складами: б) 4+6, дуже рідко 6+4.

Перша відміна 10-складового стиха — се вельми старинна форма, у якій зложені з малими виїмками усі колядки, і в великій часті щедрівки, сі без сумніву найстарші останки давньої обрядової поезії. Колядки й щедрівки заховують розмір 5+5 з незвичайною правильністю, так, що рідко, можна-б сказати виїмково побіч груп п'ятискладових стрічаємо чотири- або шести-складові. Стихи колядок і щедрівок зіставлені побіч себе паратактично; в переважній часті колядок і щедрівок нема правильного риму; місцями лишень виступає т. зв. свободний рим при кінці або і в середині стихів. Кождому стихови відповідають в мелодії дві фрази музичні; такі двоколінні мелодії самі про себе надто короткі, булиб при повтореню із усіми стихами пісні дуже монотонні, як би не приспівки, що являють ся сталою прикрасою колядкових і щедріткових стихів. Одноколінна приспівка (як пр. „Гей дай Боже“, „Ой лелія“), яку творить одна група силабічна з відповідною фразою музичною — лучить лишень поодинокі паратактичні пісенні стихи з собою, становлячи звичайно перехід від низького регістру голосової скалі до високих тонів. Двоколінні, триколінні і чотириколінні приспівки, дорівнюючи властивому стихови коляд-

ковому чи щедрівковому, або й переростаючи його своїм розміром, творять разом із пісенним стихом закінчену строфу. Колядки і щедрівки без приспівок належать до рідких виїмків.¹⁾

Відповідно до уживання коротших чи довших приспівок, які в отриманні з колядковими й щедрівковими стихами дають тричотири-пяти- і шести-колінні цілоти строфові, розрізняємо ось які типові форми колядок і щедрівок:

$$1. \quad \underbrace{5^3-1+5^3-1+4^2}_{\text{СТИХ}} \text{ (приспівка)}$$

Гой ти так тепер, | як було з давна? | Гой дай Боже!

Як було з давна, | я з первовіка, " " "

(Кольберг, Рок. I ч. 4. Мельодія на ст. 98.)

Зовсім такий самий розмір стиха і мелодії виявляє дуже багато колядок, н. пр.: Кольберг, Рок. I ч. 5—19.²⁾

В деяких колядках одноколінна приспівка поставлена перед пісенним стихом; такі колядки відрізняються своїм складом хіба лишень у першому і останньому стихові від вище обговореного типу:

Та гой дай Боже! в ліс-ку в ліс-ку на жов-тім піску
" " " " Ро-сте де-рев-це тон-ке ви-со-ке.³⁾

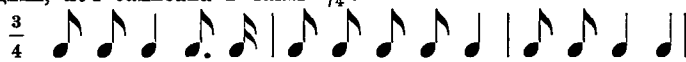
Такт $\frac{4}{4}$ в колядках взагалі мало уживаний.

В колядках сего типу рідко можна подібати правильний рим, бо місце наголосу граматичного в нескінченних складах груп не усталене.

$$2. \quad \left[\begin{array}{c} 5^2+5^2 \\ \text{пр. } (4^2+4^2) \end{array} \right]$$

¹⁾ На пр. Кольберг Рок. I ч. 20.

²⁾ Мельодія колядок ч. 16—19 в суті річч нічим не відрізняється від попередніх, хоч записана в такті $\frac{3}{4}$:

Ой на кер-ни-ціх гай на тем-ни-ціх, Гой дай Боже!

Получене такту $\frac{2}{4}$ з тактом $\frac{3}{4}$ виказує мелодія колядки 22; ось її розмір:

$$\overbrace{\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}}^{\text{присп.}}$$

В сій колядці побіч груп 5-складових подібаємо також групи 4-скл. а навіть 3-складові.

³⁾ Кольберг I ч. 24. Так само *ibid.* ч. 25.

На Дунаєньку | при береженьку, || Щедрий вечір, | світий вечір.
Там всі світі | воду світили, || " " " " ¹⁾

Така-ж строфа дуже улюблена в укр. колядках, як показують отсі приміри:

Пила дівчина | мором Дунайом
Дунаю море, | Рузуню зоре! (присп.)
(Етн. Зб. XI. ст. 20.)

Мила дівчина | білі рученьки
На Дунаєньку | при береженьку. (присп.)
(Етн. Зб. XI. с. 18.)

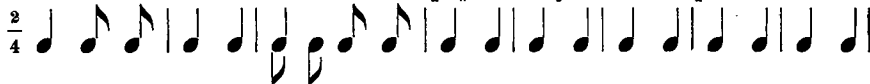
Там за горою | за камінною
Де дзвін дзвонит, | місяць сходить. (присп.)
(Етн. Зб. XI. с. 18.)

В колядках і щедрівках сего типу приспівка творить із стихом пісенним дуже симетричну чотироколінну строфу, причім чотироскладовим, іноді й трискладовим групам приспівки відповідають такти $\frac{9}{8}$, так як і п'ятискладовим групам стиха: бачимо отже, що мелодия через ділене часу на рівні часті вигладжує різниці в розмірі груп силлябічних. Мелодичний наголос дуже виразно визначає передпоследній склад кожної групи силлябічної, через те у колядках і щедрівках сего типу подібаємо часто правильний двоскладовий рим, що лучить або групи одного стиха, або й стихи з собою.²⁾

3. [5+5
(4+5+4) присп.]

¹⁾ Етногр. Збір. XI. с. 3 ч. 5 а. (Мелод. на ст. 60). Так само іbid. Колядки ч. 4, 6, 8, 5 б, 14, 27, 28, 29, 30.

²⁾ Такий-же склад словесної строфи виказує отся щедрівка:

Ци до-ма до-ма гос- по- да- реньку, Щедрий вечір, світий вечір.
Че-ляд-ка ка-же, що нема го до-ма, " " " "

Етн. Зб. XI. с. 11, таксамо іbid. ст. 16 ч. 19. Побіч стихів 5+5 приходять в сих щедрівках стихи 5+6. В иньших піснях подібаємо чотироколінну строфу, втворену із десятискладового стиха пісенного в полученню з приспівкою і повторенем, н. пр.:

Ой у містечку | я в Берестечку
Гай гай дун дун дун | я в Берестечку.
(Кольберг Рок. II. ч. 23. Баляда про зведене й утоплене Хаяні).

$\frac{6}{8}$:
 Зди-бав сі мі-сіць | та з дрібним дощом,
 $\frac{3}{4}$:
 Сло-вен є- си | наш милий Бо-же | на не- бе- си.¹⁾

У сій колядці наголос граматичний по найбільшій частині не сходиться з мелодичним, що вимагає акцентування послідних складів.

4. $2[5+5+4]$ (пр.)] Роз. мел. $2[\frac{6}{8}+\frac{6}{8}+\frac{6}{8}]$

Ой загнівав сі | син на батенька | Гей дай Боже! (2 р.)²⁾

Отся 6-колінна строфа витворюється через повторене цілого стиха й приспівки з малою модифікацією першої фрази в мелодії.

5. $\left[\begin{array}{l} 5^2+5^2 \{ 3^2 \\ 5^2+5^2 \ 3^2 \} \text{ пр.} \end{array} \right]$

 Пас-ла дів-чи-на чо-ти-ри во-ли під бо-ром,

 Під бо-ром, бо-ром, під зе-ле-нень-ким я-во-ром.³⁾

В отсій строфі чотироколінна приспівка своїм розміром у двох переростає пісенний стих, і становить неначе богату раму, в якій являються усі стихи щедрівки. Отсе-ж одна з найбільш улюблених форм щедрівок на Підгір'ю, як показують отсі приміри:

В мого батенька | красна дівонька, { ягода,
 Ой ягодонька, | красна дівонька | в батенька { пр.⁴⁾

По конаць моста | коршмонька стоїт, { калино,
 Калино-ж моя, | вода луженьки | забрала { пр.⁵⁾

Я з гори гори | йомітай двори, { радуї сі,
 Радуї сі земле, | син нам сі Божий | народив { пр.⁶⁾

Ой попід гору | дві завуленьки { ячмінь жнут,
 А трета Ганусі | понад береги | льон бере { пр.⁷⁾

¹⁾ Етн. Зб. XI. с. 2 ч. 2 і 3. ²⁾ Ibid. с. 8; таксамо *ibid.* ч. 13.

³⁾ Ibid. ст. 19. ⁴⁾ Ibid. с. 5, таксамо с. 13 ч. 16 а.

⁵⁾ Ibid. с. 6 ч. 7 б, в. ⁶⁾ Ibid. с. 8, таксамо с. 9 ч. 12.

⁷⁾ Ibid. с. 15.

Гей у садочку | виноградочку { зелена,
Зелена яблїнь | червоні ябка | зродила. } пр.¹⁾

Прала дівчина | шовкові хусти { на леду,
На леду леду | на студеници | в керници } пр.²⁾

Там на горонці | в нові коршмонці } там грали,
Там грали Віряни | на золотїї | цимбали } пр.³⁾

В значнім числі щедрівок сего типу наголос граматичний в наконечних складах силябічних груп не сходиться з мелодичним наголосом, а через те нема правильного риму.

Доволї часто являють ся строфові сполученя 10-складового стиха 5+5 без приспівок в історичних і побутових піснях:

2[5+5]

$\frac{4}{4}$
Ой ор-ле, ор-ле, | си-вий со-ко-ле,
Чи не бу- вав ти | на си- нїм мо-ри.⁴⁾

$\frac{3}{8}$
Ой ма-ла вдо-ва | єд-но-го си-на,
Ой ма-ла, ма-ла, | тай го-ду- ва-ла.⁵⁾

Строфа 2[5+5] з повторенєм другого стиха:

$\frac{3}{8}$
Ой ку-мо, ку-мо, | до-бра го- ріл-ка,
Ци- пе-мо, ку-мо | ще з но-не діл-ка. (2 р.)⁶⁾

Другий тип 10-складового стиха, який творять групи 4+6, се характеристична форма сербського епосу лицарського; ся відміна 10-складового стиха і в укр. нар. піснях дуже широко розповсюджена, особливо в піснях епічного характеру. Рідко можна подібати сей стих в паратактичнім зіставленю:

Тихо тихо | Дунай воду несе. (b.)⁷⁾
Розм. мел. $\frac{6}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} || \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4}$

¹⁾ Ibid. с. 16. ²⁾ Ibid. с. 20. ³⁾ Ibid. с. 20.

⁴⁾ Така-ж строфа: Лисенко, Зб. у. п. I. ч. 2, V. ч. 11, IV. ч. 24. Кольберг Рокисіє II. ч. 193.

⁵⁾ Ibid. II. ч. 49. Таксамо *ibid.* ч. 254, 210, 211.

⁶⁾ Лисенко: З. у. п. V. ч. 40. VI. ч. 29. Таксамо: Етн. Зб. ст. 294 ч. 5, ст. 233 ч. 5, 6, 7. (Побіч 5-скл. груп стрічаємо також 6-складові.)

⁷⁾ Лисенко З. у. п. III. ч. 26.

В строфових сполученнях творить стих 4+6 ось які взори:
2[4+6²]

Та ва-цви-ла ка-ли-ноч-ка в лу-зі, Що-гос-мо-є
Ві-дай ме-не мій ми-лий не лю-бит, Що він ме-не

сер-день-ко у ту-зі.
д'со-бі не го-лу-бит.

(Кольберт Рок. II. ч. 207.)¹⁾

Таку строфу дуже часто подибуємо в повторенні першого або другого стиха:

$\frac{4}{4}$ Ой під лі-сом | та під ле-бе-ди-ном, (2 р.)
Ку-ри-ла ся | до-рі-жень-ка ди-мом.²⁾

$\frac{3}{4}$ Ща-сли-во-му | на гри-би хо-ди-ти
Не щас-но-му | в лі-сі за-блу-ди-ти.

Не-щас-но-му | в лі-сі за-блу-ди-ти.³⁾

Стих 4+6 з повтореннями і приспівками:

А у мене | увесь рід багатий,
Сюди туди | он куди (присп.) | увесь рід багатий. (b.)
Роз. мел. 2($\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}$) || ($\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}$).
пр.

Дуже рідко являє ся в укр. народних піснях десятискладовий стих з першою 6-скл., а другою 4-складовою групою:

¹⁾ Порівн. Лисенко З. у. п. III. ч. 15, V. ч. 8, 29, 31, II. ч. 17. Етн. Зб. XI. ст. 137 ч. 5 а, ст. 280 ч. 27, ст. 265 ч. 12. Кольберт Рок. II. ч. 329, 404, 115, 116, 117, 238, 396, 402. 205, 206, 118, 239.

²⁾ Лисенко З. у. п. V. ч. 4. Така-ж строфа іbid. ч. 5, I. ч. 6.

³⁾ Лисенко З. у. п. IV. ч. 31. Така-ж строфа іbid. I. ч. 35, III. 28, Етн. Зб. XI. с. 271 ч. 16, с. 274, ч. 20, с. 295 ч. 6.

Ой виорю нивку | широкою.
Та носію хмелю | високого.¹⁾

Роз. мел. $2[\frac{4}{4} + \frac{4}{4}]$.

Годить ся зауважити, що строфові сполучення 10-скл. стиха зложеного з паристих груп 4+6 і 6+4, виказують правильне розміщене наголосу на передпоследнім складі.

5.

Одинадцятискладовий стих (період) являєсь в укр. нар. піснях ось у яких відмінах:

а) $2[5+6^2]$

Ой ти дівчино, | ти гордая пишна,
Чом ти до мене | з вечера не вийшла?²⁾

Роз. мел. $2[\frac{4}{4} + \frac{4}{4}]$.

б) $\begin{bmatrix} 6_{(7)}+5 \\ 6_{(5)}+5 \end{bmatrix}$

(Дрібніші цифри в скобках означають, що в першій половині декотрих стихів на місці правильних 6-складових груп являють ся виїмково 6- і 5-складові групи).

Ой що із за гори | вилітав сокіл,
Та вилітав сокіл, | а за ним орел.³⁾

Роз. мел. $\left[\frac{6}{4} + \frac{6}{4} \right]$
 $\left[\frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} \right]$

(Наголос граматичний в наконечних складах не має сталого місця).

в) В весільних піснях подибаємо часто триколінний 11-скл. стих: 4+4+3

(Кольберг П. І. ч. 157.)

¹⁾ Лисенко З. у. п. VI. 18.

²⁾ Етн. Зб. XI. ст. 181. Таксамо Кольб. Рок. II. ч. 136 з повторенем другого стиха. Такий-же стих: Етн. Зб. XI. с. 237 ч. 10, с. 279 ч. 26. Варіант сеї пісні зложений в розмірі 4+6²: Етн. Зб. XI. с. 280 ч. 27.

³⁾ Лисенко З. у. п. VI. ч. 3. Така-ж строфа: Кольберг Рок. II. ч. 99.

⁴⁾ Таксамо: Кольберг Рок. I. ч. 113, 128, 134, 109.

Таксамо :

А чому-ж ти | Гандзауненько || не тужиш?
Вже другий раз | дівочкою || не будеш.¹⁾

Деякі пісні весільні, зложені отсим стихом, мають сталий заспів: „Наші молода | як калиночка“, або „Лежыли берви | бервінкові“.²⁾ Сим розміром зложені також иньші пісні:

$\frac{2}{4}$ | $\frac{4}{4}$ |

Ой хо-ди-ла | дів-чи-нонька || по лу-зі,
Та но-си-ла | бі-ле ди-ти || на ру-ці.³⁾

6.

Дванацятискладовий стих-період. Одною з найбільш розповсюджених форм укр. нар. поезії єсть 12-скл. стих з цезурою по середині, що ділить його на дві рівні половинці 6+6. Таким стихом зложена велика часть лірницьких пісень, балад і взагалі пісень мандрівних, що вказувалоб на чуже походженє сеї форми. (Стих 6+6 улюблений особливо в народній поезії західних Славян).

В паратактичнім зіставленю творить сей стих з повтореннями і приспівками ось які взори:

а) Ци рада ти мати, | що нас двоє в хаті, (2 р.)⁴⁾

б) $\frac{2}{4}$ | $\frac{2}{4}$ | $\frac{2}{4}$ | $\frac{2}{4}$ |

О же-ни-ла ма-ти | мо-ло-до-го си-на,
 | $\frac{2}{4}$ |

Мо-ло-до-го си-на.⁵⁾

г) $\frac{4}{4}$ | $\frac{4}{4}$ |

Ой у чи-стім но-ли | сто-ят два я-во-ри,

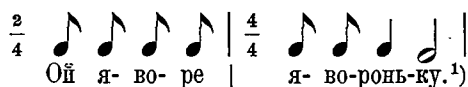
¹⁾ Ibid. I. ч. 181, таксамо 192.

²⁾ Ibid. I. ч. 248, 213.

³⁾ Ет. Зб. XI. ч. 134. Така-ж стофа: Кольберг Рок. II. ч. 113, 348. Лисенко I. ч. 4.

⁴⁾ Етн. Зб. XI. с. 301.

⁵⁾ Кольберг Рок. II. ч. 45. Така-ж строфа *ibid.* ч. 46, 226. Етн. Зб. XI. с. 73, *ibid.* с. 139 ч. 6. З приспівкою „Гей“: Лисенко IV. ч. 36, Кольберг, Рок. II. ч. 194.

Дванадцятискладовий стих 6+6 являєсь найчастіше в дво-стиховім полученю:

2[6+6]. Така строфа, вложена із чотирох 6-скл. груп — се типова форма лірницьких пісень:

Когда го-ре, го-ре, як на сві-ті жп-ти,
Бронь Бо-же не-ща-стя, бу-де Бог су-ди-ти.
Як чо-ло-вік здо-ров, кож-дий го ко-ха-є,
В ве-ли-ким не-ща-стю рід го ся пу-ра-є.²⁾

Таку саму строфу подибуємо дуже часто в укр. піснях всілякого змісту.

Кождій групі відповідає такт $\frac{4}{4}$ або $\frac{2}{4} + \frac{2}{4}$:

Не хи-ли ся сос-но, | бо й так ме-ні тош-но,
Не хи-лсь я-во-ре, | бо й так ми-ні го-ре.³⁾

Кождій групі відповідають два такти $\frac{3}{4}$:

За-ро-сли сте-жень-ки | по-над бе-ре-жень-ки,
Ку-да я хо-ди-ла | до сво-ї ма-тін-ки.⁴⁾

Строфа 2[6+6²] з'являєсь часто в полученю з різнородними і мішаними тактами.⁵⁾

¹⁾ Етн. Зб. XI. с. 212. Така-ж строфа: Етн. Зб. XI. ст. 14 ч. 17 (щедрівка).

²⁾ Кольберг Рок. I. ч. 108. Така-ж строфа в лірницьких піснях: Лисенко Зб. у. п. VI. 20. Ет. Зб. XI. с. 245 ч. 8. Кольберг Рок. II. ч. 358 і вар. 359.

³⁾ Лисенко З. у. п. II. ч. 37. Таксамо: Пвід. IV. ч. 20, ч. 37, Ет. Зб. с. 290 ч. 2 а, с. 130, ч. 22, с. 135 ч. 3. Кольберг Рок. II. ч. 110, 411, 474. З повторенем другого стиха: Лисенко I. ч. 32, Кольберг Рок. II. 221, 435, Етн. Зб. XI. с. 155 ч. 3, іbid. с. 273 ч. 19, с. 290 ч. 2 а, б, с. 302 ч. 11.

⁴⁾ Етн. Зб. XI. ст. 247. Лисенко З. у. п. IV. ч. 26. Таксамо іbid. IV. ч. 35, Ет. Зб. XI. ст. 74 ч. 3. З повторенем другого стиха: Кольберг Рок. II. ч. 56, 328.

⁵⁾ Лисенко З. у. п. III. ч. 17, V. ч. 20, вар. 2, VI. ч. 8, ч. 13,

Замітна річ, що в 12-скл. стихах сего типу подібаємо усюди правильне розміщене наконечних наголосів на другім складі від кінця, що й потягає за собою правильні рими.

б) До старинних форм пісенних належить 12-скл. стих, зложений з двох груп силлябічних, які різняться від себе двома складами: 5+7.

Ся відміна 12-скл. стиха з повторенем першої групи, се характеристична, найбільш розповсюджена форма колісанок.

Ой ма-ла ма-ла ой ма-ла ма-ла пе-ре-пе-лонь-ка
ді-ти, Та пі-шла са-ма та пі-шла са-ма
ме-жи ко-ши си-ді-ти.¹)

Форму сю подібаємо також в піснях весільних, що й свідчить про її старинність.

Мати донечку (2 р.) || я в село віправийю.²⁾

Стихом 5(bis)+7 зложені також балади і любовні пісні, співані під колісанкову мелодию:

Ой два нас, два нас (2 р.) || товаришеньку, два нас,
Та вийди вийди (2 р.) || трета дівчино до нас.³⁾

В декотрих піснях сего типу місто повтореня першої 5-скл. групи стрічаємо другу таку-ж групу, через що являють ся 17-складові стихи (5+5+7²) поруч із 12-складовими (5(bis)+7²) н. пр.:

ч. 17, ч. 33, Етн. Зб. XI. с. 280 ч. 28. Кольберг Рок. II. ч. 64, 105, 474. З повторенем другого стиха: Лисенко З. у. п. IV, ч. 27, V. ч. 22. Етн. Зб. XI. с. 299 ч. 9. Кольберг Рок. II. ч. 47.

¹⁾ Етн. Зб. XI. ст. 38 ч. 3. Таксамо *ibid.* ст. 37 колісанки 1, 2, 4, 17, 20.

²⁾ Етн. Зб. XI. с. 173. Таксамо *ibid.* ст. 189 ч. 68.

³⁾ Етн. Зб. XI. с. 123 ч. 10. Розм. мелод. — як у висше наведеній колісанці. Таксамо Ет. Зб. XI. ст. 135 ч. 2, с. 205 ч. 5, с. 230 ч. 6, с. 243 ч. 5, с. 303 ч. 12.

Піют куроньки, | піют другії, || а я в дівчини сиджу,
Від дівчини йду (2 р.) || дороженьки не виджу.
Пришов до дому (2 р.) || теї взяв сї внаувати,
Учула мати, | ненька старенька, || теї ввбила нарікати.¹⁾

Рідше подибуємо стих 5+7 без повтореня першої групи:

Ой зійди зійди | зіронько вечірная,
Ой вижди вижди | дівчино безрідная²⁾.

Дванацятискладовий стих з першою 7-скл. групою являє ся в укр. нар. піснях лишень спорадично:

$\frac{5}{4}$: | $\frac{4}{4}$
Ой жи-ла у- ді- вонь-ка | та на роз-до- лі,
|| : : ||
О- же- ни- ла си- ноч-ка | тай по не- во- лі.³⁾

в) Дванацятискладовий стих, зложений із трьох рівних груп: 4+4+4 подибаємо в веснянках⁴⁾ і в інших піснях:

$\frac{2}{4}$ | $\frac{4}{4}$ | $\frac{4}{4}$
Ой по-під гай | я- во- ро- вий || дзе- ле- ненький,
 $\frac{3}{4}$ | $\frac{2}{4}$ | $\frac{4}{4}$
Ой там брала | дів-чи-вонь-ка || льон дрібненький.⁵⁾

7.

Тринацятискладовий стих-період являє ся в укр. нар. піснях ось у яких відмінах: а) 6+7²

$\frac{2}{4}$ | $\frac{4}{4}$
Ой із- за го- ри | та буйний ві- тер ві- є,

¹⁾ Етн. Зб. XI. с. 128. Таксамо *ibid.* ст. 128 ч. 17 а. в; ст. 85 ч. 3; ст. 129 ч. 18.

²⁾ Лисенко З. у. п. VI. ч. 34. Така-ж строфа *ibid.* ч. 32.

³⁾ Лисенко З. у. п. VI. ч. 14.

⁴⁾ Етн. Зб. XI. ст. 27 ч. 6.

⁵⁾ Етн. Зб. XI. ст. 163. Таксамо *ibid.* ст. 214 ч. 4.

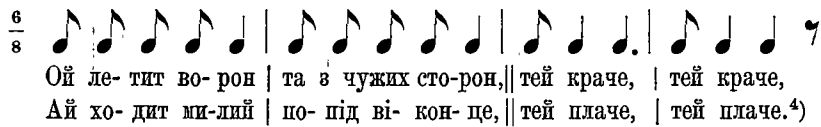
б) 7+6²

Вельми старинні пісенні форми, се безперечно дві відміни триколінного 13-скл. стиха, подібувані у веснянках, весільних і інших стародавніх піснях:

в) 5+5+3²

На загуменю | там колопенька | стояла.³)

З повторенем послідної групи (для виповнення правильного музичного періоду):

г) 4+4+5. Сей стих улюблений в укр. нар. піснях являє ся в паратактичнім зіставленю з приспівками і повтореннями, і в ді-стіхичнім сполученю. Характеристична річ, що 4-скл. групи правильно лучать ся з тактом $\frac{2}{4}$ в мєльодії, а 5-скл. групи з тактом $\frac{4}{4}$ або $\frac{2}{4} + \frac{2}{4}$, через що обі половині стиха зовсім вирівнюють ся в мєльодії:

¹) Лисенко З. у. п. IV. ч. 21. Такий самий стих: *ibid.* I. ч. 23. V. ч. 13. Етн. Зб. XI. ст. 224 ч. 17.

²) Лисенко З. у. п. IV. ч. 22.

³) Етн. Зб. XI. ст. 194. Таксамо весільні: *ibid.* ст. 170 ч. 14; 178 ч. 36.

⁴) Етн. Зб. XI. с. 124.

гий, гий, два ко- за- ки шот.
 „ „ ой під- мо- вя- ют.¹⁾

Двостих :

$\frac{2}{4}$
 Ой мо- ло- да | бод-на- рів-но, || щоє на- ро- би- ла,
 Всі ді-воч-ки | я в ві-ночках, || а тис згу- би- ла.²⁾

$\frac{3}{4}$
 Ой по- і- хав | І- ва-сень-ко || сім рік на вій- ну,
 Ли-шив сво-ю | Ма-ри-сень-ку || на ма-му сво- ю.³⁾

Впрочім являє ся стих 4+4+5 в сполученю з різнородними тактами :

Ой у полі | билиночка || колихаєть ся,
 А в шиночку | вдовин сину || напиваєть ся (2 р.).
 Роз. мел. $\frac{6}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} || 2(\frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4})$.⁴⁾

Тринацятискладовий стих з наконечною п'ятискладовою групою визначаєть ся звичайно правильним уміщенем наголосу на послідньому складі, що приводить за собою односкладовий рим.

¹⁾ Кольберґ Рок. II. ч. 22. Таксамо *ibid.* II. ч. 21, ч. 123, ч. 124, ч. 370. Етн. Зб. с. 276 ч. 22 (старинні мотиви : пусканє вінків на воду, порівнанє смерти новобранця з весілем):

Ішло дівчы | ішло дівчы || попід городець гей, гей, п. г.
 Та нарвала | та нарвала || рути на вінець, гей гей, р. н. в.

Таксамо *ibid.* с. 148 ч. 1 ; ст. 298 ч. 8. (Міграційний мотив : жінка вмирає при родах, муж вертає з дороги):

Ой поїхав | Андрусенько || на вірльованє, гей гей н. в.
 Лишив свою | Марисеньку, || як мальованє, гей гей я. м.

(Порівн. варіант : Кольберґ Рок. II. ч. 41.)

²⁾ Кольберґ, Рокісіє II. ч. 240. Така-ж строфа *ibid.* II. ч. 367, 368 (варіант : Етн. Зб. XI. ст. 156.) Лисенко : З. у. п. III. ч. 38. Кольберґ Рок. I. ч. 71 (Гагілка).

³⁾ Кольберґ Рок. II. ч. 41,42. Що до мелодії — сей варіант треба уважати за пізнійший в порівнаню з висше наведеним (Етн. Зб. XI. с. 298 ч. 8) в такті $\frac{2}{4}$. Така-ж строфа і розм. мел. Лисенко З. у. п. II. ч. 20.

⁴⁾ Лисенко З. у. п. III. ч. 15. Така-ж строфа *ibid.* IV. ч. 5, 6 б.

8.

Чотирнадцятискладовий стих-період. З усіх форм пісенних найчастіше подибуємо в укр. нар. піснях триколінний 14-скл. стих

$$4 + 4 + 6.$$

Отсей стих, се типова форма коломийок, та дуже часто являєсь він також в поважних історичних піснях і в сумовитих балядах. Характеристичною ціхою для всіх пісень зложених сим стихом є правильне розміщене граматичних наголосів на передпослідному складі 6-складових груп і двоскладові рими; має се свою основу в правильности відповідних мелодичних наголосів. Отсе й примір пісенної форми коломийкової:

Пі-сла-ла мій мо-я ма-ти в ліс го-ріш-ки рва-ти,
Бо-дай же ти лі-щи-нонь-ко на-рік не зро-ди-ла,

Та ви-со-ка лі-щи-нонь-ка, не мож до-сьи-га-ти.
Я го-ріш-ків не на-рва-ла, ме-не ма-ти би-ла.

(Етногр. Збір. XI. с. 65. ч. 14; слова с. 52. вірш 61.)

Будова коломийкової строфи визначуєсь строгою симетрією і правильністю в ритмічнім устрою мелодії і тексту. Всі коломийкові мелодії заховують правильно такт $\frac{2}{4}$, а співають ся в швиденькім темпі (Allegretto). Мелодія коломийки творить правильний період музичний; півреченя ріжняють ся від себе звичайно лишень двома послідними тактами. Буває й так, що три перші такти варіюють один мотив і мають однакову грядь фігуративну. В кождім півреченю такти лучать ся парами в тісніші цілості: друга пара тактів єсть найчастіше або буквальним повторенем першої, або секвенцією в відворотнім напрямі, а друге півреченє повторенем першого із малою зміною в посліднім такті. Перше півреченє найчастіше кінчить ся на домінанті або на секунді, друге на тоніці. Етн. Зб. с. 62 ч. 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 14, 24, 30, 34, 41. Обі половиці періоду стоять до себе в відношеню музичної респонзії; перша має звичайно характер запитаня, друга відповіди.

Ой ко-би я за тим бу-ла, за ким я га-да-ю,
При-не-сла бим сім раз во-ди теї не від-по-чи-ла,

При-не-сла бим сім раз во-ди з ти-хо-го Ду-на-ю.
Ой ко-би я за тим бу-ла, ко-го я лю-би-ла.

(Етн. Зб. XI. с. 103 вірш 1097.)

Відповідно до устрою мелодії словесна строфа коломийки складаєся з двох стихів $2[4+4+6^2]$, що лучать ся з собою двоскладовим римом; сей рим визначає ся тим сильнійше, що двом наконечним складам стихів відповідають в мелодії четверки, а всім иньшим складам вісімки. Кождий стих поділений двома цезурами на три части: дві перші чотироскладові ірупи, що відповідають двом тактам, мелодії становлять першу половину пісенного стиха; другу його половину творить третя ірупа, шестискладова, що відповідає другій парі тактів. Ся ірупа ділить ся часами на дві $4+2$, так що крисочка тактова сходить ся з цезурою в тексті — та двоскладові ірупи подибають ся взагалі рідко, а ще рідше помічаємо консеквенцію в їх уживаню; се можливе лише в коломийках при їх уривчастій формі:

Вигоріла | Коломия, || лишили сі | ільми,
Ой любко ма | солоденька, || тож за тобов | жьіль ми.
Коломийку | запаливши, || Коломийка | горит,
За красною | дівчиною || аж ми серце | бóлит.¹⁾

В переважній часті коломийок послідна 6-скл. ірупа одноцільна, хоча їй відповідає фраза музична, що виявляє правильно поділ на два такти.

Такт $\frac{2}{4}$ при живім танковім темпі коломийок розміщує сильні ікти в мелодії і накидає текстови трохаїчну сканзію, та се не потягає за собою правильного розміщеня граматичних наголосів серед стиха, а при читаню коломийкових текстів не помічаємо правильних тонічних стіп; натомість зауважуємо, що в кождій ірупі складів, що відповідає одному коломийковому тактові, видви-

¹⁾ Кольберг Рок. III. ч. 6, 9.

тає ся один домінуючий граматичний наголос, який найчастіше сходиться при співі із мелодичним наголосом:

Коломїя | непошїя, || Коломїя | місто,
В Коломїї | дівчато́нька, || як пше́нічне | тісто.¹⁾

Наконе́чна 6-складова група, що відповідає двом тактам, має два наголоси; з тих послідний римовий різниться від усіх інших тим, що має стало означене місце, і що є найсильніший.²⁾

Для злаго́дження суперечностей, які заходять дуже часто між ритмічними іктами мелодії а граматичними наголосами тексту, уживаються ся улюблені в коломийкових мелодиях сінкопи. Та часто сінкопи стають лиш висловом індивідуального темпераменту, завзята чи бравури; в тійсамій мелодії один співак уживає їх, другий ні:

Ко-зак ко-ня на-по-вав, Дзю-ба во-ду бра-ла,
Ко-зак со-бі за-спі-вав Дзю-ба за-пла-ка-ла, ка-ла.³⁾

Римом лучать ся не лиш стихи, але й групи силлябічні серед стихів:

Ой учера | я з вечера || ко́мора горіла,
При́дь, при́дь, | мій ми́ленький, || бо-м сі́ розболіла.
Ой на яку | розболочку? || та́й на голо́вочку,
При́дь, при́дь, | мій ми́ленький, || хо́ть на годи́ночку.⁴⁾
Нима́ цьвіту | по всі́м сьвіту || по́над о́жиночку,
Нима́ мині́ | ми́ліщого || по́над дру́жиночку.⁵⁾

¹⁾ Кольберґ Рок. III. ч. 1.

²⁾ Проф. Огоновський замічає, що головні наголоси спочивають на третьому складі першої половини і на пятому складі другої половини коломийкового стиха. Слабший наголос визначає семий склад першого і другий склад другого півстиха (Studien ст. 224).

Ой висі́ко соко́ло́нько || до не́ба літа́ти,
Ой далі́ко кова́че́ньку || до о́сені жда́ти.
³⁾ Кольберґ Рок. II. ч. 28. Такі-ж сінкопи: іbid. III. ч. 47, 88, 109, 173. Етн. Зб. XI. Коломийки ч. 18, 19, 21, 22, 23, 26, 27, 32, 33.

⁴⁾ Кольберґ Рок. III. ч. 29.

⁵⁾ Іbid. III. ч. 36.

Йдете хлопці | на підпеньки, || беріт мою Сеньку,
Моя Сенька | не сліпенька, || видит де підпенька.¹⁾

Нема мого | любка тутка, || лиш за нього | чутка,
Ой виросла | цирне село || шильвія тей | рутка.²⁾

А я гаю | не рубаю || через ліщиноньку,
А я дома | не ночую || через дівчиноньку.³⁾

Часто односкладове слово на кінці стиха повторене:

Ой на горі | огонь горит, || на долині | жар, жар,
Як я піду | до Іспаса, || комусь буде | жаль, жаль.

Їде козак | з України, || в підківочки | дзень, дзень,
За ним за ним | дівчинонька, || як в біленький | день, день.⁴⁾

Також в середині і на початку стиха уживають ся повторення одного-двох складів або й цілих груп силябічних для виповнення розміру:

Сухий дубе, | сухий дубе, || нічо з тьа не буде,
Ой а з мене | березочки || колясочка буде.⁵⁾

Ой гину я, | гину, гину, || тай ни за такими,
За такими | як я сама, || тай за біленькими.⁶⁾

Та дрібенька | коломийка, || дрібенька, дрібенька,
Просила мі | приходити || любка солоденька.⁷⁾

В першій половині коломийкового стиха подібаємо побіч чотироскладових груп також трискладові; в таким разі з'являють ся при співі анапестичні фігури $\text{♪ } \text{♪ } \text{♪}$ через стягнене двох вісімок в одну чвертку, що припадає завжди на другу (слабу) половину такту:

Ой то в мене | чоловік, || як греччина | паска,
Тогди я му | їсти дам, || коли моя ласка.⁸⁾

¹⁾ Етн. Зб. XI. ст. 53 вірш 93.

²⁾ Ibid. ст. 150 вірш 1827.

³⁾ Ibid. ст. 209 вірш 2183.

⁴⁾ Кольб. Рок. III. ч. 52, 56.

⁵⁾ Ibid. III. ч. 62.

⁶⁾ Ibid. III. ч. 82.

⁷⁾ Ibid. III. ч. 103.

⁸⁾ Етн. Зб. XI. ст. 200 вірш 2073.

Не тепёр, | не тепёр || на гриби ходити,
В осení, | в осení, || як будут родити.

Не з мішк'ом, | не з мішк'ом, || але з коробочков,
Не самá, | не самá, || але з парубочком.¹⁾

Попід сáд | попід сáд || та попід тополю,
Відведіт мий | до домоньку, || бо сьм сама бою.²⁾

Ой ішла я | попід ліс, || найшла-м коварика,
Дурна-м була, | що-м не йшла, || сватав мий музика.³⁾

Крім стереотипової строфи коломийкової $2[4+4+6^2]$ творить коломийковий стих через повторення і приспівки ще ось які строфічні получення :

Повій вітре | повій вітре || по високій горі,
по високій горі,
Та розчісуї | кучерики || по моїй голові,
по моїй голові.⁴⁾

Вчора була | неділенька, || нині понеділок,
Запросила | Марисенька || косити барвінок.
Ось біда | не дума } 2 р. (приспівка).⁵⁾
Котру люблю, | все кума.

Етнографічні збірки з Покутя й Поділя виказують незвичайне багатство коломийок. Покійний др. Іван Колесса зібрав в однім лишень селі Ходовичах Стрийського повіту 2508 коломийкових віршів⁶⁾.

Збірник Кольберга „Рокисіє“ містить у трех томах звиж 3000 коломийкових віршів.⁷⁾

¹⁾ Етн. Зб. XI. с. 53 вірш 89.

²⁾ Ibid. с. 56 в. 225.

³⁾ Ibid. с. 57 в. 245.

⁴⁾ Кольберг Рок. II. ч. 141.

⁵⁾ Ibid. II. ч. 188.

⁶⁾ Етн. Зб. XI. стор.: 60—62, 78—84, 92—117, 133, 140—1, 143—7, 150—3, 159—162, 199—202, 208—210, 225—7. 230—1, 238—9, 246, 251—6; мелодії коломийкові стор. 62—72.

⁷⁾ І. т. число: 215, 217, 221, 235, 239.

II. т. число: 158—160, 163—184, 187, 189—192, 197—8, 200—3, 212—215, 66—70, 73, 76, 77, 80—82, 91—94, 95—98, 129—135, 137, 139, 140, 145—7, 149—152, 224, 229, 230, 232—4, 236, 242, 249, 257, 269, 271, 273, 275, 277, 279, 281, 283, 285, 289, 291, 293, 295, 297, 299, 300, 305, 307, 309, 310, 317, 326, 334, 337, 338, 356, 381,

Крім того коломийковий склад мають і на коломийкову нуту співають ся також довші пісні оповідаючі, звичайно гумористичного змісту (н. пр. про морков'яного Ляшка: Кольб. II. I. 51) і льокального характеру; подібають ся між ними також пісні в балядовим закроєм (Кольб. Р. II. ч. 237) і уривки та перерібки зв'язних довших пісень, що розбиті на коломийкові строфи, тратять свій одноцільний характер.¹⁾

Коломийки різнять ся від усіх інших народних пісень своєю уривчастою, фрагментаричною формою: два стихи получені в строфу замикають скінчений образ, обрисовують коротко але ясно душевний настрій, і творять про себе замкнену цілість. Часто дві-три і більше строф коломийкових лучить ся змістом в одну пісню. Та в лученю строф коломийкових лишає ся широка, майже необмежена свобода співакови.

Можна догадувати ся, що вітчиною коломийок в теперішнім розуміню сеї форми єсть Покуте, і що коломийка стоїть у зв'язи із назвою міста Коломиї,²⁾ як польський краков'як і Краків. Отсе походжене назви, як і фрагментарична форма споріднює коломийки з краков'яками.³⁾ Та не виключена можливість, що пісенна форма коломийки старша від самої назви.

Коломийка, се танкова пісня, і такий характер заховала вона ще й дося сполучаючи поетичне слово, музику і танець в одну цілість. Се промовляло б якраз за старинністю сеї форми пісенної неменче, як і розмір 14-складового стиха 4+4+6 подібуваний в наших давних співанниках. Тут годить ся ще згадати, що ні в одній категорії пісень старинна форма паралелізму не є так широко уживана, як саме в коломийках. В типовій строфі коломийковій перший стих подає звичайно образок з природи, другий з'ображує настрої чоловіка, причім заходить між обома паралельними членами

383, 387, 390, 391, 409, 428 а, б, 429, 430, 439, 443, 444, 446, 447, 449—451, 453—455, 475, 476, 479, 480, 481, 483, 485, 486.

III. т. число: 1—24, 26—41, 47—112, 117—123, 144—149, 151—164, 173—185, 209—241, 245—258, 262—277, 301—327, 331—426, 431—436, 462—512, 525—587, 592—721.

¹⁾ Кольберг Рок. II. чч.: 244, 253, 255, 256, 314, 315, 345, 346, 350, 351, 352, 361, 364, 377, 378, 379, 380, 389, 408, 410, 431, 436, 440, 445, 457 (про панщину, таксамо 458, 459), 461, 162, 190, 204.

²⁾ Богато коломийок навізує таки до міста Коломиї: Кольберг Р. III. ст. 10—11.

³⁾ Строфа краков'яка побудована із двох 12-складових двоколінних стихів 2[6+6²]. Мелодія держить ся в такті $\frac{2}{4}$ з улюбленими сіпкопами

тота тісна звязь, що в природі і в життю людським діє ся щось подібного :

Який листок | дзелененький, || упаде тай гниє,
Який любко | молоденький, || не по правді жне.

Та коломийок, котрих зміст вказував би на їх старинність, не доводилось нам подибати, бо коломийки уже з природи річи не могли стати обрядовими ані історичними піснями задля своєї уривчастої форми; що найбільше стрічаємо в коломийках згадки про козаків і про не так-то дуже давні часи панщиняні :

Ой ти пане отамане, прошу тьби на пиво,
Не бий мою дівчиноньку, як вийде на жниво.

Отамане молоденький, буду ти казати,
Не бий мою дівчиноньку, як вийде вйизати.

Бодай тобі наш паноньку вигоріли лани,
Ой який ти сам недобрий, такі отамани.¹⁾

Головну масу коломийок, що визначають ся справді артистичним викінченем у тексті і мелодії і співають ся скрізь в однаковій незмінній формі зложено мабуть в добі розцвітту народної творчости т. є. за часів козаччини. Та коли уже в XIX. в. проявив ся упадок на полі укр. нар. поезії псованем, забуванем і понехуванем давних пісень, особливо обрядового й історичного змісту,²⁾ і застоєм у поетичній продукції, то коломийки являють ся може одинокою галузею пісенної творчости, що без перестанку зростає і збагачуєть ся новим змістом.

Коротка і вироблена форма коломийок надаєсь, як не мож краще, до принагідних імпровізацій, які можна почути на вечерицях, весілях та при жнивах, коли то сільські гострухи дотинають собі взаїмно або висьмівають парубків. Через те велика часть новіщих коломийок має характер льокальний :

А звідки ти, пане брате, чи не з Коломиї?
Чи-с не видів, чи-с не бачив дівчини Марії?

А звідки ти пане брате, чи не з Городенки?
Чи-с не видів, чи-с не чував дівчини Оленки?³⁾

¹⁾ Етн. Зб. XI. с. 93 в. 70—5.

²⁾ Виказує се Драгоманів в розвідці „Про псованє українських народних пісень“. Збір. філ. секції Н. Т. ім. Шевч. т. II.

³⁾ Кольберг Рок. III. ч. 21, 23.

Ой піду я до Вербіжа або до Мишина,
Ой чей же мі там полюбит хороша дівчина.
Ой був же я у Мишині, не пив-єм горівки,
Не видів я у Мишині хорошої дівки.
І прийшов я до Іспаса, напив-єм сьм пива,
Та чи мала, чи велика, то все чорнобрива.¹⁾

Та назви місцевостей не все свідчать про льокальний характер коломийок: такі назви змінюють ся відповідно до околиці, так як назви городів у колядках, гагілках та обжинкових піснях. За доказ нехай послужать отей коломийки, зовсім тотожні із висше наведеними:

Ой піду я до Стриганець, напю ся горівки,
Не видів я теї в Стриганцьох хорошої дівки.
Ой піду я до Ходович, теї напю сьм пива,
Ци велика, ци малеька, а все чорнобрива.²⁾

Оттак можемо коломийки зачислити до найновіщої верстви пісенної, хоч своїм коренем сягають вони безперечно давнійших часів.

Коломийки дають образ народного життя, що так скажемо, в попережнім перекрою; вони підпадають найбільше під розряди пісень з особистого і родинного життя, та зображують се жите в цілій його ширині, як то кажуть, від колиски до гробової дошки, втикаючи ся завдяки своїй фрагментаричній формі у найменчі подробиці будденщини, які не можуть знайти місця в довших піснях, та віддаючи одночасно найдрібнійші відтінки чувства і настрою. Найбільша масса коломийок оспівує любов в усяких її стадиях та періпетнях.

Треба дивувати ся, як коломийкова мелодия, не змінюючи в нічим свого основного строю, приймає то сумний, то веселий характер; раз навіває безмежний сум і мелянхолію — другий раз дише силою, енергією і веселостію молодого життя; оттому то коломийкова форма надає ся однаково до переданя трагічних і веселих моментів народного життя. Через висше обговорені прикмети стали коломийки під нинішну пору найбільш розширеною і справді домінуючою формою пісенною на Підгір'ю й Поділю; характеристична річ, що на Україні коломийка мало розповсюджена, а подекуди

¹⁾ Кольберг Рок. III. ч. 47—49.

²⁾ Етн. Зб. XI. с. 83 в. 631.

ледво чи й звісна; коломийки, які знаходимо у Лисенкових збірниках (як у VII. Десятку), передані з Галичини.

В Галичині коломийки випирають, приглушують, ба й нівелиють давні пісні оповідаючого змісту. Довша пісня переведена через коломийкову мелодію скоро тратить одноцільність, розбиває ся на відірвані строфи, що лучать ся з такою-ж свободою, як у коломийках.

Дуже близько підходять до коломийок інші танкові пісні, що заховують коломийковий склад стиха 4+4+6, та мають дещо відмінну ритміку в мелодії; так н. пр. в двох послідних тактах пісенного стиха виступає анапестична фігура ♪♪♪ :

$\frac{2}{4}$ ♪♪♪♪ | ♪♪♪♪ | ♪♪♪ | ♪♪♪ |

Пли-не чо-вен во-ди по-вен, тай сьм ві-хи-лю-е,
Сидит хло-пец ко-ло па-ни, тай сьм ви-пи-ту-є.¹⁾

Коломийковий склад стиха і таку-ж ритміку мелодії подібаємо дуже часто в історичних і побутових піснях: Лисенко З. у. п. I. ч. 12, (Про Залізняка) I. ч. 31 (Дощик). Етн. Зб. XI. с. 240 ч. 1, с. 119 ч. 4, с. 236 ч. 8, с. 264 ч. 11, с. 286 ч. 32. Кольберг Рок. II. ч. 9, 44, 55.²⁾

Мелодії значної частини укр. нар. пісень, зложених триколінним 14-складовим стихом, укладають ся в такт $\frac{3}{4}$ творячи форму правильного музичного періоду; на першу і другу групу припадає по одному тактові, а трета 6-складова група відповідає двом тактам мелодії:

$\frac{3}{4}$ ♪♪♪ | ♪♪♪ | ♪♪♪ | ♪♪♪ | ♪♪♪ | ♪♪♪ | ♪♪♪ | ♪♪♪ |

По тім бо-ці на о-стро-ві за-цви-ла ка-ли-на,
Мо-ло-до-го Да-ни-лоч-ка во-да при-му-ли-ла³⁾

¹⁾ Кольберг Рок. II. ч. 71 (козачок). Граматичні наголоси в окінченнях стихів майже правильно не сходять ся з мелодичними.

²⁾ Перший стих пісенний кінчить ся сінколою ♪♪♪ .

³⁾ Кольберг Рок. II. ч. 62. Такий-же уклад в текстї і мелодії: Лисенко Зб. у. п. I. ч. 24, 30, II. ч. 38 (з повторенем 6-скл. групи другого стиха) II. ч. 4, (Про зруйноване Січи) II. ч. 6 (Ой не гаразд Запорожці) III. ч. 5 (про Бондарівну) V. ч. 15, VI. ч. 28, VI. ч. 35; Етн. Зб. XI. ст. 164 ч. 3 (кождому стихови відповідає строфа в мелодії), ст. 218 ч. 11, ст. 262 ч. 7, ст. 293 ч. 4. Кольб. Рок. ч. 62.

Чотирнадцятискладовий триколінний стих частійш від усіх інших розмірів подібаємо в укр. піснях, яких мелодії виказують різнородні такти; при тім дивувати ся треба незвичайній симетрії, з якою укладають ся пісенні коліна в більші строфічні цілоти, як се показує отсей перегляд:

- Лисенко З. у. п. II. ч. 31. Розм. мел. $2[\frac{5}{4} (= \frac{2}{4} + \frac{3}{4}) + \frac{5}{4}]$.
 " " " " II. ч. 35. " " $2[\frac{6}{4} (= \frac{2}{4} + \frac{4}{4}) + \frac{5}{4}]$.
 " " " " III. ч. 34. " " $\frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{6}{4} \parallel \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4}$.
 " " " " IV. ч. 9. }
 " " " " VI. ч. 24. } " " $\frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{5}{4} \parallel \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4}$.
 Етн. Зб. XI. с. 249 ч. 2 " " $2[\frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{4}{4}]$.
 " " " " 288 ч. 1 а. " " $\frac{4}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} \parallel \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + (\frac{3}{4} + \frac{3}{4})$ в.
 (З повторенем 6-скл. групи другого стиха.)
 Лисенко З. у. п. IV. ч. 1. Розм. мел. $2[\frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4}]$.
 " " " " III. ч. 24. " " $2[\frac{5}{4} + \frac{5}{4} + \frac{3}{4}]$.
 " " " " IV. ч. 19. }
 " " " " IV. ч. 33. } " " $2[\frac{2}{4} + \frac{3}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4}]$.
 Кольберг Рок. II. 50 а, б. " " $2[\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4}]$.
 Лис. З. у. п. V. ч. 12. Розм. мел. $\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4} \parallel (\frac{3}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4})$ реп.
 $\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4}$.
 (З повторенем 6-скл. групи першого стиха.)
 Лисенко З. у. п. III. ч. 20. Розм. мел. $\frac{3}{4} + \frac{4}{4} + \frac{6}{4}$ (bis) $\parallel (\frac{3}{4} + \frac{4}{4} + \frac{6}{4})$ bis.
 (З повторенем 6-скл. групи першого стиха і цілого другого стиха.)
 Етн. Зб. XI. с. 272 ч. 18
 " " " " 287 ч. 33 б. } Розм. мел. $\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{4}{4} \parallel \frac{4}{4}$ (присп.) $\parallel \frac{4}{4}$ (реп.).
 Кольберг Рок II. ч. 424 }
 (Кождому стихови відповідає строфа в мелодії.)
 Кольберг Рок. II. ч. 1, 2 (про Саву), 10, 13, 43; *ibid.* I. ч. 138 (весеїльна), *ibid.* II. ч. 4, 5 (Боднарівна), 6—8 — виказують ось який розмір мелод. $2[\frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8}]$.¹⁾
 Кольб. Рок. II. ч. 60. Розм. мел. $2[\frac{6}{8} + \frac{6}{8} + \frac{6}{8} + \frac{6}{8}]$.
 " " " " 84. " " $2[\frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8}]$.
 Строфа $2[4+4+6]$ в полученю з різнородними тактами: Лисенко I. ч. 9, IV. ч. 14, V. ч. 21, 28, 32, VI. ч. 27, 30, Етн. Зб. с. 222 ч. 14, с. 286 ч. 33 а, с. 289 ч. 1 в.

¹⁾ Сей розмір витворив ся із такту $\frac{2}{4}$ аміненого сінккопами:

в дві цілоти, яким відповідають два півстихи. Єсть багато пісень сего типу, в яких півстихи не виявляють сталої кристалізації на менчі групи, лише творять більші одноцільні семискладові і восьмискладові групи:

$\frac{2}{4}$ | | $\frac{3}{4}$ | |

Ой ци бу-деш | мо-я ми-ла || та за мно-ю ту- жи-ти,
Як я сьм-ду | тей по- і- ду || до ці- са- рі слу- жи-ти.¹⁾

В першій півстиху виступає поділ на дві групи 4+4, другий півстих становить одноцільну 7-скл. групу, так як цезура не має сталого місця (4+3, 3+4, 5+2). Схема рит. 2[4+4+7²]. Подібний склад:

Ой що перва | доріженька || тай од дому до Дону,
А другая | доріженька || та у чистеє поле.²⁾

Ой запив | козак запив, || ой та запив | загуляв ся,
А його | кінь вороний || та на стані | застоїв ся.³⁾

Розм. мел. $\frac{3}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} || \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4}$.

В отсій пісні оба півстихи виступають то як суцільні групи, то переділені цезурою, в розміщеню якої нема послідовности. Перший півстих ділить вона раз на групи 4+3, другий раз на 3+4. В другім півстиху являють ся попри групах 4+4, 4+5, 5+3 також групи 3+4 і 4+3.

В наведених піснях замітний правильний двоскладовий рим.

б) В другій відміні виступає 15-скл. стих-період в триколіннім складі: 5²+5²+5¹

Ой наступала | та чорна хмара || став дощ накрапáть,
Ой там збирáлась | бідна голота | до корчми гулять.⁴⁾

Се розмір розширений із основного 13-складового стиха (4+4+5), як показують дальші строфи:

Ой напали | козаченьки | червоний намет,
Та пють вони | горілочку, | ще й солодкий мед.

¹⁾ Етн. Зб. XI. с. 259.

²⁾ Лисенко З. у. п. V. ч. 18 (2-го строфа).

³⁾ Ibid. II. ч. 26.

⁴⁾ Ibid. IV. ч. 6 а.

Схема ритм. (4+5+6) виказує в своїй основі 14-складовий стих розширений в другій групі слівцем „та“.

9.

Шіснадцятискладовий стих-період подібуваний доволі рідко являє ся в отсих відмінах:

а) 2[4+6+6²] (се мабуть розширена в другій групі схема 14-складового стиха).

Анальотичну будову стиха, хоч не у всіх строфах консеквентно переведену має отся пісня:

Гей козаки, | превражії сини, || що ви наробили,
Повен курінь | козаків набито, || коний погубили.

(Лисенко Зб. у. п. IV. ч. 2.)

Схема рит. 2[4 (рідко 5) + 6 (рід. 5, 4) + 6²].

б) 2[5(рідко 4)+5(рідко 6)+6²]

А нема цвіту | найповнішого || над ту маковóчку,
Да нема-ж роду | найвірнішого || над ту матінóчку.

(Лисенко Зб. у. п. II. ч. 33.)

Розм. мел. 2[$\frac{5}{4} + \frac{5}{4} + \frac{5}{4} + \frac{3}{4}$].

в) 2[4+5+7²]

Мати моя | та рідненькая, || нагулявсь я дово́лі,
Визволь мене | моя матінко || да із цієї неволі.

(Лисенко З. у. п. VI. ч. 10.)

Роз. мел. $\frac{3}{4} + \frac{5}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4}$ || $\frac{5}{4} + \frac{5}{4} + \frac{5}{4} + \frac{2}{4}$.

г) Частійше являє ся 16-скл. стих-період зложений із чотирох колін: $\widehat{4+4+4+4^2}$, що лучать ся парами в два півстихи.

¹⁾ Лисенко З. у. п. V. ч. 30.

В піснях сего типу виступають півстихи також як суцільні 8-скл. або 7-скл. ірупи так, що розмір сего стиха-періоду хитає ся між 14—16 складами; мелодія виказує звичайно будову правильного муз. періоду.

Понад тими | гороньками || сходит місяць | з віроньками,
Я ще висше | підлітає || сивий сокіл | з вірлоньками.

Ой летит же він летит, || теї крилоньками блудит,
Ой як тяжко | на серденьку, || як хто кого | верне любить.¹⁾

Така-ж строфа :

Ей у поли | край дороги || стоїт камінь | маймуровий,
На тім на тім | камененьку || стоїт хлопец | чорнобровий.

Ей стоїт же він стоїт || теї думку си думає,
З великого | закохані || теї розлука буває.²⁾

Правильні рими при кінці стихів-періодів виказують також, що наведені строфи треба уважати за двостихи. Рідко являють ся строфи сего покрою без наконечних римів :

Ой в городі | на ростоці || пють, гуляють | Задорожці,
Лиш між їми | один не ле || запорозький отаман.³⁾

Схема рит. $2[4+4+4+4^2(3^2)]$. Роз. мел. $\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}$
 $\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}$

10.

Сімнадцятискладовий стих-період. Одною з найбільш улюблених і без сумніву старинних форм весільних пісень є а) триколінний 17-скл. стих-період зложений з двох 5-складових іруп і одної 7-складової: $5+5+7^2$

Слала віронька | до місяченька || ще вчора із вечора. (2 р.)⁴⁾

Пісні сего типу виказують строфову будову в мелодії і паратактичне зіставлене стихів словесних повторюваних у співі, для того рідко подібаємо в сих піснях римоване стихів, хоч наголос граматичний спочиває правильно на передпослідному складі кожного стиха, так як сему складови відповідає тон мелодії продовжений ферматою. Замітні ассонанції в середині стихів:

¹⁾ Етн. Зб. XI. с. 118 ч. 2 а, таксамо *ibid.* ст. 136 ч. 4.

²⁾ *Ibid.* с. 130 ч. 23 а, таксамо с. 118 ч. 1.

³⁾ Лисенко З. у. п. IV. ч. 7.

⁴⁾ Етн. Зб. XI. с. 168.

Стів не встелений, двір не вметений, родина не сиршена.
 Ой післала вна сив соколонька в країну по родину
 Сив азуленьку в сиру земляньку по рідну матіноньку.¹⁾

В декотрих стихах на місці другої групи слябічної подибуємо повторенє першої:

Гей рад-же би я | гей рад-же би я || до тебе повернути,
 Бо я би ті рад | бо я би ті рад || за жіночку узвити.²⁾

Таку-ж будову стиха і мелодії мають отсі весільні пісні:
 Етн. Зб, с. 176 ч. 29, 30, с. 185 ч. 57, 58, 59.

В весільних піснях виступає 17-скл. стих а. також в строфових подученях:

2[5+5+7]

Приступи ненько, | приступи любко || до тисового стола,
 Викупи ненько, | викупи любко || віночок від жіночок.³⁾

Розм. мел. 2[$\frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4}$].

Другою характеристичною формою, в якій виступає 17-скл. стих а. є колісанкова мелодія, що своїм розміром і складом дуже близько підходить до висше обговореного типу весільних пісень:

Ой ви ді-тонь-ки мо-ї дріб-нень-кі, ой а щож
 Ой ви ма-тін-ко на-ша рід-нень-ка, не жу-ріт

ме-ші по вас, Ко-ли не ма-ю, ді-точ-ки мо-ї,
 ви сі на-ми, Ой ви-ро-стут нам, крильці дріб-ненькі,

(та) го-спо-да-ря до вас.
 ми по-ле-ти-ло са-ми.⁴⁾

¹⁾ Етн. Зб. XI. с. 172 ч. 20. Такі-ж асонанції іbid. с. 185 ч. 57.
 Не копай гр'ядки, не сади рутки, нікому підливати.

²⁾ Етн. Зб. XI. с. 168 ч. 3.

³⁾ Кольберг Рок. I. ч. 115. Таксамо Етн. Зб. XI. с. 194 ч. 88.

⁴⁾ Кольб. Рок. II. ч. 362.

В сій формі лучать ся 17-скл. стихи парами у строфи з правильним двоскладовим римом.

Під колискову мелодію сего типу співають також багато пісень любовних, історичних і балад:

Чому-с не прийшов | теї не приїхав || докіль я ти писала,
Ци-с коньки не мав, | дороги-с не знав, || матусі не зволяла?¹⁾

Побіч стиха 5+5+7 стрічаємо стих 5(bis)+7 в піснях співаних під тусаму колискову мелодію: Етн. Зб. XI. с. 131 ч. 23 б; с. 133; с. 157 ч. 7; с. 215 ч. 6, 7; с. 216 ч. 8; с. 158 ч. 9; с. 238 ч. 1.

Будову мелодії зовсім ідентичну з висше наведеною приколосковою строфою можна подібати в піснях вейлякого змісту:

Зажурила сі (2) || бідная удовонька,
Що не скошена | не згромаджена || зелена отавонька.²⁾

Багато пісень виказує 17-скл. стих 5+5+7 при різнороднім розмірі мелодії:

$\frac{4}{4}$

Тур-ки з Татарми бра-ми об-ляг-ли мо-на-стир во-ю-ва-ти,

Ма-гїр Бо-жа-я По-ча-їв-ська-я бу-де нас ря-ту-ва-ти.³⁾

б) В декотрих піснях історичного змісту являєсь 17-скл. триколінний стих-період ось якої форми: 4+6+7¹

Збирайте ся | панове молодці || та все народ молодїї,
Тай підемо | панове молодці || у той лісок Лебедїн.⁴⁾

Мелодія творить правильний період музичний: $2[\frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4}]$.

¹⁾ Етн. Зб. XI. с. 125. Таксамо *ibid.* с. 128 ч. 17 а; с. 229 ч. 19, 20; с. 157 ч. 6; с. 261 ч. 6 а; с. 219 ч. 5; с. 208 ч. 10; с. 215 ч. 5; Кольберг Рок. II. ч. 63 (історична: про убите сотника), 303, 304.

²⁾ Етн. Зб. XI. с. 242. Таксамо: Кольберг Рок. II. ч. 120, 121 (про підмову дівчини мандруючими козаками і про двобій) ч. 363 (сірітська) Лисенко З. у. п. V. ч. 14. 2. вар.

³⁾ Лисенко З. у. п. I. ч. 1 (про облогу Почаївського монастиря Турками); така-ж строфа: *ibid.* II. ч. 19 (з повторенєм 7-скл. групи); III. ч. 31; IV. ч. 17; Кольберг Рок. I. ч. 107 (пісня книжного походження, співана при мерці).

⁴⁾ Лисенко З. у. п. II. ч. 13 (гайдамацька). Така-ж строфа *ibid.* III. ч. 2 (про Ничая; замітний є правильний двоскладовий рим).

В сій пісні стрічають ся також стихи 4+4+7. Наголос граматичний часто не сходить ся з наголосом мелодичним — через те нема правильного риму, таксамо, як і в слідуєчій пісні:

в) 2[6+6+5]

Забілили сніги, | заболіло тіло, || ще й головонька,
Ніхто не заплаче | по білому тілу || по бурлацькому.¹⁾

г) Небогато набереть ся таких пісень, що в них виступає 17-скл. стих-період зложений із чотирох колін: 4+4+4+5

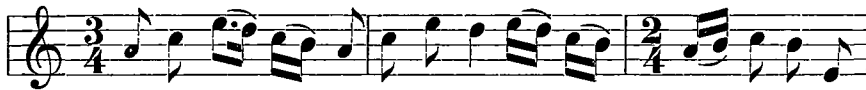
Ой крикнула | лебедонька || іза хвилі | виринаючи,
Заспівали | козаченьки || з за лиману | виступаючи.²⁾

Отся пісня визначаєть ся рідкими трискладовими римами.

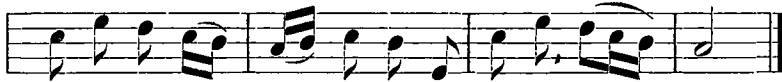
12.

Вісімнадцятискладовий стих-період належить до менше розповсюджених розмірів пісенних і являє ся ось у яких формах:

а) 5+5+4+4²

Ой у- мер у- мер та ко- за-чень- ко, вмер-ла-ж йо-го
Ой зо-ста- єть ся кінь во- ро-нень-кпй, і вся кін-

ти- ха мо- ва, вмер-ла-ж йо-го ти- ха мо- ва.
ська-я збру-я, і вся кін- ська-я збру- я.

Та ще й скрипочка | з барвіночка, || струни з зеленої рўти,
Як заграє-ж він | та у Києві, || в Батурині голос чўтен.³⁾

Другий півстих або ділить ся цезурою на дві чотирискла-

¹⁾ Лисенко З. у. п. II. ч. 15 (з повторенєм 7-скл. групи).

²⁾ Лисенко З. у. п. II. ч. 9. Такий-же склад стиха і зовсім подібний характер та розмір мелодії має отся пісня:

Горе мені | на чужині, || зовуть мене | заволокою,
Кажуть мені | Дунай брести, || Дунай-річку | ще й глибокою.
(Лисенко З. у. п. II. ч. 39.)

³⁾ Лисенко З. у. п. V. ч. 37 вар. 1. і таксамо 2. вар.

дові групи, що відповідають двом фразам мелодії, або виступає як одноцільна група часами семискладова.

Така-ж строфа словесна:

Ой зійди, зійди | ясен місяцю, || як млинове коло,
Ой виydi, виydi, | серце дівчино, || та промов до мене слово.¹⁾

Мелодія в формі правильного періоду музич. з повторенем другого півречення: $3[\frac{3}{4}/+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}]$

Гей не дивуйте | добрі люде, || що на Україні повстало,
Там за Дашевим | під Сорокою || множество Ляхів пропало.²⁾

В сій пісні другий півстих являєсь правильно як одноцільна група.

В мелодії правильний період музич. з повторенем другого півречення: $3[\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}]$.

б) $5+6+7^2$. Чумацька п.:

Ой занедужав | славний чумаченько, || та либонь хоче вмёрти,
Ой не дай Боже | тому чумакові || на чужинонці смёрти.³⁾

Гайдамацька п.:

Гей оддай оддай | пане Лебеденьку || а коня вороного,
Гей не дам не дам | панове молодці, || хоч сам ляжу за його.⁴⁾

Правильний період музич. в мелодії: $2[\frac{4}{4}+\frac{4}{4}+\frac{4}{4}+\frac{4}{4}]$.

Побіч семискладових груп подібають ся в сій пісні також 8-складові.

Така-ж строфа словесна:

Ой із суботи | та на неділеньку, || та стала сі темна ніч,
Ой полинула | сива голубонька || від сив голуба впріч.
(Етн. Зб. XI. ст. 205.)

Розм. мел. $2[\frac{4}{4}+\frac{4}{4}+\frac{6}{4}]$.

В окінченнях стихів наголос граматичний часто не сходить ся з наголосом мелодичним, що вимагає акцентования послідного складу.

¹⁾ Лисенко З. у. п. V. ч. 34.

²⁾ Ibid. I. ч. 13.

³⁾ Ibid. III. ч. 7. 3-га строфа.

⁴⁾ Ibid VI. ч. 1. 3-га строфа.

13.

Десятьнайцятискладовий стих-період стрічає ся доволі рідко, виступаючи ось у яких формах:

а) 6+6+7.

Ой і не сте-ли ся, хре-ща-тий бар-він-ку || та по
Бо мо-я при-го-да, ко-зацька-я вро-да, як та
тій кру-тій го-рі, Гей, не вті-шай-тись ||
ран-ня-я ро-са, Що ві-тер по-ві-є, ||
злі-ї во-ро-жень-ки || та при-го-дон-ці мо-їй.
со-неч-ко при-грі-є || ро-са на землю впа-де.¹)

Галицький варіант сеї пісні з'являє поділ стиха на 3 6-складові групи; (на 10 стихів лиш 2 кінчить ся 7-складовою групою) за те розмір мелодії в обох варіантах майже тотожний:

Сте-ли сі бар-він-ку, сте-ли сі дзе-ле-ний, та як лист по во-ді,
Ой ши тін-ти сі мо-ї во-ро-женьки мо-ї тьжкі при-го-ді.¹)

б) 5+6+4+4².

Ой іди сину, | іди дитиночко || тай на тоту | новобранку,
Ой коли-ж тіє | маю сподівати, || ци з вечері, | ци з поранку.
Ой сподій міє | моя матіночко, || сподій міє | теї за гості,
Ой як виросте | трава зелененька || я в світлонці | на помості.³)
Розм. мел. 2[$\frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4}$].

18-складові і 19-складові стихи-періоди, подібунані в розмірно невеликим числі пісень не виказують уже сеї правильности у своїм складі, що коротші стихи; найголовнішою причиною сего є безперечно значна довжина самих стихів і обемистість груп, що

¹) Лисенко З. у. п. I. ч. 15.

²) Етн. Зб. XI. с. 126 ч. 15.

³) Під. с. 268 ч. 15 (2. строфа).

входять в їх склад; хоча ці стихи виявляють правильний поділ звичайно на три коліна, то аналогічні групи в поодиноких стихах різняться від себе одним-двома складами так, що нерозривно буває підтягнути пісню під категорію із строго означеним числом складів, яке хитає ся між 17—20.

Такий склад мають переважно пісні історичні (і то записані на Україні), що подекуди близько підходять до історичних дум, а також деякі чумацькі пісні. Та ці незначні різниці в розмірі груп силлябічних вирівнюють ся мелодією, як се найкраще ілюструють схеми розміру мелодичного. На пр. Лисенко З. у. п. II. ч. I. (Про Палія й Мазепу):

Ой пише, пише | та гетьман Мазепа || та до Палія листи :

Ой приїдь, приїдь | Палію Семене || та на бенкет до мене.

Сх. ритм. $2[5(\text{рідше } 4)+6+7^2(\text{рідше } 4+4^2)]$.

Роз. мел. $2[\frac{4}{4}+\frac{4}{4}+\frac{6}{4}]$.

Лисенко З. у. п. I. 14. (чумацька):

Ой косить хазяїн | та на сіножати || аж кривавий піт ллється.

Ой лежить чумац | в холодку під возом, || та в хазяїна сьміється.

Сх. ритм. $2[5(\text{рідше } 6)+6(\text{рід. } 5, 7)+7^2(\text{рід. } 8^2)]$.

Роз. мел. $2[\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}]$.

Лисенко З. у. п. II. ч. 10 (чумацька):

Гей з за гори | та із за кручі, || та риплять вози йдучи,

Попереду | та чумаченько || та вигукуючи.

Сх. ритм. $2[5(\text{рідше } 4)+6(\text{рід. } 5, 4)+7^2(\text{рід. } 8^2)]$.

Роз. мел. $\frac{5}{4}+\frac{6}{4}+\frac{5}{4}+\frac{3}{4}$
 $\frac{5}{4}+\frac{5}{4}+\frac{5}{4}+\frac{3}{4}$.

Лисенко З. у. п. II. ч. 2. (Про Швачку):

Ой хва- лив ся та ко- зак Швач- ка
Гей ка- зав є си ко- зак Бод- на-рен- ко

під Бі- лу- ю цер- кву і- ду- чи: Гей, бу-дем бра-ти
а що сла- вонь-ка бу- де, Гей, бу-дем бра-ти

та ви- тай-ку дра- ти, та в о- ну- чах топ- та- ти.
та по- ли дра- ти, та пле- чі ла- та- ти.

Лисенко З. у. п. II. ч. 5 (Про Харка):

Ой їхав Харко | та із Жаботіна, || меду й горілки напів ся,
Ой він своєму | коню булабому || та на гривоньку схилив ся (2 р.)

Сх. рит. 2[5(рід. 6, 4)+6(рід. 5, 4, 3, 2)+8²(рід. 7, 9)].

Розм. мел. $\frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4}$
(„ „ „ „ „ „ $\frac{2}{4}$) 2 р.

Лисенко З. у. п. IV, ч. 12 (гайдамацька):

Ой у Кніві | тай на городиці || та на тихому замку,
Ой сидить, сидить | козак у неволі || за Усталою коханку (2 р.).

См. ритм. 2[5(рідше 4, 6)+6(рід. 5)+7(рід. 8)]

В мелодії правильний період музичний з повторенем другого пів-
реченя: 3[$\frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4}$].

Лисенко З. у. п. IV. ч. 13 (чумацька):

Гей у степу, степу | в степу криниченька, || гей там вода прибуває,
Гей там чумак, | чумак молоденький || сірі воли налуває. (2 р.)

Сх. рит. 2[6(рідше 5, 4)+6(рід. 5)+7²(рід. 4+4²)].

Розм. мел. як висше.

Лисенко З. у. п. V. ч. 2 (про козака Супруна):

Ой не знав козак | та не знав Супрун || як слави зажити,
Гей зібрав військо | славне запорозьке, || тай пішов орду біти. (2 р.)

Сх. рит. 2[5(рід. 6)+6(рід. 5)+8²(рід. 7²)].

Розм. мел. як висше.

Лисенко З. у. п. III. ч. 1. (про Калнишевського):

Ой полети галко, | ой полети чорна || да й на Січ риби їсти,
Ой принеси Галко, | ой принеси чорна || від кошового вісти.

Сх. рит. $\left[\begin{array}{l} 6+6+7^2 \\ 6+6+7^2(\text{рідше } 6^2) \end{array} \right]$

Правильний період музич. в мелодії: 2[$\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4}$].

Характеристична річ, що усі висше наведені пісні мають не
лиш зовсім подібну будову строф словесних, але по більшій часті
також однаковий розмір мелодії.

Велика родина в Мшанці

Старосамбірського пов.

Написав Михайло Зубрицький.

Інтересуючи ся пережитками великої, чи т. зв. ширшої родини між Бойками, подаю помічення і перекази зібрані мною в сій справі в селі Мшанці Старосамбірського повіта.

Батько, власитель газдівства, женить найстаршого сина домів, спільно працюють на газдівстві і спільно харчують ся. Нерідко буває таке, що лиш одним прядивом ділять ся свекра з невістою: лен і коноплі сіють разом, рідко осібно, збирають, росять, чи мочать, потім тнуть, вичищують з паздіря і чистим ділять ся в відношеню до сього, кільки котра осіб має прийти, — батько, мати і молодші діти становлять одну партію, син, невіста і їх діти другу. Поділене прядиво осібно прядуть, тчуть і білять, а потім крають на сорочки, портки, мальованки, хустки і запаски. Молодші діти помагають при господарці, або ідуть на зарібки, давнійше ходили на Буковину до горалень, тепер ідуть до Злучених Держав півн. Америк, або наймають ся на службу до других газдів і кожде жде, чей і йому „щось трафить ся“. Сини пристають де на бік, до дівки, як мають більше віно, або до якої вдови; дівки віддають ся також на бік за молодця, а як такого нема, не пощастило, за вдівця, нераз на чужі діти. Ілько Дилин (* 1812 † 1899) женив ся два рази, перша жена умираючи полишила 3 синів, друга мала 4 сини і доньку. Батько поприміщував 3 перших синів на боці, а найстаршого по другій жоні оженив домів, о що вже подбала його мати.

Як нема сина, чи синів, а лиш дівка, або більше дівок, батько „приїмат зятя д дівці“ і поводять ся так, як би сина оженив, хоч відносини тестя і тещі все холодніші до зятя як до сина і його уважають по части чужим, а бодай не мають до нього тої прихильности, що до рідної дитини: „зятинна пся дитина“ приповідають. Другі дівки підростають, помагають дома робити або ідуть служити і ждуть, поки і їх хто не засватає.

Як дома є дівка або і більше, а син значно молодший, ще дїтвак, то нерав батько приймає до найстаршої доньки зятя, і разом газдують; молодші дівки віддає на бік, а коли син дійде до літ, женить його також домів. До часу газдують разом, але все у них є те пересьвідчене, що колись треба буде усім ділити ся і для одної родини поставити осібний будинок. Родичі більше схиляють ся до сина і він лишає ся „на пляцу“, а зятя відділюють і будують осібно хату й иньші будинки. Ділять ся усім по рівному, що є „на заходї“. Як є ще иньші діти, то для них батьки визначають віно.

Часом буває, що ожениий син не має дїтий, потомства, а має брата або сестру. Вони роблять при нїм, а він все жде потомства. А як вже мине кільканадцять літ, або і понад двадцять, а надїя заведе, тоді женить молодшого брата домів і разом газдують. Старший брат заступає місце батька, його і його жінку шанують більше як другу челядь, а діти молодшого брата кличуть деколи стрика татом, стрийну мамою, а своїх батьків по імені: напр. Єгнате, Ганусю! Як нема брата, то приймає до сестри зятя і ті також газдують разом. Нераз і таке зайде, що старший брат має доньку і її віддасть на бік, а домів женить молодшого брата. Рідні випадки, що два брати женять ся домів і разом газдують. Таке лучало ся давнійше і тепер є в селї чотири газдівства де по два брати жонаті, мають діти, разом газдують і разом харчують ся. З тих лиш одна родина повідає, що не будуть ділити ся і осібні газдівства засновувати. Прочі пробувають в тім пересьвідченю, що колись прийде їм поділити ся і розійти ся.

Два брати, Іван, ур. 1811 р. оженив ся 1826 р. і Петро, ур. 1816 р. оженив ся 1843 р., жили над двадцять літ разом, оба мали діти, а потім поділили ся і позаводили осібні газдівства. Пишуть ся Сисині, в устах народа Сиси, однак тої назви в селї до них не прикладали, а звали їх Пазиними. Батько їх умер 1822 р., а мати Пазя 1863 р. і вона ними порядковала аж до смерти. Від матери і назву дістали. Ще малими дїтва-

ками були дуже збиточні і часто чубили ся. Вже парубочили і молотили в зимі в боіщи, яке було о стїну по при хижу, на чїмсь посперечали ся і почали бити ся; мати учула в хижі, що оба хлопці бють ся, хопила поліно, вискочила в двері, вергла на Петра і вибила йому око, яке по тім і витекло. Через те і звали Петра слїцим. Як пожеңили ся, мати, оба сини разом газдовали і всім порядковала мати вдова, а вони її у всім слухали. Як мати умерла, „зайшла межи ними субирнація“, Іван любив напивати ся і не доглядав газдівства, а Петро не хотїв дальше на всіх робити. Подїлили ся по рівному всім, для Петра побудовали по другім боці ріки новий будинок „з купи“ (спільним коштом) і почали ділити ся. Повїдали люди, що було 8, инший мовив що 12 телеток сира по на дві вівці (то знач. в кожій фасці було сира від двох овець). Почали виносити телетки з комори до подїлу і Іван верг телеткою, вона покотила ся по оборі, а сир розсипав ся. Як се побачив Петро, підбіг і позбирав сир з землі. Тепер живуть осїбно Іванові онуки і Петрів син і їх тепер називають Пазиними.

Іван Сухий, в устах народа: Сухого Іван, ур. 1830 р., ожен. 1851 р., оженив 1883 р. старшого сина Стася домів, дівку віддав на бік, а молодшого сина хотїв пристановити на боці, вже і місце мав, та баба не дала, велїла його домів жєнити і тепер він батько бабі (своїй жонї) „не касує“. Молодший Федьо оженив ся 1891 р і всі разом живуть. Він був якийсь час дяком, а се заняте в селї лакоме, бо є часто хлїб та який такий дохід в грошах. Се люди запобігливі і трудящі. Батько ходив часто на бакун, хоч сам не курить, рік річно ходив купувати вівці в Гуцульщинї і все щось заробив. Ще і сього року має охоту іти „на вівці“. Недавно побудовали будинок, а се дві кімнати, одна по при другу, в одній є піч з комином, а в другій англїйська кухня і огрівач. Цїла родина живе спільно в обох комнатах і з початком сього року було всеї челяди 14 осїб: оба сини мають діти. Газдують разом усї спільно, батько порядкує в господарці, хоч ірунт заїнтабульований по половинї на обох синів, платить податки і його у всім слухають. Мати порядковала знов домашним заходом, як полотном, варенєм і жіночою роботою. Сього року умерла. Миска у них спільна і прядиво спільне, невісти не ділили ся і мати всім краяла шмате з спільно виробленого полотна. Федьо має сїльську крамницю, держать також ліценціованого бугая, якого достачає ц. к. господарське товариство у Львові, а річну підмогу платить по-

вітова рада в Старім Самборі. Він спроваджує штучні навози вагонами і розпродує поміж газдів в Мшанци і по сусідніх селах. Ся їх запобігливість уможливила їм купити в сусіднім селі Галівці 12 прутів поля в панського обшару і тепер у них одно в більших газдівств. На певно не знати, чи будуть ділити ся; се мабуть не стане ся за життя батька. Старший брат дома робітником зі своїми синами, бо молодший часто не буває дома, на що власне старший деколи відказує. Старшого жалують сусіди і своїм непотрібним жалем могли би і викликати у нього невдоволене в його теперішнього положення.

Слідом Сухого Івана пішов Вовканичів Іван і оженив двох синів домів, третій пристав на бік, а четвертий є тепер в Америці на заробітках. Батько не хотів „ніяк“ женити молодшого домів, бо повідав, що нема на тільки поля, та перемогла мати і старший син. Жиють в одній курній хижи і перед роком було їх 13 осіб. Разом газдують, разом їдять, прядиво спільне і всім порядкувала мати ще за життя мужа і порядкує тепер по його смерті. Худоба також спільна: не знають, до котрого яка штука належить. Як продають яку скотину чи безрогу, то жене котрий будь, а продасть – гроші дає матери в переховок. Як прийде ся платити податок або треба що купити на домашню потріб, молвлять матери і вона видає потрібні гроші. „Наша мати пороховала би і не знати які гроші“ — повідав старший син Митро. Повідав також, що він слабій, не може в ночі спати і не будуть ділити ся.

Тертелів Павло пристав з Галівки до вдови і дві дівки з першого подружя віддав на бік, а сам мав 4 синів. Двох старших оженив домів, третього пристановив на бік, а четвертий вислуживши 3 роки в війську перебуває дома і помагає при господарці. Недавно поставили новий будинок, де в однім ряді є хижка, сїни, комора, боїще і стайні. З надвору входить ся до сїний і там є піч з комином, а лїворуч двері до хижі, де є англійська кухня і огрівач. Під сєю нору ціла родина складає ся з 12 осіб: батько, мати, два женаті сини, один парібчак, дві невісти і обі мають діти. Господарством порядкує батько, грошми і домашнім заходом мати. Як що продасть ся з заходу, вона гроші ховає і на все видає і добре порядкує. Сини їздять на фірманку, возять тертиці, або тесане дерево до залізниці, що зароблять, віддають матери, хиба би що затаїли з квіту, бо вона не уміє читати. Лен і коноплі сіють разом на спільну потріб, але мати видає обом невістам терети, а відтак числить, кільки

котра натерла. Невісти також прядуть осібно і мати „мбтат“ випрядені нитки обох невіст на осібне мотовило, щоби знати, кільки котра напярла, але тче ся полотно разом і мати крає кождому шмате. Молодший син женатий пішов до Америки і там заробляє гроші, щоби звіновати третього брата, і дома придали би ся гроші.

Іван Пізнак ур. 1851 р., оженив ся домів і газдував разом з родичами. Перед 4 роками оженив молодшого брата домів, сидять разом і газдують, оба мають діти і в їх 11 осіб. Одначе будуть ділити ся, скоро лиш Іванів син верне з війська і оженив ся.

Перед двома роками умер один газда і лишив сина і брата в тих самих літах. Наперед оженив ся брат, а невдовзі потім і син, жиють разом в одній хижи.

Шеваяків Гриць оженив домів старшого сина Михайла, але він, хоч третій раз вже оженений, не має дітий. Батько не хотів молодшого женити домів, а син повів: „Не маю дітий, то волю брата женити домів, як чужого приймати“. Лен і коноплі сіють разом, але прядивом ділять ся і молодша невіста бере більше, бо має діти і батько до неї належить, вона йому шмате „старат“. Навіть шмате осібно перуть. Газдівством завідує батько; Михайло був в Америці і гроші, які заробив, держить коло себе. Батько зробить цєбрик, шафлик, коновцю, виплете опалку і що заробить, держить при собі. Батько повідає, що по його смерті будуть ділити ся, бо баби сварять ся. Одначе се мабуть не стане ся, бо старший не має дітий.

Благого Іван в Галівці оженив молодшого брата домів (отець ще жив), бо потребував робітника. Поле заінтабульоване на обох по половині, та молодший брат не хотів домів женити ся, а Іван повів до нього: „Жени ся, гадки не май, я свої діти дам на бік, а твої лишать ся на пляцу“ і він оженив ся.

Хайносів Василь женив ся три рази, але дітий не має, проте оженив молодшого брата домів. Діти молодшого брата кличуть стрика татом, стрийну мамою, батька: „Сеньку!“, матір: „Настуньо!“ Настуня кличе Василеву жону: „бабо“, „стрино“, Василя: „стриком“ і викає обоім і по за очи: „наш стрик мовили, наша стрина пішли“. У них усе спільне і всему голова Василь. Поле по батькови на обох заінтабульоване, а що Василь докупив, на себе заінтабульовав, а вартує воно 1000 злр., як його оцінювали оповідачі. Сенько зразу не хотів женити ся,

а жадав, щоби перше Василь переїнтабульовав на нього докуплене поле.

Яким Іула прийняв зятя до дівки 1886 р., коли синові був рік. Зять і донька робили до недавна, а захід великий. Син доріс і необавки буде женити ся; батько записав йому значнійшу пайку як донці і її саму в дітьми виганяє в дому, а зять умер. Серце батьків все теплійше бе для сина, як для доньки.

Юринин Яцько мав одну дівку і ту віддав на бік, повіновав братів, сестри, а мабуть наймолодшого оженив домів і оба в згоді гавдували около 30 літ. Як Яцько умправ, питав ся молодший брат Іван, чи не відказує що своїй дівці, а хорий на те відповів: „Щом їй мав дати, том вже їй дав!“ Усе лишив брату і його дітям.

До історії організування національних гвардій в 1848 р.

(Польська „нелегальна“ гвардія в Станіславові).

Написав **Іван Кривецький**.

Одним із найважніших здобутків австрійського революційного руху в 1848 р. було дозволення зі сторони цісарського уряду на організування народньої міліції т. зв. національної гвардії, що мала бути реальною запорукою нових прав, здобутих широкими народніми масами.

Дня 14 марта під напором віденської революції видав цісар Фердинанд до свого канцлера кабінетне письмо, в яким повідомляє його, що дозволив організувати національну гвардію і віддав провід над нею фельдмаршал-лейтнантові гр. Е. фон Гойсови. Дня 15 марта появилася цісарський маніфест, який між ин. констатує, що „національна гвардія, з'організована на підставі посідання й інтелігенції, сповняє вже як найпожиточнішу службу“. Однак супротив заповідження у згаданім маніфесті конституції, означенне тривалих підстав гвардійської організації належало вже до компетенції конституційного Союму, який, як звісно, зійшовся перший раз що йно три місяці пізнійше, дня 26 червня. Тому, не чекаючи на зібрання Союму, міністер внутрішніх справ видав дня 8 цвітня провізоричний статут, на підставі якого мала організуватися національна гвардія в цілім цісарстві. Статут був зложений із 57 параграфів¹⁾.

¹⁾ Подаємо найважніші постанови статута: §. 1. — Цілю нац. гвардії австрійського цісарства є: бути обороною конституційного мо-

У Львові приступлено до організування нац. гвардії вже д. 22 марта. Тоді заіменовано організаційну комісію, а д. 31 марта команданта гвардії генерала гр. Й. Залуского. Дня 9 цвітня відбув ся на площі перед сьв. Юром перший перегляд гвардійських відділів¹⁾. За Львовом пішла незабаром також провінція. Заходом провінціальних філій львівської „Rad-i Narodow-oi“ почали організувати ся по містах і місточках перші відділи нац. гвардії, яких число зросло в протягу короткого часу до 20.000.

нарха, запорукою конституції й законів, підставою супокою й внутрішнього порядку, — сторожем незалежності й цілости держави, отже відпором кожного ворожого нападу зі внї. §. 2. — До чинної служби в нац. гвардії обов'язані всі горожани краю в місци свого сталого осідку в віці від 19 до скінчення 50 літ, які одначе не належать до класи ремісничих челядників, слуг, або тих, що живуть в денного чи тижневого зарібку. §. 7. — Нац. гвардія підлягає цивільній власти, а то, що тикаєть ся найвисшої керми, міністрови внутр. справ, по провінціях шефови краєвого уряду, окружним старостам і бурмистрам або начальникам політичних урядів. §. 9. — Тимчасово має бути в'організована нац. гвардія тільки по містах, місточках і селах, яких населенне числить більше як 1000 мешканців. §. 10. — В кожній громаді, де на підставі §. 9. буде в'організована нац. гвардія, для всіх справ гвардії, які не тикають ся команди чи то проводу, буде установлена адміністраційна Рада нац. гвардії, якої спеціальним обов'язком буде; організуванне нац. гвардії на підставі спису походження осіб, що мають бути приділені до активної служби, умундурованне, ладунк і узброєнне. Провідником тої Ради є місцевий командант нац. гвардії. Її членами: один орган (урядник) адміністрації й найменше п'ятох, а найбільше одинацятьох нац. гвардистів різного степення, вибраних самою гвардією. §. 12. — Видатки на нац. гвардію, о скільки поодинокі її члени не зможуть обігнати ся власним грошем, має поносити громада. Передовсім зброю, потрібну для тих, які не зможуть узброїти ся самі, то скільки її не дасть уряд, має справити громада. — §§. 14—22 — поділ гвардії на баталіони й компанії. §§. 23—26 — різні степені служби. §§. 27—30 — Мундур, ладунки й зброя. §§. 31—41 — Галузи служби нац. гвардії. §§. 42—43 — нагороди. §§. 44—56 — кари. §. 57. — По розвязанню нац. гвардія має звернути зброю, яку дістала від уряду чи від громади (пор. Statut über die Organisation der Nationalgarde in dem österreichischen Kaiserstaate в дн. 8 цвітня 1848 р.).

¹⁾ Stanisław Schnür-Pepłowski, Z przeszłości Galicyi (1772—1862). Т. II. Ст. 243—249; Juliusz Starkel, Rok 1848. Ст. 301—308; Dr. K. Ostaszewski-Barański, Rok złudzeń (1848). Ст. 182—190.

I.

Одним із таких провінціальних міст був Станіславів. Вже дня 24 марта, пише в своїх записках Остерман¹⁾, відбуло ся в цілі узброєння міщан при інтервенції Комітету²⁾ бурливе засідання магістрату. За впливом деяких членів комітету не робив староста Фестенбурі такому узброєнню ніяких перешон; оружа доставив ц. к. камеральний радник Андрій Жулавський, взявши його в скарбової сторожі. В одну мить зроблено складку на їх умундурованне і кілька днів пізнійше молода івардія гуляла вже по місті. Склад станіславівської івардії був такий: 1 командант — Жолубовський; 6 офіцирів — бучацький посе-сор ір. Тишкевич, аптикар Саханек, бажанівський дідич Ста-жинський, властитель готелю Сакс, ех-жовнір зі стрийського округа Гошовський, цукорник Шенгерський; 17 підофіцирів — магістрацький асесор Целестин Богусевич, аптикар Іван Тома-нек, почмайстер Іван Кнорек, бучацький приват Александер Цибульський, редактор „Dziennik-a Stanisławowsk-ogo“ Йосиф Жендзяновський, комияр Франц Бояк, друкар Іван Піллер, кра-вець Іван Бурчак, торговщик корінними товарами Войцех Гри-зецкий, Хаім Шерер, Павло Ризак, Іван Твардович, каритник Андрій Колінський, лікар др. Суханек, Байніш Райтер, пере-плетчик Вільгельм Гашек, співдідич Ладзього Кароль Сіттауер; 102 рядових³⁾ — соколівський дідич Антін Щепанський, дідич Ромуальд Моравський, співдідич Рудольф Ястшембський, пацків-ський мандатор Юліян Заревич, Яворовський, Володислав Куна-шевський з бережанського округа, адвокат Александер Дверніц-кий, книгар Іван Пеляр, Александер Галіревич, співдідич в Ко-ломийським округі др. Кароль Жуковский, Іван Коблянський, Балтазар Чарковский, Антін Сокольніцкий, співдідич Цуцилова Любин Вольський, адвокатський писар Константин Янкевич, Мар-тин Годзінський, годинникар Кароль Міхальський, Яков Сточке-

¹⁾ Хроніка Остермана. Т. I, ст. 339 (рпк. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка ч. 19).

²⁾ Сей „комітет“ прибрал пізнійше назву „Rad-a Obwodow-oj“ (пор. Іван Кривецький, Цуцилівська тривога в 1848 р. — Нау-ковий Збірник, присвячений проф. М. Грушевському... Львів, 1906. Ст. 449, зам. 2; також осібно ст. 4).

³⁾ Остерман подає у своїх записках число рядових 104, одначе вчислених поіменно є тільки 102 (Хроніка Остермана. Т. I, ст. 390—393: рпк. бібл. Н. Тов. ім. Ш. ч. 19).

вич, адвокат др. Бардаш, лікар др. Гершман, Франц Габжицкий, Липа Гальперн, Ляйб Шерер, Бернш Торн, денний писар при ц. к. окружній касі Фелікс Щербінський, Михайло Їжибінський, Людвик Цивінський з бережанського округу, Едвард Гошовський зі стрийського округу, покутний адвокат Кароль Рогуский, швець Шимон Бадовський, Лев Чеконський, син тисьменицького дідича Павло Левандовський, властитель дому Маврикій Дошот, дідич Франц Шепанський, Йоахим Збікальський, Іван Тишкевич, адвокат Норберт Мокшицкий, Йоахим Ружицкий, покутний писар Яков Журовський, адвокатський депендент Ігнат Камінський, канцелярийний практикант при ц. к. окружнім суді Михайло Ступницький, син згаданого властителя готеля Станіслав Сакс, Франц Вівальський, Йосиф Абтарович, пекар Антін Гілліх, кніггінницький співдідич Аполінар Гошпен, фабрикант машин Йосиф Шерц, Бонавентура Вісневський, Григорій Зярко́вич, Марцель Новіцкий, коваль Антін Гас, Самуїл Перль, Ляйзер Ретенштрайф, Ізаїл Фінтерман, дідич з Остри Франц Дейма, будівничий Андрій Кмент, Юліян Цивінський, будівничий Франц Гаравський, Іван Дуткевич, Адольф Сьвенціцкий з Марковоць, Адольф Счачек, Михайло Гродзїцкий, побережський дідич Антін Кемпліч, фітківський дідич Цезар Неметь (Nemethy), Герман Кляр, Кароль Колішер, Іван Яблонський, Марцель Захарясе́вич, Ігнат Вільчинський, Альбін Арцішевський, Ігнат Бранд, Ігнат Михале́вич, волосівський арендатор Юліян Напюрковський, Мартин Станьковський, Ляйб Цайслер, Шая Цайслер, Іван Новаковський, Макс Максимович, Марцель Волянський з Цуцилова, Симеон Янович, Генрик Девіч, Онуфрій Волошук, Іван Слівінський, Генрик Штайнберґ, Ізаак Баух, Михайло Соболевський, Йосиф Яворський, Йосиф Іасперський, Михайло Новіцкий, Франц Завіша, тапіцер Корнило Білевич, Андрій Стирський, Едмонд Добруцкий, римар Симеон Луцкий, бронзівник Петро Іуцфа, син згаданого властителя готеля Адольф Сакс, властитель дому Солтинський, Антін Кініш, трактієрник Іван Лямерс, Казимир Гайдецкий, учитель нормальної школи Григорій Ярема і жураківський співдідич Кеавер Квятковський¹⁾.

Розпорядженням з дня 26 марта²⁾ станіславівський староста Фестенбургі позволив згаданій нац. гвардії відбувати разом з військом нічні патрулі.

¹⁾ Крім сих членів належало, як побачимо дальше, ще багато інших, хоч формально не були записані до реєстру. ²⁾ Ч. 272.

Цікаві вістки, що відносять ся до новоз'організованої станіславівської нац. гвардії, подає у своїх споминах о. А. П. Ш(анковський)¹⁾. Він, схарактеризувавши найперше ентузіазм станіславівських Поляків з причини проголошення конституції, а також подавши кілька звісток про заснування станіславівської „Rad и Obwodow-oї“, говорить дальше таке: „В короткім часі показали ся в місті чужі, незнакомі особи. То були емігранти, що на вістку про події в Австрії повернули з Франції. Одні з них, бувші офіцери польської армії, мали організувати народову гвардію, иньші знов, ремісники, а то пушкарі і ремінники переробляли старі карабіни, або шили ладівниці й ремені до шабель.

„І почала ся, пише дальше, порядна „геца“! Хто тільки хотів, приступав до народової гвардії і привязував собі першу ліпшу шаблюку, яка йому де небудь попала ся в руки; тому в однім ряді гвардистів можна було бачити нераз найдивачнійші шаблі, почавши від звичайної поліцейської, аж до елегантської, оправленої в шкіру янчарки французького спагаса.

„Емігранти були інструкторами в муштрі, на яку зразу гвардисти ходили досить пильно, щоби мочи при всякій нагоді виступити в параді, зовсім так, як то робить тепер охотничя сторожа; але скоро охолонули вони в своїй ревности, бо занедбували свої варстати, а не діставали пенсії, якої дехто з них надіяв ся. За те дуже пильну участь брали в муштрах ми, студенти. Нас молодих бавило то, що ми йшли рядами на поле, де старі панни-патріотки привозили повозами смачні підвечірки і гласкаючи нас під бороду, заохочували до пильної науки в муштрі та що ми вертали з музикою домів. Одначе великих успіхів у тій муштрі ми зовсім не зробили і з виїмком кількох зворотів à la „w prawo, w lewo!“, а що найбільше „obrót w tył!“ — вправи, які ми дуже гарно зрозуміли, а з яких мій батько немилосерно кепкував, додаючи до тої команди: „do gruby!“ або „do lasu!“ — ми не навчили ся нічого більше²⁾.

¹⁾ Родимый листокъ (Чернівці). 1880, № 2 — статья п. з. Воспоминанія пзъ недавной бывальщины. А. П. Ш.

²⁾ Докладніші звістки про гімназіяльний відділ гвардії подає правдоподібно той сам автор на иньшій місци. „З'організовано ще цілу компанію, каже він, що складала ся з гімназіястів, які хоч не мали оружа, то все таки муштрували ся й повинні були ходити в полотняних бязках і штанах (що зрештою родичів багато не коштувало) і в круг-

„Руська молодіж, говорить згаданий автор-сучасник дальше, привикала помалу до тих польських комедій, понадягала конфедератки на голову і муштрувала ся так, як иньші. Були навіть деякі, що зачали одушевляти ся й горичити ся для польської ідеї, особливо ті, що були на станціях по польських домах, де відбували ся для них щоденні лекції „O ojszyźnie i jej sławie“; але дві важні події в нашім місті вплинули на нас корисно і показали нам, що польський патріотизм зовсім не такий великий, яким чванять ся наші вгасія і що на їх правдолюбність ніколи не можна числити. Тим самим побуджували вони нас покинути Поляків і брати участь в нашім народнім руху“.

Що-ж се за „дві важні події“, які виявили такий великий вплив на еволюцію національного почутя у тодішньої руської молодіжи у Станіславові? Була то з одного боку польська політична демонстрація, голосна т. зв. „котяча музика“ з д. 27 цвітня т. р., з другого — події, які зайшли підчас насильного розв'язання губернатором самої станіславівської нац. гвардії.

II.

Як ми згадували вже вище, вийшов у Відні д. 8 цвітня 1848 р. провізоричний статут, що позволяв організувати нац. гвардію в цілім австрійськім цїсарстві, по всіх містах, місточках і селах, де число мешканців перевишало цифру 1000 (§. 9). На тій підставі почала ся зараз відповідна організаційна робота по всіх західніх і південних провінціях Австрії без ніяких перешкод з боку уряду.

Та инакше стало ся в Галичині. Галицький губернатор гр. Франц Стадіон в три дні по виданню згаданого провізоричного статута розіслав усім окружним старостам циркуляр, де рішучо забороняв організувати на провінції гвардійські відділи, тому що така робота противна... законам!

Для яснїйшого розуміння наводимо згаданий циркуляр в цілости: „Оголошення. Всі окружні й иньші міста вже кілька разів поновили жадання, щоби була з'організована національна гвардія. Всі дотеперішні жадання, що доходили до мене, я му-

---

лих синїх шапочках з амарантовими випусками“ (пор. Сорокъ дѣтъ тому навадѣ (Изъ жизни на дняхъ упокоившогося гр. Льва Туна-Гогенштайна) Червоная Русь, 1888, чч. 146—147).

сів відкинути, а причини, які зневолили мене заявити ся против наглого узброєння міст, я повторяв за кожним разом на ново. Коли-ж одначе мимо того ті жадання множать ся, а навіть у ріжних околицях появили ся відозви, щоби навіть без ніякого дозволу конститувати ся до національних івардій, я почуваю себе в обовязку перестеречи всіх перед таким безправним кроком.

„Що тикаєть ся національної івардії, то патент із дня 15 марта с. р. говорить таке: „Національна івардія, з'організована на підставі посідання й інтелігенції, сповняє вже як найпожиточнійшу службу“.

„Крім сього речення, яке анї заряджує, анї взагалі дозволяє організування національної івардії, *не вийшов до тепер ніякий закон, який постановляв би щонебудь в справі національного узброєння*¹⁾, а міністерське розпорядженне в дня 26 марта с. р., поміщене в віденській часописі з д. 27 марта, а в львівській з д. 31 марта с. р., говорить таке: „Цісарське слово з д. 15 марта с. р. буде дотримане в цілій своїй основі, провізоричний прасовий закон вийде тими днями, приготовляеть ся з'організуванне національної івардії на підставі посідання й інтелігенції“. Воно забезпечує в короткім часі появу дотичного закона.

„Тому жаданне міст, щоби організувати національні івардії ще перед виходом закона про організацію тої інституції, не операеть ся на ніяким законі, а також ніяка поодинокі громада в конституційнім краю, де взагалі панує добрий лад, не має права випереджати закон.

„Не зважаючи одначе на те, що ніяка громада не має права самовладно заводити інституцію, яку вправді запевнила конституція й якої підставу означив найвисший патент з д. 15 м. м. в найширшім нарисі, одначе ніяким законом не покликана до життя й не впорядкована; не зважаючи, що теперішні відносини зовсім не вимагають її наглядного зреалізування, а провізоричні урядження зовсім не лежать в ідеї конституційного уряду, введенне в життя національної івардії по окружних й інших містах, було би під теперішню хвилю не тільки у високім степені дразливим, але навіть дуже небезпечним.

„Цілю національної івардії є оборона осіб і власности, утриманне супокою й порядку. Ту цілю національна івардія може

¹⁾ Курвив наш.

досягнути тільки тоді, коли буде уконституована на сильнім, правнім законі, коли уладнає свої відносини до народу й ц. к. війська, коли упорядкує поле своєї діяльності, коротко кажучи, коли в цілій своїй основі буде становити добре з'організовану цілість.

„Коли би уряд хотів допустити, щоби національна гвардія конституовала ся самовладно в кождім поодинокім місті, то замість забезпечення супокою й порядку, спровадив би тільки самий заколот і нелад і дав би погубний примір, що самоволя й привлащення є сильніші від закона; то був би перший крок до анархії.

„Коли-б я, не будучи до того уповажнений законом, приглядав ся безчинно фактичному організованню національної гвардії по містах, коли її організації не постановив іще ніякий закон, і коли ніяка краєва власть не є в силі видавати від себе закони, коли би полишив кождому містови волю конституовати собі національні гвардії, тоді не міг би я відказати подібним жаданням селян, бо не міг би покликати ся против них на закон, який позволив би переступити мійським громадам. Концесія, яку дав би я против закона мійським громадам, примусила би мене дати таку саму концесію й сільським громадам, тому що кождий горожанин в краю має перед законом рівні права. Чи одначе серед загального зворушення, серед ріжнородного настрою між народом було би порадним загальне узброєння, або чи не є сьвятим обовязком уряду заборонаю такого узброєння зберегти край від небезпеки, що грозить великим нещастем, віддаю то під осуд кождого чоловіка, що щиро думає про добро краю.

„Честь й обовязок наказують мені, щоби не допускати до нічого, що противить ся законам, що могло би наразити на небезпеку супокій і безпеченство в краю, а поступаючи строго після закона, який у конституційній державі виключно повинен панувати, я заборонив самовладне організованне національної гвардії й ту заборону тепер отсим поновляю.

„Всі окружні уряди дістали наказ, щоби з відповідною строгістю наставляли на строге заховуванне тої заборони, а розумінне й нахил мешканців міст до ладу й супокою є для мене запорукою, що будуть терпеливо ждати незадовгої появи заповненого закона й против кождого намагання склонити їх до безправного кроку виступлять з такою рішучістю й енергією, яких вимагає від кождого горожанина конституційний край в інтересі загалу.

„У Львові д. 11 цвітня 1848. Франц граф Стадіон, краєвий губернатор.

Як уже звісно, віденський уряд показав ся менше похвальним, як галицький губернатор гр. Стадіон і мимо „загального зворушення й ріжнородного настрою між народом“ видав д. 8 цвітня згаданий провізоричний статут, що зачатому організованню станіславівської нац. івардії надавав вповні законну санкцію.

Та тільки статут був виданий у Відні, а дорога з Відня до Львова була в тих часах іще дуже далекою... Зелізниці й телеграфи були в Австрії тоді ще в зародку й не доходили дальше, як до границь нашого краю¹⁾. Заки отже прийшов він до Галичини, станіславівської івардії вже зовсім не стало...

III.

В силу наведеного висше губернаторського розпорядження станіславівська нац. івардія була організацією „недегальною“ й як така, розумієть ся, не могла існувати в державі ладу й закона...

„Та розв'язати її, пише Остерман²⁾, староста Фестенбургі не мав ні сили ні сильної волі; тому губернатор краю післав зі Львова губерніяльного радника гр. Туна, і він дня 10 цвітня 1848 р. вечером прибув разом зі стрийським окружним комісарем Найсером до Станіславава. Гр. Тун замешкав в поезуїтським будинку, де були поміщені: окружний суд, окружна каса, школа й староство, на другім поверсі. Побіч була моя канцелярія, з відки були двері до кімнати Туна.

„Дня 12 цвітня 1848 р. в полудне з'явила ся у графа Туна депутація, зложена з 12 чи 14 осіб, яку провадив бурмистр Щуровський і маїстрацький асесор Целестин Богусевич. Той останній забрав перший слово й виступив дуже остро й рішучо за затриманнем нац. івардії; дістав одначе при тій нагоді устно научку — по чім депутація з невдоволенням відійшла. Почувши те, пішов я на найблизший поверх до канцелярії, щоби бачити, що стане ся на площі Франца по виході депутації.

¹⁾ Перша галицька зелізниця зі Львова до Стрия (г. зв. Кароля Людвика) була викінчена тільки в 1859 р.

²⁾ Хроніка Остермана. Т. I, ст. 391—395 (рпк. бібл. Н. Тов. ім. Шевченка, ч. 19).

„По короткій розмові з кількома з нечисленно зібраних людей, пішла депутація до магістрату, де зібрали ся були члени комітету й нац. гвардії й чекали на відповідь. Не минуло й $\frac{1}{4}$ години, як я побачив, що йде нова монструальна депутація; незабаром ціла площа була набита людьми.

„Ще одна коротка нарада низше вікна, при яким я стояв; по тім гвардиет Журовський витягнув шаблю і зі шумом, викрикаючи під вікном, подав ся за ним ряд людей із затисненими кулаками просто до дверей кімнати, яку тим часом гр. Тун замкнув зі середини на ключ. Староста Фестенбургі, камеральний радник Жулавський, пограничний камерер Яноха й ще декількох намагали ся опам'ятати ту громадку й їм удало ся недопустити її до кімнати.

„Між тим деякі побігли до шкільних клас і викликали учеників на поміч; гвардиет Жебровський накликавав навіть товпу до того, щоби забрала окружну касу.

„Коли та криклива депутація була на сходах від сторони каплиці на другім поверсі, побіг окружний секретар Серафінський на головну варту; там затрубили на алярм. Незабаром на площі перед головною вартою стояли батальон піхоти (Mazuchelli) й $\frac{1}{2}$ ескадрона віртенберських гузарів з оберляйтнантом Фіятот. Алярм вистарчив, щоби опорожнити коридори будинку¹⁾.

„Тепер вийшов я на площу між крикливу товпу, що ще довго не хотіла вступити ся.

„Провідниками тої цілої афери були: агент для обезпечень від огню Сондецький, покутні писарі Журовський і Роґуский, депендент Каміньський, Кобляньський і Жебровський.

¹⁾ У дечім инакше описує агадану подію Ю. Штаркель: „дня 10 цвітня прибув з рамени губернатора губерні радник гр. Тун з порученням розброїти гвардію й допровадити місто до бюрократичного порядку. Наступили наради з командантом залози, яку становив ославлений полк Мацухелі й суспендованне Фестенбургіа. В місті заклекотіло. Дня 12 цвітня пішла депутація міщан до староства й домогала ся від гр. Туна лишити гвардію в супокою. Тун відмовив і в разі опору загрозив острими кроками. Коли товпа, що стояла під староством, довідала ся про шорстку відмову гр. Туна, стала тиснути ся на сходи й до бюр. Між урядниками повстав переполох. Фестенбургі, бажаючи ратувати Туна, замкнув на ключ кімнату, в якій перебував Тун; иньші урядники розбігли ся по місті без капелюхів і з перами за вухом і донесли на військову стражницю, що Туна мордюють. Тим часом зібрана товпа кликала „Най живє Фестенбургі!“, а зненавидженого камерального радника Жулавського обкладала кулаками. В тім з'явило ся військо й без розливу крови розігнало товпу“ (J. Starkel, Rok 1848. Ст. 210). Жерела, з якого взяв той опис, автор не подає.

Досить інтересно описує ту подію згаданий вище о. А. П. Ш.

„Одного дня, пише він у своїх споминах¹⁾, приїхав до нашого міста граф Тун, тодішній президіяльний секретар графа Стадіона, з порученням розв'язати народову івардію, бо по розпорядженню правительства івардії мали заводити ся й існувати тільки в столичних містах²⁾).

„Було то по полудні. Ми сиділи в школі при отвертих вікнах і вчули нараз страшний крик перед шкільним будинком. Виглянувши через вікно, ми побачили товпу людей, а на переді звислих польських агітаторів і крикунів. Незабаром отворили ся двері від кляси, а провідники з голими шаблями відозвали ся до нас такими словами: „Chłopczy! Niemcy chcą znowu zaprowadzić niewolę rozwiązuje gwardyę! Naprzód więc, za nami! Będziemy krzyczeć gwałtu, a Thuna wyrzucimy przez okno!“ Але відважні провідники не пішли наперед, тільки пігнали нас, хлопців, на другий поверх, де мешкав староста, в якого затримав ся Тун, а самі стали кричати, що кому попало на язик: „Precz z nim! przez okna wyrzucić go! Gwardya narodowa! й т. д.

„Та між тим другими сходами бігли вже жовніри, а на їх чолі капітан, що приказав розігнати нас кольбами й загрозив, що скаже до нас стріляти, коли не заберемо ся „до чорта“. Побачивши військо, ми здивували ся немало; та наше здивованне збільшило ся, коли, оглянувшись поза себе, ми не побачили ні одного з узброєних крикунів! — І слід за ними пропав!... Чим скорше стали й ми втікати домів³⁾.

„По улицях йшли барабанщики, окружені пікетом жовнірів і били „алярм“. Жовніри бігли скорим маршом в касарень в середину міста, а гузари, що наче би вмисне того дня були завізані до сусідного місточка, летіли курером й острили свої шаблі до камінїв (?), якими були вимощені улиці нашого міста. Недалеко дому зустрінув я цілу компанію піхоти, а один жовнір, наставивши свій карабін, крикнув до мене ті слова: „А не скинеш, сякий-такий сину, ту рогату біду з голови?!“ Зараз скинув я мою іранатову конфедератку й сховав її під сурдут⁴⁾.

¹⁾ Родимый Листокъ. (Чернівці). 1880, № 2 — Воспоминанія изъ недавной бывальщины. ²⁾ Такого розпорядження не було.

³⁾ Деякі неазначені тут сцени з того трагікомічного епізоду подані в статі п. в. Сорокъ лѣтъ тому назадъ (Червоная Русь, 1888, ч. 147).

⁴⁾ Пізнійша гумористична історія тої „історичної“ конфедератки подана в статі п. в. Сорокъ лѣтъ... *ibid.*

„Вже без шапки, каже дальше автор сучасник, прибіг я до дому. Тут застав матір, що витягнула з куфра торбинку з талярами — своє віно — сховала її за пазуху й казала запрягати коні, щоби з цілою родиною виїхати чим скорше на село, до сусіда-приятеля. Але пок. батько, вислухавши всьо, що ми йому оповіли, розсміяв ся на цілий голос і сказав: „зістанемо тут, вже по війні; бо коли біжуть наші жовніри, то Ляхи вже певно сидять в грубі!“

„Тим разом не вгадав сердечний. Ляхи не сиділи в грубі, але, як нам говорили, витали кожний відділ війська окликом „niech żyje wojsko austriackie!“ а гузарів „niech żyją Madjary!“ Що більше! Коли військо розложило ся потім по площах і стояло там майже цілі доби, вони приносили йому їду й спровадили кілька бочок пива й коновок горівки. От які відважні! подумали ми і від того часу більша часть Русинів вже не носила рогатівок.

„Коли військо повернуло назад до касарень, появили ся, так як в перших днях по оголошенню конституції, знов столики на площах. Перед тим зивали народ підписувати петиції о наданне конституції, а бажаючи заявити „swoją łączność z ludem“ деякі верховоди зрікали ся тоді всенародно шляхецтва і жадали знесення всіх ордерів — люди, яких велика частина не пропустить тепер при ніякій нагоді додати перед своїм іменем „Ritter von“, або „Edler von“ і готові носити з радістю навіть тунетанський Іфгар-одер, коли-б тільки Бей був ласкавий обдарувати їх ним — а тепер підписувати при столиках петиції за загальним заведеннем народовой гвардії, а разом із тим також протест против намагання міністерства обмежити гвардію тільки на одні столичні міста“¹⁾.

В кінці ще один опне розвязання польської нац. гвардії в Станіславові, вправді лаконічний і баламутний, одначе з офіційальною маркою. „В ціли запобіження безпідставним поголос-

¹⁾ Як уже звісно, в хвилі підписування того протесту міністерство не тільки що не обмежило нац. гвардію на столичні міста, але заводило її навіть по сільських громадах (пор. Statut über die Organisation der Nationalgarde.. в 8 цвітня 1848 р.). Всьо непорозумінне як зі сторони губернатора, так також зі сторони патріотичних польських кругів вийшло з того, що міністерське розпорядженне в д. 8 цвітня дійшло до Львова з причини примітивної комунікації що йно д. 14 цвітня (пор. Gazeta Lwowska 1848, № 45 в д. 14 цвітня, ст. 416), а було видруковане і розіслане старостам разом з губерніяльним циркуляром навіть кілька днів пізнійше.

кам, що можуть бути причиною занепокоєння, каже редакція офіційної „Gazet-y Lwowsk-oj“¹⁾, поміщуємо слідуєчу певну вістку; незабаром по оголошенню найвишого патенту з д. 15 м. м. [марта], на підставі якого дозволено побіч иньших інституцій заводити також національну гвардію²⁾, частина станіславських мешканців узброїла ся як національна гвардія, виконуючи zarazом після власної своєї думки обовязки подібного інституту³⁾. Урядовий комісар, висланий в цілі здержання від того самовільного і тоді нелегального іще кроку, представив узброєним горожанам їх виступлення з дороги легального порядку й рівночасно візвав їх, щоби понехали дальші функції, які належать до нац. гвардії, й зложили зброю. Наслідком того зібрали ся ще того самого дня горожани на раду, а значна їх часть — що одначе не мала між собою визначнійших людей — внесла перед урядовим комісарем свій протест против висше згаданому візванню. Невдоволені відповідю урядового комісара, що він не має власти позволяти на нелегальні кроки, зібрані горожани піднесли не дуже чемні оклики й аж острійше упімененне урядового комісара весіло привернути давнійший порядок. Зрештою в силу уповажнення, яке надійшло до краевого уряду⁴⁾ приступить ся до організованню національної гвардії на легальній дорозі⁵⁾.

Так покінчила ся демонстрація против гр. Туна, а власливо против розвязання польської „нелегальної“ гвардії в Станіславові⁵⁾, — демонстрація, що зовсім не вратувала нац. гвар-

¹⁾ Gazeta Lwowska, 1848, № 45 (14 цвітня) ст. 415—416.

²⁾ У своїм циркулярі („оголошенню“) з д. 11 цвітня гр. Стадіон говорить щось зовсім противне (пор. слова: „Крім того речення, яке ані розпоряджає, ані взагалі дозволяє утворенне нац. гвардії не вийшов до тепер ніякий закон, який постановляв би що небудь в справі національного узброєння і т. д. — див. више, ст. 7).

³⁾ Зі стилізації сього останнього речення виходить, наче би вся „нелегальність“ станіславської нац. гвардії лежала в тім тільки, що вона „виконує після власної своєї думки обовязки подібного інституту“.

⁴⁾ У своїй відповіді „Міністерській Раді“ на „Меморіал польських послів до вієнської нац. гвардії“ (про се дальше) гр. Стадіон пише, що провізоричний статут для організованню нац. гвардії прийшов до Львова аж 16 цвітня (поу. Ausserordentliche Beilage zur Lemberger Zeitung, 1848, № 68. Ст. 4), що очевидно супротив такої самої вістки в цитованій „Gazet-i Lwowsk-ij“ з д. 14 цвітня виходить неясним.

⁵⁾ Згадаємо ще про один характеристичний епізод із станіславської демонстрації, оповіджений в замітці до польського перекладу од-

дію від смерті¹⁾, а потягла в результаті з одної сторони численні суспензії й арештовання, з другої оскарження гр. Стадіона перед „Радою Міністрів“ у Відні.

IV.

Ще того самого дня вечером, коли відбула ся згадана демонстрація, були засуспендовані: бурмистр Іван Щуровський, асесор Целестин Богусевич, слуга магістрацького суду Ринкевич, губерніяльний концептовий практикант Гошовський, старостинські канцелярійні практиканти: Дрогомирецький, Ступницький, Теодорович і писар при окружній касі Щербінський. Крім того на зарядженне гр. Туна арештовано засуспендованого вже асесора Богусевича й відставлено зразу на військову стражницю, а потім до військової тюрми. Списати з ним протокол дістав порученне Остерман, що й виконав дня 13 цвітня в тюрмі. На його підставі засуджено Богусевича на 3 дні арешту; дотичне старостинське розпорядженне оголошено д. 14

ного летючого листка з того часу п. в. Doktora Hammera z Wiednia „Więskracia w Galicji“, tłumaczona na polskie przez Juliusza Przyjemskiego. Схарактеризувавши найперше ентузіазм, з яким станіславівські Поляки прийняли вістку про політичну свободу, говорить він далше так: „З обуренням почув (станісл. народ) з уст Туна слова „нехай полетє ся й кров, а нац. гвардія мусить бути розброена, й тільки лицарське й горожанське поступованне австрійського війська — а передовсім шляхотний примір ротмистра Ленкея (Lenkey) разом з дозрілим в кількох днях конституційного життя уміркованнем нашого народу — пригасили вогонь, запалений нікчемним словом нікчемного слуги такого доброго Монарха“. Репродукуючи в своїх записках цілий сей листок разом з додатком польського перекладача ісаківського свіддича (в коломийській окрузі) І. Шиємского, Остерман робить від себе таку замітку: „В Dodatku pana Шиємского повно неправди; я як наочний свідок мушу сконстатувати, що ротмистр Ленкей, для якого була написана ся замітка, не брав ніякої участі в виступі гузарського відділу, яким командував оберляйтнант Фіят (Fiáth). Коли гузари посідали в коний недалеко місця, занятого піхотою, й позволили на те, щоби агітатори угошували їх горячими напитками й цигарами, ротмистр Ленкей сидів напротив них на бальконі в пані Грегорович і пив чай. То було причиною висше наведеної замітки (Хроніка Остермана а. Т. I, ст. 397 — ркп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка, ч. 19).

¹⁾ Вістка, подана А. Шарловским, наче би гр. Тун говорив, що зробить краевій президії пропозицію лишити станіславівську гвардію в супокою, показуєть ся супротив сказаного висше неправдивою (пор. А. Szarłowski, Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym. Ст. 185).

цьвітня в полудне¹).

Дня 13 цьвітня появила ся на мурах Станіслава така друкована „Оповістка“: „Намірене мною з поручення краевого уряду розв'язанне корпусу, що неправно з'організував ся в Станіславі як національна івардія, дало злим людям причину, викликати заворушення, що виявило у них виразно охоту заколотити супокій і порядок і застрашити прихильних до такого ладу горожан. Щоби одначе покласти кінець тим каригідним вчинкам і забезпечити спокійним і чесним горожанам ту охорону, яку подати їм є сьвятим обов'язком уряду, заряджуєть ся таке :

1) Строго заборонюєть ся збирати ся на публичних площах й улицях, а хто би з'ігнорував те зарядженне, то наслідки, які з того можуть вийти, припише собі самому. Взиваєть ся батьків, службодавців і майстрів затримати в хаті свої домашні особи.

2) Тому, що ношенне оружа законом заборонене, то сей законний припис пригадуєть ся кождому з тим, що хто поступить инакше, буде арештований і засуджений відповідно до вимогів закона.

3) Кождий, без ріжниць стану, хто не мешкає стало в місті Станіславі й не може виказати правно цілі свого побуту, має в протягу 24 годин покинути місто.

Станіславів дня 13 цьвітня 1848. — Граф Тун, повновластний ц. к. губерніяльний комісар.

Того самого дня, 13 цьвітня, почало ся розброюванне станіславівської нац. івардії. „Тому, що нац. івардія, пише Остерман²), дня 13 цьвітня не показувала зовсім охоти (keine Miene machte) складати оруже, почало ся розброюванне в ночі з 13 на 14; скріплені військові патрулі арештували й розброїли патрулі нац. івардії. То стало ся найперше з івардистами: Іваном Старжиньским, Йосифом Яворским, Антоном Теодоровичом, Едвардом Хлебовіцким, Юліяном Напюрковским, Генрихом Девічем, Марцелем Новіцким, Александром Старжиньским, Феліксом Щербіньским, Іваном Волянським, Йосифом Шерером й Адольфом Сьвенціцким; потім піддали ся иньші. Також дня 13

¹) Хроніка Остермана. Т. I, ст. 394 (рпк. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка, ч. 19).

²) *ibid.*

цьвітня о год. 10 вечером виїхав Фестенбургі до Львова¹⁾; провід у старостві обняв окружний комісар Найсер. Дня 15 цьвітня рано поїхав гр. Тун до Заліщик²⁾.

Одначе й Поляки не приспали справи. Польська депутація, що від 31 марта бавила у Відні, подала д. 30 цьвітня до центрального комітету віденської нац. гвардії меморіал³⁾, де між иньшими справами порушено також те, що „нац. гвардії позволено формувати ся тільки у Львові, хоч навіть і тут старали ся зі всіх сил тому перешкодити, видаючи денно дуже малу скількість зброї, переважно на ніщо не придатної. На провінції одначе організація національної гвардії мимо усильних просьб зі всіх округів не тільки не дозволена, але навпаки, виразно губернатором заборонена“⁴⁾. Згаданий меморіал переслав центральний комітет т. зв. „Раді міністрів“, а ся післала його галицькому губернаторови гр. Стадіонові з візванням, щоби зі згляду на вагу предмету здав уаріументоване справозданне⁵⁾. Дня 13 мая 1848 р. відповідь гр. Стадіона була вже готова.

„Причини, задля яких наказав я заводити гвардію в краю перед приходом дотичного орґанічного закона, каже він⁶⁾, по-

¹⁾ Штаркель, як згадано висше, каже, що Фестенбургі був за суспендований (пор. I. Starkel, Rok 1848. Ст. 210). Те саме потверджує Остерман.

²⁾ „Роздражнений Тун, говорить Штаркель (ор. cit. ст. 210—211), виїхав без нічого (?), а тоді розважнійші мешканці, хочачи не допустити до того, щоби провокаційне поступованне бюрократії довело до проливу крови, пішли до генерала, що командував залогою й заявили, що гвардія з поважаня до його сивого волося (?) сама зложить оруже — що й стало ся“.

„Відїхав він в ночи зі стидом, говорить ся в згаданій вже замітці до перекладу „Bürokracia w Galicii“, а коли післанець нещастя покинув тільки наше місто, прийшло до нас штафетою знов потвердження нац. гвардії нашим добрим королем й уступ доктора Гаммера про галицьку бюрократію; а ми знов розморщемо захмарені на хвилину недовірем наші чола і з давним почутєм кличемо: „нехай живе наш любий король, батько нашої землі, воскреситель вітчизни; щоби мав багато таких військ, як 6-тий полк гузарів ім. віртемберського короля й багато таких ротмістрів, як Ленкей!“ Зазначимо, що той сам гр. Лев Тун-Гогенштайн став незабаром потім намісником Чехії, а в лиши вступив в габінет Баха в характері австрійського міністра просвіти. Вмер 1888 р.

³⁾ Memorandum der polnischen Deputation an das löbliche Central-Comité der Wiener National-Garde (пор. Ausserordentliche Beilage zur Lemberger Zeitung, 1848. № 68, ст. 15—19).

⁴⁾ ibid. ст. 15. ⁵⁾ ibid. ст. 1.

⁶⁾ Ausserordentliche Beilage zur Lemberger Zeitung, 1848. № 68, ст. 4—5.

дав я в залученім розпорядженню з д. 27 марта до циркулярних старостів, і ще ширше в „Оповіщенню“ з д. 11 цвітня, а рівночасно у залученім під 12 обіжнику до циркулярних старостів приказав я стеречи того наказу, а коли треба, ужити навіть острих кроків. Дня 16 цвітня¹⁾ с. р. надійшов провізоричний статут в справі організації національної гвардії й ще того самого дня закомунікував я циркулярним старостам найважнійші §§ sub 13, і зараз кавав я уложити обіжник, якого примірник залучаю тут sub 14, та дня 18 розіслав його до всіх циркулярних урядів, що було би стало ся скорше, коли-б перекладанне статуту на польську мову не було забрало дещо часу. Опираючи ся на тих доказах, лишаю свобідно осудови високої міністерської ради й судейській думці цілої монархії, чи скарги, зроблені в 5 розділі меморіялу²⁾ є правдиві й чи зможуть усправедливити шкальованне галицьких урядових органів, що містить ся в чотирьох перших точках.

Новому організованню нац. гвардії в Станіславові на підставі провізоричного статута гр. Стадіон, як звісно, не ставив вже ніяких перепон.

*

*

*

Вкінці подаємо ще записку Остермана про долю арештованого асесора Богусевича.

„Дня 15 цвітня 1848 р. по полудні, каже він³⁾, з’явили ся в моїй присутности в начальника суду дві депутації в тій цілі, щоби увільнити Богусевича з тюрми. Перша складала ся з адвоката Дверніцького, губинського дідича Ширина й молодилівського арендатора Бартужинського; вона була уміркована. Друга виступила імпертинентсько; до неї належали: покутний адвокат Журовский, співдідич із коломийського округу Пишемский, Жебровский зі стрийського округу, Сетмаєр і Старжинський. Всі вони вставляли ся за чоловіком, що, як говорять, спроневірив в короткім часі 700 зр., зібраних на умундування нац. гвардії.

„Щоби недопустити до демонстрації, що ладила ся на 17

¹⁾ Як ми зазначили вже више, дата 16 цвітня не зовсім правдива.

²⁾ Наведені више слова в справі перепон, роблених з боку уряду формованню нац. гвардії у Львові й на провінції.

³⁾ Хроніка Остермана, Т. I, ст. 397—398 (ркі. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка, ч. 19).

цвітня, коли кінчила ся тюрма, мав бути Богусевич випущеним один день скорше, а то в неділю вечером. Та забули видати розпорядженне й прийшло до того, що в моїй присутности при виході в тюрми найперше сипали йому під ноги одягнені біло дівчата цвіти, потім випрягли з отвертого повозу дідича Антона Щепанського коні, всадили його до середини, наперед виступила жидівська музика, а дідичі, адвокати й депенденти, почіпавшись густо до дишла, повезли його з походом по місті, вкінці заїхали до маїстратського будинку, а звідти через ринок і площу Франца до його помешкання. Ціла історія трівала разом з промовами в маїстратській залі близько дві години; двоножні коні міняли ся, а музика крім польських мельодій заграла вкінці перед староством народній гимн, при чім жінка старости, що був тоді у Львові, махала в вікні білою хусточкою.

„Того самого дня розійшла ся вістка, яка одначе не справдила ся, що староста Фестенбурі верне на своє давнє становище. Зараз пішло до 20 жінок, повбираних в білу одіж, парами до жінки старости, щоби виявити їй з того свою велику радість.

Автобіографія холмського священника з першої половини ХІХ віка.

Подав Іван Крипякевич.

Одєн з холмських священників, що емігрували в 1870 рр. до Галичини, покійний вже о. Юліан Мальчинський (умер в 1889 р. як парох в Сернах, пов. Яворів), зібрав свого часу невеличку колекцію документів до історії холмського духовенства. Між його паперами знайшла ся й рукопись, котру хочу описати. Її заголовок такий: „*Życie X. Mikołaja Laurysiewicza, parocha dawniej zhorańskiego, a teraz proboszcza peresołowieskiego w roku 1850 zdziałane*“; рукопись in 4°, сторін 160, але кінця нема, а в середині не достає сторін 33—40 і 43—46; се не оригінал лиш копія, як се видно з різних пропусків і перекручень.

Про автора сеї автобіографії дізнаємо ся, що родив ся 5 грудня 1771 р. в Згоранах, в Володимирськїм повіті і був сином тамошнього пароха Семена Лаврисевича. З початку вчив ся дома під рукою дядка, потім віддали його до школи піярів в Холмі. З шестої класи, почувши охоту до духовного стану, перейшов він до папської колегії в Вильні; тут і покінчив теологічні студії 1794 р. Того самого року вмер його батько і молодий богослов вернув ся до Згоран. На другий рік оженив ся на Волині в Катериною Люценською, дочкою пароха в Дитковичах (чи Дідьковичах). Парохії шукав довший час в холмській, львівській й перемиській епархії; в кінці 1880 р. одержав презенту на Пересоловиці в грубешівськїм деканаті і тут пересидів пів столітя — певно до смерти (коли саме вмер, я не міг дошукатись). На парохії працював енергічно, як сам каже „*nie dla chleba kusa, ale dla Chrystusa*“; в своїх селах (до Пересоловиць прилучено ще 1803 р. Гдешин і Богутичі) поставив нові церкви, помагав охоче сусідам і славив ся добрим проповідником. Його діяльність звернула увагу єпископів — ужи-

вали його часто до різних комісій і зробили крилошанином. Цікаво, що Ляврисевич займав ся також богословською літературою: писав множество проповідей (очевидно по польськи) і навіть одна проповідь щасливо 1810 р. була надрукована; знов 1812 р. вийшов також друком віршований панетірик в честь еп. Цехановського. Вінцем його літературної діяльності треба уважати отсю автобіографію.

Великої вартости ся автобіографія не має вже хоч би для того, що автор її не писав разом з подіями, які оглядав, лише дав нам ретроспективний образ свого життя. А тоді, коли се писав, був вже 80-літнім старцем — то й багато міг вже забути, аби представити в иньшій світлі. Старости також треба приписати неясність стилю і велику балакучість. Він описує переважно свої хатні і парохіяльні справи, мало інтересні; політичних справ майже не дотикає, або як їх і описує, то не видно при тім ніякого ширшого світогляду. А прецінь він належав до більш інтелігентних людей тодішньої холмської Руси і займав досить високе становище в ерархії!... Одна річ, що його підносить, се його *sui generis* патріотизм. Він властиво, здаєть ся, не представляв собі ясно, якої він народности. Він говорить і пише по польськи, але Поляком він не був: польське повстанє з 1793 р., котре він пережив в Вильні як 22-літний парубок, він описує широко, але з всім рівнодушно. Так само рівнодушно згадує про подвиги „Росіян“, котрі острілювали Вильну. Для сільського, руського народа він також великого поважання не мав: своїх парохіян, що против нього раз виступили, зве просто „*chłaf-stra*“ (sic!). Його патріотизм і то руський патріотизм дотикав лиш обряду. З причини великої ревности в обороні того обряду терпить він переслідованє від дідичів-шляхтичів; спір доходить до того, що бідолашнього пароха побивають до крови. Друга річ, що показує сей його патріотизм, се ті проповіді, які він складав: він хотів ся ними прислужити свому духовенству, і він з жалем каже: „множество проповідей вийшло від латинських проповідників, а з наших я сам лиш оден писав; а більше нема проповідей й наук“... Се одинокий бік діяльности Ляврисевича, що робить його симпатичним¹⁾.

Подаю тут в виїмках більш інтересні й характеристичні місця з життяписи.

¹⁾ З дідєй Ляврисевича згадує сына Льва, що був також руським священником; він став 1834 р. професором теології на краківськїм університеті і також займав ся теологічною літературою.

I) Дитинні літа й школи (1771—1793 р.).

Urodzony jestem w dniu 5 miesiąca grudnia roku 1771 w Zhoranach, powiecie włodzimirskim, dekanacie lubomlskim z rodziców Symeona Laurysiewicza, parocha zhorańskiego i Tatyanny z Lelikowiczów, małżonków Laurysiewiczów. Najmłodszy jestem z całej familij; najstarszy z całej familij Jan i dwie siostry moje, Agata i Maryanna, a w młodości pomarli Anastazyja, Paraskewia i Anna. Chrzcił mnie i bierzmował ksiądz Teodor Starkiewicz, paroch potapski, sąsiad; chciał on kazać mie nadawać imię Sawkę a rodzice pozwolili, aby ten kapłan nadał imię Mikołaj. Ja jako najmłodszy i ostatni z familij — matka moja jako ostatniego kochała i piesciła i jak mówią, iż przez pięć lat ssałem piersi matki swojej, i byłem swywolny i od matki kochanym i w jednej zabawie sąsiedzkiej gdy była matka, tańczyła i ja za matką tańczyłem, z tego sąsiedzi więza żartowali.

Jak¹⁾ skończyłem lat sześć, ojciec mój zamówił diaka tamecznego, nazwanego Piotra Dubienki, abym w roku siódmym zaczął się uczyć po rusku od azbuki; miałem wiele mozołu, bo ten diaczek to mnie za uszy kręcił, to krzyżyki mazał gliną i różne wyrabiał zbytki. W tymże roku ukończyłem gramatykę, a w roku ósmym czasosłów i psalterz musiałem ukończyć i na tym się ukończyła szkoła ruska, bo po polsku nie umiałem ani litery.

W roku dziewiątym oddany byłem do szkoły polskiej i łacińskiej w Chełmie pod Piarami i ojciec mój odwiozł mię do Chełma i oddał mnie pod nadzór brata mego Jana, który był w klassie szóstej, mający kondycję u niejakich Niedobylskich, przytem miał stancję, wikt i pensję i mieszkał w ich domu, a ja mając inną stancję, udawałem się do brata i tak chodziłem do brata i tam zacząłem się uczyć po polsku i łacinie i przez lat dwa; a brat mój, może iż chciał abym wszystko doskonale posiadał, bił mnie i różne zbytki wyrabiał mi i nie daj Boże, takich dyrektorów! Lecz przecie opocił brat mój, poszedł do seminarjum, a ja dostałem innych dyrektorów bardzo dobrych, jako to Chaciewiczza, Szulakiewiczza, ktoren poszedł do Wilna a najbardziej miałem niejakiego Fenerego, ktoren poszedł do Zamoscia na profesora do gimnazjum, którzy mnie doprowadzili do klasy III-ej. A mój braciszek X. Jan, będąc parochem w Wiszniowie, o pół mili od Lubomla miasteczka, chciał, abym chodził do szkołki parochialnej łacińskiego kościoła w miasteczku Lubomlu, na co moj ojciec chętnie

¹⁾ В рукописі: Ја.

przystał jako starzec W tymże mieście namowił Koziółkowskiego i tam założył szkółkę mając studentów dwudziestu, gdzie tam byli synowie oficyalistów ekonomów i innych mieszczanów, a ja jako z klasy III. chełmskiej byłem pod przewodnictwem Koziółkowskiego; i wprawdzie tam mnie było dobrze, bo brałem od podręcznych różne łakotki i przysmaczki i rok jeden tam wybyłem, lecz cóż z tego, to było z moją szkodą. Ja właśnie ze łzami uprosiłem ojca, aby mnie napowrót oddał do Chełma i zaraz po wakacyach do klasy IV przyjętym zostałem, gdzie profesorowie kontenci byli ze mnie i jeszcze na ten rok zamówiłem dyrektora, a nadał już nie potrzebowałem dyrektora. Klasa V trudna była dla mnie, jednakże byłem uczniem celującym i wszyscy profesorowie kochali mnie, a osobiście celowałem z matematyki. Natenczas był professor matematyki Piar Lintner, Niemiec, a wymowy był X. Piniarski, a obadwa się kochali. X. Linter, professor¹⁾ matematyki, w czasie praktyki z miernictwa udał się do Turbatówki i zdał plan z Zawadówki. W tem celu uczniowie klasy V-ej wystąpili wszyscy, udali się, choć nie mogli skończyć na jednym rozmiarze Turbatówki i Zawadówki, mierzyli z swoim professorem; ułożył się z X Piniarskim, professorem wymowy, przeto całe cztery lekcyje odbywaliśmy tę praktykę z rozmiaru Turbakówki i Zawadówki, zabrawszy wszystkie narzędzia służące do rozmiaru, nawet stolik perspektywy, chorągiewki, sznur mierniczy. Zaczęli więc ten rozmiar w Rozwadowie i Turbakowie i po zaczęciu tej pracy profesor matematyki udał się na nocleg do Żółtanic, niedaleko od W. Rostawieckich, a my zanołowaliśmy w Zawadowce, zrobiwszy dwie budy czyli namioty z żerdzi i snopków starych i tak nocowaliśmy. Przybył nazajutrz professor z Żółtanic i zaczęliśmy ten rozmiar i cały dzień na tej pracy przepędziliśmy. We czwartek szósta klasa²⁾, gdy była rekreacya, zebrali się Ciemniescy, Poletowie, Harochowie i inni szlachta, a my zabawiwszy przybyłych takowych gości, snopki zapaliwszy, zrobiliśmy fajerwerk, bo na żerdziach pozatykawszy i tak ich witaliśmy. A że dla tych gości złożyliśmy się i posłaliśmy delegowanych dwóch, którzy przynieśli z Chełma miodu pół garnca, a zaś dla innych pół garnca wódki, do tego wszystkiego ja byłem prokuratorem. Po ukończonym takowym balu zaraz udaliśmy się do Chełma, a inna mniejsza szlachta pozostała na noc do naszych bud, bo popili się i tak spali. A że X. matematyk odchodząc na nocleg do Żółtaniec, potem aby rano zaczął robotę rozmiaru i posłał mnie, abym ustawił stolik i chorągiewki i po-

¹⁾ В рукописі се слово пропущене.

²⁾ Тут очевидний якийсь пропуск.

szedłem z nim, jako na pomocy profesora. Ale na nieszczęście wszyscy spali jako pijani i ledwom się ich dobudził, a ja pilnujący swego profesora już byłem przy stoliku. Jeden tylko nieszczęśliwy wypadek, że siostrzeniec X. prefekta, mocno spiący w budzie, przy ogniu sparzył mocno nogę, iż przywiezli go do swojej stancyi. Wprawdzie w tym X. matematyk miał taki wypadek, lecz wszelako potem się nie utaiło, bo powiedziano, że chodząc X. prefekta siostrzeniec, że punktami tyczek nogę sobie zmulął. Po ukończeniu tego rozmiaru przy końcu egzaminów X. matematyk zdziałał mappę i ja na egzaminie publicznie demonstrowałem i na tym skończyła się nasza praktyka rozmiaru. Koleżdy moi prosili, abym dla zabawy w Zawadkowie i Turkorowie opisał wierszami, a gdzie wszystko takowe, — jak mi z szóstej klasy do nas na rekreacyą —¹⁾. Jake tam byli wiersze, aby nie można, gdyż jeszcze dopiero w początkach poezyi, wszelako na potem, gdy wyjechałem z Chełma do Wilna, powróciwszy z Wilna, jeszcze mi te wiersze wspominali professorowie, bo byli jeszcze ci sami.

Zaczawszy klasę VI w końcu kwartału, miałem chęć do duchownego stanu i wstąpić do zakonu reformatów chełmskich, ale X. mój brat z Kaniego przedstawił mnie do biskupa Rostockiego, gdzie byłem u biskupa tego; próbował mnie, czy umiałem po łacinie dobrze, zadał mi lokucyę i dał mi swe verba i długo się nad tym zastanawiał, a takowa była lokucya: „Poszedłem do²⁾ . . . . i kupiłem chustkę“. I spytał mnie, czy klasę VI zacząłem czy zaniechałem. Lecz potem zaprosił na ten egzamin profesora z seminarium. Xiądz mój brat położył mnie na kandydata, drugim kandydatem był Jakób Starkiewicz, także z klasy VI z Potop, lecz intryga X. Szmigielskiego z Pniowna — brata swojego Bazylego przedstawił pasterzowi z klasy IV i tak z niechęcią musiałem z takim kolegą udać się do Wilna. Pojechałszy w post, zabrawszy swoje przedstawienia pasterza do rektora collegium wileńskiego i tam złożyliśmy. X. wileński rektor odczytawszy takowe świadectwa i zastanawiał się nad tem, że ja z klasy VI a Smigielski z IV. I przyjęci zostaliśmy do collegium papieżkiego i dał nam reverendy bazylikańskie, bo w takich tam wszyscy klerycy chodzili, a nasze ubranie cywilne rektor porozdawał chłopcom swoim.

Rodzice moi jeszcze w listopadzie w tym roku, gdy wyjechałem do Wilna popalili się z plebanią i gumna, a rodzice przez zimę postawili piekarnią i choć w krytycznem położeniu, co mogli, udzielali na drogę. W takich dolegliwosciach to się na mnie sprawdziły moje

¹⁾ Тут знов пропуски і помилуване.

²⁾ В рукописи лишене місце на одно слово.

uciski mnogie i złe. I w całym mym życiu doznawałem ucisków mnogich i złych podług psalmisty (Psalm 70 v. 2¹).

Przybywszy do Wilna nie tak mi się zdawało jak w Chełmie, bo ukończywszy filozofią, a na trzecim roku zacząłem teologią. I tam miałem niemały ambaras: miałem niejakiego kleryka Ukraińca Hrepaczewskiego, których było Moczulskiego i Sierocińskiego¹), który Hrepaczewski, który zawarłszy ze mną niby to przyjaźń, ale tylko pozorną, dla interesu, gdyż jemu robiłem kazania i inne rzeczy, które niezbędne były potrzebne, lecz mi się za to nie wywdziękzył. Napisałem do niego aby mi zapłacił za trzy kazania i trzy cyrkuły, jednakże nie dużo wymagając, tylko złotych 24. Wprawdzie że to było brutalstwo z mojej strony, ale zagrabiłem mu tułub dobry ukraiński. To się wytoczyło do rektora, bardzo godnego kapłana i uczonego Bazyliana, a że jak na nieszczęście nie było wtenczas, bo wyjechał do Grodna i bawił tam niedziel dziesięć, a kożuch jego przy mnie był ciągle. Po powrocie rektora wytoczyła się sprawa, lecz na mego przeciwnika. Stańliśmy obadwa przed rektorem; X. rektor uważając, iż mój przeciwnik składa te kazania, dowodząc, że są jego roboty — X. rektor przeglądając kazania i pyta mnie, czy one są X. Hrepaczewskiego i pytam się go: czy twoje, a nadto prosząc X. rektora, aby mi ich wręczył i wtenczas odczytując peryod w kazaniu powtórnie zapytałem, czy twoje, na co odebrałem odpowiedź twierdzącą, a ja zaś oświadczyłem, iż ten peryod wzięty z kazań X. Skargi, o czym zamilkł; i tak inne dwa kazania podobnie były mojej roboty, choć wyszły z innych autorów. X. rektor przekonał się, że kazania były mojej roboty i zganil mię, iżem wspierał próżniaka i nakoniec kazał mi te kazania oddać, ja zaś ze swojej strony kożuch wręczyłem właścicielowi; a na zgodę X. rektor poczęstował nas tabaką. Po tych utarczkach zostaliśmy na potem w zgodzie i tak rozjechaliśmy się, ja do Chełma, a on na Ukrainę. Potem ten kleryk wystąpił z duchownego stanu, gdyż później, gdy już byłem kapłanem w Zhoranach, on jechał przez Luboml i był u brata mego Jana, już pod ten czas błahoczestywego, jechał za kupnem wołów do Włodawy, lecz choć po drodze, jednak nie wstąpił do mnie. (Рукопись стор. 1 — 14).

2) Подружє (1795 р.).

...Jako najmłodszy udałem się pod radę i pomoc mego kochanego brata: rada jego była, aby zostać w stanie kapłańskim, o to

¹) Знов щось пропущене.

tylko chodziło, czyli zostać bezżennie czyli się ożenić -- oto jest sęk niemały. I długo myśląc brat mój z temi słowy odezwał się: Mnie jak widzisz, że jest zle bez żony, a drugiemu bratu, X. Janowi w Wiszniowie zle z żoną, więc obierz, co chcesz; ale polecając w Bogu nadzieję lepiej jest ożenić się — lecz gdzie i z jaką partyą.

Znał X. brat mój dobrze X. Luceńskiego parocha Hańska i dziekana krasnysławskiego, bezżennego, któren miał brata swego rodzowego na Wołyniu w Ditkowicach niedaleko od miasta Jampola o mil pięć za Krzemieńcem, kapłana Jana, któren miał najstarszą z familii córkę Katarzynę. Roku jednego ten brat jego kapłan postanowił odwiedzić brata swego Pawła, parocha Hańska i dziekana krasnystawskiego, gdyż oddawna się nie widzieli. Xiądz Paweł Luceński bardzo był kontent z tego i wraz z X. bratem, proboszczem Kaniego i asesorem konsystorza chełmskiego ucieszyli się i zabawili się, xiądz hański oświadczył swemu bratu, że mając majątek jako bezżenny postanowiłem swoją bratanicę wyposażyć. W tych rozmowach X. kański oświadczył, iż gdyby była wola boska, ja mam brata Mikołaja, który kończy w Wilnie w kollegium papieżkiem wybywszy tam lat sześć i za rok wyjdzie. Mieli o toż umowę, że panna Katarzyna niech będzie moją bratanicą, — X. hański odpowiedział, że to prawda, że tę bratanicę jeszcze nie znam, a może i nie ładna — gdy on powróci z Wilna, pojedziemy na Wołyń o mil 25 do Ditkowic. I tak się stało, bo powróciwszy xiądz Jan Luceński oświadczył żonie i swojej Kasi, że mają niezabawem przyjechać do Ditkowic takowi goście. I tak się stało, bo w roku 1795 w wielkim poście X. brat mój i ja przybyliśmy do Ditkowic i dobrze nas przyjęto, a ja poznawszy narzeczoną, odrazu mi się podobała, a panna Katarzyna mając lat szesnaście, pełna skromności i niewinności nie prędko się dowiedziała, że się nazywam Mikołaj. X. brat mój oświadczył rodzicom i pannie z moją chęcią, abym połączył się z panną Katarzyną Luceńską. Rodzice byli zatem, lecz oświadczył ojciec, że żąda, aby brat jego z Hańska do niego przyjechał do naradzenia się w interesie zaszubienia panny Katarzyny i oświadczenia jego, że przyrzeka wyposażyć bratanicę i będzie czekał przybycia do Ditkowic brata swego i tak się stało, że brat mój przyrzekł, że wkrótce przybędzie do Ditkowic z Hańska. X. Paweł Luceński po takich naradzeniach się ze swym bratem, bratową i Kasią — a to było w wielkim poście a X. kański po przewodach przybył do domu i oświadczył mnie, że naznaczył termin, dzień szluby, przysłym rodzicom między mną a panną Katarzyną na dzień zapustny piotrówki.

Ja mając trudności do szluby jako i do zapowiedzi w Zhoranach,

— dla mnie dyspensę na udzielenie zapowiedzi z Katarzyną Luceńską w konsystorzu chełmskim, a bratem moim assesorem konsystorza chełmskiego i dziekanem siedliskim — przybyliśmy wcześniej na Wołyń do Ditkowic o mil 27 w piątek przed zapustami piotrówki, mając paszport ze strony rossyjskiej, mając tylko jedną bryczkę i trzy konie i swego służącego, który na drugą bryczkę z Ditkowic — Przejeżdżając przez komorę rossyjską w Karburgu na rogatec ze strony straży kozaków kapitan podpisał mi paszport i częstował brata herbatą (czajem). Panna Katarzyna w sobotę rano pojechała do spowiedzi do kapłana unickiego staruszka, który nie przyjął błahocestyi, a zaś jej ojciec przyjął błahocestyje. W niedzielę wieczorem mój teść tak urządził, że diaka tamecznego pod sekretem, że nie w cerkwi lecz w plebanii szlub dał X. mój brat i także tam służących swoich utrzymywał w sekrecie, że nic nie wiedzieli o tem, że ma być szlub w plebanii w przytomności kapłana unickiego starucha przyjaciela swego i tam¹⁾ tameczny przywiązany do swego parocha, jako przytomny do szlubu. Ja i panna Katarzyna rodzicom i babuni upadliśmy do nóg prosząc o błogosławieństwo. W plebanii zaś nie było nikogo a diak nie śpiewał, lecz po cichu szlub odbył się.

Po szluby nazajutrz okazało się, iż niejaki kleryk, jeszcze unita, nie daleko od Dytkowic mieszkając zakochał się w mojej Katarzynie, a brat jego także kleryk przyjechał rano. Teść mój nic bardzo kontent z tego gościa i pyta go: „Co ty tu robisz?“ — Ten mu odpowiedział, że jakoby przyjechał na wesele X. Luceńskiego. „Co tobie się przywidziało, kiedy tu niema żadnego wesela, bo brat mój przyjechał do mnie i tak się bawimy“ — i natychmiast odprawił tego gościa. Choć to było wprawdzie pocichu, lecz przewąchał ten kleryk i doniósł do obwodu, o pół mili od Jampola, że X. Luceński wyprowadził za granicę swą córkę Tymczasem bardzo strwożeni i nie mogąc się dłużej zabawiać we wtorek rano musieliśmy raptem z rzeczami swemi wyjeżdżać. Pożegnawszy się z rodzicami opuściliśmy z płaczem dom i podług pisma ś. córka ich przyłączyła się do męża. Zaprzęgli konie i we dwie bryczki wyruszyliśmy z Ditkowic w towarzystwie mego kochanego brata. Lecz na granicy w Katerburgu o mil trzy od domu jak tu sobie postąpić, że tylko jedna bryczka za paszportem, a druga bez, jak by tu pominąć to miasteczko i poza miastem druga bryczka na drogę się sprowadziła, lecz kozacy na rogatec jedną bryczkę tylko przypuszczają. X. brat i ja dawaliśmy kozakom po rublu, jednak nie przystali na to. Lecz X. brat zrobił sobie obrót i powrócił do ka-

¹⁾ Мб. має бути: diak.

pitana kozackiego przedstawiając, że jakowymys sposobem bilet kozacki zgubił się. „No, niczego, swiaszczennik!“ i dał drugi bilet. Kapitan poczęstował winem i brat odszedł. Powracając do rogatki oddał kozakom bilet i nic im nie dał i dalej puściliśmy się w galop dwoma bryczkami o mil dwie na nocleg.

Dopóty to dobrze. Lecz ów kleryk Tomasz Chołowicki przyjechawszy do Ditkowic i gdy nie zastawszy Katarzyny, położył się na ziemi tłukł głową o ziemię, a teść mój miał wielki ambaras i ledwo... (стор. 22—32, дальше оповідане прорывав ся, бо нема кількох карток).

3) Спір з парохіянами в Пересоловицях (1800 р.).

...Plebania choć nie nowa, ale połatawszy najbardziej chodzilo o zabudowania, gdyż tylko jedna stodółka i jedna szopka a bydło, owce, konie musiałem ulokować u gospodarza, lecz dziedzic kazał mnie zabudowania wkrótce postawić.

Cerkiew była w dobrym stanie, lecz prócz ołtarza wielkiego i dwóch pobocznych obrazów, gdzie teraz są zbudowane ołtarze, nie było i ja musiałem w cerkwi porządek zaczynać od trybularza, kropidła. Dzwonica była pokryta snopkami. — Nie miałem podwórka około plebanii, bo była droga publiczna - i tę drogę poza cerkwią zrobiłem a tu dziedziniec sztachetami obwarowałem. Lecz parochianie zbuntowali się i przychodzą do mnie, abym tego zaniechał, gdyż się nam nasza chudoba zbałamuci. W tem razie nie wiedziałem co począć, gdyż nie znałem jeszcze swych parafian, lecz przedewszystkiem posłałem do rządcy tamecznego prosząc o pomoc. Natychmiast przybył i rozpędził tę chałastrę i powiedział im, iż każdy z gospodarzy ma swoje podwórze a xiądz mieć nie może? Wtem wszystko ucichło a mój majster Niemiec Adam powkopywał słupy i zaczął sztachety robić i niebawem miałem swoje podwórze. (стор. 67—68).

4) Еп. Важинський й австрійське правительство.

Dawniej jeszcze X. Biskup Ważyński nie dał mi parafii w swojej dyecezyi, ale nie na tym koniec, gdyż stryja mojej żony X. Pawła Luceńskiego, proboszcza Hańska i dziekana krasnostawskiego odsądził od parafii i dziekanii, a za co — oto, iż po kommissyi odbytej rozkazał Pasterz zapłacić za koszta kommissyi dziedzicowi Hańska złotych 2000, a ten kapłan nie mając ani parafii ani żadnego funduszu nie miał skąd. X. Biskup Ważyński na to nie uważając, iż nie ma zkaąd i z tej zawziętości na X. Luceńskiego wyklął go publicznie z katedry i na drzwiach katedry było przybite i w całej dyecezyi ogłosił, ażeby

żaden kapłan się nie ważył go w swój dom przyjąć i wszystkim parafianom zakazano, aby nie przypuścili go do społeczeństwa wiernych. Ten kapłan, gdy nim wszyscy pogardzali, więc przyszedł do ostatniego stanu desperacyi i udał się do Żydów do Chełma, a że pod ten czas był u Żydów pejsach, więc jadł i macy, gdyż trzeba by mu było umrzeć z głodu. Wtem dowiedział się o tem wypadku starosta cyrkularny Dyke i natychmiast kazał przywołać tego kapłana do siebie. Ten kapłan umiał język hebrajski i niemiecki i z starostą rozmawiał się po niemiecku, opowiedział mu całą rzecz zaszłą między nim a biskupem. Starosta wyrozumiawszy ten interes i natychmiast na ćwiartce papieru napisał do biskupa, iż w naszym rządzie austryackim nie ma miejsca kłątwa i proszę ją odwołać z katedry i w całej dyecezyi. „Fulmina a Sorbone non transeunt ultra Renum“. — Po odwołaniu tej kłątwy X. Paweł Luceński pojechał do Mogielnicy do JW Węglińskiego, dziedzica tej wioski; bawiąc tam czas niejaki, przybył do mnie, bawiąc przez pół roku i później prosił mnie o konie do Mogielnicy i tam umarł. [crop. 97 – 100].

5) Літературні праці.

...W roku 1810 przy instalacyi X. Ciechanowskiego na biskupstwo powiedziałem kazanie, gdzie X. biskup lubelski, który go instalował podał moje kazanie do druku z przysłaniem mi pięćdziesiąt exemplarzy. — W roku 1812, gdy JW Pasterz został senatorem królestwa napisałem wiersz, winszujący godności senatorskiej i ten wiersz także JW. Pasterz Ciechanowski kazał wydrukować w roku 1812 i przesłał mi exemplarzy 50.

Później w roku 1826 W-y Batowski, dziedzic Swidnik. Zukowa, Rogowa i sędzia pokoju hrubieszowskiego przedsięwziął zbawienne dzieło budowania nowej cerkwi we wsi Swidnikach a po ukończeniu jej otworzył missye dwuniedzielną za pozwoleniem rządu i powagą JW Biskupa zadecydowana — i takowa missya zaczęła się dnia 3 czerwca 1820 roku. — ...JW Pasterz polecił mi w roku 1826, abym cały rys tej Missij odbytej w Swidnikach ułożył.. Jeżeliby kto chciał odczytać ten rys missij, złożony jest w konsystorzu w aktach. Tam jest obszernie opisane w arkuszach ośmiu i wszystkie szczegóły missi a nawet jest tam kazanie moje o pokucie. Szkoda że JW Biskup Ciechanowski wcześniej przeniósł się do wieczności, pewnie by kazał wydrukować na pamiątkę. a teraz leży w niepamięci.

Po opisaniu missii swidnickiej zatrudniłem się pracą, którą jeszcze w Wilnie zacząłem w roku 1793, bo tłumaczenie wszystkich

ewangelii niedzielnych i na wszystkie uroczystosci. Napisałem in 4°, wyjęte z tłumaczenia „ex Corneli de Lapide“, przytem texta z Pisma S. po łacinie i po polsku wyjęte z autora Howd¹⁾. Te texta służą do kazań alfabetycznie ułożonych. — Takoz z Ojców S ych texta alfabetyczne w języku łacinskim — mowy Massyliona dla duchownych — i z tegoz autora kilka mów wypisałem. — Przytem polityczne kazania X. Karpowicza wypisałem in 8° Tom I. Tłumaczenie Pisma S. starego i nowego testamentu wyjęte z Stefana Menochego autora, z Kornelego de Lapide, tom I, z starego testamentu tomów II, z nowego testamentu in folio po łacinie wyjąłem w tym tomie pierwszym po łacinie te są „Regulae vel canones“ położone, służące za regułę czyli sposób, a zawierające się w kanonach czterdziestu sześciu. W drugim tomie umieściłem niektóre zawikłania textu pisma s. o zmartwychwstaniu Chrystusa w dwudziestu dwóch artykułach — zawikłania także umieściłem textów Pisma S., wyjęte z Wujka Jezuity w arkuszach 11. Inne jeszcze zawikłania są spisane w jednym arkuszu A kto by chciał o tem czytać, niech weźmie tom II Pisma S., a tam znajdzie. — Chciałem przysłużyć się klerowi mojemu kazaniem niedzielniemi i święteczniemi i te zrobiłem w roku 1834 i 1835, lecz gdy Pasterz dowiedział się o tem i czyli dla bojaźni abym mu te kazania nie przepisał pod jego imieniem czyli dla innych przyczyn spoliłkował i ja też zaniechałem mojej przysługi. Prawda, że kazań mnóstwo kaznodziejów łacińskich wyszło, a z naszych ja sam tylko jeden wypisałem; jest tam jeszcze Bazyljan z Chełma, co mu Rostocki biskup kazał wydać, ale niedokładne są jak kazania tak i nauki. Jeden tylko Jezuita Kurzenicki wydał nauki, które są wszędzie po cerkwiach naszych, a nawet w roku 1755 Leon Szeptycki, biskup Lwowski, a więcej niema kazań i nauk. Kazania moje są wprawdzie za długie, lecz to wszystko ja ułożyłem i dla naszego dobra zebrałem, ażeby na dwa kazania podzielić można, ale później kto będzie szczęśliwszy, iż postara się o wydrukowanie pomienionych kazań.

Przy nastaniu moim do Peresolowic już od czasu zdawna różne po obywatelach zmarłych zostają u mnie mowy pogrzebowe do stu exemplarzy i nie próżno pracowałem w całym moim życiu; i tak, jak mówi psalm 28: „Nie odebrał napróżno swej duszy“. [стр. 117 – 125].

¹⁾ Назвяско перекручене копістом.

6) Заміна церковних десятин¹⁾ на гроші (1819, 1821 рр.).

Odbywшы kilka komissii, przysłano mi jeszcze z konsystorza chełmskiego na odbycie kilku protokołów względem zamiany gruntów względem dziesięciu, zamienionych na pieniężne, jako to w Łupieniku między X. Smoleńcem a włoscianami w roku 1819 w lipcu musiałem zjeżdżać na grunt i te układy protokolarne wraz z członkiem przeznaczonym z komissii rządowej zrobiliśmy i te podpisaliśmy.

W Chełmie także w roku 1821 między JXX Bazylianami, zakonnikami klasztoru chełmskiego a mieszczanami tamecznemi o zamianę dziesięciu na pieniężne; protokolarny ten czyn podpisaliśmy wraz z członkiem z rządu wraz z mieszczanami i OO Bazylianami.

Zamienienie dziesięciny snopowej na pieniężną w Towarzystwie rolniczym jako to w Diakonowie, Jarosławcu i Czerniczynie przez zwołanie do protokołu radnych, a ja zaś byłem delegowany na ten protokół i wraz z proboszczami i radnemi tych wsi podpisałem. [crop. 132—133].

7) Із історії холмської капітули.

Nie mogę pominąć jeszcze w mych zeszytach, co jest bardzo ważnem, to jest o kapitule chełmskiej; gdyż katedra chełmska zbudowana przez Włodzimierza 1000²⁾ i miała swych biskupów zostających w wierze katolickiej i w jedności z kościołem rzymskim, lecz później przez oderwanie się od prawego kościoła zaczęli rządzić tą katedrą disunicy, lecz nie długo, bo Kazimierz, król polski wyrzucił disunitów i Jakób Sasza został prawym biskupem i ugruntował w wierze

¹⁾ При тій нагоді подаю виписки з 3 актів — рівнож зі збірки о. Ю. Мальчинського — що згадують про церковну десятину в Холмщині:

1) Dziesięciny snopowej in natura od parochian mienkuckich z cwierci snopow Nr. 30, z poł cwierci s(no)pow 15; od zagrodników Nr. snopow siedm y poł zyta spokoynie y nieprzerwanie w(iele)bnny Jmich paroch w rok pobiera. (Wizytacja церкви в Мягкім дек. тишовецького в 22 серпня 1792 р.).

2) Dziesięciny od parafian na rok kup 10 snopow 30. (Wizytacja parohii в Турковицях дек. тишовецького в 10 лютого 1793 р.).

3) Dziesięciny snopkowej od gospodarzow r(itus) grae(ci) cwiercni 22 zyta ozimego po snopow 15 od kazdego podług zwyczajai dawniejszych parochow spokoynie corocznie teraznieyszy paroch pobiera — kop 5 sn(opow) 30. (Спис „realności y praw“ церкви в Вепровім Озері дек. томашівського в 14 серпня 1803 р.).

²⁾ 1000 року.

katolickiej swą dyecezyę a więc nie można powątpiewać, aby tam nie istniała kapituła, lecz nie można¹⁾ tego, jak długo ta kapituła trwała i dlaczego ustała. Następca tego biskupa JW. Rostocki Teodozy gdy zostawszy senatorem Królestwa wyjednał u króla Stanisława Augusta i wyniósł na godność kanoniczną znanych trzech kapłanów, to jest znanych z nauk i obyczajów Xa Kuryłowicza, proboszcza Łupienika, X. Bartłomieja Nazarewicza, proboszcza Sosnowicy i pisarza konsystorza chełmskiego X. Alexandra Zdanowskiego. Niespracowany dla wywyższenia kleru swego JW. Ferdynand Ciechanowski, biskup chełmski i senator nieustannem wstawianiem się do tronu monarchicznego do najlaskawszego cesarza Alexandra wszech Rosyi i króla polskiego, ażeby raczył kapitułę zaniechaną dawno przywrócić i tej kapitule przeznaczył dystynktoryum na jednej stronie wyobrażenie Matki Boskiej chełmskiej, a na drugiej A i I. JW. Pasterz okazał swoją wdzięczność ku monarsze złożywszy koło powinnego szacunku, i w roku 1826 wybrał do kapituły najzdolniejszych kapłanów dwunastu, z których było 4 prałatów a 8 kanoników; prałaci: X. Paweł Szymański, dziekan kapituły, X. Jankowski officyał, X. Daniel Halicki, X. Antoni Hryniewiecki [стр. 135—6].

8) Справа з дідичом Радзейовским.

Nie tylko złodzieje mię niszczyli, ale co gorsza obywatele przyczyniali się do moich zgryzot i zmartwień nieznośnych. I tak p. Jan Radziejowski, dziedzic Peresołowic i Dobromirzyc nie mógł mi innym sposobem dokuczyć, tylko wzbronił swym poddanym, aby nie wazyli się stawać na służbę lub też chodzić na zarobek. Lecz ja na mocy urzędzeń rządowych województwa Lubelskiego, iż aby dziedzic lub wojt nie wzbraniał ludzi parochom grecko unickim, przedstawiłem takowy czyn do obwodu hrubieszowskiego i obwód hrubieszowski zesłał assessora i administratora dekanatu. Zjechali się kommissarze wyznaczeni na grunt do Peresołowic i w domu włościańskim w Dobromirzycach rozpoczęli protokół i wezwali Jana Radziejowskiego. Świadkowie zeznali, że ja nie miałem z tej wsi przez półtora roku ani parobka, lecz z innej wsi najmywałem. Przytem jeszcze w dodatku położyłem artykuł o zniewadze świąt uroczystych, bo w święto Uszenia Matki Boskiej jęczmień grabił i siano. I ta kommissia odbywała się przez dni trzy i zrobiony protokół przez tych kommissarzy odesłany

¹⁾ Опущене якесь слово, впр. wyjaśnić.

został do obwodu, a obwód ten cały operat przesłał do Janowa, lecz pan Radziejowski przerobił to z Janowem i moja krzywda wynosząca na złotych 300 przepadła, chociaż bowiem assesor obwodowy został odemnie dobrze wynagrodzony. [срѣд. 147—150].

9) Справа з посесором Свірским.

Nie jeden mi tylko Jan Radziejowski, gdyż od wielu znosiłem różne przykrości, a co najgorszego i w swoim życiu nie miałem podobnego wypadku. Jaki mię spotkał od p. Swirskiego, dierżawcy Gdeszyna. I tak p. Swirskiemu długo cierpiałem, gdyż dopuszczał się zbrodni nie czczenia swiąt z należytem uszanowaniem, a nie mogąc tego przenieść dałem znać do obwodu, do naczelnika, aby temu zarządził. I naczelnik wysłał na śledztwo assessora i jemu do pomocy dał kozaka. Jadąc assesor do Gdeszyna zastał na polu ludzi robiących, których kozakom kazał pospędzać i przybywszy do Gdeszyna pomówił z p. Swirskim, iż tak się nie godzi, a to było w Sobotę na S-y krzyż. Ja w niedzielę mając Mszę S-ą w Gdeszynie, na której się znajdował i assesor, po ukończeniu proponował mi, abym razem z nim się udał do dworu, lecz ja tego nie zrobiłem i powróciłem do siebie, spodziewając się assessora u siebie. Lecz takowy assesor już inną drogą odjechał nabrawszy dwie fur pszenicy od Swirskiego. W poniedziałek zaraz po S. Krzyżu niesłychany miałem wypadek. I tak jadąc do Gdeszyna rano, aby odprawić pogrzeb nad zmarłym dzieckiem, na drodze między Dobromiżycami a Gdeszynem spotkałem się ze Swirskim. Ten mi zaczął traktować najgorszymi wyrazami, a co do tego, iż wyskoczywszy z bryczki uderzył mi cybuchem grubym po głowie tak, iż mię krew oblała i po tej walce pojechał do Dobromiżyc a stamtąd miał jechać do Hrubieszowa; ja zaś także musiałem się wrócić do domu z powodu tego wypadku. Przyjechałem do siebie zakrwawiony a pod ten czas X. Alexander bawił u mnie, ja tylko ręce umywszy udałem się do obwodu i sądu pokoju. Po przybyciu do Hrubieszowa w kancelaryi obwodowej zastałem i Swirskiego, którego gdy mię zobaczył, zaraz się stamtąd wyniósł, a naczelnik widząc mnie zakrwawionego zaczął szukać Swirskiego w kancelaryi, lecz go już nie znalazł. I to na mnie się sprawdziły słowa, psalm 117 v 18: karząc karał mnie pan, a nie dał mi na śmierć. Udałem się do obwodowego lekarza, aby zrobił visum repertum i oddał to do sądu pokoju, później udałem się do naczelnika żandarmeryi, któremu oswładczyłem mój wypadek i na tym się bardzo zastanowił. Dnia drugiego naczelnik żandarmeryi przysłał do Gdeszyna do domu Swirskiego dwóch zan-

darmów, którzy byli mu w każdym miejscu przytomni. Swirski na fantazyę officyalistów obwodowych i sądowych raczył i oni mu tłumaczyli, iż nic więcej z tego nie wypadnie, jak tylko zapłacić złotych 40. Na drugi dzień Swirski przybył do domu i już zastał zandarmów do assistencyi. Ja zaś natychmiast podałem prośbę do sądu, a sąd pokoju przesłał do władzy gubernialnej, a gubernium przedstawiło to do władzy najwyższej. Postrzegł się Swirski, że to nie dobrze i uprosił swoich przyjaciół a najwięcej swojej babki Terleckiej, sędziny i wuja swego Terleckiego, dziedzica Siedliszcza, aby mnie załagodzić Lesz ja nie mogłem tego uczynić, bo to chodziło o cały kler obrządku naszego; dawano mi złotych 2000 i już po czasie, gdyż ten interes był zaczęty. Jednakże Swirski w Hrubieszowie używał różnych instancyi i podsądek radził mu, aby mię prosił, abym przybył do Siedliszcza do jego wuja, i co uczyniłem. Po przybyciu moim do Siedliszcza zaczęto mię prosić o przebaczenie, lecz ja tak powiedziałem, iż odnoszę się do władzy wyższej, konsystorskiej i jeżeli tam nie przebaczą, to i ja za niemi; i udaliśmy się z Terleckim do Chełma a Swirski pozostał w Siedliszczu. Lecz to wszystko nie pomogło, bo officyał, rektor, kanonik Szokalski tego nie przebaczyli, więc powróciliśmy z niczym i ja przez Hrubieszów powróciłem do siebie. — Sąd kryminalny janowski przedstawił tę sprawę do komisyyi wysokiej i tam musiał się stawić Swirski w Warszawie i przez dwie niedziel ten interes robiąc, lecz w końcu został skarany na miesiąc do areztu i jaka to duża była forsa Swirskiego, gdyż trzeba było w rękę wsadzić patronom, a nawet samym ajentom i to powracając z Warszawy musiał im dać złotych 30.000 i to jego teść Gąsierowski powiedział mi, iż prawdziwie, że tyle go kosztowało. Prócz tego co w Janowie go kosztowało pewnie do kilku tysięcy i sąd mu wiele łagodził jego kary. Ja tylko wydałem pieniędzy na ten proces na stęple pocztowe złotych 200 i na tym się skończył proces. [стр. 154--160]

Miscellanea.

З облоги Белза в 1352 р.

Завзята оборона Белза в 1352 році, що простудила воевничий запал угорського війська й змусила кор. Людовика до повороту, являєть ся одним з найбільш виразистих епізодів боротьби XIV в. за Галичину і Волинь, завдяки докладному оповіданню про неї в Дубницькій хроніці (див. в Історії України-Руси т. IV с. 34—5). Недавно опублікована збірка грамот з архиву Естергазі в Зелізнім (нім. Eisenstadt)¹⁾ приносить, в наданню кор. Людовика в 28 грудня 1352 для одного з учасників сього походу, Новака сина Петра, маленький образок з сеї облоги Белза, який хоч не дає нічого нового против оповідання Дубницької хроніки, але як potwierдження її оповідання, дане по горячим слідам події і в такій авторитетній формі, має свій інтерес. Між ріжними заслугами й подвигами сього Новака король згадує: *Nec pretermittendum, cum nos pridem quoddam castellum Belz nominatum, in regno Rusie habitum, in quo quidam Lituani cum Ruthenis nostris infidelibus in contumeliam nostri culminis conuenerant, cum valido nostro exercitu obsedissemus, predictus Nouak, armis succinctus, ad fossatum predicti castelli (in quo fluuiorum cursus congrans, ipsum castellum ambiebat) festinatis passibus properando, subiectis ipsius fossati insilit vndis et ad menia predicti castelli perue-*

---

¹⁾ Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva, в Загребі, річник VII вип. 3 (1905): Iz arkiva za Zeljeznom, ч. 12 (стор. 151).

niens, actus militares, vt miles agilis, strennue dimicando peregit; sub quo castello nobis insuentibus letali uulnere exstitit sauciatus.

Мова тут про ту горячу атаку, коли угорське й польське військо, стоючи по горло в холодній воді (діяло ся в марті), що наповняла рови (з грамоти бачимо, що вода в Буга була пущена в ті рови), пробувало здобути замок, але по великих утратах, масі убитих і ранених між Поляками й Уграми (сам Людовик ледви не пропав в битві), мусіло відступити, і Людовик задоволивши ся тим, що комендант Белва згодив ся зробити якісь реверанси йому для заховання гонору, залишив кампанію й подав ся назад. Повторяю, згідність оповідання сеї грамоти служить інтересним потвердженням автентичности Дубницької хроніки — хоч ся остання сама говорить за себе своєю докладністю й багатством деталей. *М. Грушевський.*

Польська „Реєнція“ в Станиславові 1809 р.

Історія Польщі на українській землі така богата драматичними, то трагічними, то комічними подіями, що довго ще буде притягати до себе зір цікавих навіть по за кругом фахових істориків. Коли на російській Україні сеї події аж надто часто (згадаємо хоч би памятий рік 1768) впадали в трагічний тон, то на теперішнім галицько-руським ґрунті частійше попадають ся комічні епізоди. Особливо пощастило на такі епізоди місту Станиславову, пощастило ще й тим, що ті епізоди знаходили собі цікавих літописців, які подавали їх описи чи то прозою чи віршами „на памятку внукам“. Пригадаю комічний епізод нападу Москалів на Станиславів д. 7 серпня 1764 р., по яким лишила ся нам памятка — руська „Піснь свѣцка о Ляхахъ зъ Москалями“, що починаєть ся словами:

Гей, чи чував хто о Ляховской славі,
Котрої достали в місті Станіславі.¹⁾

Головною точкою того славного епізоду було по словам вірші те, що

¹⁾ Вона опублікована у перше о. Петрушевичем у Сводной літоп. 1700—1772 г., часть I., Львів, 1887, ст. 246—147, а відси передрукована з моїми поправками в Житю і Слові, II, 274—275.

Москалі із жарту почали стріляти,
А Дяки во страху почали вмирати.

Про анальогічні епізоди з тривожних днів 1848 р. маємо виемково точні відомости в тодішній пресі та в споминах Остермана. А отсе ще один епізод того рода з неменше бурливого року 1809, що спеціально в станіславівськiм окрузі зазначив ся наскрізь комічним тзв. „марямпільським повстанем“, що ще жде свого історика. Станіславівський епізод із того року добре малює понизше оповідане Антона Вісгофера, міщанина станіславівського, прислане нам д. Богданом Заклинським. Про того Вісгофера, спольонізованого Німця, знаємо, що він умер 1861 р., отже сам сьвідком сцен із 1809 р. не був, але оповідає їх із уст свого сусіда, очевидно старшого віком, на жаль неназваного на імя. З причини острого осуду Вісгофера про Жидів д. Заклинський висловляє здогад, що причиною його сердитости було те, що Вісгофер процесував ся з Жидами і вони очорнили його перед властями; може се й не зовсім вірно, бо подібні погляди розповсюджені дуже широко і повгортають ся та й повторяли ся здавна многими людьми, що особисто не мали з Жидами ніяких неприємних пригод. *Ів. Фр.*

Rozmowy wieczorne w gronie przyjaciół.

Odprawiwszy nie małą wojażę po niektórych cywilizowanych krajach Europy, widziałem i słyszałem wiele, a pomyslałem zawczasu o tem, że trzeba sobie gdzieś siedzibę obrać, ażeby nie stać się tułaczem. A zatym przybywszy do miasta S(tanisławowa) tam zamieszkałem, a nie namyślając się wiele i nie wybierając poznałem panienkę niewielkiej urody, a żadnego majątku, ożeniłem się — i nie źle wyszedłem na tym, bo nie była wielkiej edukacyi, ale miała zdrowy rozum, i tak w podobieństwie w najlepszym z światów miałem w podobieństwie najlepszą z żon.

Ale nie dosyć było mi na tym, byłem światowym człowiekiem, lubiałem społeczność, trzeba mi było przyjaciół, z którymi bym mógł czasem wymieniać myśli swoje, bo po dziennym zatrudnieniu, po pracy miło iest z kim dobrym zeiść się i pogadać, gazetę przeczytać, podysputować nad tym nad owym. Lecz to nie łatwo. Wiele mi się przyjaciół samych nastęczało, a osobliwie wtedy, gdy mi się dobrze powodziło. Wtedy zlataly się jak wróble do pełny stodoły, lecz długo nie znalazłem między niemi swego człowieka. Z takowych był ieden pan Moczygarło, drugi pan Gaduła, trzeci pan Wieszcz, czwarty pan Obłudziński, pan Samochlubski i wielmożny Dziewkowąż, — niepodobali

się mnie ci panowie i wielu innych pod różnemi imionami nudzili mnie.

Szczęściem, że miałem sąsiada, do którego się co raz więcej przywiązałem czyli się przyzwyczaiłem, z tym jednym chodziłem na przechadzki i trawiłem zbywające mi wieczory. Nie miał on wielkiej edukacji, ale był w świecie i posiadał wiele dowcipu, a że żyliśmy w tym wielkim wieku, gdzie tyle sławnych ludzi, tyle bohaterów iaśniało chwałą i męstwem, co nam było często i niewyczerpaną materią do rozmów, a zatem umyśliłem niektóre w pamiętce dzieciom moim zostawić. Idąc dnia wczorajszego ku Bystrzycy usiedliśmy sobie na brzegu. Moj sąsiad mówił, patrząc na płynącą wodę: oto iest obraz biegu rzeczy w świecie, patrz iak fala iedna drugą popycha, zagładza iedna drugą i płyną po tym razem spokojnie i nikną. Tak iest, zdaje się, że los przypadkowy całym światem rządzi. Złe i dobre równie przemienia się i w falach czasu nikną niezostawiając żadnego śladu po sobie.

Czy przypominasz sobie niektóre przykrości, ktoeśmy tu w naszym mieście podczas wojny 1809 roku ponosili, kiedy to żył nasz komendyrujący generał książę Hohenlohe, ale nie ten, co to później został za życia świętym, ale inny. Stary to był pan, ociążał, a dla tego co dzień prawie do obiadu w łóżku leżał i rozkazy wydawał. Iak po ten czas woisko saskie z księstwa Warszawskiego wtargnęło do Galicji, dał się książę ten nastraszyć i uchodził z woiskiem i amunicją z Lwowa ku Bukowinie i stanął był i tu w naszym Stanisławowie obozem za miastem na tych polach za twoim ogrodem.

Pamiętam to dobrze, bo mi wtedy wszystkie płoty zabrały, popaliły, a z moich owocowych drzew z sadu sobie szalaszki robiły. To samo działo się z wszystkimi ogrodami, które w bliskości obozu były, tak też i kury, gęsi, kaczki i po części małe świny w okolicy wyginęły. Zdaie mi się, że to wszędzie tak się dzieje, gdzie się woisko na wojne, zbiera wojna naprzód w swoim własnym kraju.

A cóż to się znaczy tak zachwalona karność w naszym woisku? To się znaczy, że ludzi nie zabijają i nie rabują, a z resztą inne zabory, bicia, gwałty wyrządzone: to mówią ci panowie komendanci, że to musi tak być, ażeby ludzie wiedzieli, że to iest wojna.

Ale wróćmy się do naszego dyskursu o przestraszonym jenerale Hohenlohe. Tenże opuściwszy Lwów stanął tu obozem przez blisko 4 tygodnie, ależ i z tąd wyruszył ku Sniatynowi, ponieważ doniesiono mu, że się armia Polaków zbliża. Było to w oktawie Bożego Ciała w poniedziałek, iak uderzyły w bębny i woisko składające się z 6000 ludzi wyruszyło, a miasto bez załogi zostawiono, tylko przy rogatce Tyśmienickiej zostawiona była piketa składająca się z pół kompanji starych pogranicznych żołnierzy piechotnych pod dowodztwem porucznika Mur-

mana od rgtu Beaulieu, huzarami zaś dowodził porucznik Majer.

Było to w wilią oktawy Bożego Ciała po południu koło godziny trzeciej. Szedłem za interesem do miasta, wstąpiwszy na most stojący przed Tyśmieniecką bramą, patrzę, ludzie idący do miasta zaczęły na-
zad uciekać, krzycząc, że konnica pędzi przez miasto. I ja skryłem się pod dom stojący koło mostu, aż wylatują na koniach kawaleria saska, w przod nich Żyd brodaty ślepy na jedno oko, na koniu, pistolet w iedney ręce. Biegną galopem ku rogatce, tam napadają stojącą for-
pocztę, tuż pospólstwo proste, studenci za niemi patrzyć się, co to będzie za igraszka. Ale mnie nie zdymowała ciekawość. Powróciłem do pomieszkania swego i kazałem pozamykać drzwi i okna i najlepsze rzeczy w tłumoki pakować. Lecz nie wytrzymało 10 minut, a już widze przez parkan, że nieprzyjaciele naszych żołnierzy bez broni prowadzą. Pan Kajetan Horodyski biegnie z pałaszem w rękę na dzielnym koniu i woła „Do broni, obywatele, już Austriacy są pobici“. Ale nasi oby-
watele nierozumieli tego, bo niemieli broni, chyba kopyta, łopaty i żyrtki, a z temi niechcieli uzbraiać się przeciwko swemu rządowi, z którego do tych czas byli kontenci. Słysze potym, co mnie mocno martwiło, że się nasi na forpoczcie tak źle popisali; nasi panowie ko-
mendanci byli na obiedzie u poborcy rogatki i dobrze że rogatka była zamknięta. Pan porucznik od huzarów dopad swego konia w karczynie za rogatką, wystrzelił kilka razy i unykał z swoimi. Huzar ieden lepi się stawil. Zastrzelił iednego z Sasów, ale i sam był zastrzelony. Porucznik od piechoty, drzymając koło stołu po obiedzie — niema się co dziwować, bo to był gorący letni dzień, gdzie się zazwyczaj spi po dobrym obiedzie — ten nieboraczek przestraszony w śnie porwał nóż i widelec ze stołu, ale widząc że źle, uciekał tylnemi drzwiami w ogród, potym przeskoczył płot i schował się w żyto. Żołnierze bez kome-
danta musieli się poddać, i cóż, mieli się dać posiekać? Nieustraszony porucznik Murmann leżał w życie i nikt o tym nie wiedział, sądzono że zginął w bitwie. Ku wieczorowi podniósł się, a szłyszac zewsząd ci-
chość, chciał się skryć w niedaleko stojącym grochu koło żydowskiego okopiska, ale nieszczęściem Żydzi, będący na okopisku, spostrzegli go i donieśli iako wierni poddani Sasom, którzy zaraz pobiegli i pana komendanta z grochu wyciągneli.

Wtedy widać było można, kto dynastji panującej był wiernym. Oto mieszczani i chłopi i niewszyscy officialiści. Żydzi, ów to naród, któren po naszym rządem wszystkie wolności cywilne używał, ten się ohydnie i zdradziecko okazał w wszystkich okolicznościach¹⁾. Niedzi-

¹⁾ Автор був зле успособлений до Жидів, бо перед тим провадив в ними процес і вони його очорнили перед властями. Опис процесу А. В. і акти та листи ще заховані. Прим. Б. З.

wuję się szlachcie, która naturalnie do osiągnięcia iey niesprawiedliwie wydartej narodowości dążyła. Ale też mieszczenie i chłopci pozyskali swoją wiernością, i to później mieszczenami narągiwano się, brzydono się tym podłym stanem, a chłopow, za pozwoleniem urzędników cyrkulowych, tak goniono na wymagane niesłusznie robocizny i w zad bito, iak wprzody.

Nasi mieszczenie podnieśli tego samego wieczora zabitych za rogatką i przywieźli obydwóch do miasta, położyli zwłoki pod dzwonnica. Nazajutrz, to jest w samą oktawę Bożego Ciała po niesporach zwykłych nieśli w trumnie porządnym obrzędkiem pogrzebowym ciało zabitego Polaka, pochowali ie na cmentarzu, gdzie drugiego dnia rano również tym podobnie i huzara zabitego chowali i obok Polaka zakopali. Przytym wszystkim porządek w mieście zachował się, ponieważ lud był spokojny oprócz niektórych wartogłów, co to wykrzykiwali, że iuż monarchia austriacka zaginęła. Ale takich było mało, to iest szlachta i Żydzi, te dwa stany w tym są sobie zprzyiazne, że ieden bez drugiego obchodzić się nie może. Nie widziałem ieszcze nigdy choć iak małego obywatela polskiego, ażeby Żyda nie miał choć iednego za faktora. Ci panowie bez Żyda nic czynić, nic przedsięwziąć nie mogą. — Widziałem nawet dobrą przyiaźń między kilku panami i między Żydami. Tak też wtenczas patrzaliśmy się, co to będzie, czyli nastąpi królestwo polskie, czyli żydowskie, ale Bóg łaskaw uchronił nas od obydwóch, bo Polacy ieszcze nie osiągneli królestwa swego i sami temu winni, Żydzi nie osiągną nigdy, ponieważ ich obyczaje, ich Talmudowe nauki są wcale nie zgodne do utrzymania społeczeństwa ludzkiego, tymbardziej tworzenia stanu. Polacy iezeli udadzą się torem cywilizacyi i chwycą się wszyscy zasad mądrości, odzyskaią ieszcze samostanność i sławę narodu swego, bo tylko mądrość i męstwo ich w rządzie narodow żyjących postawić można. Osobistość i pycha pozabawili ten naród dawny politycznego życia, a wielkie cnoty go tylko wskrzesić mogą.

Wrómy się jeszcze raz do 1809. Co się naszego miasta tyczy, widzieliśmy, że korpus pod jenerałem Hohenlohe cofnął się, tymczasem tylko 16 żołnierzy saskich opanowali miasto. Zbiegło się z okolicy drohnei szlachty i panów kilkadziesiąt, ale przecież nie tworzyły siły woiskowej i pokazała się zaraz niemoc ich stanowiska. Na odwadze im nie zbywało. Panowie utworzyli radę, gdzie wiele o tworzeniu korpusu mówiono, przytym za nadto gęste wiwaty spiiiano. To prawda, powinni by Polacy tę przeklętą piiatykę iuż raz porzucić i Moskałom zostawić; iest to rozrywka dla ludzi bez zmysłów i czucia. Widziano między temi panami mało głów do powzięcia krajowych interessów

zdatnych, a zwłaszcza w takim czasie wojny i niepewności. Tak też uważałem tylko jednego hrabi Kalinowskiego z Kamionek, który mało mówiąc poimował, że z tych nagłych zamachów nic nie będzie. Pan Kaietan Horodyski i jego exaltowani chcieli zaraz urzędników wszystkich Niemców odprawić. Pan Tadeusz Bieńkowski adwokat krzyczał, napiwszy się wina: gdzie jest gilotyna, a pan adwokat Krechowiecki pobiegł do aptyki i tam wszystkie na fiaskach i słojach malowane austriackie orły pałaszem porębał; pan pocztmaister Knorek magazyn zbożowy zapieczętował, co nam bardzo dziwnie było, bo potem zawczasu płaszcz podług wiatru obrzucił. Cała Rejencia trwała 13 dni, bo dowiedzieli się generałowie, że woiska polskiego nie było, i nadesłali tylko dwie kompanie piechoty starych garnizonów, a natychmiast 16 Sasów umknęło i cała rada, powypijawszy najlepsze wina, rozjechała się. Panowie iedli, pili i radzili, żołnierze i woiskowi wypełniali nieprawości i kradzieckie zabory, a biedny nieieden o głodzie lzy swoje wylewał. Oto jest woina.

Подав Богдан Заклинський.

До генези творчости М. Шашкевича.

Між автографами Маркіяна Шашкевича, що бережуть ся в бібліотеці „Народного Дома“ у Львові, а з яких частину скальовано що йно останніми часами, подибав я невеличкий зшиток, усього 14 ненум. карток білого паперу, форм. 8°, записаний рукою Маркіяна. В сїм зошиті находимо такі річи: Бандура, До Васъ, Зрадникъ, Степъ, Бабусенька, Самотній спѣвцѣй, Дитина-сиротина, Старець, Козачая смерть, Гетьманъ, Пожаръ Москвы, Смерть Бандуриста, — усі підписані псевдонімом Ам. Метлинського „Могила“ та вкінці Шевченкову баладу: „Причинна“.

Названі що йно твори Метлинського появили ся друком в Харкові 1839 р. п. з.: „Думки и пѣсни та шче де-шчо“, і з сього то виданя переписав собі Шашкевич ті річи, які відай найбільше припали йому до вподоби. Останній вірш: „Причинну“ відписав Маркіян з альманаха: Ластівка, виданого Гребінкою в Петербурзі 1841 р.

Що Шашкевич знав про збірку дум і пісень Могили та „Ластівку“ Гребінки, свідчать його власні слова. Посилаючи обі згадані збірки своєму приятелеви Михайлови Козловському, писав Маркіян між иньшим таке: „...Несе ся воздухами до

вась, мои миленькіи, шпарка Ластівка; ...При ластівці ступає вагою сановитий, сумний, казавбысь пристарый Могила". В другім листі до Козловського читаємо ось що: „...Вже може вчитайсь Могилові думи і Ластівчині п'єсні, тож передай, бо вже тра відсылати до Л'вова". (пор. Онишкевича Руска Библиотека т. III, стр. 61—2; Мих. Тершаковець, Причинки до житеписи Маркіяна Шашкевича, в „Записках Наук. Тов. ім. Шевченка“ т. LVIII, стр. 36).

Хоч оба листи Маркіяна до Козловського не датовані, то одначе з відповіді сього останнього до Маркіяна, означ. датою 5 грудня 1842 р., можна прийняти, що в тім році оба збірники: Метлинського „Думки...“ та Гребінки „Ластівка“ були звісні Шашкевичеві, а що обі книжки не були власністю Маркіяна, тільки „чужі“, тому Маркіян виписав собі з них се, що вважав за найкраще. На послідок замічу, що як раз деякі з тих віршів Метлинського, які відписав собі Шашкевич, відбились в деяких оригінальних творах першого робітника на ниві галицького письменства. На скільки проявив ся вплив віршів Метлинського на твори Шашкевича, про се говорить проф. Студинський в своїй розвідці п. з.: „Geneza poetycznych utworów Markiana Szaszkiewicza“, стр. 25 і дальші.

Ів. Созанський.

Наукова хроніка.

Огляд часописий за р. 1905. — Часописи українські.

Літературно-Науковий Вістник за 1905 р. перебув деяку зміну. Згаданий журнал перейшов з 6-тою книжкою від свого дотеперішного видавця „Наукового Товариства ім. Шевченка“ на власність „Українсько-руської Видавничої Спілки“. Ця зміна, хоч не потягла за собою зміни редакційного комітету, все таки відбила ся доволі помітно і — скажемо — корисно на самім способі редагування: головне, що він став свободнійший. Другою річю, яка відбила ся на способі редагування, були нові вимоги, які в тім році поставило до нього життя. Отже побіч дотеперішнього органу літератури й науки стає Л.-Н. Вістник також органом живого національного життя, відкликається на усі важніші суспільно-політичні питання по обох боках кордону. Через те й ми в нашім огляді держати-мем ся трохи иньшого порядку ніж се було досі: групування статей по рубрикам певних номенклатур, і будем обговорювати важніші статі по питанням, яким ті статі присвячені. Принаймні так в першій частині. Переходимо отже до обговорення статей, які дотикають питань, видвиннутих біжучими подіями.

У згаданім році найважнішою такою справою була т. зв. весна в Росії, а властиво становище й доля українського народу по тім боці кордону. В Л.-Н. Вістнику ця справа займає чільне місце через поміщення різного рода матеріялу і статей, присвячених українському питанню. Звичайно наперед висунула ся від давна найбільш дошкульна і до того часу ніколи не передавана справа заборони українського друкованого слова російською адміністрацією. Всякого рода записки й меморіали, і такі, що давніше коли небудь були предкладані правительству, і що йно тепер зредаговані, а є між ними деякі з офіціальним характе-

ром — знайшли ся на сторінках Л.-Н. Вістника. Найперше місце між ним задля офіційного значіння й наукової вартости займає „Меморіал петербурської академії“ в справі внесення заборони українського друкованого слова (V, 164—174; VI, 218—230; VII, 1—17), попереджений вступними увагами проф. М. Грушевського (V, 160—3), де він коротко вказує найважніші точки сього меморіалу та алегатів долучених до нього, „жалкуючи, що такого (як тепер власне) становища, таких поглядів на нашу національну справу петербурська академія не зазначила скорше, коли наші голоси в обороні національних прав і національного розвитку, серед безустанних лайок, глузу й інсинуацій, стрічали ся з таким завзятим мовчаннем авторитетів російської науки з дуже невеликими виїмками. Тоді — говорить він далше — такий голос академії міг би мати превелике значіння; тепер, коли відносини рішають ся не науковою диспутою, а иньшими чинниками, він такого ефекту мати не буде — але без значіння він не останеть ся“. Згаданий реферат — вийшов особною брошурою. В тій справі далше йде Історична записка К. А. Военского (V, 175—181), яку автор предложив 12 падолиста 1901 р. начальникови Головної управи в справах друку і в якій подав короткий огляд усіх адміністративних розпоряджень, виданих в справі української мови в Росії. В статі п. в. Сухий пенъ представив І. Франко сумний стан українського слова в Росії завдяки звісному указови з 1876 р., пятуючи при тім фарисейство російського правительства та ліберальної інтелігенції за її облудне становище в сій справі. До статі додано інтересний меморіал харківського тимчасового губернатора кн. Дондукова-Корсакова дотично внесення обмежень, виданих згаданими указами. На думку автора меморіалу заборона з 1876 р. не тільки не осягнула ціли, але й викликала незадоволення у щирих прихильників єднання України з Росією, і тому домагаєть ся він значного злагодження дотичного розпорядження. На його гадку належало б зняти заборону сценічних вистав і музикальних творів на українській мові; видавання українських книжок треба робити залежним від змісту, а не від мови; учителям початкових шкіл належить дозволити давати дітям пояснення протягом першого року по українськи; тільки повне заступлення російської мови українською, хочби лише в початковій школі, можна б уважати небажаним для державної єдности. В пропамятнім письмі поданім комітетови міністрів одеськими Українцями з початком 1905 р. по одержанню дром Луценком відмовної відповіді на просьбу видавати часопись на українській мові, по представленню великої шкоди для народної просвіти завдяки указови з 1876 р., на основі цитат відповідних статей закона доказуєть ся повну безправність того указа, який нарушує основні закони російської імперії. („Новий

документ до старого спору“, III, 153—9). Сюди належить ще два меморіяли п. з. Із сучасних фактів (IV, 65—70), зредатовані й підписані зібраними на вечерицях в пам'ять Т. Шевченка в Києві 26. II. 1905 р. Українцями. Перший з них досить загального змісту поза звичайними домаганнями знесення заборони в 1876 р. не дає нічого нового. Другий зате, жадає „запровадження української мови в школах і „не тільки загального, обов'язкового, безплатного навчання в народній школі, без конфесійних, національних і клясових обмежень, але також утворення такої організації народньої освіти, яка б починаючи найнижшою народною школою, кінчила ся університетом, так аби кожда школа вишого типу була безпосереднім продовженням попередньої“. Спеціально що до народної школи уважає меморіал неминуче потрібним: „а) усунене витвореної бюрократією мертвячої тенденційности, що панує тепер в народній школі; розширення шкільної програми і переміну її в такім напрямі, щоби вона відповідала реальним потребам народа і здобуткам сучасної науки; б) повне переведення всіх народніх шкіл в завідування корпорацій і органів місцевої самоуправи“. Врешті матеріал в тій справі замикають Листи з Росії (VIII, 136—40), де говорить ся про українську національність в школі, що одначе попри загально вже знані річі не дає також нічого нового.

Як бачимо, досі не тільки в меморіялах поданих від офіційних осіб чи інституцій, які про українську мову в більш або менш прихильно відзивали ся — але навіть і в тих, що їх подавали від себе Українці, справа обертала ся тільки коло знесення язикових обмежень і на тім поки що українська програма кінчалась. Значить стало на тім, де стояли й українофіли в 1880—1890 рр., що українство — питання не політичне, але культурне. Заходило побоювання, що декому з Українців знесення указу в 1876 р. могло здавати ся розв'язанням українського питання. Щоб сьому запобігти, проф. М. Грушевський в статі п. з. Українство і питання дня в Росії (IV, 1—10) прегарно уняв і спрецизував в коротких словах національно-політичну українську програму в Росії. Давши короткий нарис розвою свободолобних змагань в Росії і становище Українців, чи радше українофілів в останніх десятиліттях минулого століття, переходить до властивій справи. Стверджує перед усім, що „знесення обмежень українського слова не розв'язує собою питання навіть чисто формального націоналізму. Українським словом — говорить він — звільненням із дотеперішніх обмежень, будуть користувати ся досить тісні круги людей, уже тепер остільки освідомлених і приготовлених національно, що потребують уже української книжки, української преси для задоволення своїх культурних потреб. Але поза нею лишають ся на українській землі маси інтеліген-

ції і півінтелігенції, вихованій на російській мові, як мові культурній, і привичавної для неї; вони будуть тільки що привичавати ся до українського слова і користувати ся ним більше або менше, о скільки сильно проявить себе національний рух". Значить, треба тут іще щось більше: організації для ширення української книжки і щоб та книжка „відповідала на житеві питання — політичні, суспільні, економічні, господарські". Освідомлення між масами треба вести не на підставі самого національного почуття, ані на підставі самих історичних чи етнографічних традицій, але також і то головно на основі інтересів краю. Одним словом: „українство в Росії повинно вийти за границю ідеї етнографічної народности, стати політичним і економічним, узяти ся до організації української суспільности як нації, уже тепер. Зістати ся для нього при самих ідеях етнографічної народности значило б засудити себе на неозначений час на летаргічне вегетовання". За ту роботу треба б взятись іще тепер перед наданням конституції, бо опісля з властивістю в руках парламенту може бути трудніше бороти ся ніж з теперішнім правительством, а щоб питання національне не входило в дорогу загальним справам, — культурним, економічним і політичним — належить його звести в природні береги — значить, національні території повинні лягти в основу організації самоуправи і репрезентації. В дальшій своїй статі: Конституційне питання і українство в Росії (VI, 245—258) проф. М. Грушевський подрібно виловив, як він собі представляє, маючи головно на увазі українську справу, будучий конституційний устрій в Росії. В супереч централістичним стремлінням російських лібералів запоруку будучого роввою бачить він в децентралізації — в широкій національній і областній самоуправі з всеросійським однопалатним парламентом на чолі управи і національними сойсами, котрі виходили б з загального, безпосередного і т. д. вибору і обсидали б центральний парламент, причім навіть найменші партії мали би застережену можливість вибору свого представника, так само як при виборах до сойму мали б таку можливість меншости і осібно також певні фахові й інтелігентні організації. Minimum самоуправної територіяльної одиниці — не вище міліона людности, причім о скільки така одиниця більша, о стільки ширшу компетенцію мають її самоуправні органи. Нижші самоуправні одиниці повинні також основувати ся на національним принципі, причім, розуміеть ся, дотеперішні округи (губернії), чисто механічного характеру, тратять радію існування. Згадуючи при тім про заходи ріжних народів Росії коло своєї справи, звертає увагу на цілковиту майже байдужність Українців для своєї справи, котрі з вийком участі в з'ївді журналістів 5—8. IV. 1905 ніде не пробували пропагувати тої справи, та дорікає українській інтелігенції,

що не використовує ані часу, ані стану річій. В відповідь на се служить стаття з України Не кидайте бісеру (X, 61—5), якої автор в дуже гострих словах п'ятує в інтелігенції те, за що дорікає її проф. М. Грушевський. Певного рода контрастом до що йно наведеної статі є трохи одушевлена (на нашу думку без особливих причин) стаття д. В. Україна мовить (IX, 261—7), де передає ся протест українських учених в Росії проти сього, що археологічний з'їзд в Катеринославі (15—27. VIII. 1905) не запрошено наших учених з Галичини й Буковини. Для повноти додамо ще комунікат української демократичної партії про свою політичну програму п. з. „Від української Демократичної Партії“ (VI, 272—4).

Якби переходом від українських справ до галицьких а заразом звязком між одними а другими в Л.-Н. Вістнику служать два „отверті листи“. Проф. М. Грушевський в „Отвертім листі до гр. кат. ординаріятів“ (VI, 189—92) в нагоди толеранційного царського указу і з причини масових переходів холмсько-підляських бувших уніятів на латинство, звертає на сей факт увагу згаданих чинників, що за латинством наступить польонізація тої часті українського народу; радить про те для удержання згаданих уніятів при унії, а тим самим при своїй народности закладати там коли не сталі парохії, то по крайній мірі уряджувати місії. На жаль, наші духовні власти в сій справі показали ся справжніми пізними Русинами, і готові приступити до якоїсь акції тоді вже, коли справа буде співнена безповоротно. В другім „Отвертім листі до гал. української молодіжи“ (IV, 11—19) автор його — др. Ів. Франко, звертає увагу молодіжи на події в Росії і що за тим мусть пійти — зміни в теперішнім її устрою, що особливо важне для України і її інтелігенції, котру чекає задача „втворити величезної етнічної маси українського народу — українську націю“. Через те стоїть перед Галичанами, а головно молодіжю велика історична задача — допомгти Україні в початках до здвигнення величавої будови. Тож поки ще не надійшла рішаюча хвиля „до праці, до інтензивної праці над собою самими. Здобуйте знанне теоретичне, практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серіозних, свідомих і статочних мужів, повних любови до свого народа, здібних виявляти ту любов не потоками фраз, а невтомною, тихою працею“, кінчить лист автор.

Національно-культурну діскусію на галицькім ґрунті заініціював проф. М. Грушевський своєю статєю: „Що ж далі?“ (I, 1—5). Супроти заходів коло будови руського театру у Львові з одного, і браку шкіл, підойм культури і поступу нашого народа, причім добиванне ся тих шкіл у польського сойму дуже часто вяже політичну діяльність нашої соймової репрезентації — з другого боку, автор в згаданій статі поставив

принципіально квестію: за що нам треба вперед старати ся — школи чи театр? Здавалось би, що відповідь на се питання при крихтї доброї волї та розуміння річи з противної сторони, яка власне поки що цілу енергію вложила на форсованне будови театру — здавалось би, кажу, відповідь на се ясна: очевидно важнійша річ школи; тим більше, що справу театру вияснив та доказав не то вже безхосенність, а просто неможливість істновання у Львові сталого українського театру др. Ів. Франко в своїй ґрунтовно уарґументованій статі „Львівський театр а народня честь“ (II, 122—132). Так зовсім не те вийшло. Не тільки, що не наступило яке небудь порозуміння в сій справі, але дякуючи тому, що противники закладання шкіл, а прихильники будови театру маючи в своїх руках пресу, навіть не допустили до якої будь дискусії, а обернули цілу річ — в полеміку. Через се згадані оба автори попередніх статей замість давати які будь свої арґументи, були змушені в дальших статях (М. Грушевський: „В справі руських шкіл і руського театру“, III, 11—19 і др. Ів. Франко: „Замість дискусії — цьвітки полеміки“, III, 221—37) відповідати тільки на полеміку — поки остаточно ціла ся справа не скінчила ся таки на самій полеміці (Др. Е. Олесницький: „Кілька слів фактичного спростовання“ і Postscriptum до сього дра Ів. Франка, IV, 80—86), хоч проф. М. Грушевський не залишив пропаговання своєї думки закладання приватних шкіл (статя „Не даймо ся!“ VII, 91—2) і справді прийшло до заложення одної — учительського семінара в Коломії.

Як pendant до попередної справи, а заравом арґумент contra будови театру у Львові служить справа театральна, котрої епілої відбув ся — в ц. к. судї. З приводу побуту руського театру у Львові написав д. Степан Чарнецький в кількох своїх статях („Гостина театру „Руської Бесїди“ у Львові“, III, 238—48, Де що про теперішний стан галицько-руського театру, IV, 56—64), в котрих показано цілу мізерію нашого театру в кожного погляду та неможливі відносини між персоналом і тодішнім директором театру д. М. Губчаком, котрий — треба йому віддати справедливість — своїм спростованнем та викликаним тим способом зноваж спростованнем д. Чарнецького, в значній мірі причинив ще більше чорних фарб на тій невеселій театральній картині („До характеристики сучасного стану нашого театру“ VII, 17—31). Справа, як сказано, скінчила ся в судї, бо п. Губчак обжалував за сі статі редактора Л.-Н. Вістника, але процес програв (Л. Франко: „По процесї М. Губчака“, X, 40—6).

Звертаючи пильну увагу на всякі прояви нашого культурного життя, не проминув Л.-Н. Вістник і нашої спеціально галицької преси, тим більше, що вона в що йно обговорених справах відіграла досить непо-

чесну роллю. Власне пресі, а властиво деяким її прикметам присвячена велика стаття дра Франка: „Де що про нашу пресу“ VII, 62—7, 76—81; VIII, 174—188) й невелика замітка о. М. Зубрицького (VII, 67—76). Беручи за вихідну точку фахову і нефахову полеміку між поодинокими часописами ш. автор приходять до переконання, що в таких разях полемікою водить, не скажимо вже партійна дразливість, але майже виключно особисті анімовії, які зазначають ся обкидуванням особистостей грубіянітвами та калюшніями, а крім сього „до хиб нашої преси, і то не лише щоденної, а й т. зв. фахової, належить крім надмірної дразливости, ще зовсім не культурний звичай: залазити в брудними чобітьми в душу“. Остаточно автор доходить до думки: „суспільність, де таке діється, не може мати пильної преси, як має на правду, і всякі поклики до її реформи будуть лише горіхом киданим на стіну. Така суспільність сама з себе не виплодить людей з тоншими нервами, з живішим моральним почуттям, а навпаки, коли б такі люди десь відкись узяли ся серед неї, вона солідарно всею силою своєї тупости і свого цинізму стане проти них, буде силкувати ся закидати їх шапками“. Прикладом сього можуть послужити не то що байдужі, а часом і ворожі відносини нашої преси до наукової діяльности в Наук. Тов. ім. Шевченка, чому власне присвячена згадана замітка о. Зубрицького.

Одній з головних болячок нашого національного життя — розривови інтелігенції на український і москвофільський табор, а властиво сьому останньому присвятив др. Ів. Франко кілька статей, з котрих перша: „Щирість тону і щирість переконань“ (V, 101—113) займає ся зворотом в „сторону поступу“ москвофільського студентського товариства „Другъ“, що в своїм часі викликав було певного рода сензацію. Отже слідячи за причинами такого перелому, котрі то причини треба виводити з часів т. зв. сецесії, під час котрої молодим москвофілам молодіж чужих країв дорікала безідейністю — автор приходять до переконання, що властиво зворот до лібералізму був викликаний соромом перед чужими, а не якимись внутрішніми причинами, змінами в світогляді. Через те й нічим вони не різнять ся від „старих“, хіба охотою до лібералізму. З того дальше виходить, що у них нема ніяких переконань і ніяких вироблених ідей. Пова зверхніми формами в них нічого серйозного нема, а тільки пусканє тумана людям. Бо наколи б вони справді мали які ідеї, якусь любов всесвітну, братерську, то вони б передусім звернули ся до свого народа. А так і той лібералізм без усякої підстави. До чого веде така бездогматність, таке насильне пірвання психіки з тими ніби конвенціональними, а проте так дивноорганічними системами звуків, званих рідною мовою, виказує той же автор в статі: „Двоязычність і дволичність“ (VI, 231—44) — сумна історія

Наумовича, який тим способом запропастивши свого духа покінчив сам з собою — отрутою. Що одначе здоровий організм не піддається так легко денационалізаційним спустошенням, про те свідчить інтересний лист оголошений дром Ів. Франком п. з. „Ще документ“ (XII, 225—9) — лист одного з ревних діячів москвофільської партії, де автор його протестує проти впровадження тут російської мови і винародолювання тим способом.

Беручи річ з погляду наслідків бездогматности можна би під сю рубрику підтягнути історично-літературну статтю Ю. Чайківського: „Володимир Стебельський“ (XI, 81—109; XII, 191—213). Та я поки що сю статтю і гарну основну статтю І. Кривецького: „Корифей російської критики і українське письменство“, тому що вони вийшли особливими відбитками і будуть обговорені в іншому місці — з сього огляду виключаю.

Заки прийти до огляду історично-літературних статей згадаю тут коротко про подану дром І. Франком ювілейну силветку М. Павлика. Ся стаття свого часу викликала була у декого невдоволення, що стало ся мабуть через непорозуміння самої статі та її інтенції, яку мав др. Франко подаючи сей нарис. Стаття, як сказано, написана з нагоди 30-літнього ювілею діяльности М. Павлика, наслідком котрого то ювілею почала ся творити легенда довкола ювілята і часів, коли він виступив з діяльністю. Власне, щоб сьому запобігти, написав свою силветку др. Ів. Франко, як найбільш обаяномлений з тими часами і самим ювілятом, і мусимо сказати, що стаття написана вповні об'єктивно, нічого не уменшуючи ані додаючи.

Зі статей історично літературного змісту висуває ся тут наперед статейка дра І. Франка: „Ювілей Івана Левицького-Нечуя“ (I, 36—42). Автор пробує відповісти на питання, чим був ювілят для українського суспільства протягом сих 35 літ? Одначе відповідь хоч з першого погляду проста, то власне для своєї простоти не легка. Тому автор вибирає в тім випадку обхідну задачу і ставить питання навпаки: чим не був для України Іван Левицький. І тут відразу насуваєть ся кілька категоричних відповідей: Іван Левицький-Нечуй не був публіцистом, не був полемістом ані борцем, не був чоловіком партії, прихильником такої чи иньшої політичної доктрини чи програми. Він був Українцем і українським, виключно українським письменником тоді, коли многі його ровесники твердо вірили, що свобода і соціалізм знищить швидко всі національні ріжниці і завдяки тим ніби ідеалам охоче ставали Москалями. В своїх творах був він тільки безстороннім артистом, творцем нових типів (ш. автор очевидно призабув дуже сильний публіцистичний підклад деяких писань ювілята). Тісно з характером його творчости вя-

жесть ся його мова — буденна мова українського простолюдина, проста, без сліду афектації, та за те богата, кольоритна і повна тої природної грації, якою вона визначаєть ся в устах людей з богатим життєвим змістом.

Далі згадаю тут статю д. Р. Заклинського: „За слідами Федьковича“ (IX, 205—35; XII, 179—191). Щоби роздобути нових матеріялів до біографії Федьковича, вибрав ся автор в серпні 1902 р. в товаристві кількох людей на Буковину. З відси подає він цілий ряд оповідаєть людей (напр. Тимковича з Вишківців, що служив якийсь час за інспекторства Федьковича, селян Якова Осташика, Гната Кузя й Василюку Драбонду, що служили разом з Федьковичом в війську, учит. Маковича, шк. інспектора Никоровича, своячку Федьковича п. Нікифорянсу й ин.), котрі знали буковинського кобзаря особисто й уміли оповідати цілий ряд фактів важних для його біографії й характеристики як чоловіка. Крім того роздобув д. Заклинський кілька урядових записок Федьковича і малу його кореспонденцію. Вкінці подано тут також спомини про Федьковича пок. проф. Остапа Левицького. Поминаючи статю С. Єфремова „Бога-вентура в українській літературі“ (III), яка тут не докінчена, а в цілости уміщена в „Кіев. Старині“ і повинна бути обговорена при огляді того журналу, згадаю тут іще про гарний нарис В. Панейка: „Фрідріх Шілер“ (VII, 82—9) і про посмертну згадку М. Лозинського про Елізе Реклі (VIII, 189—92).

З літературно-критичних статей належить передусім зазначити статю Ст. Томашівського п. з. „Нова книжка — нові часи“ (I, 43—53) написану по поводу виходу першого видання „Очерка історії українського народу“ — М. Грушевського. Статя дра Томашівського розпадаєть ся властиво на дві частини; перша обговорює значінне українського видання „Історії України-Руси“, друга відносить ся до Очерка, кладучи головню натиск на се, що побіч чисто наукового характеру „Очеркъ“ має ще педагогічне значінне для українського суспільства по тім боці кордону. А що се написав історик нового духового покоління, яким проф. М. Грушевський, то „якраз в тім „Очеркъ“ має історичне значінне“ і через се саме: Нова книжка — нові часи. Дальше обговорюють ся поодинокі глави „Очерка“. Статя коротка, та за те через свій легкий і прозорий уклад дає ясне зрозумінне значіння так „Історії“ як і „Очерка“. За сим слідує солідна і подрібна рецензія В. Гнатюка на „Руско-німецький Словар“ О. Поповича — Новий русько-німецький словарь (I, 54—9). Др. І. Франко в статі „Нова історія російської літератури“ (XI) дає дуже прихильну оцінку історії російської літератури написаної проф. А. Брікнером. С. Петлюра: Леонід Андреев і його „Червоний сьміх“ не дає властиво нічого. В. Львівський в своїй предовгій трохи рецензії на кни-

жочку „Просвіти“ виказує слабкий добір і невідповідність деяких книжочок того товариства.

Суспільні теми заступлені значною кількістю статей, з котрих одну д. Вишневецького: „На переломі“ відкладаємо до иньшого разу. Решта (6) з виїмком одної — належать М. Лозинському. Для нас більший інтерес можуть мати головню звісних „Гльоси про міжпартійні відносини галицьких Українців“ (I, 19—35) — стаття написана з приводу книжки Ю. Бачинського: „Гльоси, і друга: „Українська Народня партія“ (V, 145—159). Решта статей присвячені австр. соц. демократії, італійській іреденті, жидівській соціал-демократичній партії і робітницьким конгресам в Кельні і Гні, з увагами автора від себе про заник міжнародньої робітницької солідарности та брак революційности у провідників соціал-демократичних робітників.

З наукових статей був тут поданий реферат дра Бурачинського про „Проміні Рентгена“ (VIII, 141—151), в котрім автор обговорював головню значінне тих промінів в медицині. В. в своїй розвідці: „Іще раз про слово піп“ (X, 47—60) доказує згідно з своєю заміткою в тій справі в одній з книжок Л.-Н. В. в попереднього року, — що слово піп таки не обидне що рецензент попереднього річника Л.-Н. В. заквестіонував. До сього додамо ще три „Наукові листки“: про геологію місяця і її значінне для землі, Вавилон і Новий завіт і біологічні виводи на услугах соціології (XI, 110—120).

З поміж ріжнородного матеріялу і справоздань (з поминеннем „Хроніки“) зазначимо замітки І. Кревецького про бібліотеку „Народного Дома“ і Н. Тов. ім. Шевченка, М. Грушевського про „Академічний Дім“, Ганни Барвінок: Св'яте Різдво на хуторі (кілька щедрівок і колядок зрештою звісних), Кр. про середні школи в Київській учебнім окрузі 1903 р.

З перекладів подоно в тім році статю А. Франса: Ровділ церкви від держави (I, 6).

Отсе меньше більше було б усе, що ми мали до зазначення при огляді не-белетристичної частини Л.-Н. Вістника. Як бачимо Л.-Н. Вістник дуже чутко віддавав ся на найріжнородніші об'яви і вимоги життя, чи там „питання дня“ — очевидно не на усі з них однаково. Найбільш планоно та систематично було дискутоване питання українства в Росії, иньші річи більш фрагментарично, наслідком простої фізичної неможливости, як на одинокий того рода журнал. Наше найвагальнїше спостереженне таке, що в тім річнику справи національно політичні і суспільні вняли рішучу перевагу над історично і культурно і критично-літературними. Чи се для нас *signum temporis* такої диференціяції життя, що його одним спільним органом не можна обслужити — про се судити не буду.

І. Джиджора.

З початком 1905 р. став виходити у Львові під ред. дд. Ів. Труша, Ст. Людкевича й Ол. Бережницького новий місячний журнал п. з. **Артистичний Вістник**, присвячений головню музиці і плястичним штукам зі спеціальним углядненнем української території. Та ся перша проба, видавати у нас такий журнал, не взовсім „дала ся. Вже в 2-ім випуску редакція була змушена зазначити сумну правду, що „нема у нас численної інтелігентної публіки, яку інтересували б спеціальні питання в обсягу музики і плястичних штук“ і тому, „щоби бути корисним для нашої громади та пропагувати серед неї свої ідеї, мусимо ми не запускати ся в гллуб, а йти в шир, отже охоплювати як найзагальнійше проблеми штуки, а передовсім інтересувати ся загальними культурними справами, актуальними в нашій суспільности“. Одначе й така уступка редакційного комітету не притягнула до нового місячника значнійшого числа читачів і в виходом чч. IX—X (вересень—жовтень 1905) журнал як місячник перестав виходити. Останній випуск за 1905 р. має вийти аж з кінцем 1906 р., а дальше журнал буде виходити в формі річних книжок. Сумне свідощтво для української інтелігенції в Галичині!

Що тикаєть ся змісту тих 10-тьох випусків, то він був досить ріжнородний. Найбільша статя д. Ф. Колесси п. з. „Кілька слів про збиране і гармонізоване українських народних пісень“ з доданем листів Миколи Лисенка (вв. II—V), вийшла осібною відбиткою й повинна бути обговорена осібно. З иньших згадаємо найперше статю д. М. Грушевської п. з. З історії української штуки. Староруське церковне будівництво (Дещо про архитектуру й прикраси церков XI—XIII в.) (вв. VII—VIII), де подана коротка характеристика пляну будови, будівляного матеріялу, орнаментики й ин. старих кївських і галицьких церков XI—XIII ст. В статі п. з. Два реформатори церковного співу (в. I) переводить д. Н. Вахнянин паралелю між двома звісними реформаторами церковного співу Палестріною й Бортнянським: чим був Палестріна для музики в латинській церкві, тим став і остане Дм. Бортнянський для хорального співу в східній церкві. Того самого Бортнянського дотикає також статя дра Ів. Франка п. з. Думки про фана на музикальні теми (в. V). Автор підносить, що хоч Бортнянський Українець родом, то в його музиці дуже мало національної української закраски. Він у своїй композиційній техніці наскрізь західник і порвав усякі звязки з церковною музикою східної церкви, а спеціально з тою її відміною, яка протягом XVI—XVIII віків витворила ся була по українських містах. Автор кінчить статю окликом: *Los von Bortnianśkuj!* В статі д. Ол. Бережницького п. з. Наші музики (в. IX—X) подано цілий ряд коротких характеристик галицько-українських музиків, як: Анатоля Вахнянина, Остапа Нижанковського, Генриха Топольницького, Філарета Колесси, Йосифа Кишакевича й Стадіслава Людкевича.

Такі самі характеристики наших артистів-малярів Фотія Красіцького, Модеста Сосенка, Михайла Жука й Івана Труша подано в редакційній статі п. з. Наші артисти-малярі (в. IX—X). Осібну характеристику Івана Труша подав д. Мпх. Мочульський в статі п. з. Іван Труш (в. V), де називає його „поетом сонця“.

Справа будови українського театру у Львові викликала в галицько-українській пресі взагалі широку дискусію pro і contra — між иньшим забрав голос також „Артистичний Вістник“. У трьох статях: Наш проєктований театр (в. IV), Проєкт українського театру у Львові (в. II—III) й Новий театральний будинок і вигляди на будуче (в. V) д. Ів. Труш старається виказати українському загалови, що „для сьвятині не знайдуться ні боги (драмат. штука), ні жреці (артисти), ні вірні (публика). В доповнення до сього др. Іван Франко подав в статі п. з. Наша театральна мізерія (в. VII—VIII) коротку історію української театральної трупи в Галичині від поч. 60-тих років, через яку червоною ниткою тягнєся один тільки шлендріян і легкодушність. Автор остерігає перед ними й теперішню галицьку публику. Інтересну тему порушив д. Іван Петрушевич в статі п. з. Народний костюм (в. IX—X). Зазначивши причини чим раз більшого заникання народного костюму між українською інтелігенцією в Галичині автор пропонує деякі модифікації, які мали би зробити його дешевшим і практичнішим. Натомість на становищу повної неґації народного костюму став д. Ів. Труш в статі п. з. Естетика людогово костюму (в. IX—X). Вказавши найперше, що „наш людоговий костюм на балевій саді є неестетичним обявом“, д. Труш завзиває закинути його зовсім в уживанню. Вкінці згадаємо загальний критичний огляд важнійших українських музичних видавництв в Галичині за рр. 1900—1905 д. Ст. Людкевича (п. з. Наші видавництва і музикалії за останні літа, вв. I, IV) й статю в справі засновання українського етноґрафічного музею у Львові д. Ів. Труша (п. з. Потреба українського музею, в. VI).

Зі щоденної преси оглянемо найперше найбільший український орган в Галичині — Діло. В 1905 році переступив він границю першого чвертьстолітя сьвого істновання; в тої нагоди редакція подала в ч. 1 статю п. з. „Короткий начерк історії „Діла“, що становить інтересний причинок до історії української періодичної преси в Галичині. Як звісно, ініціатором видавання „Діла“ був пок. Вол. Барвінський, що був заравом першим його редактором від 1880 до 1883 р.; у тім часі виходило воно 2 рази на тиждень. В рр. 1883—87 появлялося „Діло“ вже три рази тижнево, а від 1888 р. — що дня. За цілий час сьвого існовання заступало „Діло“ інтереси української народної партії в Галичині, а від 1899 р., коли з'організовано нинішню національно-демократичну партію, воно стало її головним органом. Між близшими

співробітниками „Діла“ в різних часах бачимо між ин. дра Ів. Франка, дра Е. Олесницького, дра В. Щурата, дра О. Маковея, Н. Вахнянина, К. Устияновича й ин.; крім того брали від часу до часу участь в „Ділі“: о. Ст. Качала, Вол. Навроцький, Ол. Барвінський, др. Ю. Целевич, Ю. Романчук, Ом. Партицький, др. Я. Окуневський, Т. Бордуляк, Б. Лепкий, Ол. Кониський, Нечуй-Левицький й ин. Як літературний додаток до „Діла“ стала виходити в 1881 р. „Бібліотека найзнаменитших повістей“, що в протязу 25-тих літ подала нашій інтелігентній публіці чимало оригінальних і перекладаних творів, як пр. Тургенєва, Достоевського, Гончарова, Данилевського, Короленка, Дікенса, Вальтер-Скота, Бульвера, Золя, А. Доде, Йокая, Еберса, Вазова, Нечуя-Левицького, Куліша, Бордуляка й ин. Вибір перекладів одначе часто лишав багато до бажання.

З иньших статей згадаємо на першій місці інтересну „Переписку М. Драгоманова з дром Т. Окуневським (в рр. 1883, 1885—1891, 1893—1895), зредаговану й оголошену д. М. Павликом в чч. 12—15, 20—21, 23—24, 28—29, 34, 46—37. Та з причини непорозуміння між д. М. Павликом і редакцією „Діла“ згадана „Переписка“ перервала ся на 12-тім фелетоні й М. Павлик видав її цілу осібною книжкою (ст. XXIV + 281 + XI, 8⁰). Вона повинна бути обговорена окремо. Не потрібує обговорення статя Ор. Левицького п. з. Старинний звичай помилюваня засудженого на смерть, коли дівчина вибере собі его за мужа (ч. 33), і статя Івана Єгорова п. з. Оригінальна достава церковного давона (ч. 82), — перекладені з 1-шої й 3-тої книжки „Кіевской Старини“ за 1905 р. Статя п. з. З історії польских інтриг проти Русинів (чч. 38—40, 41, 43, 45, 53—54) оперта виключно на споминах пок. Земляковского (Pamiętniki Fl. Ziemiałkowskiego, т. I—IV), які були вже обговорені в LXIV т. Записок. Так само була вже обговорена в Записках (т. LXXI) довша статя д. Р. Заклинського п. з. Поясненє одного темного місця в Слові о Полку Ігоревім, якої в 1905 р. був поданий тільки початок (ч. 289—290), й яка вийшла окремою брошурою. Статейка д. П. Карманського п. з. Памяти Вол. Викторовича Лесевича (ч. 284—285) зовсім та сама, що в „Літер.-Науковім Вістнику“ (з 1906 р. кн. I).

Т. зв. „весна“, що наступила в Росії по погромах російського бюрократичного режиму на „далекім сході“, видвигнула на денний порядок цілий ряд питань, збуваних до тепер мовчанкою, між ин. також „українське питанє“. З тої нагоди появил ся в російських часописях і журналах, видаваних на Україні й поза її границями, цілий ряд більших і меньших статей на різні теми, що тикають ся українського життя, з яких деякі не безінтересні також для галицької публіки, подало „Ді-

ло* в перекладах на українську мову. І так стаття М. Славинського п. з. О українській мові (ч. 17—18, переклад з одеського журналу „Южняя Записки“ п. з. Къ вопросу о малорусскомъ языкѣ) подає короткий історичний огляд виймового трактування російським урядом української мови. Стаття Ів. Федорченка п. з. Російська інтелігенція і українське питання (ч. 106—107, переклад з „Кіевских Откликов“), подає короткий історичний нарис українського національно-культурного руху в Росії в 1-шій половині ХІХ ст. й відносин до нього тодішньої передової російської інтелігенції (Греча, Срезневського, П. Лавровського, Буслая, Погодина, В. Белінського, Тургенєва, Ів. Аксакова, Панаяна, Каткова, Герцена, Бакуніна, Чернишевського, Лаврова й ин.). До цілої плеяди вчислених імен додали би ми ще звісного російського критика й духового батька цілого покоління російської інтелігенції — М. Добролюбова, що вважав український народ тільки етнічною групою в складі одної — єдиної Руси, а тим самим заняв неприхильне становище й до всіх тих прояв, що як небудь роблять вилом у загально-„руських“ інтересах, отже також до української літературної мови (пор. Сочинєня Н. А. Добролюбова, т. III⁶, ст. 300). Третю статтю, що дотикаєть ся російсько-українських відносин, подало „Діло“ п. з. Голос російських „освобожденців“ про українську квестию (ч. 227—228, переклад з парижського „Освобожденія“ п. з. Русскія оппозиціонныя партіи и украинцы). Се відповідь заграничного орґану пізніших російських конституційних демократів на статтю у віденській „Ruthenische Revue“ (1905, № 13), яка обвинувачувала російські опозиційні партії в байдужности до питання про українську рівноправність. У статі збивають ся деякі закиди, зроблені журналом „Ruth. Revue“, деяким одначе признаєть ся повну стійність, але вони, мовляв, вийшли з незнання рос. опозиційними партіями українського руху, за що робить ся відвічальним тільки саму українську інтелігенцію.

З области історії українського письменства — в нашій статі п. з. Нові видання укр.-руської Видавничої Спільки (ч. 8—9) піднято з нагоди появи нового тритомового видання „Народніх оповідань“ Марка Вовчка (Львів, 1903 4) на ново давне, хоч не розв'язане вповні, питання, хто саме криєть ся під псевдонімом Марка Вовчка? Подавши декілька заміток проти того, щоби Московка Марковичка-Велинска могла знати українське народне житє й мову в такій мірі, як се бачимо в „Народніх оповідань“, ми доходимо до висліду, що „автором „Народніх оповідань“ був Опанас Маркович; „коли-б Марія (Марковичка-Велинска) справді їх писала, а Опанас тільки поправляв і доповнював, то ті поправки такі великі, що „Народні оповідання“ не можна вважати навіть результатом спільної роботи, а виключним твором Опанаса“. Pendant до сеї статі слу-

жить невеличка замітка проф. Ів. Пулюя п. з. Про Марка Вовчка (ч. 18—19), де автор простує в дечім нашу думку. „Як сам Куліш 1870-ого року мені розказував, каже він, то Марія Марковичка писала українські „Народні оповідання“, але виправляв їх не Панас Маркович, — а сам Куліш“. Годячи ся вновні на виясненне проф. Пулюя що до участі в редагованню „Народніх оповідань“ П. Куліша, ми все таки не можемо згодити ся з тою думкою, наче би згадані „Народні оповідання“ поправляв оден тільки Куліш. Коли-б справді ніхто більше тільки оден Куліш поправляв писання Велинскої, то, знаючи пізнійші українські оповідання згаданої авторки, треба би прийняти, що те Кулішеве „поправлюванне“ було формальною переріркою не тільки мови, але (що найважнійше!) також самого стилю й змісту, що очевидно з порівняння з оповіданнями самого Куліша виходить просто неможливим. На нашу думку треба прийняти подвійну редакцію „Народніх оповідань“: брудіон Велинскої поправляв найперше, головню що тикаєть ся стилю й змісту, найближший до неї чоловік Опанас Маркович, а Куліш, діставши скрипт „Народніх оповідань“ для передачі в друкарню, покористав ся, зовсім зрозуміло, своїм редакторським правом і поробив іще від себе поправки в мові. Нова праця проф. М. Грушевського п. з. „Очеркь історіи українскаго народа“ викликала ряд інформаційних фелетонів дра Ів. Копача п. з. Може епохальна книжка (чч. 131—132, 135, 137, 139—141), де подано декілька інтересних заміток і прогноз. В ч. 102—104 подано в перекладі частину звісної книжки — Корифей української сцени п. з. Історія українського театру. Згадаємо також цілий ряд фелетонів проф. Іл. Кокорудза п. з. Археологічна поїздка по Греції атенських конгресистів в 1905 р. (чч. 194—200, 202, 204, 209, 212—213, 217—220), які вийшли також осібною відбиткою, й оригінальні фелетони Словінця Е. Валенчіча п. з. Короткий погляд на словінську літературу (чч. 68—71, 73—74, 76).

Мусимо занотувати також деякі вступні статі — нпр. Соймова промова пос. Богачевського п. з. Намі народні школи (чч. 240—242, 244—247, 249—250, 252, 256), Вергах-а п. з. О нашу школу (ч. 276), Галицькі середні школи в шк. р. 1904 (ч. 146), пок. о. Д. Танячкєвича, Найближші організаційні задачі нашого руского краєвого господарского товариства „Сільський Господар“ (чч. 273, 275—276, 281, 283, вийшло також осібною відбиткою), Польські „меншости“ (розум. у східн. Галичині) (ч. 288—289) й ин. Інтересний також для будучого історика нашого середнього шкільництва „Меморіял в справі основаня гімназії з рускою мовою в Бережанах“, доданий до „Діла“ окреим аркушевим додатком (ч. 219).

Вкінці згадаємо ще про тогорічну белетристику „Діла“. Вона, як

звичайно в галицькій щоденній пресі, дуже випадкова; побіч таких імен, як Кнут Гамсун, М. Метерлінк, А. Франс, М. Горький, М. Твен, Л. Андреев, В. Оркан, Чиріков й ин. подибуємо також цілий ряд наших молодших і наймолодших adeptів музи як П. Карманський, Л. Лотоцький, С. Яричевський, А. Хомик, С. Рубинович й ин. В літературнім додатку подало „Діло“ в сім році тритомову повість польського письменника Б. Пруса п. з. Фараон. Чи не кориснійше одначе було-б звернути увагу трохи дальше на захід, як... Краків?

Досить цікавого, бодай чисельно, приніс в 1905 р. **Руслан**. Найбільша й найінтереснійша стаття д. Я. Гординського п. з. Іван Гушалеви́ч і його творчість (чч. 181—196, 205—206, 210—212, 219—233, 236—237) повинна буги обговорена окремо. З иньших згадаємо найперше кілька коротких статей д. Б. Барвінського, що від кількох років подає дрібні історичні замітки в фейлетонах згаданої часописи. І так — Новгородок литовський а справа Витовтового запису 18 січня 1401 р. (ч. 134): в акті унії Литви з Польщею з дн. 18 січня 1401 р. вел. кн. Витовт між ин. заявив, що по його смерті литовське вел. князівство має вернути до Польщі з виїзком половини Литовського Новгородка з округом, який призначив по своїй смерті братови Жигимонтови. Всі історики, які займали ся сею справою, думали, що Жигимонт ще таки за життя Витовта обняв Лит. Новгородок в посідання, тим часом, поминувши вже саме застереження в акті „по нашій смерті“, факт, що дн. 1 цвітня 1428 р. Витовт виставляє в Городні грамоту для своєї жінки, якою записує їй „землю й місто Литовський Новгородок з округом“, дальше „апеляція“ польського прокуратора на німецькім соймі в Норимберзі 1430 р. прогив проєктованої коронації Витовта, де сказано виразно, що Жигимонт „мав оді дичити згадані добра по смерті брата Витовта“, а вкінці істнованне в Новгородку вел. княжого намісника говорить щось зовсім противне. „Жигимонт, каже автор, записаних дібр не лише за життя Витовта, але і взагалі ніколи не мав в своїм посіданю“. Друга стаття того автора п. з. Мнине введене інквізиції на Литві 1436 р. (ч. 135): дехто з істориків признає вел. кн. Жигимонтови Кейстутівчови заведенне на Литві інквізиції в 1436 р., а в самій річи нічого подібного не було: звістку про інквізицію на Литві подибуємо перший раз у польського історика XVII ст. Кояловича, який покликуєть ся в сій справі на грамоту короля Володислава зі 7 серпня 1436 р., тим часом у згаданій грамоті мова тільки про поставленне нового інквізитора для двох західно-польських дієцезій, а про Литву нема в ній найменшої вгадки. Третя його стаття п. з. Напад опришків на двір Коженювских в Цудиллові 1762 р. (ч. 144—147): на підставі судових актів з архіву гродських і земських актів (бернардинського) у Львові автор

описує нічний напад опришків в 1762 р. на двір цуцилівського шляхтича Коженьовського, який покінчився убиттям самого Коженьовського, його жінки й доньки й пограбленням готових грошей; в нападі брало участь 8, а згідно 6 опришків, з яких зловлено тільки 5; як покінчилася судова розправа, не знати: в протоколах нема про те згадки. Четверта стаття п. з. Стан прихода в селі Чернихові в р. 1761 (ч. 160): на підставі візитаційних актів Шадурского подає автор короткий опис тодішнього стану чернихівського прихода (історію церкви, спис церковних речей, образів, книг, церковних ґрунтів й ин.), між ин. подає також в оригіналі ерекційний акт для тамошньої церкви, наданий Оленою Потоцкою в 1760 р. в Тернополі. Пята стаття п. з. Літописні записки на осмогласнику Благовіщенської церкви в Черемислі з 1764 і 1770 рр. (ч. 140): записки мають деяке значіння для історії двох перемиських церков, Благовіщенської й Сьв.-Троїцької. В першій записці записаний між ин. пожар Благовіщенського попівства, при чім церква зберіглася ціла (Петрушевич у „Сводной галлицко-русской літописи“ 1770—1772, ст. 247 подає хибно, що церква також згоріла); в другій під 1770 р. занотована крадіж у благовіщенського пароха Івана Маршалкевича і в самій Благовіщенській церкві. Вкінці в останній (шестій) статті того автора п. з. Краєвий архів актів гродських і земських у Львові (ч. 136) подані деякі поправки й доповнення до його давніших статей про згаданий архів, друківаних в „Руслані“, 1903 чч. 203 і 205—7. В розвідці п. з. Тактика польської адміністрації зглядом Русинів до виступу Богдана Хмельницького (чч. 279—284), що була виголошена на вечерицях в духов. семінарі з нагоди 250-літніх роковин другої облоги Львова Б. Хмельницьким, автор Ст. Білинський подає коротку історію утиску українського елементу під польським шляхецьким режимом, якого результатом було загальне народне повстання п. п. Хмельниччина. З нагоди переломової хвилі, яку саме тепер переживають народи російської імперії, між тим також наші закордонні брати, подала редакція передруком в „Діла“ (з 1882 р.) довшу статтю пок. Вол. Барвінського п. з. Задачі рускої інтелігенції на Україні (чч. 249—255), в якій автор простує в дечім погляді пок. Миколи Костомарова на сю тему, висловлені в статі, що появилася була у „Вістник-у Европы“ (1882, II). Костомарів став на тім становиску, що найперша задача української інтелігенції в Росії — подбати про просвіту в українській мові пайнивших народніх мас; що тикається дворянства, то вимагає він від нього тільки одного — не ставити таким заходам ніяких перешкод. У відповідь на сю статтю пок. В. Барвінський жадає найперше національного виховання самої української інтелігенції, без чого не можлива просвітна робота між народом, а також не вдоволяється тільки пасивністю українського дворянства, противно — вимагає

від нього активної участі в народній роботі. З нагоди тої статі прислав М. Костомарів до її автора Вол. Барвінського два листи, в яких подає деякі пояснення до поглядів, виложених у своїй статі у „Вістнику Європи“. Оба сі листи (з 1882 р.) подала редакція „Руслана“ як pendant до статей пок. В. Барвінського в ч. 261.

З інших статей згадаємо тільки одну довшу п. з. Москвофільство в Галичині і в Австро-Угорщині (чч. 166—174, 176), й другу коротшу п. з. Вплив України на розвиток руского письменства в Галичині (чч. 200—202), обі написані на підставі нової публікації проф. К. Студинського п. з. Кореспонденція Якова Головацкого в літах 1850—62 (Збірник філльольогічної секції Наук. Тов. ім. Шевченка, т. VIII—IX). Також для бібліографічної точности занотуємо ще статю проф. Ю. Костецького п. з. Тарас Шевченко (ч. 17—18) — промова на Шевченківських вечерицях в стрийській гімназії, й некрольог редактора віденської Ruthenische Revue Романа Сембратовича (ч. 290).

В белетристичці подибуємо в сім річнику з наших письменників М. Старицького (Мазепа), Б. Лепкого, О. Маковея (Ярошенко), С. Яричевського, Ф. Михайлова, Ів. Коссака, П. Штокалка й ин.; з чужих Гю де Монасана, Бернштерне-Бернзона, Жюля Верна, Шніцлера, Зельму Ледерлеф й ин.

Орган буковинських Українців **Буковина** не приніс у 1905 р. виїмково майже ні одной оригінальної наукової статі з обсягу українознавства, з виїмком хиба автобіографічного нарису д. Єротея Пігуляка (ч. 59—60), та двох прихильних літературно-наукових рецензій: д. Яр. Весоловського на Франкового „Мойсея“ (чч. 114, 116, 119—120) й д. О. Луцького на Кобилянської „До світа“ (ч. 120). Крім тих згадаємо ще хиба популярну статю д. Т. Бриндзана п. з. Про сьвяту гору Атос (чч. 122, 124—7), та два більші переклади: Е. М. Бенедіктсена Дещо про духовий розвиток данського мужика (пер. з франц. рукопису) й дра Фр. Опенгаймера, Соціальне значіне спілок (ся остання виїшла також осібною відбиткою як 5-тий вип. „Бібліотеки для суспільних наук“).

За те досить багатий белетристичний відділ. Тут побіч декількох українських письменників пр. Гната Хоткевича, Гр. Коваленка-Колом., С. Яричевського, Ф. Михайлова й інших менше звісних подибуємо цілий ряд визначних репрезентантів закордонних літератур пр. Ф. Шіллера, А. Франса, Ф. Ніцше, М. Салтикова-Щедріна, В. Оркана, А. Чехова, С. Раймонта, В. Короленка, К. Тетмаєра, М. Горкого, Л. Андрєєва й багато інших.

Орган львівського педагогічного товариства — **Учитель** приніс в сім році не багато цікавого. Поминаємо довшу статю д. Р. Заклинського п. з. Про елементарні школи від найдавнійших часів (чч. 1, 3,

15 - 16, 17), яка зачала ся ще в 1904 р. і в сім році подала історичний огляд українського народнього шкільництва в Галичині в 1-шій пол. XIX ст. (а спеціяльно в рр. 1848 - 49), а то з тої причини, що вона майже ціла — дослівний передрук статей проф. Т. Біленького з давнішого „Руслана“ (п. з. Шкільництво народне в перемискій епархії в р. 1848 і 1849 — Руслан, 1902, чч. 199 - 204) й ще давнішого „Учителя“ (п. з. Шкільництво народне в Галичині — Учитель, 1898, ч. 6 - 7), і перше була обговорена в т. ЛШ Записок. Інтересні причиники до характеристики нашого шкільництва в Галичині подають дві більші статі Ортоскопа й Х. У. Перша п. з. Наше середне шкільництво в тьсвітлі статистики (чч. 13—18) подає яркий коментар до офіціального справоздання Краєвої Шкільної Ради зі стану середнього шкільництва в Галичині за рр. 1903/4 і 1904/5, друга п. з. Голос безсторонного німецького ученого о галицкім шкільництві (чч. 14—18) подає справоздання з виданої недавно у Відні Історії австрійського шкільництва Густава Штракош-Грассмана, в якій автор піддав дотеперішню шкільну політику австрійського уряду взагалі, а галицько-польського спеціяльно, острій одначе вповні заслуженій критиці. З нагоди появи нового шкільного підручника української правописи подає проф. Ів. Верхратський в статі п. з. Рецензия книжочки „Руска правопись зі словарцем“ (чч. 20 - 24) багато фільольогічно-лінгвістичних заміток, які мають на цілі упорядкити уживанне деяких технічних термінів чи граматичних форм. Не зі всіми одначе можна згодити ся, коли не хочемо наразити української мови на різні дивогляди. Вкінці згадаємо ще про статю д. А. Алиськевича п. з. Деякі замітки і ради в справі початкової науки язика руского в середних школах для польської молодежи (чч. 1 - 5, 7), що дотикає вже більше т. зв. практичної педагогіки. До сього річника додала редакція чотири науково-популярні брошури, а то дра Ст. Рудницького, Нинішня географія і Дещо з нашої популярно-природописної літератури, дра Ів. Демянчука, Рух літературний жіночий в старинній Греції й дра Вол. Левицького, Інший світ, або про четвертий розмір простору.

Орган українського учительства в Галичині й Буковині **Промінь** приніс в тім році дещо більше цікавого для нас, як у попереднім. Найбільша й найінтересніша статя д. І. Карбулицького п. з. Розвій народнього шкільництва на Буковині (чч. 6—24) в сім річнику не скінчена і буде обговорена докладно в огляді за 1906 р. В статі п. з. Мій приятель Федькович (чч. 11—15) подає д. Г. Кудерна кілька інтересних споминів про буковинського Кобзаря, простуючи при тім фальшиві погляди деяких біографів Федьковича на його генеалогію (звісний спір: Федькович чи Косован?). П. з. Про календарь (чч. 5--6) оголосив д.

М. Павлик недрукованої рецензії М. Драгоманова на статтю проф. Сумцова „Историческій очеркъ попытокъ католиковъ ввести въ Южную и Западную Россію григоріанскій календарь“ (Кіев. Старина, 1888, кн. V), написану первісно для 2-ої книжки львівського видавництва „Товариш“ (1888), яка однак не вийшла зовсім на світ. В рецензії обстоює Драгоманів, протинво до Сумцова, за григоріанським календарем. Важну справу української географічної номенклятури порушив др. М. Кордуба в статі п. з. Кілька слів про руску географічну номенклятуру (чч. 7—8). Признаючи в головнім прийнятій в географічних науках принцип, що назви країв, осель, гір, рік й ин. треба затримати такими, яких уживає там оселений нарід і що чужі імена треба писати так як вони виворюють ся в чужих мовах, автор подає ще декілька виїмків і дургорядних правил, коли від згаданого принципна можна відступити (пр. в краях з мішаною людністю треба вибирати назву близшу для нашої мови, отже напр. славянську й т. д.). В кінці згадаємо ще характеристику М. Драгоманова (чч. 12—13), написану д. М. Левинським і невеличку статтю д. Н. Кобринської п. з. Символізм в народній пісні (ч. 5).

У белетристичнім відділі подибуємо імена: Ів. Франка, Н. Кобринської, Віри Лебедової, С. Яричевського; між перекладами М. Горького.

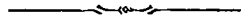
Економічно-господарський місячник **Економіст** не приніс минулого року ні одної інтересної для нас статі. Звернемо хіба увагу будучого історика українського економічного руху в Галичині на той сирий матеріал, який подав згаданий місячник у формі річних справоздань поодиноких українських фінансових і торговельно-промислових інституцій.

Суспільно-церковний орган — півмісячник **Нива** принісла в 1905 р. дещо більше цікавого, як у 1904 р. Найперше зазначимо доншу оригінальну історичну статтю (докторську дисертацію) д. Ф. Гривеца п. з. Проба злуки з грецькою церквою по Соборі фльорентійскім (чч. I—VII, XI—XIII, XVI—XVIII, XXI), яка тикаєть ся головно історії руської церкви й повинна бути обговорена окремо на иньшій місци. Інтересні дані до характеристики руського духовенства в Галичині перед 1848 і по 1863 р. подають спомини о. Стрільбицького п. з. Наше галицко-руске свьященство в XIX століттю (чч. I—IV). Свої спомини попереджає автор коротким поглядом на стан руської церкви й руського духовенства за польської Річи посполитої аж до переходу Галичини під Австрію. В статі п. з. Замітки двох російських професорів духовної Академії про наші церковні відносини (чч. IV, VI—XX, XXII—XXIV) подана широка рецензія на книжку проф. київської духовної Академії о. Θ. И. Титова, Русское духовенство въ Галиціи. Церковно-историческій очеркъ.

Києвъ, 1903, ст. IV+132. Вкінці згадаємо ще „Слово о повинностяхъ подданиѣхъ, а надѣ винныхъ Чина Священниковъ къ Царю и Отечеству“ (ч. IX—X) виголошене о. Антоном Любич-Могильницьким перед руськими богословами у Львові дня 19 падолиста 1839 р.; текст „Слова“ поданий без ніяких заміток у тогочасній оригінальній мові і правопис.

Орган української католицько-богословської молодіжи в Галичині — кварталник **Католицкий Вєхід** — приніє у 1905 р. тільки дві статі, що тикають історії церковних відносин на українських землях. У першій п. з. Доля руских уніятів в Холмщині (кн. III—IV) автор д. Ст. Білинський малює живо церковні відносини в Холмщині в протягу цілого XIX ст., попереджаючи той малюнок коротким історичним оглядом починаючи від часів Кирила і Методія. В другій статі: Церковний устрій на козацких вольностях (кн. III) характеризує д. Н. Гоянюк короткими словами запорозьких козаків з релігійного погляду, подає історію запорозьких церков і монастирів, а вкінці характеристику сїчового духовенства. Статя виготовлена головню на підставі Єварницького Історіи запорожскихъ козаковъ. Вкінці згадаємо ще статю д. П. Штокалка п. з. Чи закиди проти сьв. Йосафата є справедливи? (кн. II), яка одначе пова повтореннем аполльоїї кс. Калїнки не подає нічого нового.

Ів. Кривецький.

Бібліографія

(рецензії й справоздання).

R. Pischel, Das altindische Schattenspiel, Berlin, 1906, ст. 21 (відбитка в Sitzungsberichte der königl. preussischen Akademie der Wissenschaften. XXIII).

Подаючи в Записках (т. LXXI, стор. 23) короткий нарис історії лялькового театру на сході я згадав між иншим також про дотеперішні погляди вчених на початок лялькового театру і загалом драматичної штуки в Індії і прихилив ся до думки тих дослідників, що бачуть той початок у часах розмірно пізних, рівночасних з повстанем культу Сіви і майже рівночасних з початком нашої ери, і вважають і в тім пункті вчителями Індійців старих Греків, що від часу Александра Македонського стикали ся з Індійцями в басені Інду. З поводу отсеї розвідки берлінського проф. Пішеля, що дійшла до мене вже по опублікованю моєї статі, вважаю потрібним зазначити тут і противну теорію, що здобуває собі серед індологів щораз більше прихильників, а власне теорію про автохтонний і далеко давніший початок театру і то власне лялькового чи то „тіневого“ театру, тоб то такого, що гру ляльок глядач бачить не безпосередно, а тільки як тіні пропущені при яркім світлі крізь натягнене на раму тонке, біле полотно. Найстарша драма, зрештою досить примітивної будови, що належить до сеї категорії письменства, має титул „Дутанґада“ з вправним додатком „гра тінний“ і була написана 1242 р. „великим поетою Субґаті, що має найвищу повагу в уживаню слів і речень“. Але Субґаті сам признаєть ся, що черпав для своєї драми готові вірші з иньших, старших поетів, а одним з його жерел була й драма Маганатака, про яку говорить легенда, що була уложена ще в героїчних часах і на розказ царя Гануманта ціла вирита

на камені. Є сліди, що вже в XI віці нашої ери, в часах царя Божа віднайдено уривки тої драми на камяній плиті і що сей царь велів одному зі своїх поетів доповнити її. Проф. Пішель іде в своїх дослідках ще далі, і то двома дорогами. Одна, то розкопи та відкриття в скальних печерах і ріжних частинах Індії, де знаходять ся виковані в скелях амфітеатри ріжних форм, круглі (тоб то півкруглі на взір грецьких), трикутні та чотирикутні зі сценою по середині, тільки мініатурових розмірів, так що театр обіймав не більше як 30—40 видців, що зовсім підходить під кастове, далеке від натовпу публіки жите старих індійських царів та вельмож. До недавна вважали такі театрики копіями грецьких, але в остатніх літах віднайдено одну таку печеру далеко в східній Індії в горах Рамгар-Гіль; як видно з написів уміщених на її стінах, вона була вже уряджена для театральних видовищ у половині другого віку перед Хр. Щоб тоді вже грецький вплив, що концентрував ся звичайно над Індом, дійшов аж так далеко на східний окраєць Індії, в відлюдну, гористу країну, се для проф. Пішеля видаєть ся неправдоподібним. І він подає ряд фільольогічних свідощів на те, що індійська мова в ріжних своїх діалектах здавен давна має богату термінольоґію на ріжні роди театральних ігор та будівель для таких вистав. Як спеціаліст у тих справах не можу очевидно входити в деталі, додаю лише для тих, хто би цікавив ся сею справою, що на тім самім становищі стоять, не числячи старших учених, як Макс Міллер, також визначні сучасні спеціалісти, як Леві (Sylvain Levy, *Le théâtre indien*, Paris 1890) та Якоб (C. Jakob, *Das Schattentheater in seiner Wanderung vom Morgenland zum Abendland*). *Ів. Франко.*

Dr. Curt Prüfer, *Ein ägyptisches Schattenspiel*, Ерланґен, 1906, стор. XXIV+151.

За почином проф. Якоба, відомого арабіста при ерланґенським університеті, якого давнійші праці (головно „*Welche Handelsartikel bezogen die Araber des Mittelalters aus den nordisch-baltischen Ländern*“) дали цінні причинки також для культурної історії старої Руси, почала ся в Німеччині пильна праця над дослідями історії „турецького“ письменства, точнійше сказати, письменства на ріжних людських діалектах Туреччини. Сам проф. Якоб веде перед у тій праці, розпочавши в р. 1900 важне виданє *Türkische Litteraturgeschichte in Einzeldarstellungen*, до якого на другий рік додав брошуру *Türkische Volksliteratur*. До заслуг проф. Якоба належить також те, що він звернув пильну увагу на пам'ятки турецького лялькового та тіневого театру. В залежності від його ініціативи стоїть також отся гарна праця молодого вченого Пріфера, де на підставі особистої обсервації та записів поробле-

них у Каїрі подано інтересний образ тіневого театру званого там „хаяль едділь“, який на думку автора своїм укладом і характером не має нічого спільного з популярним турецьким театром Карагеца, хоча виявляє ту саму техніку і свободу композиції. Пріфер завважив два роди того театру, один більше популярний, імпровізований, більше цинічний та податний для щораз нових концептів, і другий залежний від старого рукописного тексту, з просторими прозовими і віршовими вставками, більш аристократичний і скромніший та добірніший у вислові, що був одначе вірцем і безпосереднім жерелом популярних вистав. Інтересно довідати ся, що всі роли театральних вистав практикують ся звичайно лише в столицях Єгипту, Каїрі та Александрії, тай то тепер немов доживають свого віку. Вистави другого типу (книжні) дає тільки один майстер, від котрого д. Пріфер переписав у повні одну драму, яку й подає в своїй книжці в оригіналі (в транскрипції на латино-грецькі букви) і в перекладі на німецьку мову. Драма збудована дуже примітивно і сходить на їдку наругу над християнськими монахами (Коптами), які одначе не вважаючи на своє монашество мають дітей і займають ся по ночах шинкарством, звідництвом та крадіжкою. В результаті дочка того Копта втікає від батька, стає жінкою мосліма і відбуває з ним подорож до Мекки; хоча по дорозі їх каравану обграбовують Бедуїни, бувша християнка чує себе задоволеною зі своєї зміни. Не треба проте думати, що православних муслімів змальовано тут ідеальними фарбами: вони так само брешуть, ошукують й обдурюють одні одних, як і Копти. Взагалі праця д. Пріфера дуже интересна а особливо задля тих житєвих обсервацій пороблених на місці, яких у такій повноті не дає ніяка книжка написана неспеціалістом.

Іван Франко.

Dr. Georg Jacob, Erwähnungen des Schattenstheaters in der Welt-Litteratur. 3 vermehrte Ausgabe der Bibliographie über das Theater, Берлін, 1906, мала 8-ка, стор. 49.

Невеличкий і не зовсім повний, але дуже позиточний показчик проф. Якоба виходить отсе вже третім видаєм, найліпший знак, що праця знайшла попит у спеціалістів, які й не перестають запомагати автора щораз новими вказівками та доповненнями. В передмові автор, покликаючи ся на обговорену нами висше книжку Пріфера про єгипетський „хаяль“ звертає увагу на пильну потребу розслідити та опублікувати тунезійську тіневу гру, яка починає зовсім щезати, „і то тим більше, що вона мабуть була матірью італійської, з чогоб поясняла ся однобарвність західних фігурок“. Далі звертає автор увагу на східно-турецьку гру „каварджак“, якої вплив між іншим і на Росію можемо

вгадувати в рос. слові „кавардак“, рівнозначнім із нашим „термедія“, що й доси значить якусь забавну, шумну пригоду.

Реєстр проф. Якоба починаєть ся 11 віком: згадками індійського письменника Арджуна Вайгави та двох турецьких про тіневі гри, та бібліографією індійської гри Дутангада починаючи від XII в. Європейські звістки починають ся аж у XVII в., і тут дивним дивом бракує знаного нам Оларія, який 1638 р. бачив маріонеткову гру в Москві (чи може автор умисно обмежив ся на „тіневі гри“? Зрештою він цитує праці, що говорять загально про Puppenpiel, див. стор. 32 праці Купоша та К. Енгеля, ст. 36 тексти Радлова, ст. 37 праці Шайнеана, Пішеля і т. п.). Не знаходимо цитованих ніяких славянських письменників, що писали про старий театр (братів Веселовских, Тихонравова, Морозова, Черетца, Вішневского, Войціцкого і т. д.), нема й Каніца, що бачив лялькові гри Карагеца у турецькій ще тоді Болгарії. Може се пропуски навмисні, а може ті писання уйшли уваги вченого дослідника.

Іван Франко.

А. В. Лонгиновъ — Мирные договоры русских съ греками, заключенные въ X вѣкѣ (Записки одесскаго общества исторіи и древностей т. XXV, 1904, ст. 395—555).

Ціль своєї праці автор зазначив сам в однім місці отсеї статі: дати юридичний аналіз давніх русько-грецьких умов X віка, переглянути поодинокі постанови отсіх умов, що разом становлять певний кодекс давнього руського права, Правду X в. (с. 270) Дійсно остатній IV розділ статі (сс. 508—555) дає такий перегляд давніх умов з погляду юридичного. Застановляючись над окремими постановами отсіх умов, автор коментує їх досить докладно, наводить погляди попередніх дослідників, наводить паралелі з численною історично-юридичною літератури, нарешті висловлює свій осуд про розумінне поодиноких виразів тай про спірні питання. Треба признати, що автор статі уважно переглянув численну юридичну літературу, занотував сумлінно деякі нові паралелі (другорядні, правда), але не подає нових висновків, не вносить важних поправок в традиційне розумінне сих намяток давньої історії. Шкода, що автор не тримає ся певної сталої системи в своїм огляді й за браком спеціального річевого показчика важко відразу знайти відповідне місце розвідки.

Меньш вдатною вийшла друга частина програми — вступ до юридичного аналізу (розділи I—III). Автор хотів схарактеризувати в головних рисах тодішні русько-грецькі відносини й дати огляд зміста й лексичних прикмет отсіх умов. Треба зазначити, що автор сумлінно взяв ся за поставлену тему, але зазначивши собі дуже широкі рамки, не міг

опанувати великого матеріалу коментарів і паралель. Затримуючись на окремих поодиноких питаннях, вичисляючи погляди вчених, він губить за сими детальнішими екскурсами провідну ідею і плутаючись в подробицях спірних питань, не закінчивши одно, переходить до другого, щоб потім знов вернутись до попереднього. Таким чином ми знаходимо тут і згадки про покликання Варягів разом з виказом толковань сього імени, погляди на первісний державний устрій руських земель, як він відбився в умовах, детальні вказівки і паралелі що до техніки дипломатичних зносин, як матеріал для освітлення деяких виразів тексту умов, детальні примітки до окремих виразів й географічних натяків пам'яток. Є тут досить цікавого і знов треба зазначити брак певної сталої системи в викладі й брак детального річевого й географічного показника, а через те дуже важко відшукати потрібні вказівки, часто розкинені по різних місцях трьох великих розділів. *Олександр Грушевський.*

Супрасльська рукопись, Трудъ Сергѣя Северьянова, томъ I (Памятники старославянскаго языка, томъ II, вып. 1-й), Спб. 1904, ст. VII+570+3 табл.

Книга ся, під претенсіозним трохи титулом „трудъ С. Северьянова“, поки що містить лише сам текст звісного супрасльського кодекса (уривок міней за місяць март), звісного в старім (1851) і досить не докладнім виданню Мікльосіча. Віддано текст дійсно з великим накладом праці: видавець старався відтворити скрізь первісну транскрипцію кодекса і в першій половині тома в своїх нотках слідив лише за сею, т. сказати чисто формальною стороною текста; в дальшій часті займається він також й критикою текста, порівнюючи його з грецьким оригіналом (доповнення з сього становища до приміток першої часті заповіджені в II томі).

В другім томі заповідає видавець словар, де буде подане значінне слова відповідно до грецького оригінала та морфологічні й синтактичні пояснення. Спорядженне першого тома забрало видавцеві повних вісім літ, а хоч на окладинці стоїть р. 1904, книга в обіг книгарський увійшла лише в сім році. *М. Грушевський.*

Симеона Метафраста и Логоета списаніе міра отъ бытія и лѣтовникъ собранъ отъ различныхъ лѣтописецъ. Славянскій переводъ хроники Симеона Логоета съ дополненіями, Спб., 1905, ст. XVI+241.

Книга містить текст хроніки Симеона Логоета з додатками з Зонари, з кодекса, списаного з наказу звісного митрополита Анастазія Крижковича в 1630-х рр., з якогось старшого оригінала, болгарської ре-

дакції. Десять літ тому ак. Васілевський, використавши сей кодекс в своїй розвідці: *Хроника Логовета на славянскомъ и греческомъ* (1895), запроєктував академії видання його, тоді-ж було воно поручено В. Срезневському, що й випустив тепер се видання. Крім можливо докладного віддання текста й спорядження показчика до нього, він обмежив ся лише виказаннем деяких місць, де текст словянський виступає від грецького, як він звістний в редакцій Льва Граматика і Теодосія Митиленського, а зрештою відкликаєть ся до згаданої розвідки Васілевського, так що видання дає лише сирий матеріал, який може придати ся зарівно візантистам, при реконструкції текста Льоготета, як і славистам — як причинку до історії словянської книжності. *М. Грушевський.*

Потомство Рюрика. Матеріали для составленія родословій, томъ I: Князья Черниговскіе, часть I-я, составилъ Г. А. Власъевъ, Спб. 1906, ст. VII+667+8.

Родословныя таблицы. Приложение къ 1-й части 1-го тома книги „Потомство Рюрика“, составилъ Г. А. Власъевъ, Спб., 1906, 4°, 12 таблиць.

В передмові автор поясняє, що вихідною точкою для нього послужила „Россійская родословная книга“ П. Долгорукого і він мав з початку замір дати, щоб так сказати, поправійшу і більш наукову редакцію сеї книги, але потім рішив відступити від сього заміру й видати в формі генеалогії матеріал, зібраний довгими літами (автор вступив в семий десяток літ, як довідуємо ся з передмови). Матеріал сей вибрав він не тільки з друкованих джерел, а і з рукописних, між иньшим дуже важним джерелом для нього послужили вотчинні книги московського архива мін. справедливости, з яких ріжні люде роками вибирали для нього матеріал. Безперечно, в тім актовім матеріалі й лежить головна вартність сеї праці; що до літератури, якою розпоряджав автор, то з поданого ним показчика виходить, що вона була ним далеко не опанована. Не говорячи вже, що він не користав з праць і видань українських, зістала ся далеко не вповні використаною генеалогічна література польська, а й новіша історична література російська лишила ся в значній мірі йому незвісною (напр. київські видання).

Видана тепер перша частина I тому містить в собі загальну генеалогію Рюриковичів, з виключенням льокальних династій, — наукового інтересу вона не має, далі загальну генеалогію чернігівських князів (13 — 18 коліно) і генеалогії кн. Білевських, Воротинських, Одоевських, Мосальських, Хотетовських, Огинських, Пузинів, Горчакових, Єлецких, Звенигородських і Болховських і не княжих родів Бунакових і Сатіних;

до генеалогій, доведених до наших часів, додані коментарі і в особнім вошті — генеалогічні таблиці. Необзнайомленне з новішою науковою літературою часто приводить автора до різних похибок (вказу для прикладу, що він вповні приймає хронологію Іпатського кодекса Галицько-волинської літописи¹⁾), взагалі його відомости належить приймати з певною обережністю, як роботу ділетанта, хоч і дуже старанного. Але як збір матеріалу книга має безперечну вартість, і приходиться пожалувати, що дуже висока ціна (8 рублів за сю 1-у частину і тому) робить її данне мало приступним.

М. Грушевський.

А. М. Лобода — Русскія былины о сватовствѣ, К. 1904, стор. 293+5 нум. 8^о.

Праця д. Лободи складається з просторого вступу (стор. 1—53), з пяти розділів, що говорять про властиву тему і з „короткого закінчення“ та показника особистих імен. Найцікавіший вступ, у яким автор говорить про сучасні методи дослідів над билінами. Д. Лобода загалом незадоволений в результатів дотеперішніх дослідів і досить влучно критикує їх. Він показує на прикладах, що давні поясненя биліних оповідань як мітів природничих так само не можуть задоволити нас, як пізніші поясненя, що бачили в билінах відгуки історичних фактів або прості копії-перерібки фінських та тюркських легенд та казок, або перерібки старих греко-византійських чи західно-церковних традицій чи нарешті персько-кавказького епоса. Особливо детально полемізує він з працями Всевол. Міллера, користуючи ся при тім важною рецензією на сю працю проф. Дашкевича, уміщеною в XXXVI Отчетъ о присужденіи наградъ гр. Уварова. Не менше остро критикує автор іміграційну теорію в тій формі, як вона проявляє себе в працях Веселовского, Жданова, Созоновича, виказуючи, що й тут для дійсного поясненя, датованя, географічного означеня биліна зроблено мало, що осуди вчених хитаються, наведені ними паралелі не рішають власпе основних питань у порушених темах.

Усе те було-б дуже інтєресно і як би автор був основнійше робив хоч сю чисто негативну частину вступної критичної праці над билінами, то поклав би не малу заслугу. Але він зробив свої уваги на виривки, доторкнув ся лише деяких пунктів, так що ті його уваги не скрізь можуть переконати противника. Не можна мати нічого й против того, що автор при кінці свого вступу хидить ся найбільше до поглядів проф. Дашкевича, який у нар. епосі радить поперед усього шукати первісної історичної основи, відлущивши від неї пізніші шаблянові, міжнародні наверстованя, свідомі чи несвідомі запозики мадрованого, міжнародного матеріалу, натяки на пізніші історичні, побутові та гео-

графічні деталі, що в разі не мали нічого спільного з основою епоса, або й чисто літературні, книжкові примішки. Ця тема поставлена, як бачимо, зовсім розумно, і маса новітніх дослідників, між ними прим. і пок. Драгоманов, ішли власне сею метою, яка являєть ся органічною комбінацією історичної методи з теорією порівняного досліджу фольклору.

На жаль однак те, що подає далі д. Лобода як ілюстрацію до своєї (адаптованої властиво від проф. Дашкевича) удішненої методи досліджу, зовсім не відповідає широкому критичному розмаху вступу. Д. Лобода очевидно не має ніякого поняття про практичне прикладане сеї удішненої методи і в своїй техпіці розбираня та коментованя билін не то що не дорівняв проф. Дашкевичу або Веселовському, але лишив ся по заду навіть таких дії *minorum gentium*, як Жданов, Халанський або Созонович. У тих принаймні завжди ясно видно вихідну точку, обсяг і мету досліджу, а у д. Лободи нічого не видно. „Мотивы сватовства и женитьбы — одинъ изъ самыхъ популярныхъ въ эпосѣ“ — таким ляпідарним реченем зачинає свою розвідку д. Лобода — твердежем, під яке не підходять прим. ані Іліяда, ані Одиссея ані Пієра про Ролянда ані богато інших національних епопєй. Що люди сватають ся і женять ся, се не епічна, а загально житєва тема, з якої епос виймає і оброблює лише певні форми. Власне ті епічні форми сватаня і женитьби мають інтерес при студіюваню епоса, і забираючи ся до таких студій слід би було виділити, схарактеризувати ті форми, зазначити їх місце в загальній еволюції семейних форм, а вже тільки тоді, опираючи ся о тверду основу науки про розвій семейних форм, розбирати ся в билінних текстах, ґрупувати їх відповідно до тих форм, що дало-б можливість зараз вирізнити старші, первісні варіанти від пізніших. Замість сеї найпростійшої методи д. Лобода вибрав иньшу і ґрупує свої розвідки докола ріжних билінних героїв, отже маємо „Сватовство Соловья Будимировича“, „Сватовство Хотѣна Блудовича“, „Сватовство Ивана Годиповича“, „Сватовство Владимира князя“. А що епічні мотиви билін, як в початку констатує д. Лобода, як мозаїка купчать ся докола імен то одного то другого героя, мішають ся та міняють ся по якимось доси психолоґічно не зовсім ясним законам асоціяції, то не диво, що розвідки виходять зовсім хаотичні, варіанти підбирають ся якось самовільно, про їх методичне обробленє, порівнанє, виділенє в ґрупи нема ані мови, тай результат відповідно до такої роботи одержуєть ся зовсім ніякий, тоб то д. Лобода при кінці своєї праці повторяє досить неясно і нерішучо те, що вже перед ним далеко яснійше виложили иньші дослідники.

Ів. Франко.

Kodeks dyplomatyczny Małopolski t. IV od r. 1386—1450 wydał i przypisami objaśnił Dr. Franc. Piekosiński, Kraków, 1905, ст. XLIX+634, 4°.

Новий том дипломатичного кодекса Малопольщі, в ряду четвертий, обіймає акти з літ 1386—1450 від чч. 968—1524, отже 556 чи властиво 557 актів (бо два сусідні акти на ст. 471—2 назначені через помилку тим самим ч. 1495) — з них 429 документів подано in extenso а 129 в рефестах, що зазначено буквою R.

Сей том, як се вказує вже саме нумерація в ньому актів (перший акт назначений ч. 968), служить продовженням виданого вже під тим самим заголовком матеріалу в трьох томах, що вийшли 1876, 1886 і 1887¹⁾. Довшу перерву між тими трьома томами й четвертим можна витолкувати „боротьбою“ д. Пекосінського з історичною комісією краківської академії, що була неприхильна, а навіть спеціальною ухвалою²⁾ противилась иньшому виданню правно-приватних актів, як лише в рефестах. В кінці виборів шан. видавець в згаданій комісії дозвіл видати правно-приватні документи в цілости і се належить ся д. авторови піднести як заслугу для поглиблення студій над звичаєвим правом.

Надто дізнаємо ся ві вступі про жерела актів, призбираних д. автором, і так: понад 420 документів походить з копій, а лише 130 з оригіналів. З тих останніх аж 32 штук дає архив краківської капітули, 11 шт. музей кн. Чорторійських, 8 шт. архив кляштора сьв. Андрія та по кілька оригіналів приносять архиви: гр. Вельогорських в Варшаві, домініканський в Кракові, міський м. Люблина та Старого Санча (тепер знищений пожежою), Тарновських в Дикові, Литовська Метрика в Петербурзі та бібліотеки: Замоїських та гр. Браніцьких в Сухій і ин.

Між жерелами, які достарчили відписів, перше місце займають „Teki Naruszewicza“ (210 відписів); копіяр Копривницького монастиря перехований в Петербурзі (51 штук — відписи др. Прохаски), августинський копіяр при костелі сьв. Катерини в Кракові 35 шт.; обляти з архива актів гродських і земських в Кракові 31 шт. По кільканадцять штук копій дають єнджийовський копіяр чистерсів, Liber Antiquus краківської капітули, копіяр клярисок і ин. Переважна часть копій зроблених А. Гельцельом, сенат. Стрончинським та др. Прохаскою.

¹⁾ Т. I Диплом. кодекса Малопольщі, виданий 1876, обіймає 371 актів з рр. 1178—1386; т. II, вид. 1886, містить 261 актів (від ч. 372—631) з р. 1153—1333; т. III, вид. 1887, обіймає докум. 336 з р. 1333—1386 (числа 632 до 967).

²⁾ Гл. Rozprawy i sprawozdania Akademii Umiej. з р. 1883, т. XVII, ст. XV. Сю ухвалу постановл. 13/3 1883.

Сей том малопольського дипломатичного кодекса — як було вище сказано — обіймає акти з рр. 1386—1450, часи унії Литви в Польщу під першими двома королями з династії Ягайла та початком панування третього, котрі то за вибирання їх на королівський стіл переважувались духовним і світським магнатам великим числом надань так на польські як і на не польські землі. Тож надання становлять переважну більшість в сій томі.

Поважне місце займають тут також акти до ріжного рода спорів¹⁾, передовсім о десятину²⁾ так духовенства між собою, а особливо з магнатами світськими, що було зовнішною ознакою ривалізації їх з духовенством, котрого найвиднійший репрезентант, Зб. Олесніцкий³⁾, доходить тоді до великого впливу в державі і до значіння по за нею, а особливо в Римі та на базилейським соборі⁴⁾. Далекі менше актів до сільських⁵⁾ та міських відносин, а в них передовсім до питання німецького права⁶⁾.

До руських справ дає сей том дуже мало актів; значнійшу з них часть становлять документи, що доторкають суспільних відносин, дуже мало позитивного дають „руські“ акти політичної натури. Тих маємо лишень кілька:

Ч. 1361 — подтвердження Володиславом III трьох привілеїв, які мали видати французький король Филип та польські князі: Болеслав Сидливий та Лешко Чорний в користь „жовнірів de armis Płomień“. В третім акті, виданім Лешком Чорним, сказано між иньшим, що один із сих „жовнірів“ брав участь в всіляких походах „contra Litphanos, Jacphingos, Russos aliasque gentiles et Leonem, principem Russie nostras terras invadentem profligare et in pernicionem delere multum iuvaret“ (ст. 347). Ся згадка про Льва Даниловича була-б ін-

¹⁾ До сього актів чч.: 1042, 1044, 1058, 1069, 1074, 1083, 1109, 1138, 1156, 1158, 1174, 1184, 1196, 1218, 1226, 1229, 1239, 1246, 1312, 1423, 1458—9, 1468, 1516 і ин.

²⁾ До десятини чч.: 1123, 1287, 1331, 1335, 1469, 1470, 1474, 1488, 1490, 1492, 1493, 1514 і ин.

³⁾ Акти про Олесн. чч.: 1226—9, 1236, 1239, 1244, 1269, 1286, 1287, 1309, 321, 325—6, 1333, 1339, 1440—2, 1477, 1451, 1468, 1470, 1503, 1505—6 і ин.

⁴⁾ Чч.: 1261, 1262, 1441—2, 1481, 1483, 487, 1271, 1440, 1496, 1325, 1405, 1414, 1419, 1491, 1496, 1500, 1503, 1509, 1512—3, 1522 і ин.

⁵⁾ Про села: 1104, 1133, 1151, 1172, 1316, 1318, 1339, 1360, 1424, 1510—11, 1519, 1520 і ин.

⁶⁾ Про села та міста на німец. праві чч.: 995, 999, 1027, 1051, 1176, 1213, 1249, 1275, 1301, 1326, 1362, 1364, 1400, 1430, 1433—4, 1464 і ин.

тересна, колиб не містила ся — як се докаже видавець¹⁾ (на ст. 348) — в дуже незручно сфальшованій грамоті, сфальшованій так що до трьох привілеїв, предложених до потвердження, як і що до самого потвердження. Вже в самій титулятурі є значні помилки, а власне: в потвердженню, виданім в січні 1440, Володислав III зове ся вже „королем угорським“, коли він доперва шестого марта т. р. прийав угорську корону²⁾. В титулі Лешка Чорного бракує ще тит. „dux syradensis“, завсїди уживаного в иньших грамотах³⁾. Властители привілеїв, в користь котрих вони надані, не згадують ся ніде, ні як державні достойники, ні як свідки — свідки ж у сих підложних грамотах (з виїмком двох) сфінговані та носять імена тоді в Польщі не уживані, як Samuel, Benedykt. В грамоті виданій буцїм-то Филипом французьким брак всяких свідків. Що до стилю вони майже ідентичні з собою, ляконічні, а цілі реченя і фрази (*miles facie leonis flammam spirantis* і т. д.) взяті живцем з привілея, виданого тим самим князем Клементу в Руци, а оголошеного у Папроцького і Накельського. Найліпшим доказом проти автентичности тих грамот є мала інтелігенція „фабриканта“ привілея французького короля Филипа, з якої виходить така льогічна неконсеквенція, як, що „лицар“ Задора (поль. імя) походить „ab auis et atavis“, родовитих Французів з Бжезя! (Бж. лежить в Малопольщі коло Станьонек). Згадка про Льва Даниловича коли не говорить про живу ще тоді традицію у сусідів про сього енергічного князя, то вказує на певну лучність „фабриканта“ сих грамот з „авторами“ фальшивих грамот кн. Льва⁴⁾.

Ч. 1372 з дня 9/4. 1440. Волод. Ш. настановляє Івана з Чижова губернатором земель Краківської, Сандомирської і Руської, „та иньших земель до них належних“ на неограничений час свого перебування в Уграх. А щоб єї землі в часі королівської неприсутности „не потерпіли нічого злого“ — як каже докум. — король дає Іванови з Чижова, як „заступникови свому“ найвисшу в краї власть: „omnia agendi acsi nos ea constituti faceremus in persona“, а підданім сурово наказує його (Ів. з Ч.) рішучо ві всім слухати.

¹⁾ Фальшивість грамоти Болеслава Лешковича, поданої в сїй збірці, доводить видавець осібно в I т. Дипломат. кодексе Малопольщі на ст. 41.

²⁾ Пр. Caro — Geschichte Polens, . IV, стр. 226.

³⁾ Пр. Kodeks Dyplomat. Małopolski т. I, Nr. C і ин.

⁴⁾ Порівн. розв. проф. М. Грушевського „Чи маємо автентичні грам. кн. Льва“ в Записках Н. т. ім. Шевченка кн. XLV; критика поглядів проф. М. Грушев. у Дивниченка: „Грамоты кн. Льва“ в „Извѣстіях отд. русс. языка 1904, I, і тамже (1904, IV) відповідь проф. Грушевського: „Еще о грамотахъ кн. Льва Галицкаго“. Вийшла також осібною відбиткою.

В ч. 1301 згадка про походи на Русинів. Місто Вольборж і всі села ecclesie Wladislaviensis дістають німецьке право для піднесення в матеріальної нужди, в яку попали „задля багатьох походів наших (польських) військ та guerrarum contra Cruciferos et Ruthenos versus... czstam anichilata“. В сьому місці акт знищений.

Значно більше актів до суспільних відносин. Се переважно надання на українські землі шляхті і не-шляхті; дещо з них доторкаєть ся справ торговельних та латинської церкви на Руси.

Ч. 1084 (з дня 19/10 1404). Декрет полюбовного суду, зложеного з польських магнатів та цілого ряду „руських туземців“ з Опанасом (Offanasius) перемпським владикою на чолі, присуджує Володиславови Ягайлови Тичин з невчисленими селами та цілим округом „Zalesse“ в землі Сяніцькій, про які вела спір з королем Ядвіґа, вдова по палатині сандомирським, Оттоні з Пильчі. Видавець повинен був зазначити, що руський текст сього документу був уже виданий давнійше — в Актах Ю. и Зап. Рос. (I ч. 9, також у Головацького, і недавно в факсіміле в Палеограф. снимках петерб. арх.).

Ч. 991. Ягайло надає Янови з Тарнова за „заслуги ним положені коло держави і королівського достоїнства“ замок і місто Ярослав в цілим Ярославським округом „nesnon Przeworsko, Knaze, Rosdruanicza, Lowcze, Tuczapy, Lasky (v. Laszky), Wethlin, Lezachow, Sobothin, Wesca (v. Wesscza) Chonaczow, Schowsco, Miratin, Wirbna, Tuwne та руський монастир з одним послушником, що мешкає при згаданім монастирі“, разом з лугами, полями і т. д. „з виїмком осілої шляхти в тім окрузі, котра має бути королеви і його наслідникам вірною та послушною королівським наказам і правам, доки король сего схоче“. За те Ян з Тарнова нічим не обов'язаний супроти короля в виїмком поставлення на кожний похід „пять сулиць (hastas) та пять стрілиців відповідно до звичаю, прийнятого другими панами та шляхтичами“.

Ч. 1022. Майже дослівне повторення попереднього акту (ч. 991), виданого снм разом Ядвіґою, котра крім иньших „заслуг“ вдячна ще Янови з Тарнова за се, що він „недавніми часами, коли ми (Ядвіґа) з божою помощю підбивали під свою власть руську землю, plus ceteris omnibus regni nostri nobilibus studiosius laboravit“ (ст. 41). Оба сї акти підписані ріжними свідками, з виїмком Спитка Мельштинського, що фігурує на обох документах.

Ч. 1079. Надання Ягайлом Петрови Шафранцеви Сатанова з ин. селами на Поділю. Сей акт виданий вже давнійше (ще р. 1893) в „Актах Барскаго Староства“¹⁾ проф. М. Грушевським, чого видавець не

¹⁾ Архивъ Юго-Западной Россіи VIII ч., вып. 2, ст. 327, в „Регестахъ и Дополненіяхъ“.

вказує¹⁾.

Ч. 1121. Володислав Ягайло дає Добкови зі Спрови за його „численні заслуги“ село *Myeszkowicze* в перемиській окрузі в застав на суму 50 марок пол. та хочачи, щоби він (Д. з С.) доступив спеціальних прерогатив, звільняє його король від всяких з'обов'язань і повинностей королівських (не чуємо навіть про обов'язок відбування військової повинности) та дозволяє йому користати з панщизняних робіт, роблених селянами с. *Мацькович* для королівського замку в Перемишлі.

Ч. 1283. Привилеєм, виставленим в Самборі, дає Ягайло Іванови і Янушови Неканді с. *Ściszkowa Wolya* „в землі Руській в Перемиській окрузі“ в застав на 100 марок п. з застереженням собі в цілості престацій і иньших королівських прав.

Ч. 1298. Яранд *Дайковський* дістає від Ягайла Бересте в окрузі *любомській* в застав на 30 мар. польс. Король застерігає собі рівнож на завсігди в цілості всі „королівські права“.

Ч. 1299. З подібним застереженням дає Ягайло Спиткови з *Тарнова* в застав на суму 200 м. м. *Лежайськ* (*Manzansko*) з рештою сіл (невчислені в акті), що лежать „в Руській землі, в *Крешовській* повіті“.

Ч. 1302. Повторенне попереднього привилея (ч. 1299), різнять ся вони що до змісту тим, що тут ще додано Спиткови в застав нові чотири села, а власне: *Dambno, Werzebycze, Gedlarowa et Szarzyna wolya*, а заставну суму піднесено з 200 на 400 марок п. Застереження що до престацій та „прав“ повторено.

1422. Угода нового (*moderni*) холмського старости *Дерслава* з *Ритвян* з *Володиславом III* про сандомирську землю. З сеї угоди довідуємо ся, що застав на зем. Холмську з її селами, дану *Дерслави*, виносить 2700 м. п. та 1300 угорських фльоренів. Крім иньших данин та повинностей обов'язаний ще *Дерслав* давати престації та привозити що року до *Кракова* медову дань в скількості десятиох вєдер (*ugna*) меду.

В угоді застерігає собі *Дерслав*, що колиб щось злого „з допущу божого“ лучилось королеви, заки ще той контракт буде потвержений, то *Дерслав* без огляду на се займе Холмську землю в своє посідання.

Крім наведених заставних надань маємо два акти, що освітляють відворотну сторону застава, себто королівський дозвіл на сплаченне заставу дотеперішньому його посідачеви, котрий мусить уступити з заставних дібр по одержанню заставної суми. І так:

¹⁾ Про се наданне гл. *Арх. Ю. З. Россії ч. VIII, випуск 1-у* вступі проф. *Грушевського* (ст. 52).

Ч. 1033. Ягайло дозволяє служі своєму герольду Свеску викупити с. „Iskrginia wola“ в Сяніцькій землі, дане Іванови Ватаєви з Казанова в застав на 90 м. п.

Трохи більш скомплікований другий примір викуплення заставу (Ч. 1350): як за поруку на 100 п. мар. та 380 широких грош., суму позичену Ягайлом „pro urgenti necessitate regni“ від Миколи Мальдржика de Sobuele, дістав сей останній в застав на вшше агадану суму місто Крешів з прилученими селами. По смерті Ягайла та Миколи Мальдржика потверджує справді Володислав III сей застав в користь нелітних синів помершого та незабавки дозволяє Чеславови з Курозванк викупити його від нелітних (pueri).

Ще єсть один акт „шляхетський“ (ч. 1016). Се документ купна с. Новосілок „в землі Руській в повіті Ярославській“, які набуває Ян Тарновський. Грамота не приносить більш нічого цікавого.

За те два надання не-шляхті звертають на себе більшу увагу: се привилей на млин і на корчму.

Ч. 1190, з р. 1420 — Іван, Франко та Микола, земляни з Врубльовець в Щирецькій повіті, дістають від Ягайла привилей на поставлення корчми (taberna) в тім селі. Угода що до обовязків корчмарів супроти їх пана переведена перед найвисшим судом маґдебурського права, а суд відбуваєть ся на королівськїм дворі, зложеній тільки з краківських та казимирських міщан, а лиш з одного солтиса (місто з 7 вїїтів відповідно до привилей Казим. Вел.). Корчмарі обовязані обрабляти поле разом з селянами, арештою мають бути вільні і виїняті з під всіх иньших служебних повинностей і анґарій для своїх панів, і на вічні часи не будуть обовязані віддавати ніяких почестий своїм панам (стр. 182). Вартість корчми лише 7 мар.

Ч. 1118. Привилей наданий Ягайлом королівському саґрентаґіус на збудованне млина на ріці Вепрі недалеко Красноставу з тим, що дві третинї має йти для „королівського двора“ в Красноставі, за те король поносить-ме рівнож дві третини коштів направи млина.

Надто маємо два акти до історії торгівлі, з них перший приносить кілька цікавих цифр королівського доходу з монополії соли: Ч. 1312. Антін з Фльоренції і Серафим з Кракова виарендовують всі сільні жуни в Малопольщі та „дрібну (minutum) сіль руську“ в Переміщині, Сяніччині і в Ясениці к. Дрогобича на шість літ. В перших п'ятих літах платять за аренду по 15.000 мар. а в шестім р. по 18 тис. марок, числячи кожду марку вартну 48 грош.

Ч. 1396. Володислав III надає краківському міщанинови Юр. Сворчеви і його спадкоємцям право провадження торгівлі в цілій Польщі і Литві без ніякої оплати (theloneum), піддаючи його прятім виключно

під свою юрисдикцію, бо не може дозволити, як каже в акті: „*post-
strum familiarem dilectum civilis humilitatis oneribus subiacere*
(375 стр.).

В кінці є ще два акти до боротьби польського духовенства за десяти-
тину, що відгомоном відбилася й на Русі.

Ч. 1488. Суд полюбовний розслідує спір між Зб. Олесніцким і парохом Коцька, який вів ся про десятину хлібну (скіпщину) та сно-
пову з м. Коцька та сіл в сьому повіті. Рішено, що краківська капі-
тула має побирати десятину тільки з села Тхорева, Тарханиці, Любаши,
а парох Коцька із самого міста з двох Островів, Пожарова, Горки
(Gorka) Опаток, Шляхотського Тхорева та в Особна. В акті згадуєть
ся ще про десятину „*hereditatum*“ та про десятинників міста і сіл.

Ч. 1498. Рівнож спір про десятину веде Збігнев Олесніцкий сим
разом з лат. приходником м. Лукова на Підляшу. Зб. Олесніцкий відступає
снопову десятину лувківському пароху під умовою, що сей більш жад-
ної над приписану десятину не буде побирати в тамошньої людности.

Ті два акти та ще один документ (ч. 1314) — посвідчення пере-
миського єпископа Януша, що один клирик з Гнезна дістав субдія-
конат в Городку під Львовом за згодою львівського архієп. Яна — сі
три акти дають малий причинок до історії латинського клира на Русі.

Крім тих грамот кілька актів доторкають осад на західнім гра-
ничнім поясі України-Русі.

Ч. 997. Паско з Богорії продає одному кляшторови шість сіл,
в котрих с. Махнівка і Копитова в Коросненським повіті лежать ще по
руській стороні¹⁾.

Ч. 1188. Село Бібрку в пов. Ясельським дає Микола зі Скотник
в застав (200 мар. п.) одному кляшторови.

В королівським привилею (ч. 1027 з р. 1394), переносючи м—чко
Бжостек (в Пільвненським) на німецьке право, сказано, що тим самим
вносять ся там „руське або польське право“. Ще сильнійше зазначено
се в иньшій привилею (ч. 1430 з р. 1442), що надає німецьке право м.
Rzeszusa księżna в люблинській землі. В акті кажесть ся виразно:
„з польського або руського права осаджуємо на праві німецьким, зно-
сячи тамже права польські або руські“. Ті натяки на руське право
в королівських грамотах дозволяють припускати, що туди сягали осад
української людности²⁾, яка жила можливо на руським праві.

Крім руських справ, котрим присвячені суть особні документи,
стрічаємо на кождім кроці в неруських документах імена або назвиска

¹⁾ Jabłonowski: Atlas histor. Ziemie Ruskie, гл. карту 2.

²⁾ Історія України-Русі т. I², с. 189 і далі.

осіб і місцевостей чи то звязаних тільки з руськими землями (урядники, біскупи і т. д.) чи то назвища такі руські: пр. в чч. 1046 і 1050 агадуєть ся Андрій Русин (Ruthenus), *vir religiosus, prior provincialis fratrum predicatorum*. Ч. 1040: Hanusso de Rożnikowice *subicularius regie aule* дістає від Ягайла одно село в доживоте; Грицько *Gerdyowycz palatinus Podolie* продає село коло Каліша (1089 і в ин. чч. 1429, 1360). Якийсь Мирослав ділить своє село між Петра, Миколу і Якова, а між підписаними в акті свідками є Омелько і Микола з Завади (ч. 1088); Петро Холмський дістає від Волод. III в застав Раплавиці на 100 мар. (ч. 1377), а Петро з Камінця Добчиці коло Велички (1460). Ярослава фундує лат. монастир (ч. 1041). Між селами Борова і Zdziary в пільзненськiм повіті провадить *via Rutinica* (ч. 1291). Цілий ряд руських імен стрічаємо у підписах документів: пр. Thomso de Prouanczun, Iwanus de Thudorow, *nobiles* (ч. 1054), Грицько de Pomorzany, *palat. Podolie* (1400); *Demetrius vicetesaurius regius* (972). Між підписами сяніцьких міщан стрічаємо (1102) такі назвиска: Матвій Пан, Андрій Валях, *Hancho pistior*, Микола Гладквій; то знов: Микола Доброславич (ч. 1214), *Hryczko* з Винник та Ярослав *heres* (ч. 1103), Павло з Золотник (ч. 1154), *officialis Łoboda* (ч. 1133), Мирослав з Камінця (ч. 1295), *Stiborius Chelmski* (ч. 1496), Матвій, ярославський вїйт (ч. 1253), Іван з Холма (1250), Іван і Hanco (1251), *Anna uxor Hanulae* (1162), *Hanus* (1105), *Jaroslaus et Nicolaus Hinczonis* (1249), *Hanco de Chelm* (1035) і т. д. В кінци годило ся б завважати про руські місцевости, в котрих королі часто перебуваючи, видають свої документи, се Медика (чч. 1084, 1206), Ланцут (чч. 1309, 1302), Самбір (1283) і ин.

На сім можна би скінчити річевий огляд сього тому солідного що до сумлінного призирання матеріалів, за те менше старанного що до його формальної сторони. Та заки ще дещо про се скажу, хочу зробити декілька уваг більш загальної натури.

Як видно, видавець стремів до як найбільш повного та заокругленого опублікування актів з даного періода часу. Се о скільки похвальна річ, о стілько оказуєть ся зайвою, коли автор передруковує *per extensum* акти вже раз ним самим опубліковані: пр. грамота Болеслава Сидливого (Лешковича), що містить ся тут (в IV т.) на 346—7, опублікована вже автором в I т. кодекса на стр. 41, між ч. CI а CII (падр. *petit'om* як фальзіфікат). Так знов може зайвою річю було друкування *per extensum* двох актів дослівних майже що до змісту, писаних в тій самій мові як пр. чч.: 991 і 1022; 1299 і 1302, вистарчилоб подати в них один в реґесті в поданнем в потці дрібніших ріжниць що до тексту та свідків, як се зробив видавець при

ч. 1043. За те автор деколи задоволяє ся лише коротким надписним змістом оригіналу, котрий, як каже сам автор мав під рукою, а котрий може ще довго чекати на щастє бути в цілости опублікованим (ч. 1062). Ще одно: публікуючи грамоту Ява Мельштинського (ч. 974), в якій містить ся найстарша вістка про пісню „Boga Rodzica“, не каже автор ні словечком, що се фальзіфікат, як се доказав вже давнійше проф. Ліске¹⁾ та Нерінг²⁾, хоч фальшивість сеї грамоти міг був вже по самим стилю пізнати автор, котрий — як сам про себе каже (гл. нотка ч. 1185) — займаєть ся збираннем документів 35 літ.

Що до формальної сторони сього тому обмежу ся лише кількома увагами: брак декуди уложення актів в хронологічнім порядку, пр. акти в 1442 р.: йде вперед акт з дня 23/5 1442, назв. ч. 1420, за ним акт з 10/4 того р. як акт ч. 1421. Акт ч. 1420 переставлений повинен бути аж по ч. 1424. Знов на ст. 471—2 назначено два акти тим самим числом, задля чого загальне число актів випало о 1 акт менше.

Під кожним актом в нотках говорить автор часом про сам акт, подає географічні пояснення, описує шnurки, на котрих висіла печатка, та стараєть ся розібрати печатки. (Тут згадати-б про таку сфрагістичну рідкість, як печатка шляхтянки Гневошанки на паданню побіч печатки її мужа ч. 1185).

Хочу сказати лише дещо про пояснення місцевостей. Вони досить побіжні й недокладні, а декуди нема ніяких пояснень або лише декотрих місцевостей (чч. 1001—2, 1057, 1058, 1091, 1098—9, 1490), часом видавець лишає без пояснення місцевости, котрих є по кілька тої самої назви (пр. Острів ч. 1269), в реґестах звичайно пояснень бракує (ч. 1103), місцями просто каже д. видавець: „nie wiem, nieodgadnione“ (ст. 227, 241 і ин.). Декуди неоднаково пояснює ті самі місцевости (чч. 1206 і 1231), часом безпідставно змінює в змістах над грамотами назву місцевостей, пр. в 1283 „Criczkowa Wołya“ читає як Грицькова Воля та заразом додає, що такої місцевости не може знайти. І справді знана тоді в Перемищині лише Гриньова Воля³⁾ та Krzeczkowa Wola⁴⁾, котру можна відентифікувати з „Criczkow'ою“ (подібн. в ч. 1061).

Класичний приклад побіжности в географічнім поясненню місцевостей дають пояснення для сіл в двох актах (чч. 991 і 1022), дослівно тожних, як висше було сказано (назви сіл йдуть навіть в тім самим порядку) в них в акті ч. 991 дає геоґр. пояснення для с. Rozdruanicza, а не

¹⁾ Bibliot. Warszawska z p. 1877, t. 4, st. 417—26.

²⁾ Nehring, Studya literackie, st. 7.

³⁾ Źródła dziejowe t. 18, 1 ч., st. 131.

⁴⁾ Jabłonowski, Atlas histor. Ziemie rusk. kap. 2.

знає, де лежать с. Ляшки, в ч. 1022 вже знає д. автор де ті Ляшки, та вже де с. Rozdruanica, не вміє пояснити.

Найслабше вийшла коректа. Несправлених похибок досить і в тексті і в показчиках. В початковім реєстрі грамот в отсих чч. пропущено то дату то ч. порядочне акту: чч. 1098, 1133, 1151, 1199, 1230, 1235, 1246, 1309, 1351, 1402, 1450, 1482, 1518, 1519, 1520.

Не менше похибок скрізь в цілій книжці, котрі вже при побіжнім перегляданню бють в очи, возьмім лише пр. 2 половину 4 аркуша та першу полов. 5 арк. Подаю що важнійші похибки: в тексті: ч. 1051 si Catharina místo sancta Catharina; ч. 1060 sub-udex м. subjudex (в 2 ряді), в тім с. числі в заголовку пропущено рік; ч. 1063 ст. 76, на самій долині tempore м. tempore; ч. 1064 ст. 77. legitimos м. legitimos; ч. 1072, 5 ряд з дол. proculmoto разом напис.; ч. 1077 з р. в гори опущено при Wladislaus число поряд. III, так само в ч. 1079. Ч. 1055 в заголовку пропущено дату року і т. д.

В нотках: ч. 1037 є *stadu* м. *śladu*; ч. 1047 *Naruszewicz* м. *Naruszewicz*; ч. 1051 *Wielkohorskieh* м. *Wielohorskich*; ч. 1051 відвернені дві букви; ч. 1056 *oryginału* м. *oryginału*; в т. с. Ч. бракує нотки для одного відсилача під 2) в тексті; ч. 1059 *Łysogórskiego* м. *Łysogórskiego*; ч. 1035 *potwierdzenta* м. *-enia*, ч. 1049 *należąca* м. *należąca*.

Сі браки вирівнює праця, з якою дуже старанно зроблені оба кінцеві індекси.

При кінци агадюю, що не від річи було би уложити словарець польських чи в загалі славянських термінів приватно-правних і ин., яких є досить розсіяних по листках сього тому.

Тут подаю декілька слав. слівець та зворотів:

balwan = bancus salis ст. 164.

dworsze = curia ст. 89.

folować = panum latificare ст. 473.

gonytwa ст. 477.

jaz = obstaculum facere ст. 85.

krolewstwo = poradlnie ст. 203.

lasba = mel ст. 23.

obiedne = exactio in smethonibus per smethones ст. 484.

otroki = operarii ст. 55.

parobki = famuli laboratores ст. 300.

pasmuk = signum signatum ст. 400.

pokowy = urnae mellis ст. 230.

szzeb = alaneum ст. 152.

Ів. Шнитковський.

Sądownictwo królewskie w pierwszej połowie rządów Zygmunta Starego, napisał Bolesław Gruzewski, Льв., 1906, ст. 124.

Ся книжечка — останній випуск видаваних проф. Бальцером семінарійних і інших праць його учеників н. н. *Studia nad historią prawa polskiego*. Вона містить монографію присвячену організації королівського суда, головню на підставі його рішень, опублікованих свого часу проф. Бобжиньским, з рр. 1507—1525. Автор застановляє ся над складом того суда, над його модифікаціями — надворним асесорським і судом соймовим, над практикою й ріжницю в компетенціях різних родів королівського суду. Аналіза ся приносить користну вкладку в літературу польського судівництва й державного права взагалі. З подробиць занотую інтересний звід відомостей про сойми відбувані за весь час пановання Жигимонта Старого, з означенням, коли саме ті сойми засідали (с. 97—9).

М. Грушевський.

Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia, wydał Jan Czubek, Кр., 1906, ст. XXXVII+765.

Великий том сей, виданий краківською академією наук, містить „політичну літературу першого безкоролівя в ширшій значінню слова“, себто від смерті Жигимонта-Августа до вибору Баторія. Видавець подає тут писання, що лишили ся недруковані, сучасні рідкі друки й ті, що були публіковані новішими часами, але недокладно. Становище оправдане. Тяжше згодити ся з критерієм політичної літератури, до котрої видавець зачислив „твори й писання літучі, які мали впливати в певнім сьвідомім напрямі на переконання й погляди шляхетського загалу і тим здобувати сторонників для гадок, які автор хотів підперти й здійснити“. Тому автор лишає на боці політичні меморіали призначені не для загалу, а для котрогось двора, записки, не призначені для публіки, вкінці літературу панегіричну. Се затіснило круг публікації не зовсім щасливо, й вона не дає перегляду цілої дійсної політичної літератури. Зібране, розумієть ся, становить богатий причинок до пізнання культурного й політичного життя польської суспільности. Для нас безпосередно дає воно мало — менше навіть ніж можна було надіяти ся. Зі справ інтересних посередно вкажу рефлексі про унію 1569 р. (напр. в ч. 23), гадки про відносини економічні, й т. и.

М. Грушевський.

Козацькі часи в народній пісні, з замітками В. Будзюновского, Льв., 1906, стор. 237.

Книжка видана більше з публіцистичною, ніж науковою метою. Видавець умисно відсунув на бік усе, що моглоб виглядати на якийсь

науковий апарат, отже не згадує, відки взяв дану пісню, де записаний її текст; він зазначає лише загально в передмові, що надруковані ним тексти вичпо повніші і суцільніші, як у тих збірниках, відки він узяв їх, а се тому, що він складав цілоти з різних варіантів, добираючи що найкраще і найповніше. Маючи на увазі популярну мету видавця не можна відмовити йому певної рації; ми знаємо, що навіть учені мужі, такі як брати Грімми, Арнім і Брентано й інші поступали так само при публікуваню збірок казок та пісень і досягнули сим великі успіхи власне з огляду на те, що їх збірки стали відразу клясичними людськими книгами і доси ровходять ся в сотках тисяч примірників у щораз нових виданнях.

З історичними піснями, такими, які отсе подає д. Будзиновський, се троха трудніше, бо ті пісні часто говорять про річи мало відомі широким масам, ба навіть неясні самим дослідникам, говорять часто уривково, баламутно, натяками і вимагають детальних пояснень та коментаріїв для того, щоб бути хоч сяк так зрозумілими. Се не примха учених, як в докором натякає видавець у передмові; він і сам пішов на сю дорогу і поділивши свої пісні на групи відповідно до важніших історичних подій, подавав до тих груп свої поясненя та історичні нариси. Нема сумніву, що як би він сам був краще познайомив ся з тим ученим апаратом, який доси нагромаджено для поясненя наших історичних пісень і як би той апарат був у двоє або в троє більший, як доси, то й поясненя д. Будзиновського і весь уклад збірки були б виграла на тім.

Що до укладу книжки, то поперед усього треба завважити, що титул не відповідає змістови. Що розуміти під „козацькими часами“? Козаки були спеціальною військовою верствою в придніпрянській Україні, то як зачислювати до „козацьких часів“ прим. події в XVI віку в нинішній Галичині та на Волині, що оспівують ся в найдавніших піснях зібраних у книжці? Так само не слід би було зібраного в ній матеріялу називати без оговорки „народними піснями“, бо більша часть того матеріялу — козацькі, спеціально козацькі думи, що були витвором і власністю придніпрянського козацтва, а не духовою власністю народної маси. Надто подано в книжці досить значне число тав. віршів, складаних на Україні в XVI—XVIII в. письменними людьми і захованих переважно в старих книгах та рукописах (згадаю вірші додані до *Latorisca* Йоахима Єрлича, віршу „Ой ріко Стиру“ і т. и.). Не можна мати нічого против поміщуваня таких віршів, що нераз були складані очевидцями подій, у збірці історичних пісень, але в кождім разі треба б зазначити їх ненародність, бо сеж може бути велика ріжниця, чи про якусь подію говорять збірна творчість народна, чи якийсь один репрезентант чи то одної суспільної кляси чи партії, чи народности. Така притичина тра-

пила ся й д. Будзиновському в віршею „Ой ріко Стиру“, про яку далі скажемо кілька слів. Не все сповнив д. Б. також свою обіцянку — подавати найкращі і найповніші варіанти. Богато твз. пісень поданих ним, се лише незначні, баламутні уривки або пісні, в XVIII і XIX віці скомпоновані пісні, що ніяк не належать до характеристики XVI—XVII в., або нарешті, як можна сконстатувати в однім випадку, явний фальсифікат якогось патріота з XIX в. (пісня про Морозенка, стор. 279).

Свій матеріял силкував ся д. Б. розложити хронологічно, і се очевидно одинока раціональна система в такій збірці. Мав тут наш видавець учених і тямущих попередників, видавців „Историческихъ пѣсень малор. народа“, що звели в одну цілість укр. історичні пісні з XVI—XVII в. до 1648 р. в першій, і пісні, думи та вірші з часів Хмельницького в другій томі свого видання. Праця Антоновича й Драгоманова, важна і, можна сказати, виріцева для свого часу (1874—75 р.), тепер уже далеко не відповідає потребам науки раз тому, що повинна бути доповнена новим, від того часу нагромадженим матеріялом, а по друге й тому, що не в однім змінив ся також погляд на саме значіне того матеріялу. В деяких думках віднайдено мандровані легендарні та історичні мотиви, що значно зменшує їх вартість як історичного жерела, тай загальом порівняне дум з творами тогочасного шкільного письменства показує в них значну примішку поетичного елемента, шкільної манери й моралізації на шкоду історичній правді. Так напр. недавно віднайдені документальні дані розв'язали, здаєть ся, рішучо і раз на все загадку відомої думи про Самійла Кушку і показали нам, що фактична основа сеї думи не має в Україною майже нічого спільного, що факт бунту невольників на турецькій галері став ся не на Чорнім, а на Егейськім морі, що увільнені невольники привели захоплену галеру не до устя Дніпра, а до Сицилії, що головними героями того увільнення були не жаден козацький гетьман, а один Італієць і один Москаль, а на Україну дістала ся про неї вість через кількох козаків, що також були на тій галері невольниками і освободивши ся разом зі своїми товаришами Москалями з долішньої Італії примандрували на Україну. Дума про бурю на Чорнім морі — в головній основі не історичне свідочтво, а моралізаційна легенда; дума про Азовських братів хоч подає багато вірних подробиць із життя і побуту України з кінця XVI або початку XVII в., все таки в основі не поема про історичну подію, а не більше як людова балада чи сага. Одинока груна дум, що міцно, так сказати, обома ногами стоїть на історичнім ґрунті і проявляє ясні, хоч не дуже широкі політичні думки, се думи про Хмельницького, — тай тут скільки неясностей, непорозумінь, уривковости та недокладности в деталях, або й просто поетичної фікції! От тим то признаючи вповні вагу популярного видання цього матеріялу,

я мушу висловити деякі сумніви що до такого власне способу видання, якого вжив д. Будзинівський: річевих пояснень до тексту пісень, навіть там, де той текст неясний та поплутаний, він дає як найменше, а за те досить значну часть місця (47 стор.) присвячує на вступи до поодиноких груп, у яких викладає історичні обставини змальовані в піснях. Ті вступи в значній частині держать ся праць Антоновича й Драгоманова, та вони порозривані і не дають систематичної картини, а надто писані декуди неясно і непопулярно. Таку неясність бачимо прим. у викладі про початок Запорозжців (ст. 144—147), до автор подає як певні факти свої догади про походжене Запорозжців від староруських Уличів та Бродників, про походжене назви Січ від улицького Пересічена здобутого Ігорем і т. д. Всі ці теорії слабо в'яжуть ся зі змістом пісень і можуть збаламутити некритичних читачів, немов би се були дійсні факти. Так само без потреби твердить д. Будз. категорично, що Кримська орда була властиво натуральним союзником українського народу (ст. 3) і тільки інтриги польських та московських володарів зробили її ворогом України, хоч у иньшій місці сам виразно згадує про те, що орда мусіла нападати на Україну, яка була, так сказати, шпихлірем Крима і мусіла достарчати матеріялів для виживлення і збагачення татарської людности.

Та головна хиба збірки д. Будз. в доборі і укладі матеріялу. Не обговоривши докладно свого плану д. Будз., як догадуємо ся, зробив замість одної хронологічної схеми — дві, тобто дав окремо групу пісень про боротьбу укр. народа і козацтва з Турками й Татарами до кінця XVII віку, а потім окремо історію боротьби з Польщею та Московщиною від половини XVII до кінця XVIII в. Таким робом вийшло, що пісні про Сірка та його вдову стоять перед піснями про Хмельницького і навіть перед думами про Олексія Поповича та Марусю Богуславку — очевидний доказ слабого обдумання укладу цілости. Неясність і непрозорість плану видно зрештою скрізь у першій частині збірки, де сам матеріял не дає підстави до хронологічного впорядковання цілости, а треба лише зі змісту або форми пісень догадувати ся, яке місце дати їй у хронологічній схемі. Про се досить переконатн ся, переглядаючи кільканацять початкових карток збірки Будзинівського. І так під ч. 1 Будз. за приміром Антоновича і Драгоманова поклав уривок „Зажурилась Україна“. Своім змістом сей уривок відповідає подіям так само XVI, як XVII і XVIII в., але його віршова будова (коломиївка) велить догадувати ся, що се частина якоїсь забутої більшої пісні зложеної аж у XVIII в., коли у нас починає розповсюднювати ся коломиїковий розмір; значить, класти сей уривок на чолі збірки пісень, що малюють відносини XVI в., не слід.

Найстарші що до форми і змісту пісні сеї першої групи, які можна

зачислити до пісенних пам'яток ще XVI в., зберегли ся в підкарпатській Україні, нинішній Галичині та на Волині (у збірці Будв. крім ч. I — він, розуміється, й одноцифрову нумерацію пісень уважає ученою примхою! — всі надруковані на стор. 9—15, далі ст. 20—24, далі Стріча козацького судна з турецьким ст. 39, Умираючий козак і кінь ст. 41, здобуте козаками Варни ст. 42, Похід на Крим ст. 64 і дальші дві пісні на стор. 65, те, що на стор. 69—73, хоч тут сьміло можна було пропустити уривок Оборона, що являєть ся недоладною і пізною перерібною піснею, де замість Турчина являєть ся Лях і уривок „Буря нищить козацьку флоту“, де та „козацька флота“ складаєть ся з одного корабличка і весь уривок, се тільки недоладний варіант уривка надрукованого Будзівновським (із Апт. і Драг.) на стор. 20. До сеї групи належать далі пісні: Брат кнує сестру (ст. 85), Козак-дівчина (ст. 86 — пісня зрештою не історична, а належна до тьв. мандрівних балад), Брат продає сестру Туркам (ст. 107), Отець продає доньку Туркам (ст. 108), Теща в полові у зятя (ст. 110), Ліпша смерть ніж Турок (ст. 120), Смерть Байди (ст. 121) і Буря ратує невольницю (ст. 125). Отсі пісні, що переважно представляють випадки типові і суспільні порядки старші від XVII в., треба було надрукувати разом як найстаршу верству нашої історичної пісні. До них слід було ще додати прегарну пісню „Іван і Марьяна“, записану на Покутю Кольбергом і мною (Рокисіє та Житє і Слово) та в усякім разі передрукувати стару, що в XVI віці друкувану віршу-пісню про похід воеводи Степана як найстарший друкований забуток нашої пісенної творчости¹⁾. Такий звід матеріялу дав би добрий образ і історичних відносин нашого народа під кінець XVI в. і тої поетичної творчости, що цвила у нас тоді, мабуть під впливом сербських співаків, що густо ходили по наших краях, а на що натякає спільність тем власне в сих піснях із сербськими. Д. Будв. без ніякої підстави ноперетикав пісні сеї групи творами пізнішими або неналежними до неї. І так на стор. 15—20 подано дві думи про побут невольників на турецьких каторгах, яким відповідне місце було би серед найстарших дум, що також повинні стояти разом, отже обік дум про бурю на Чорнім морі, про Кушку, Марусю Богуславку і т. д. На стор. 26—36 надруковано думу про Івана Коновченка, що належить не до початків, а до самого кінця кобзарських дум і повстала не в XVI, а десь при кінці XVII в., в часі, коли Україна вже була поділена на полки, отже ніяк не перед 1650 роком. Так само до кінця XVII, а не до XVI в. належить лірницька вірша про турецький напад на Почаїв (ст. 40); ся вірша так

¹⁾ Треба зазначити, що й пісня про здобуте Варни дійшла до нас не в усній передачі, а захована в однім старім рукописі, див. Żegota Pauli, Pieśni ludu ruskiego.

подобала ся д. Будз, що він на стор. 140, безпосередно по думі про втеку трьох братів із Азова подав іще один і зовсім недоладний її варіант, а не подав другої, загально відомої пісні про ті самі події — Пасли пастирі вівці на горі.

Думу про Самійла Кушку маємо, як відомо, не лише в двох записах, але в двох редакціях, що в значній мірі суперечать одна другій. Д. Будз. приложив тут зовсім не до ладу свою методу компільованя цілості з різних варіантів. Обі редакції думи, хоч дуже інтересні з історико-літературного погляду, не можна вважати уривками одної цілості і доповняти одну другою; через се компілятор поперед усього поспував артистичну цілість першої (Шутової) редакції, та не дав ясного поняття і про другу, записану Цорф. Мартиновичем. Радію треба признати д. Будз. в тім, що в популярнім тексті думи заступив недоладну назву Лях-Потурнак первісно-вірною Ілаш або Лаш-Потурнак.

Не зовсім добре обдумано також плян другої часті пісень, яку названо „Борба козацтва з Польщею“ — назва о стілько невірна, що вже в XVII в. майже паралельно йде боротьба козацтва і з Польщею і з Московщиною. На вступі д. Будз. подає групу пісень та уривків, що мають характеризувати стан козацтва перед Хмельницьким. Думка вірна і на неї не звернули уваги Ант. і Драг., але її виконане у Будз. не можна назвати добрим. Зараз перша пісня сеї групи „Смерть Лебедина“ (має бути „Лебедина“) не належить сюди; се пісня очевидно гайдамацького часу, з XVIII в. Далі йде уривок „У Волощину“ — нічим не характеристичний для жадного часу, потім ст. 152 уривок „На Запороже“, також мало характеристичний — жаль, що д. Будз. не звернув уваги на видану мною пісню Козак і Кулина, друковану ще 1625 р., де дуже інтересно змальовано побут козацтва на Дніпрі.

До боротьби козацтва з Польщею перед Хмельницьким належить боротьба против унії та католицизму; сю тему малюють деякі вірші, прим. опублікована недавно д. Житецьким у Записках Островька трагедія та опублікована ще в 60-их роках Білозерським вірша „Лямент людей побожних“ — обі сі вірші повинні були знайти місце в збірці д. Будз.

Початки історії Хмельницького д. Будз. у своїм вступі оповідає за думою про Хмельницького і Барабаша, не зазначаючи зовсім, що се не історія, а анекдота підозрепої вартости і не згадуючи про конфлікт між Хмельницьким і Чапліцким, а далі й Потоцким. Тут найліпше було зазначити різницю між дійсною історією і поетичною традицією. Про битву під Берестечком до нас дійшла в кількох польських співаннях вірша, писана ломаною українською мовою, що починаєть ся словами „Гей ріко Стиру“. Перший видавець тої пісні Потебня, а за ним і Будз. признають її твором Українця, чомусь навіть вихованця київської могиланської Ака-

демії, хоча в вірші нема на се ніякого натяку, а навпаки, все промовляє за тим, що вірша була зложена Поляком, що в часі битви був у польським таборі під Берестечком, дивив ся ворожо на козаків і зложив свою віршу по руськи більше для відстрашеня і упішненя Українців, ніж на похвалу Хмельницькому. Такі польсько-руські вірші маємо і з XVIII в. про Гайдамаччину, та на них д. Буда. не звернув уваги.

Часи від смерти Хмельницького до Мазепи майже зовсім пропадають у збірці Буда. — тут він не мав попередників (окрім невідомої йому очевидно статі Костомарова про козаччину в пісенній творчості), і він обмежив ся лиш одною піснею, в якій стільки всього історичного, що натяк на Брюховецького (Ой ти буйний вітре... Брюховецьким підвертаєш, ст. 231). А варто було передрукувати хоч би віршу Шумлянського про віденський похід та надзвичайно інтересну і для освічення внутрішніх відносин України важну думу про Гапджу Андібера. Сюди підходить також дума про Івася Коновчепка. Пісні про Гайдамаччину XVIII в. і Коліївщину 1768 вийшли також неповні (брак пісень про Саву Чалого, варто було передрукувати віршу про замучене титаря Кушніра та зложені Поляками вірші про Коліївщину, брак пісень про зруйноване Медведівки, годило ся подати пісню про Москалів у Станіславові (Житє і Слово); взагалі матеріялу для характеристики XVIII в. маємо вже тепер далеко більше, ніж би веліла догадувати ся отся збірка. При кінці її особливо видно поспіх редакційний — видавець кладе цілу купу пісень, очевидно призбираних уже в часі друкування збірки, належних до різних груп, подає їх без ніяких пояснень і відсилачів, мов купецький причинок. Додати треба також, що хоч книжка видана дуже чепурно, на гарнім папері, але коректа переважно дуже недбала, що значно утруднює читанє і розумінє особливо для тих простих читачів, для яких вона в першій лінії призначена.

Ів. Франко.

В. Доманицкій — Пѣсни о Нечаяхъ. Новые варианты и литература пѣсни (Кіев. Старина, 1905, I, ст. 66 - 88).

Пісня про Нечая належить до тих історичних народніх пісень, що незвичайно популярні між народом і задля того розповсюджені мало не на цілу українську етнографічну територію. Про її популярність свідчить хочби той факт, що по рахунку д. Доманицького — який певно ще не зовсім повний — надруковано її до його статі **68** разів, між чим є 28 передруків. Він же сам друкує нових 9 варіантів, через що надруковано її до 1906 р. **77** разів. Се вже справді поважне число і певно не кожній пісні щастить так у друку. Популярність пісні завважили вже видавці „Историческихъ пѣсень малорус. народа“ Антонович і Драгоманів, які поясняли її тим, що Нечай був „однимъ изъ

сторонниковъ народныхъ массъ на Украинѣ и одною изъ жертвъ шляхетскихъ притязаній въ рѣшительный для народа моментъ козацкаго движенія при Хмельницкомъ“. Нині, розуміється, се пояснене не може вже удержати ся, а то от із яких причин: 1) Народ, що нині співає пісню про Нечая і що співав її в ХІХ ст., не знав і не знає, хто такий Нечай, яке займав він становище в козацтві при Хмельницькім, у чім лежала його заслуга і т. д. А не знаючи того, не міг співати пісні єдино задля співаті до Нечая. 2) В пісні не оповідасть ся також нічого про те; в ній змальовано тільки один момент із життя Нечая: Нечай напивається ся в куми, враз нападають Ляхи, Нечай допадає коня, боронить ся по лицарськи, але під величезною перевагою упадає з товаришами й гине. 3) На иньших також дуже популярних піснях бачимо, що хоч їх герої несимпатичні народови або невідомі (прим. пісня про Каньовського і Бондарівну), то ся обставина не стоїть на перешкодї ширеню пісні. Значить: мусять бути якісь иньші причини популярности пісні. В пісні про Нечая вони ясні: козацька гулячість, байдужність, завзятість і лицарськість, змальовані просто й коротко, зрозуміло й ясно — були доступні і зрозумілі кожному, подобали ся й захоплювали неодного, а через те пісня могла ширити ся, що й дійсно було. Пісні з більшею комбінованим змістом рідко розповсюджують ся так сильно.

Повертаючи до статі д. Доманицького, завважимо, що автор не старав ся переводити детальний розбір пісні і робити на підставі того якісь нові висновки; він обмежив ся на тім, що подав історичний підклад пісні, до якого сама пісня дуже близька, її — по можности — як найповнішу бібліографію та невідомі ще в друку варіанти. Останні, хоч є між ними й деякі дуже давно записані, не приносять нічого нового до званих уже фактів, але з фольклорного боку не безвартні.

В. Гнатюк.

В. Доманицкій — Баллада о Бондаривнѣ и панѣ Капѣвскомѣ. Новые варианты и литература пѣсни (Кіев: Старина, 1905, III, ст. 480—494).

Пісня про Бондарівну се одна з найбільше улюблених і з найбільше розширених пісень у нас, тому й не диво, що її записувано багато разів на протязі ХІХ столітя, часто друковано, а в 1902 р. надрукував про неї д. Ц. Найман навіть окрему розвідку н. н. „Малоруская баллада о Бондаривнѣ и панѣ Капѣвскомѣ“¹⁾. Д. Найман використав у своїй праці 17 варіантів, з того припадало на російську Україну 8, а на Галичину 9. На тій підставі прийшов він до такого висновку:

¹⁾ Кіев. Старина, 1902, III.

„Большинство вариантовъ записано въ Галиціи, а потому можно было бы предположить, что родиной баллады была именно Галиція, а не Украина и Богуславъ, но для такого предположенія у насъ мало вариантовъ, неравномѣрное распредѣленіе которыхъ по мѣстностямъ могло произойти совершенно случайно. Пока еще невозможно сказать съ достовѣрностью, гдѣ эта пѣсня болѣе распространена и гдѣ сохранились болѣе полныя варианты“. Д. Доманицький доповняє тепер статю Наймана, вказуючи бібліографію тих варіантів пісні, які були невідомі Найманови, а яких він начислив 16¹⁾, додає три варіанти, друковані в „Київ. Стар.“ вже по статі Наймана, а в кінці друкує 6 рукописних варіантів, зібраних ним самим, між тим і найстарший варіант пісні, записаний ще Ходаковським (між 1813—1814 р.), якого рукопись має тепер д. В. Науменко, та варіант Федора Бодяньського (брата Осипового), записаний у трицятих роках ХІХ ст. Через те число друкованих варіантів вносить 42, з чого на Галичину припадає 13—14, решта на російську Україну. Що до походження пісні, то д. Доманицький заявляє, що „и при данныхъ условіяхъ мы не можемъ рѣшительно высказаться за кievско-украинское происхождение баллады, хотя количественное преимущество уже не на сторонѣ Галичины“. Очевидно, коли б про походжене пісні рішало число друкованих варіантів, то на його підставі дуже легко порішити питанє. Та про те рішають іще иньші признаки, а то: розмір (тут коломийковий), мова, а головно поправність і повнота текстів. Найважнїше було б надто відкритє місця, де стала ся подія. До того одначе не маємо документів, а з варіантів пісні не можна нічого виводити про місце події тому, що кожда народня пісня мандруючи, локалізуєть ся також: місцевости прибирають назви знаних місць в околиці, а імена осіб або перекручують ся, або — що частїйше буває — заміняють ся також більше знаними й популярнїйшими в околиці. Що пісня про Бондарівну говорить про старосту кавївського (Мик. Потоцького), се майже певне, бо у всіх найповнїйших варіантах приходить се імя. Сама подія — убите Потоцьким Бондарівни, що не хотїла бути для нього податлива, також не має нічого незвичайного у приложеню до Потоцького, що був звїсним гулякою та шляхоцьким опришком. А сей Потоцький прожив власне найбільшу частину свого житя в Галичині (Бучач, Хотїк, Городенка і ин.) і аж на старість перенїс ся на все до Чоцаєва, коли ледви вже мав багато сили устроювати подібні оргїї. Значить, нема нічого неправдоподібного, що подія мала місце в Галичині. Але найважнїша річ, що промовляє за галицьким походженем пісні, се текети пісні. Найкрасні і

¹⁾ При тїм д. Доманицький помилив ся, бо під 2) вказує на збірник Ж. Павлього, а тимчасом се збірник Вацлава з Олеска, з якого подані і сторони, і рік виданя.

найповнійші варіанти пісні походять із Галичини, коли тим часом велике число українських варіантів (не знаю, чи всі, бо всіх не маю під рукою) зовсім попсовані. Усі варіанти, оголошені тепер д. Доманицьким, не виймаючи й записів Ходаковського та Бодяньського, попсовані також. А чиж можливо, аби пісня в місці свого повстання, і ще такого характеру, як Боднарівна, була так псована, хоч у ній крім одної місцевости й одного призвища нема більше чого запам'ятовати, як то буває приміром у піснях із часів козаччини. Деталічний розбір пісні виказав би се найліпше.

Число друкованих варіантів пісні не може рішити про походження цифрово тому, що воно все випадкове. На Україні друкувалося більше збірок пісень, як у Галичині і зовсім природно надруковано й пісні про Боднарівну більше. Але про популярність пісні у Галичині свідчить те, що ледви знайдеться де у східних повітах село, в якому її не співали би і в якому її не можна би записати. І дійсно її можна подбати у кожному більшому рукописному збірничку пісень, а навіть у мене є кілька варіантів, які при відповідній нагоді можна буде оголосити друком.

В. Гнатюк.

Ор. Левицькій — Обычай помилования преступника, избраннаго дѣвушкой въ мужья. Страпичка изъ исторіи обычнаго права въ Малороссіи (Кіев. Старина, 1905, I, стор. 89 — 97).

У нашого народу є перекази про те, що злочинець ведений на смерть, міг бути помилуваний, коли дівчина закинула по дорозі на нього хустку й заявила охоту стати з ним до шлюбу. (Перекази не говорять одначе, що мало бути зі злочинцем тоді, коли він був жонатий!). Перший такий переказ по запевненню д. Левицького був записаний у першій четвертині ХІХ ст. від відомого Запорожця Коржа. Корж оповідає, що козак засуджений на смерть і накинений хусткою казав дівчині відслонити ся (вона була чомусь заслонена), а побачивши її красу, заявив: „Як мати таку дяку вести до шлюбу, ліпше на шибениці дати дубу“. І пішов на місце страчення. Друге подібне оповідане подає автор за „Волин. Епарх. Вѣдомостями“. В ньому намір дівчини був також безрезультатний, бо козак сказав до ката побачивши дівчину: „Е, рубає краще, а жити в такою поганою не хочу“. Такі оповідання курсують і в Галичині, а прикладають їх особливо до опришків і мені самому доводило ся їх чути, хоч тоді не записав їх. Таке оповідане, коли не помиляюсь, прикладають також до відомого опришка Бакюрака, якого таки повісили в Станіславові, не вислухавши просьби дівчини; знак, що тоді сей звичай не був уже признаваний загально.

Про такі оповідання висловляється д. О. Левіцький так: „Ми не знаємо, були ли ще гдѣ-либо записані подобнія преданія; но, во всякомъ случаѣ, такія преданія если и существуютъ еще гдѣ-нибудь, то они такъ немногочисленны, а главное — настолько легендарны, что сами по себѣ едва ли могутъ служить прочнымъ основаніемъ для научнаго утвержденія, что данныйъ обычай дѣйсно существовавъ въ Малороссіи, какъ юридическое установленіе. Інше дѣло, когда преданіе находитъ для себя подтвержденіе въ документальномъ свідѣтельствѣ“. Чи такі оповідання численні, сього ми не знаємо, бо доси не звертано на них уваги і не записувано, — я думаю, що можна їх записати досить. — Щож до їх легендарности, то найліпший доказ, що вони мають подтверженє в документах. Д. Левіцький наводить лише один подібний документ, записаний у Гродській луцькій книзі під 1606 р. (ч. 2421). З нього бачимо, що засуджений на смерть за убийство товариша Януш Кобринець прийняв жертву дівчини і повинчався з нею. Др. Вас. Щурат оповідав мені, що має подібний документ із міста Бродів, коли не помп'яюся, з початку XVIII ст. А що таких випадків було більше в давній Польщі, отже і в нас, про те свідчить стаття д. С. Естрайхера п. н. „Wypraszenie od kary śmierci w obyczajach naszego ludu“ (Lud, 1904, III, ст. 241—258). Автор наводить у тій статті вісім документів про випрошуване від смерті. Перший документ з села Загорян (Zagórzany: чи не лемківське?) Горлицького повіта, з 1604 р. Валенти Дигоньчик засуджений за злочинство, був помилуваний і оженився з Катериною Родвичкою з Войнарової (Грибів. пов.), що за ним просила. Другий документ із 1606 р. з Олики той сам, про який говорить д. О. Левіцький. Третій документ із гродської книги з Беча під р. 1622: Мацей Подкуфка, засуджений на смерть за злочинство, був помилуваний, бо його випросила якась Ягнешка. Він оженився вправді з нею, але швидко убив її і його віддали на ново під суд. Четвертий документ із 1669 р. автор тільки цитує за кс. Сиганьским, але не подає його змісту. П'ятий документ належить до 1684 р. Він був безрезультатний, бо кат не пустив засудженого, а дівчину, що хотіла його уратувати, відорвали від нього гайдуки. Шостий документ заслугує на особливу увагу тим, що тут обжалуваною виступає дівчина, Тереса Концка, суджена за підпал. За нею „zaszły wielkie instancje tak duchownych, jako u mieyskich osób tudzież całego miasta“, тому подаровано їй жите, але „z tą jednak condycją, iżebym poszła zaraz do kościoła z tym młodzieńcem, który ją odprosił u o iey dozywotnią przyiazn concurował, azebym z sobą w koscielu świętym szlub wzięli“. Седмий документ із 1747 говорить, що в селі Каменіці побралися Войцех Кучка, якому присуджено втяти голову, а потім спалити, з Ельжбітою Кущескою, що випросила

його „secundum consuetudinem regni“. Осьмий документ походить із 1769 р. В ньому жалується пошкодований, що доходив справи за убійство на Бартошу Хвелі, видав коло 1000 золотих і довів до того, що винувника засуджено на смерть. Але коли засуд мали виконати, якась дівка кинула на нього хустку, по чім їх обоїх заведено до костела і повінчано, а пошкодований полишив ся при видатках без усякої сатисфакції.

Здається, що при дальших архівальних дослідях знайдеть ся подібних документів іще більше, але вже й сі потверджують наглядно, що народні перекази на сю тему не безпідставні.

Д. Левицький робить такі висновки з наведеного документа: 1) Хустка, кидана дівчиною, могла мати ритуальне значінє. 2) Засуджений міг не прийняти жертви і тоді присуд вивонювано. 3) „Во всѣхъ извѣстныхъ намъ случаяхъ казавительницею осужденнаго является дѣвушка. Очевидно, это право принадлежало не всякой женщиѣ (напр. вдовѣ), которая пожелала бы избрать себѣ въ мужа человека, обреченнаго висѣлицѣ, а только дѣвушкаѣ и притомъ, какъ выражено въ документахъ 1606 года, учтиво ѣ, т. е. честной, цѣломудренной“. Що до двох перших точок, то на них можна згодити ся без застережень, але иньша річ із третьою точкою. Передовсім на підставі відомих документів не можна нічого говорити, чи вдова мала право також впросити засудженого, чи ні. Що в них не згадується про подібний випадок, то з того не виходить іще, що вдова не мала такого права. За тим треба ще далі слідити, бо з иньших документів видно, що деінде власна жінка могла визволити чоловіка, коли їй удало ся обіймити його руками й обтулити своєю сукнею (Естрайхер, 247), про що в наведених документах також не згадується. Так само не конче дівчина мусіла бути *virgo intacta*. Навпаки, відомі факти, що засуджених визволювали повії, бо „złoczyńca uwolniony z pod szubienicy uchodził w ogóle za pozbawionego czci (epilos); wszetecznicą była przeto osobą równą mu stanem a równości stanu przestrzegano ściśle przy małżeństwie w społeczeństwach średniowiecznych“ (тамже, 249, 250). Се зрештою потверджує й д. Левицький на иньшій місци (ст. 95), де говорить про подібний звичай в Пемонті, а не знати, чи й у нас не було таких випадків, бо прим. за злодія або розбійника ледви знакомило би ся багато порядних дівчат виходити замуж і ще таким незвичайним способом.

Бачимо також із шестого документа, що й хлопці мали право чи привілей впрошувати від смерти дівчат, і правдоподібно вдів. Крім того дівчину міг визволити від смерти кат, вінчаючи ся з нею. Права катів здається одначе не можна мішати з правом парібка, бо кати у всіх краях із німецьким правом мали окремий привілей увільнювати часом за-

суджених, отже могли з нього користати не титулом свого парубоцтва. Що сей звичай був знаний також у Польщі, про се свідчить між иньшим пісня :

„Przyszedł ci do ni kat młody
I wziął ci se ją w rozmowy :
Jeżelibyś chciała moją być,
Radbym cię od śmierci wybawić“¹⁾.

Звичай випрошувана від смерти був до XVIII ст. відомий у всій Європі і оба автори, як Левицький, так Естрайхер, згадують про нього. Звідки одначе він узяв ся, як повстав, коли й де, того не виказують за браком жерел. Естрайхер зводить його до особистого азія, Левицький до прав римських весталок, але здаєть ся, що за його початками треба шукати в значно дальшій старині. *В. Гнатюк.*

Древности Украины. Изданіе имп. московскаго археологическаго общества. Выпускъ I. Деревянные и каменные храмы, проф. универс. Св. Владимира Г. Г. Павлуцкаго, К., 1905, ст. 124+I—III+XII таб.

Исчезающій типъ деревянныхъ церквей, протоіерея Е. Сѣцинскаго, Камінець, 1904, ст. 24 і 12 таблиць (Труды подольскаго церковнаго историко-археологическаго общества т. X, і осібно).

Перший випуск многоважного видавництва, завязаного заходом київського історичного товариства, а коштом московського, складаєть ся з вступної статі проф. Павлуцького, де він говорить загально про українське деревляне будівництво та його характеристичні прикмети і походжене, і з вісімнадцяти детальних описів ріжних церков так деревляних, як і камяних; до описів тих додані також (проф. Антоновичем) історичні звістки про самі місцевости. Ціла книжка ілюстрована крім дванадцяти фототипічних таблиць частими рисунками в текстї, що разом додає книжці багато інтересу.

Деревляна українська архітектура, починає свою розвідку проф. П., доси, на жаль, мало досліджена, хоч вона так з огляду на свою красу, як і на оригінальність і вплив на деревляне будівництво північної Росії заслугує старанної і пильної уваги. Інші дослідники — як напр. Нарбеков утримують, що вона походить з півночи, Суслов знов пропускає, що прийшла вона на Україну через Галичину з Заходу. але сам автор признає се будівництво питома українським, уважаючи, розумієть ся, Галичину також частию України: до поділу Польщі Галичина жила тим самим політичним і релігійним житєм, що й ціла Україна, і в церковнім будівництві мали і ми типи спільні з рештою України.

¹⁾ Z. Pauli, Pieśni ludu pols. w Galicyi, ст. 89.

Головна прикмета українського будівництва, українського стилю, як його називає автор, се щораз нова комбінація тих самих мотивів — брак шаблону. Воно визначається великою простотою і браком всяких зверхних прикрас, противно як північно російське деревляне будівництво, де вся краса зверху, так, що навіть і бані мають тільки декоративне значіння, а церков в середині закрита простою стелею. Крім того тоті зверхні прикраси північних церков не звязані з цілостію і легко можуть бути поминені, коли противно всі часті українських деревляних церков повязані з собою органічно і творять закінчену цілість. Головний їх характер — се стрімлене в гору, відповідно до потреб духа української людности, досить скороспішно каже автор. Вивести верх храма як найвисше, се наче головне завданє майстра, і нераз висота до верху бані перевишася три рази її підставу.

Українські деревляні церкви бувають трех типів: з одною, трема, або п'ятьма банями. Плян звичайно складається з трех квадратних або вісьмигранних зрубів, злучених тісно з собою спільними стичними стінами; в тих півкругом вирізані отвори, які лучать поодинокі вруби (східний — олтар, середний — головний корабель, і західний — притвор). Олтарна часть відділена іконостасом, високим, до самого верху. На квадратних чи вісьмигранних зрубках, складених з брусів горизонтально одні на другі, кладуть другий менший, опісля третій ще менший, а краї кожного криті похилим дахом, аж врешті вивершується будова гранчастою банею легким звуженєм від долу — чисто українська народня форма, каже автор, не мотивуючи однаке сього висказу ближше. Форма входних дверей також иньша, як в кам'яних церквах: верхні кути одвірка зтати, так що одвірок замість трех боків як звичайно, має пять. Деревляні церкви бувають також обведені на певнім віддаленю від землі „опасанєм“ або „ганком“, себто похилим дашком, який спочиває одним боком на паליках. Такі опасаня не злучені органічно з будовою, але їй вповні відповідають.

Пятиверхі церкви мають плян хрестовий, хоч бувають і одноверхі на хрестовім пляні. Дзвіниці — все осібно від церкви відповідають зовсім церквам: звичайно на квадратовім пляні в два або три поверхи, закінчені гранчастою банею. Так церкви як і дзвіниці криті гонтами і тільки в останніх часах криють бані бляхою при реставрації. Матеріалом служить звичайно дубина, а деколи соснове дерево. Буває часом кам'яний фундамент. Ціла будова зверху часто буває поверх дубових брусів обита й зашальована вузкими дошками на поздовж кладеними. „Опасаня“ бувають також часом зашальовані і творять тоді сховок на старі церковні ґрати.

Так характеризує автор се будівництво на підставі нинішніх його

оказів. Як одна з перших проб, заслугує його праця всякого признання (автор одначе не використав того, що писане було про се дослідниками польськими й німецькими).

Стараючись означити давність сеї деревляної архітектури на Україні, автор не попристає на її пам'ятках, захованих до наших часів, які не переступають поза початок XVII в., але стараєть ся розслідити її по иньшим пам'яткам. І так вказує, що по свідощтву Павла Алепського деревляна архітектура на Україні в пол. XVII в. була в повнім розцьвіті, значить, що почалась вона багато раньше; оден з рисунків в Радзівілівській літописі XIV в. (recte XV) представляє п'ятиверху церков українського типу (автор покликаєть ся на гадку Кондакова, що сі рисунки служать копією старото кодексу XIII в.), а в решті рисунок в Изборнику Святослава 1073 р. представляє триверху церков, а такою могла бути тільки церков деревляна. Вкінці згадка в договорі Игоря з Візантією з 945 р. про істноване в Кіїві церкви св. Іллі, в очах автора також являєть ся свідощтвом будівництва деревляного.

Дальші вісімнадцять розділів книги подають описи рїжних українських деревляних церков, (хоч єсть і чотири кам'яні: в Сутківцях, в Зинькові, в Мотронїнському монастирі і церков Богдана Хмельницького в Суботові). Кождий опис попереджає докладний історичний коментар, не все, що правда, звязаний з описом церкви і часто займає більше місця ніж сам опис.

Помицувши подекуди побіжні і голословні вискази автора в характерности сього деревляного будівництва і його стилю, праця ся дає дуже багато позитивного так зібраним матеріалом (двайцять п'ять церков), як і його обробленем.

Працю проф. Павлуцкого доповняє статя Є. Сіцінського в X т. Трудів подільського церковного історично-археологічного товариства. Вона починає також вступ з загальними увагами про деревляне будівництво, а за ним наступає дуже докладний опис семи старих деревляних церков, з рїжних сторін Поділля — так самого будинку, як і їх іконостасів, різьби і малюнків, а то: старої церкви в с. Паланці Ямпольського повіту, с. Могилівки, Ушицького пов., с. Кацмазова, Могилівського пов., с. Ярмолинцеь, Гайсинського пов., та с. Должка Ямпольського повіту.

З загальної части сеї статї належить зазначити те, що автор звертає увагу, крім звичайних триверхих — і упрощених одноврхих, або розширених п'ятиверхих, на церкви з дев'ятьма верхами. Такі церкви наче складають ся з трех церков звичайних, триверхих, поставлених тісно одна коло одної, а в пляні мають вони чотирикутник (квадрат або прямокутник) поділений на дев'ять частей, і на кождій з них кладеть ся

оден зруб, вивершений банею, які одначе не однакові, а кожда середна більша від крайних, а центральна найбільша з трох середних. Таку девятиверху церкву маємо в запорозькій церкві в Новомосковську, званім по народньому Самарою, збудовану коло 1773 р. Вона нагадує київський Софійський собор, як і в загалі, каже автор, наша деревляна архітектура, хоч і оригінальна, має в собі тип візантійський, тільки виражений не в каміню, а в дереві. В кождім разі, по гадці автора, нема тут нічого західного, романського або готицького, а єсть свій оригінальний стиль, вироблений з візантійського. Се одначе все річи, які потребують іще ближшого досліду і не повинні так категорично твердити ся.

М. Грушевська.

Профессора О. И. Титова „Русская православная церковь въ польско-литовскомъ государствѣ въ XVII—XVIII вв. (1654—1795). Томъ первый. Западная Русь въ борьбѣ за вѣру и народность въ XVII—XVIII вв. Первая половина тома (1654—1725 г.) Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія, К., 1905, стор. III—X+394.

Автор, православний священник і професор київської духовної академії, присвятив свою працю „оберпрокурору св. Синода, Константину Петровичу Побѣдоносцеву“ — „въ день 25 лѣтняго юбилея его безприжѣрнаго въ исторіи служенія Церкви, Отечеству и просвѣщенію русскаго народа (стр. X). Як видно з заголовка, простора книжка, яку хочемо обговорити, є доперва половиною першого тому. Цілість задуманої автором студії має обняти шість томів.

Першу книжку поділив автор на дві часті. В одній з них (стор. 1—110) описав д. Тітов історію православної церкви в західній Русі від переяславського договору до піддання київської митрополії московському патріархові (1654—1686), в другій (стор. 111—350) обняв події від хвилі „вічного мира“, заключеного між Росією й Польщею, до смерті царя Петра Великого (1686—1725). Після переяславського договору велика часть руських земель перейшла під власть Росії, яка тим самим почала живійше займатися долею останних частий України, що лишились під Польщею. Спеціальну увагу звернула Росія на переслідуваня, яких в Польщі дізнавали православні. Коли перестороги в сїм напрямі не мали вислїду, російські царі вповідали Польщі війни, що покінчили ся „вічним миром“ в р. 1686. В девятій точці „вічного мира“ зобовязувала Росія Польщу, шанувати права православної церкви. Однак в Польщі ніхто не думав придержувати ся постанов „вічного мира“. Польський уряд не хотів аж по рік 1710 внести точок „вічного мира“ в соймові конституції, а в наслідок сего договір не мав сили державного закона.

Православних переслідовано по давньому. Д. Тітов подав на сю тему численні нові дані, яких достарчив йому багатий „московській главный архивъ минист. иностранныхъ дѣлъ“. Переслідували православних польський уряд, латинські та уніятські єпископи, а спеціально давали ся в знак православному духовенству польські шляхтичі, що не перебирали в оружю, доводячи свою нетерпимість та буту нераз до поганого зьвірства. Кров леденіє, коли читаємо сі мерзкі, сумні картини (стор. 127—32, 192—227), які давали Росії привід до безнастанної інтервенції. Російські резиденти, що перебували в Варшаві, Львові, Могилеві та інших місцях, доносили в часта свому урядови про обиди, яких дізнавали православні в Польщі (ст. 127—132, 238—50, 257—63), а царі, між ними головню Петро Великий, вмішували ся запопадливо в сі справи. Самоволя і-бута шляхти ослабили були вже так дуже Польшу, що цар Петро не побояв ся на польській території, в Полоцку, веліти повісити черця-уніята, що в прияві царя глузував з православної церкви (стор. 250—6). Вістки про заходи російського ряду та царів в справі облегчення долі православних в Польщі, які подав нам Д. Тітов, в значній часті основані рівнож на незвісних доси документах, виїнятих зі згаданого вже нами архіва. Малюючи з одної сторони картини гнету православної церкви в Польщі, а описуючи з другої реакційні заходи російських властей, автор подав нам при сій нагоді інтересні описи діяльности православних, київських митрополитів: Гедеона Святиполка Четвертинського (стор. 263—70), Варлаама Ясинського (стор. 270—86), Йоасафа Кроковського (стор. 286—8) і білоруського єпископа Сильвестра Святиполка Четвертинського (ст. 325—50), побіч дуже інтересних, багатих новими даними силветок уніятських владик, перемського Інокентія Виницького (стор. 147—54), лвівського Йосифа Шумлянського (стор. 155—74) і луцького Дмитрія Жабокрицького (стор. 173—192). Немовби мимоходом лише говорить автор про участь в боротьбі за православіє з сторони церковних братств, київської академії, про літературну, звязану з сим питанєм, католицьку і православну творчість, хоть на сю тему можна би сказати не в порівнялю більше. Се на нашу гадку, слабша сторона студії проф. Тітова.

Перестеречи можна би лише ш. історика руської церкви, що в заголовку твору поставив слова: „борьба за вѣру и народность“, аби не твердив, ніби то зі злукою західної Руси з Росією закінчила ся „многострадальная история Западной Руси, входившей въ составъ Польши“ (стор. 8). Ми були би вдоволені, якби бодай в перших двох десятках ХХ віку закінчила ся та „многострадальная история“ наших земель під власттю Росії. Ми могли би також спорити на сю тему, чи справді великим щастєм для західної Руси було піддане

київської митрополії під власть московського патріарха (стор. 102), колиб не те, що сам автор виказав, як мало розуміли ся московські патріархи на справах руської церкви під Польщею, прим. при забороні висвячення Д. Жабоклицького на православного владика, який через те став уніятським єпископом та наліс православній церкві чимало ударів. Та все те дрібниці, що не обнижують вартости студії проф. Тітова. З живим зацікавленням ждемо на появу дальшої книжки. Для повної характеристики першої книжки праці проф. Тітова додамо, що автор помістив на кінці мапу західної Русі під властю Польщі в XVII і XVIII віках, а на ній відзначив церкви та монастирі, що остали вірним православію.

К. Студинський.

Гавріиль Стрижевскій — Сборникъ малорусскихъ сказокъ. (Кіев. Старина, 1905, VII—VIII, ст. 117—165).

Поміщаючи отсю збірку „сказокъ“, як редакція каже, а в дійсности легенд, додає вона від себе таку примітку: „Настоящее маленькое собраніе малорусскихъ народныхъ сказокъ представляетъ только небольшую часть обширнаго матеріала, записаннаго Г. Стрижевскимъ въ теченіе многолѣтней его жизни. Почтенный собиратель былъ такъ любезенъ, что охотно подѣлился съ нами этою частью своихъ записей, обѣщая въ будущахъ предать печати и остальные свои цѣнные матеріалы“ (ст. 117). Зі свого боку можу додати до сього стільки, що редакція має цілковиту слушність, признаючи свм матеріалам цінність. Записані вони всі гарно і від добрих оповідачів, а самі теми дуже інтересні і такі, яких доси в Росії не оголошено друком багато. Супроти сього д. Стрижевскій повинен вибрати решту своїх матеріалів, передрукувати між ними отсі і видати разом в одній книжці. При тім одначе треба змінити правопис на нову, що вже нині не представляє трудности, а надто матеріали мусять хтось посистемізувати та порівнати з друкованими вже матеріалами і подавати паралелі: робота се невелика, але піднесе вартість збірки дуже багато.

Подам коротенький перегляд надрукованих тепер матеріалів:

- 1) Звідки взяли ся великани та камяні баби. Легенда.
- 2) Бог в гостях у чоловіка. Відчитувана в церкві царівна. На пів легенда, на пів казка, може бути одначе поміщена між легендами.
- 3) Бог в гостині у чоловіка і покарана жінка. Легенда.
- 4) Теж саме з доданими епізодами про чоловіка, що підпирив тин; про двох сусідів, що кидали на себе землю лопатою; про дівку, що ловила пташки в терню. Легенда.
- 5) Свв. Петро і його мати, що не відістала ся з пекла задля захланности. Легенда.

6) Батьки і діти. Син бажаючи позбутися старого хорого батька, саджає його силоміць на лубок і вивозить на мороз. Внук, що приглядається до сцени, імітує її, обіцяючи свого батька вивести колись так само на мороз. Легенда.

7) Мати і лукавий син. Син ховає їду перед матір'ю, яку прозиває ще гадюкою. За те вчипилася його гадюка і мусів із нею ходити так довго, доки мати не простила йому, а чоловік, що ніколи не курив тютюну, не зняв її з нього. Легенда.

8) Бідний і багатий брат. У бідного брата вмирає батько, якого він не має за що поховати. Богата братова дає дещо бідній на похорон, але багач довідавшись про те, летить до бідного відбирати подароване. Там нахиляється над умерлого батька, а той чіпляється йому до шиї і багач мусить його до нині за кару носити на собі. Легенда.

9) Душі - вівці. Найменший з трьох братів, уважаний за дурня, допильновує вівці на пасовиську, що були душами на покуті, і багатіє через се. Питання про чоловіка, що лежить над водою і кричить води; про розбійника, що хоче вбити чоловіка, якого душа літає в виді пташка; про товсті корови на пустій нашій. Легенда.

10) Легенда про те, що все зло походить від чортів, які підбунтовують людей до нього.

11) Вірша про Василя й Євладія, розповіджена по часті прозою.

12) Анекдот про попа, що залицявся до чужої жінки.

13) Як чоловік перемінив своїх синів у вовків, бажаючи охоронити їх перед військом, та не умів назад відмінити. Се оповідане належить до оповідань про вовкулаків.

14) Як дяк відчитував над мерцем псалтиру, а потім боровся з ним, доки не запіяв когут.

15) Як стрілець убив чорта. Легенда.

16) Повірка про огонь. Коли сказати: стидно вогню на споді лежать — то він зараз розгорить ся.

17) Як кіт спалив Циганам гóрод. Се анекдот про дурних Циганів, що боять ся кота і втікають перед ним.

18) Чому здохла жаба не смердить? Легенда.

19) Невдячна кума. Кума відрізує вмерлій жінці пальці з перстеньми і варить їх у ночі, аби перстені постягати. На те приходить умерла і домагається звороту.

20) Як чорт лякає. Один чоловік хвалив ся, що не боїть ся чорта. Тоді чорт перекинувся в козеня, дістав ся на його фіру і почав рости. Чоловік побачивши те, не міг ні рушити ся, ні промовити.

21) Козьма-Демян та змії, Звісна легенда про зміїв вал під Переяславом.

- 22) Чому люди не знають часу смерти? Легенда.
- 23) Чому чоловік старший від жінки? Легенда.
- 24) Русалки. Віроване про русалок і одно оповідане.
- 25) Сотворене вівці, кози і вовка. Легенда.
- 26) Звідки взяв ся серп? Легенда.
- 27) Чому тепер колос малий? (два варіанти). Легенда.
- 28) Папороть. Віруваня про неї й два оповіданя.

При передруковуваню сих матеріалів належить унорядкувати їх так, щоби подати в окремих розділах легенди, в окремих анекдоти, віруваня, матеріали до демонології і т. д. Передруку заслугують вони вповні, особливо коли будуть доповнені недрукованими ще матеріалами д. Стрижевського.

В. Гнатюк.

Петръ Несторовскій — Матеріали по этнографіи бессарабскихъ Русиновъ (Кіев. Старина, 1905, X, ст. 73—125).

Дбр. П. Несторовскій автор окремої книжки про бессарабських Русинів („Бессарабскіе Русины“), про яку минулого року була згадка в нашій журналі (т. LXVI). Тепер зібрав він на ново трохи матеріалів (55 пісень — 22 весільні, 1 колядка, 2 гагілки і 30 інших — 5 прозових оповідань, 4 заговори, 26 загадок, 80 пословиць і Сон Богородиці), які й оголошує під наведеною назвою.

У вступі до матеріалів подає коротенькі (не цілі дві сторінки) інформації про бессарабських Русинів, а потім самі матеріали. Вступ можна було одначе пропустити, тим більше, що подібні інформації, хоч трохи ширші, були надруковані вже в V кн. Київ. Старини при описі весіля в селі Отаках, владженім д. В. Яблоновським. Щож до самих пісень, то можна сказати, що вони не приносять нічого нового. Замість весільних пісень, приміром, далеко важнійше й цікавійше було-б записати весільний ритуал, тим більше, що він — як можна думати по описі д. Яблоновського — вигібає вже зовсім. Коли-б до нього були прилучені пісні, тоді иньша річ. Понадто всі пісні записувані не зі співу, але під диктат; се пізнати по розмірі, який дуже часто попсований, і по пропусках. Коли-б д. Несторовскій схотів був свої пісні порівнати з друкованими вже в різних збірниках, тоді або не був би їх друкував, або був би старав ся знайти красші варіанти. Бо що приміром із такого варіанта так розповсюдженої і стільки разів друкованої пісні (хоч не-народнього походження), як: Ой там під дубом, під дубиною? Я наведу її умисно, зміняючи тільки правонись, і завважу, що й иньші пісні в таким або подібнім стані (як не всі, то бодай значне їх число):

Злетів орев з чорної хмари,
Розбив, розлучив голубку в пари;

Голуба убив на диривині,
 Пірячко розніс по всій родині,
 А голубку взяв за свою любку
 Тай повів її в сад-виноград
 Тай дав яру пшиницу.
 Голубка ни їсть, голубка ни пє,
 Лиш під яблуньку тужити іде.
 Ой чо ти, голубко, ни їш тай ни пєш,
 Під яблуньку тужити ідєш ?
 Я того ни їм тай того ни пю,
 Відки мні їсти і пити,
 Нєма з ким жити.
 Ой є у мєни сїм пар голубів,
 Вибирай субі, який був твій милий.
 Хоть най будуть двацять і штирє,
 Нєма тай ни буди,
 Як був мій милий, чорнобривий (ст. 101—102).

Обі гагілки, подачі д. Нєсторовським, також нї до чоґо, бо вони зліплєні з самих відривків.

Між оповідацями є 3 новелї, 1 лєґєнда і 1 анекдот. Перша новєля (або анекдот — тут дужє часто трудно потягнути докладну границю) належить до відомої теми про дурних людий. Чоловік іде звичайно в сьвіт шукати більших дурнів від своєї жінки, знаходить їх і вертає до дому зі значною здобичєю.

Друга новєля про відважну дівчину і розбійників. Розбійник жєвить ся з дівчиною, аби її потім убити, але вона втікає і щє мстить ся на розбійниках, видаючи їх чи властям, чи крєвним.

Третя новєля про хитрого хлопця. Сє відривок зі звїсного оповідаця про майстерного злодія.

Лєґєнда дотикає сьв. Миколї й Касіяна. В ній поясняєть ся, чоґу Касіян має празник лишє що чотири роки тай то в ночи, а не в дєнь.

В анекдотї розповідаєть ся про хитру жінку, що видурила чоловіка в ночи з хати на двір, а впустила кума до себе, колиж чоловік хотїв вертати, кум виганьбив його і щє грозив бійкою. Опісля жінка випустила кума, а прикликала чоловіка, який думає, що він був заблудив до чужої хати.

Усє те річи відомі, але як льокальні відміни мають своє значінє. Особливо лєґєнда варта уваґи, за те оповіданє про хитрого злодія можна було, як відривок, пропустити.

Дужє інтерєснї всї 4 замовляня, а й варіант Сну Богородиці не кєпський. Збірка загадок та пословиць може колись придати ся при видаваню корпусу одних і других.

В. Гнатюк.

Přisłowa a přisłowne hróněka a wusłowa Hornjo-lužiskich Serbow. Zběrał a zhromadził Jan Radyserb Wjela. Dorjadował a wudał Dr. E. Muka, Будицин, 1902, XIV+314.

Збірка Велі і Муки дає першу більшу збірку лужицько-сербських приповідок, тому варта більшої уваги.

Представляє вона довголітню працю заслуженого лужицького письменника Яна Велі (ур. 1822), що взяв ся до неї заохочений приміром і словами Смоллера. В короткій передмові подає автор цілу історію збірки, над якою працював більше 50-ти літ, аби доповнити матеріал інших етнографів, і наводить свої погляди про істоту приповідок і про мотиви, що ним водили при збираню. Збірка автора досить велика, бо обіймає понад 9000 приповідок. Її рукопись була вже готова в р. 1895, одначе Матиця Сербська не могла її видрукувати задля браку фондів: кінцем кінців появилася вона заходом і накладом проф. Муки, який доповнив її записками Лібша, Зейлера і Бартка та займив ся упорядкованем матеріалу.

Збірка Велі і Муки має представляти корпус лужицьких приповідок, публікованих до тепер в невеликих збірках по часописах, вийнявши 199 приповідок, уміщених в Смоллерових „Pěsnički hornych a delnych lužiskich Serbow“ II, с. 187—206. В дійсности бракує збірці багато, аби її можна назвати повною. В ній використані крім рукописного матеріалу лише збірки з Časopis Maćicy Serbskeje, інших ні.

Записи лужицьких приповідок сягають досить давних часів. Найстаршою збіркою, як довідуємо ся від Добровського¹⁾, були „Proverbia Germanico-Vendica“ з р. 1719; деякі приписівки містить граматика Гауптманна (1761). Рукописну збірку Junghaenel'a з 80 років XVIII ст. надруковано Горніком в Č. M. S. 1857 і 1885, 50 приповідок приносить збірка Зейлера в „Neues Lausitzisches Magazin“ (1839). В „Tydžeńska Nowina“ з р. 1844 і 1845 уміщені приповідки Пфуля (Přisłowo, Přisłowa ze Serbow a za Serbow, 1845, 8, Nuza, 121)²⁾. Збиранем лужицьких приповідок інтересував ся Челяковський, який пише в замітках: „Wegen niederlausitzischen Sprüchwörtern wäre am besten zu konsuliren Herrn... Korn in Kottbus. Uibrigens interessirt sich um das Wendische sehr H. Regierungsrath Süßmilch in Lübben, an den zu schreiben, noch ratsamer ist“³⁾. Łuzican містить приповідки Зейлера (1860, '29, 1861,

1) Slavin, Beiträge... v. J. Dobrovský, Prag, 1808, 227. Цитат у I. Гануша „Literatura přislovnictví slovanského a německeho... V Praze 1853, с. 56, недокладний.

2) A. Černý, Rozhled po lužické folkloristice. Český Lid, I, 1892, 263.

3) I. Hanuš, 57.

155, 1863, 110), і Йордана (1874, 42). В часописи *Lužica* надруковані збірки Зейлера (1898, 78), Косика (1886, 7, 14) і збірка „*Del. I. ludowe přisłowa*“ (1882, 9, 32). Богато матеріялу стрічаємо на сторінках часописи Матиці Сербської¹⁾; тут подбуємо причинки Зейлера (1888, 19), Ролі (1877, 93), Муки (1883, 57), Веле (1890, 51).

Хоча однак в збірці Велі не можемо бачити корпусу приповідок, то все таки мусимо її радо привитати, як взагалі найбільшу збірку в того обсягу.

Далеко більше треба закинути редакції збірки, себто дру Муці. Матеріял розміщено в трьох розділах: перший обіймає неримовані приповідки (с. 1—190), другий римовані (191—236) а третій „*přirunauške wusłowa*“ себто порівняня. Як бачимо поділ чисто формальний, без якого можна би було обійти ся, тим більше, що він не вповні видержаний; третій розділ служить лише доповненем до перших двох розділів, з яких знов можна вибрати більше число приповідок, що повинні би поглядам впорядчика належати до третьої частини. Поділ сей цілком не улеснив роботи тому, хто хоче покористувати ся збіркою: усі приповідки списані в азбучнім порядку початкових слів без огляду на зміст, так що треба перечитувати цілу книжку, коли прийдесть ся шукати в ній якої паралелі. Брак також показчика, що мігби все таки віддати яку таку услугу для орієнтованя (се зроблено приміром в збірці Номиса). Автор думав вправді про ліпше упорядковане, але звернув лише увагу на методу Затурецкого, примінену в збірці „*Slovenská přisloví, ročekaďla a úsloví*“ (1896), де угруповано матеріял по части філософічним способом. Справедливо замічає він, що через такий поділ треба би багато пословиць віднести до кількох рубрик і що не менше багато не підходило би під жадну рубрику. Однак, місто поправити таку методу і зробити її корисною для научного трактованя, він резигнує цілком з подібного упорядкованя і друкує приповідки поазбучно. Дуже великий жаль, що автор не приглянув ся иньшим збіркам, як приміром збірці К. Вандера (*D. Sprichwörter-Lexikon*, 1867—1880) або ще повійшій збірці С. Адальберга (*Księga przysłów... polskich*, Warszawa 1888—1894), де примінено цілком механічну методу порядкованя по словам²⁾: таким чином усунув би був недостатки збірки Затурецкого і надав би своїй збірці більшу вартість³⁾.

¹⁾ Прошу порівнати „*Registřik albo nadrobny zapis wobsaha lět-ników I—L*“ (1848—1897) с. 17; Černý, *op. cit.*, 263.

²⁾ По такий методі зложена і збірка дра Франка „Галицько-руські нар. приповідки“ (Ер. Зб. X).

³⁾ Рецензії на: *Listý filol.*, 1903, 148—149 (Сметанка) і *Wisła XVIII*, 1904, 556—559 (Улашин).

Тим одначе не хочемо зменшити загальної вартости книжки для науки взагалі, а з окрема для лужицьких Сербів і витаємо її як гарний причинок.

З. Кузели.

J. Schwela, Lehrbuch der Niederwendischen Sprache. Erste Teil. Grammatik. Bearbeitet von Otto Ticker, Гайдельберг, 1906 (с. IX+103, 8°).

Дуже добре зробив о. Швеля, що постарав ся о владжене долішно-лужицької граматики, якої брак відчував ся від давна. Долішно-лужицький язик був до тепер розсіджуваний не окремо лише в звязи з другим лужицьким діалектом, горішно-лужицьким, котрому від самих початків присвячувано більшу увагу. Майже усі граматики і праці дотикають північного діалекту. Першою з них була граматика будишинського діалекту, видана пастором з Кольму G. Matthäi, в році 1721 (Wendische Grammatik, Budis.), що довший час була найліпшим підручником. Перед нею вже написана була около 1620 граматика G. Ludovici, а відтак ще праці Г. Шмуца, I. Breuer'a, A. Müller'a і кількох иньших, одначе вони не появили ся в друку. Підручник Mattei був в уживаню аж до XIX столітя, коли появила ся граматика пастора А. Любенского, надрукована около року 1810.

В р. 1830 видав A. Seiler, Kurzgefasste Grammatik der Sorben-Wendischen Sprache nach dem Budissiner Dialekte, Budissin (XIV+146), враз з передмовою Любенского, в якій підносять ся прикмети нової праці. Зазначити треба, що оба останні автори належать до заслужених будителів лужицької свідомости. Дальша граматика виїшла з під пера Йордана (Grammatik der wend. serbischen Sprache in der Oberlausitz, Prag) в р. 1841 по системі Добровского, якої держав ся також і Seiler. Рік пізнійше появили ся горішно і долішно-лужицькі пісні Гаупта і Смолера (Pjesnički Hornych a Delnych Lužiskih Serbow, Grymma 1842 - 3), де вібрано коротко признаки лужицької мови. Останній виступив крім того в році 1843 з книжкою „Njemsko-Serbski Słownik, Z wuloženjom poršitkomneho Serbskeho prawjepisnja..., W Budešini, 1843 (с. XXXIX+150), в якій пороблено також всілякі граматичні замітки особливо у вступі „Kurze Darstellung der allgemeinen wendischen Rechtschreibung“. З під його ж пера виїшла далі в р. 1852 „Kleine Grammatik der serbisch-wendischen Sprache in der Oberlausitz“, Bautzen 1852. В рік пізнійше появила ся книжка F. Schneider'a, Grammatik der wendischen Sprache katholischen Dialekts, Budissin 1853 (с. 301, 8°), що зрештою не має ніякої вартости. У вступі подані між иньшим і дати про Славян; Українців [Kleinrussen (Russinen, Ruthenen, Russniaken)] зачисляє автор до руського

племени (russischer Stamm) і подає їх число 10.370,000 в Росії і 2.774.000 в Австрії. Лужичан виводить автор просто з Індії, а доходить до того на підставі подібності лужицького язика з санскритом. По тім наглім оживленю граматичних студій наступила довша мовчанка. Аж в 1895 році видає Г. Краль „Grammatik der wendischen Sprache in der Oberlausitz“ (Bautzen), якої оброблене було улекшене працями заслуженого ученого Муки і Пфуля.

Поет і філільог др. Пфуль приступив перший до лексичного і научно-граматичного оброблення лужицької мови, коли поминути першу пробу Новикова, О важнійших особенностях лужицких нарѣчій. Москва 1849. В р. 1861 надруковав він в *Časopis Mat. Serbskeje* (с. 1—95) працю „Hornjołužiska serbska rěčnica, I, Zynkosłow“, а в р. 1866 випустив в світ до спілки з Зейлером і Горніком „Łuziski Serbski stornik“ (W Budysinje, 1866), який остає до пині найліпшим словником. В рік потім появилася його „Laut- und Formenlehre der oberlausitzisch-wendischen Sprache, mit besonderer Rücksicht auf das Alt-slawische...“ (Bautzen 1867, с. 124, 8°), в р. 1884, G. Liehsch'a „Syntax der wendischen Sprache in d. Oberl.“ (Bautzen, с. XV+240, 8°), перша і остання проба синтакси.

В порівнаню з горішно-лужицькою мовою представляє ся долішно-луж. далеко біднійше що до граматичних праць і оброблень. Старші граматики лишають ся переважно в рукописи ¹⁾; одна з них, видана 1761 р. в Ліббені М. I. G. Hauptmann'ом п. з. *Nieder-Lausitzische Wendische Grammatica* належить до найліпших і найповніших. Дальша граMATика вийшла в р. 1857: був се „Kleines Lehrbuch nach Dr. Ahn's Methode“ С. Ch. Dahle. [Слівник F. G. Zwa hr'a „N. l.-wend. deutsches Handwörterbuch, Spremberg 1847 (с. XII+476) містить у вступі також коротеньку граматику]. Властивого оброблення дочекали ся Лужичани аж в р. 1891 в праці др. К. Е. Муки „Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der niedersorbischen (n. lausitzisch-wendischen Sprache). Mit besonderer Berücksichtigung der Grenzdialecte und des Obersorbischen (Leipzig, 1891, XIV+615, 40), що дав наукову характеристику д.-лужицької мови, використовуючи діалектольогічні дані і цілу л. літературу. На основі тої праці повстала й нова граMATика Швелі.

При такім стані представляє поява нової граMATики більше значінє. ГраMATика Гауптмана давно уже вичерпана — се вже підносить Цвар в передмові — а праця Муки може служити тільки для наукових цілій; граMATика Швелі являєть ся тому дуже на часі і віддасть певно значні услуги шкільній молодіжи, що не може в школі учити ся рідної

¹⁾ Muka, Hist. u. vrgl. Laut- u. Formenlehre, 11.

мови, а також і лужицькій інтелігенції. І для чужинців, що хотіли би вивчити дол.-луж. мову має книжка практичну вартість, бо збирає коротко прикмети літературної мови, поминаючи не завжди потрібний порівняний матеріал в обсягу місцевої діалектології і інших славянських мов. Тим самим одначе не вичеркнено усього діалектичного; противно автор бере дуже часто до помочи і народні діалекти, знаючи їх багатство і справляючи штучні або перестарілі форми літературної мови. Практичну вартість книжочки підносять ще відділ складні, якого нема у Муки. Ціла праця написана звязко і прозоро, складаєть ся з науки про звуки, форми, творене пнів і зі складні; тексти і вправи будуть уміщені в другім томі. Додати треба, що авторови помагав багато Е. Мука.

З. Кузеля.

Научно-литературный Сборникъ. Повременное издание „Галицко-русской Матицы“ подъ редакціей Б. А. Дѣдицкаго. Т. IV, кн. I—IV. Льв., 1905.

Дві найбільш інтересні в сїм річнику „Сборника“ статі дра І. Сьвенціцького п. з. Рукописи бібліотеки „Народнаго Дома“, во Львовѣ (кн. I) й Матеріали по історії возродженія Карпатской Руси (кн. III—IV), що ввійши також осібними відбитками, були вже обговорені нами в Записках тт. LXVII і LXXII. З інших згадаємо найперше статью о. А. Петрушевича п. з. „Русская земля и ея жители въ народныхъ поговоркахъ и пословицахъ“ (кн. II—IV). Передовсім мусимо зазначити в нїй брак якого небудь систематичного подїлу матеріалу впр. на краї, міста, гори, ріки й ин.; побіч себе стоять і Лапшин (село бережанського повіту в Галичині) і Лемки, й Литва й Лихвинські гори, й Угнів й Угра — ріка й Угри — мадари й Україна і т. д. Поминувши те, що автор помішав зі собою українську територію з московською (в нього побіч Київа, Полтави й Коломиї бачимо також Архангелськ, Астрахань, Сибір й ин.), ми одного не можемо зрозуміти, — на якій підставі до „русской земли и ея жителей“ зачпслив він Відень, Вислу, Рим, Царгород, Шведів й ин.? Не знаємо також, по що автор наводить декуди мазурські приповідки (пр. ст. 167, 171), що хоч дотикають своїм змістом Руси, то одначе належать до зовсім иньшої теми. Йдучи консеквентно таким методом, автор новинен був навести також анальоїчні приповідки иньших народів, пр. Мадярів, Турків, Сербів, яких у них зовсім не бракує. Про яку небудь повноту в зібранню матеріалу, розумієть ся, не може бути й мови. Та чи не лише було обмежити матеріал до якої небудь одної тіснійшої території впр. Галичини чи Буковини й подати його повнішим, чим розмахувати ся цілою фікційною „русскою землею“ від Відня й Риму аж по Сибір й не подати нічого путнього?!

В статі д. Ф. Свистуна п. з. Митрополитъ Спиридонъ Литвиновичъ и о. Ив. Наумовичъ въ 1864 г. (кн. I) оповіджено на підставі записки капітана Наумовича про його заходи коло того, аби митрополит Литвинович поставив брата Івана одним з трьох кандидатів на парохію в Богородчанах. Записка цікава тим, що вияснює, як дивилися на Наумовича в розгари т. зв. „обрядовщини“ висші віденські й римські круги, а також львівський митрополит.

З нагоди реформи статутів „Галицко руской Матици“ в 1900 р., підчас якої викинено давній параграф про протекторат над товариством кождочасного львівського митрополита, вивязався між обома сторонами (виділом „Гал.-р. Матиці“ й митр. гр. Шептицьким) інтересний конфлікт, який відбився в „Сборнику“ двома статтями: Митрополитъ галицькій Андрей Шептицькій и „Гал.-рус. Матица“ (кн. I) і Б.-А.-Дідицького, Открытое письмо къ митрополиту Андрею Шептицькому (кн. I). В першій статі подано тільки протест митрополита й відповідь на нього виділу „Гал.-рус. Матици“. Для нас інтересний тільки мотив, яким виділ виправдує такий будь-що-будь радикальний крок з боку своїх однодумців; була то небезпека, що українство, яке здобуло собі вже право горожанства в митрополитській палаті, готово в часом при посередництві митрополита втиснути ся також і до „Галицко руской Матиці“. Мотив, як видно, дуже характеристичний. Протвертний лист Б. Дідицького замітимо тільки, що се є одна довжезна філіппіка против українського руху в Галичині взагалі й української фонетичної правописи спеціально. Цілий еляборат повний до того предметових похибок, дитинячої наївности й інсинуацій, які раз у раз простувати вже остогидло!

Більше наукових статей в сїм річнику нема. Воно мабуть і кориснійше для самої науки!

Ів. Кривецький.

Сборникъ на българското книжовно дружество въ София. I. София 1901, с. СIII+227+41+54+28+4.

Збірник містить одну довшу працю і чотири менші розвідки, які заслуговують, щоб про них згадати і в нашій журналі. Велику працю взяв на себе Йорданов, задумуючи дати огляд народної поезії про Марка Кралевича в розвідці і збірці „Крале Марко въ българската народна епика. Съ историко-литературенъ увозъ и рѣчникъ на понеизвѣстнитѣ думи и народни имена въ пѣснитѣ“ (СIII+227). Про Марка Кралевича писало ся у Болгарів дуже мало, так що з виїмком одної студії Г. Попова „Българскитѣ юпашки пѣсни“ в Сборникъ за народ. умов. III, 1890, 259—274, нема, о скільки знаю, жадної більшої розвідки, яку би можна навести: пере-

старілі і в дечім невірні примітки і зіставлення Безсонова в його збірці „Болгарскія пѣсни“ (Москва 1855), де зрештою зібрано і слясифіковано увесь знаний до тоді матеріал, примітки Качановського в збірці болгар. пісень і праці Мáchала „O slovanském bohatyrs. epose“ та Халанського, Южно-славянскія сказанія о кралевичѣ Маркѣ (Рус. фил. Вѣстникъ 1892—1896) писані в чеській і російській мові і присвячені все таки більше сербсько-хорватській епіці, як болгарській. Тимчасом болгарські епічні пісні про Марка заслугоють на се, щоб їм присвятити більшу увагу. Близші студії над ними порішать може остаточно питанє про походженє і місце повстаня Маркового циклю та про відносини сербського епосу до болгарського. Автор не умів ще дати на усе доброї відповіді; багато питань полишив навіть цілком без відповіді, як приміром так важне питанє про походженє, або зачепив їх лише принагідно, не подаючи жадного результату. Не можемо бачити в тім великої вини автора: ідеальна задача, яку нам хочеть ся ставити до автора, досить трудна, а що найважнійше сам автор не хотів полагодити усіх сумнівів і питань.

Автор звернув ся більше до питань про історичний підклад пісень і про їх історичне значінє, до питання тому дуже важного, що болгарські пісні заховали більше історичних споминів від сербських пісень. На се вказував вже давно Безсонов (ор. cit. с. 1' 2), а і Халанский подав на се кілька примірів (Рус. фил. Вѣс. XXVII, с. 92 і д., XXXIV, с. 739—741 і т. д.). Автор кладе се за основу своєї студії й стараєть ся се перевести консеквентно, не запускаючи ся одначе в великі порівняня з сербськими варіантами.

Марко Кралевич се безперечно особа історична, але доперва народня фантазія зробила з нього незрівнаного героя. У Сербів фантазія змінила декуди історичну основу не до пізнаня, так що багато сербських пісень треба дійсно уважати архитворами народної поезії що до форми і переведеня події. Болгарський епос ріжнить ся саме на тій точці значно від сербського. В нім дуже часто годі дошукувати ся поезії в цілім того слова значіню, гладкости стилю і красоти образів; тут усе переняте історичним реалізмом, з яким так рідко стрічаємо ся у Сербів. І ся саме обставина стоїть головню на перешкодї, щоб цілком рішучо заявити ся за сербським походженєм Маркового цикля. Проф. Ягіч, що кілька разів повертав до того питання, ставив болгарські пісні про Марка на рівні з хорватськими в порівняню з сербськими і не годив ся на їх самостійне походженє (Archiv XVI, с. 232). Проф. Халанский був також подібної гадки, але догадував ся, що для деяких пісень, приміром про Момчила і Релю, треба приймати македонсько-славянське походженє. Йорданов починає рішенє сього питання, оставляючи його мабуть до окре-

мого обговорення.

Однак вже з розсліду автора можна дійти до деяких результатів. Передовсім виключена цілком можливість, аби сербський епос походив з Болгарії: Марко Кралевіч є так само і сербським героєм, як і болгарським і ніколи не тішився б так великою популярністю, якби його славу запозичено від сусідів. Це можна би вкінці тільки тоді прийняти, коли б Сербі не мали взагалі ніякої епічної поезії поза Марком Кралевічем, коли б пісні про нього не виказували ніяких або мало нових ситуацій і епізодів і коли б сербські пісні такі не були красні. Противно сербська народна поезія знає про Марка багато пісень, яких не маємо у Болгар, і може похвалити ся в деяких випадках далеко більшою повнотою в представленю подій.

З другого боку буде мабуть побільшенем говорити, що культ Марка Кралевіча перейшов до Болгар від Сербів. Всеж таки болгарський епос не такий бідний, як се перше здавало ся, а самі пісні про Марка доходять до показного числа 250. Історична вірність се не лише прикмета індивідуальна Болгар чи там творців даних епічних пісень. Се вказує на се, що цілий цикл опертий на дійсних місцевих подіях, які через близькість території з'ушили до тепер доховати ся далеко ліпше, як сербські версії.

За те прийняти можемо, що культ Марка витворив ся на сербсько-болгарським пограничю наслідком воєн з Турками, коли між Сербамі і Болгарами мусіли бути близькі зносини, коли війська обох держав частійше сходили ся зі собою, коли надворні співаки були часто призначені вандрувати з одного княжого двору на другий, коли сама людність під натиском турецької навали розривала границі держави і хоронила ся, де було безпечнійше. Се ті часи, коли зачала ся сербська еміграція до Угорщини, коли македонська людність мусіла поволи опускати свою територію і посувати ся на північ. Герої турецьких воєн ставали спільними героями; Марко Кралевіч став рівночасно сербським і болгарським любимцем. Хто перший зложив про нього пісню, чи Серб чи Болгарин — се річ неможлива до порішення. Певно за те, що оба народи прославляли свого героя, хто знає, чи не в однім таборі. Можливо лише, що сербські співаки, а дальше і сербська людність прийняли нові пісні більше радо і що через те їх більша популярність. Я думаю, що нотатки деяких пісень про Марка треба приписати спільній роботі обох народів: розумію при тім спільність так, що пісні творені у одних переймались другими і на відворот і що лише мова ріжнила одні версії від других.

Потім почали ся інші часи. Турецька неволя придавила Сербів і Болгарів і унеможливила їм близькі зносини, оперті на історичних тра-

диціях. Пісні про Марка розвивалися тепер одні у Болгар, другі у Сербів; ті самі теми почали змінювати ся, почали творити ся нові пісні, традиція зачала у обох народів розвивати до певної міри самостійно. Зі спільних початків, на одній території, на мою гадку вже під час турецьких воєн в XIV століттю, повстав сербсько-болгарський цикл про Марка. Нещасте хотіло, що сербська народня поезія мусіла сконцентрувати ся дальше на заході, в Боснії й Чорногорі; через те в части перервали ся болгарсько-сербські взаємини.

Вкінці треба спинити ся ще над одною обставиною. В Сербії був епос дуже улюблений і дійшов до повного розцвіту та не пережив ся ще й до нині, коли час епіки давно проминув. У Болгар здасть ся, при всім реалізмі, не мала епіка добрих даних до розвитку і не могла дорівняти сербській. Сербський вплив мусів через те лекше захопити Болгарію і причинити ся до сформованя болгарських пісень в тім виді, в яким ми їх тепер маємо, бо, якби навіть не дивити ся на походжене і відносини пісень про Марка Кралевича, то треба таки признати, що багато нинішних болгарських пісень носить сліди сербського впливу.

В розбір дослідів автора не запускаю ся, бо се річи занадто деталічні. Автор розбирає XX пісень про Марка в численних варіантах, а в додатку друкує 68 пісень, передрукованих з інших видань. На кінці долучений досить докладний показчик.

До літератури про тайні мови прибуває розвідка: С. Аргирова, Къмъ българскитѣ тайни езици, Брациговско мештровски (дюлгерски) и чалгѣджийски таенъ езикъ (с. 1—41), до якої для порівняня треба взяти передовсім праці Ягіча: Die Geheimsprachen bei den Slawen (Sitzb. A. d. W. Hist. phil. kl. 183), Шішманова „Бълѣжки за българскитѣ тайни езици и пословечки говори“ (Сбор. М. XII, 2, с. 15—50) і Іречка „Conventionelle Geheimsprachen auf der Balkanhalbinsel“ (Arch. f. slav. Ph. VIII).

К. А. Шапкаревъ подає „Кратко историко-географско описаніе на градоветѣ Охридъ и Струга (с. 1—54), де вібрано передовсім гарний топографічний матеріал і зіставлено дані про історичну минушість тих міст і про їх сучасний стан.

Петко К. Гѣбювъ видає досить велику збірку приповідок в „Пословици и пословични изрази (по говора въ г. В.-Търново)“, 1—28, упорядкувавши їх відповідно до змісту (36 розділів з 85 темами).

Той сам автор умістив також „Материялъ за български рѣчникъ“ (1—4); вони мають свою вартість, як матеріал до будучого болгарського слівника, який треба уважати великим дефіцитом. Болгари не мають з виїмком зіставленя Дювернуа (1889) жадного пов-

ного словаря і то в часі коли полуднево-слав. академія випускає в світ сербсько-хорватський, петербурська староруський, чеська старочеський, коли Поляки видають історичний словник діалектологічний, а й Українці окрім давніших предложили нові словники живучої й старої мови.

З. Кузеля.

Materyały i prace komisji językowej Akademii Umiejętności w Krakowie. Tom I. Zeszyt 1, 2, 3, 1901, 1903, 1904, s. 569. Tom II. Z. I, 1903, s. 160, T. III, Z. 1, 2, 1905, s. 303.

Матеріяли краківської академії присвячені розслідам фільологічним, а спеціально діалектологічним, входять також і в обсяг порівняної граматики. Гольгер Педерзен старається в студії „Przyczynki do gramatyki porównawczej języków słowiańskich“ (II, 2, 165—176) доказати, що етимологія старосл. гґжа = литовському gumbas не можлива, бо проти того промавляє наголос і ся обставина, що (un), um, (in, im) не переходять в ж і љ (як се доказує Льоренц в ASPh. XVIII, 86—106). Ст. сл. гґжа відповідає герм. swamb, що повстало з * Sg^u-hombho; щоби се доказати, усуває автор з дороги усі фонетичні труднощі і сплюєть ся коротко над kwestією метатези і m, n, r, l sonans.

Kaz. Nitsch подає „Dwie etymologie“ (III, 1, 2, s. 289—92) спонуканий розвідкою Педерзена, спеціально його поглядами про різниці чеського l i lu. З під його пера вийшла також розвідка „Stosunki pokrewieństwa języków lechickich“ (III, 1—58), що займаєть ся дуже тепер обговорюваним питанням кашубським, викликаним в дійсности доперва словником Рамулта (1893). Автор присвячує кілька заміток студіям Бодуена де Куртене, Ягіча, Карловича, Брікнера, Мікколи а основно розбирає погляди Льоренца, висказані в розвідці „Das gegenseitige Verhältniss der sogenannten lechischen Sprachen“ (ASlPh, 1—73), з огляду на її прикмети з одного і хибні з другого боку. Результат можна зібрати коротко ось як: 1) Кашубська мова виказує кілька характеристичних прикмет, і тому становить сама для себе окрему цілість. 2) Стоїть вона по середині між язиком полабським і польським, одначе трудно означити до якого з них ближше. 3) Польський і полабський язик зближуєть ся до себе значно більше так, що їх можна обіймти іменем групи лехіцької. 4) В порівнаню лехіцької групи з иньшими язиками західно-славянськими, бачимо, що лужицький язик стоїть ближше до польського, як до полабського і що взагалі можна уставити таку лінію свояцтва: а) гр. лехіцька, α) язик полабський, β) кашубський, γ) польський, б) гр. лужицька, α) дол. луж., β) гор. лужицька, с) гр. чеська, α) язик чеський, β) словацький.

T. Benni подав замітки „O samogłoskach nosowych w wyrazach

obcych" (I, r., 285—289) і розвідку „Z dziedziny akomodacyi międzywyzazowej“, в якій зібрано цікавий матеріал з польського язика; її доповнює стаття „Drobne spostrzeżenia w dziedzinie polskiego sandhi“ (III, 1, r., c. 87—99). Занотувати треба ще статтю Nitsch'a „Kilka uwag o wymowie nosówek w polszczyźnie literackiej“ (III, 293—303). Характеристиці старих пам'яток присвячені дві статі Розвадовського „De morte prologus i żale konającego“ (I, 2, 177—206) і „Język rękopiśmiennej reguły żeńskich klasztorów ordinis Praemonstratensis z r. 1540 (ib. 291—312) і замітка J. Leniek'a „Modlitwy czeskie z r. 1424“ (III, 285—8). З матеріалів уміщена велика праця Кароля Е. Мукі „Szczątki języka połabskiego Wendów Lüneburskich“ (I, 3, c. 313—569).

Найбільше статей дотикає діалектології. К. Nitsch обробив „Dyalekty polskie Prus zachodnich“ (Cz. I, II, 101—284, з мапою), а то діалекти по лівій стороні Висли разом з пограничною кашубщиною. Праця дуже серйозна, виповнює прогалину в звітках про польські діалекти і вяже ся з другою працею тогож автора „Studia kaszubskie: Gwara luzińska“ (I, 221—274). St. Dobrzycki подає замітки про „Samogłoski nosowe w gwarze kilkunastu wsi góralskich w pow. Myślenickim i Limanowskim“ (III, 59—67) і „Kilka właściwości gwary w Pamiu (pow. Myśl.)“ (III, 67—73). Кобержинський діалект описує Ян Вітек (III, 75—85); визначає ся він характеристичними діфтонгами *uo, uo, uo* і *uu*.

Дві розвідки належать до обсягу білоруської діалектології. Праця Е. Klich'a, Teksty białoruskie z pow. nowogrodzkiego (II), приносить етнографічні матеріали але записані без розбору для цілий діалектологічних. З погляду діалектологічного мають вони свою вартість, хоч автор і змінював серед праці транскрипцію і вправлявав ся доперва тоді в відріжнюваню звуків. Соболевский знає про них (в Опыті діалектології) дуже мало. Rozwadowski обговорює білоруські діфтонги в статі „Uwagi o dyftongach ie, uo w południowo-zachodniem narzeczu białoruskiem“ (207). У вступі розбирає погляди учених, Карского, який взагалі з початку сам не вірив в істнуванє діфтонгів, і Шахматова, а далі характеризує дані звуки на підставі обсервацій, пороблених в селі Подолю, Слонимського повіту. Діфтонг *ie* чути особливо перед наголосом, *uo* в кінцевих складах. *ie* стоїть на місце кожного *ѣ* в суфіксах, в loc. sg. m. і D. L. sg. f., в компаративі, императиві-і, по *j* і в деяких пнях. *uo* вимавляєть ся всіляко і змішуєть ся часто з вувким або навіть з чистим *o*. Автор догадуєть ся, що білоруські двозвуки повстали на підставі давних фонетичних звичок території, яку колись замешкували Литовці, що мають такі самі діфтонги, як і Білорусини.

З українськими двозвуками не мають вони, на гадку автора, жадної звязи. Погляд сей висказав вже давнійше Шахматов в своїх „Исслѣдованіяхъ въ области русской фонетики“ (Рус. Фил. Вѣс. XXIX, стор. 272--5).
З. Кузеля.

Виданя й статї обговорені в сїм томі:

Огляд часописей за 1905 р.: Літературно-Науковий Вістник

Артистичний Вістник

Діло

Руслан

Буковина

Учитель

Промінь

Економіст

Нива

Католицький Вєхїд.

R. Pischel — Das altindische Schattenspiel, 1906.

C. Prüfer — Ein ägyptisches Schattenspiel, 1906.

G. Jacob — Erwähnungen des Schattenstheaters in der Welt-Litteratur, 1906.

А. Лонгиновъ — Мирные договоры русскихъ съ греками, заключенные въ X вѣкѣ, 1904.

С. Северьяновъ — Супрасльская рукопись, т. I, 1904.

Симеона Мегафраста и Логоета списаніе міра отъ бытіа и лѣтописи собранъ отъ различныхъ лѣтописецъ, 1905.

Г. Власевъ — Потомство Рюрика, т. I, 1906.

— Родословныя таблицы, 1906.

А. Лобода — Русскія былины о сватовствѣ, 1904.

F. Piekosiński — Kodeks dyplomatyczny Małopolski, т. IV, 1905.

B. Gruzewski — Sądownictwo królewskie w pierwszej połowie rządów Zygmunta Starego, 1906.

J. Czubek — Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólestwa, 1906.

В. Будзиновский — Козацкі часи в народній пісни, 1906.

В. Доманицкій — Пісни о Нечаѣ, 1905.

— Баллада о Бондаривнѣ и палѣ Кавѣвскомъ, 1905.

О. Левицкій — Обычай помилованія преступника, избраннаго дѣвужкой въ мужья, 1905.

Древности Украины, I, 1905.

- Е. Сѣцинскій — Исчезающій типъ деревянныхъ церквей, 1904.
- О. Титовъ — Русская православная церковь въ польско-литовскомъ государствѣ въ XVII—XVIII вв., I, 1 пол., 1905.
- Г. Стрижевскій — Сборникъ малорусскихъ сказокъ, 1905.
- П. Несторовскій — Матеріалы по этнографіи бессарабскихъ Русиновъ, 1905.
- J. Wjela i E. Muka — Přisłowa a přisłowne hróněka a wusłowa Hornjołužiskich Serbow, 1902.
- J. Schwela — Lehrbuch der Niederwendischen Sprachen, I, 1986.
- Научно-литературный Сборникъ, повременное изданіе „Галицко-русской Матицы“, т. IV, 1905.
- Сборникъ на българското книжно дружество въ София, 1901.
- Materyaly i prace komisji językowej Akademii Umiejętności w Krakowie, I - III, 1901—1905.

КНИГАРНЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

з огляду на труднощі, які робить спровадження до Росії українських книжок з Галичини, від тепер аж до дальших змін піднімає ся посилати, за попереднім надісланим грошей, книжки до

Росії під опаскою (заказною бандеролею) по таких цінах :

Історія України-Руси М. Грушевського т. I, II, III і V за том по	3 руб. 60 коп.
Розвідки про народню словесність і українське письменство М. Драгоманова т. I—III разом	4 " — "
Апокрифи й легенди з українських рукописей зібрані І. Франком, т. I—III	6 " 30 "
Оповідання Р. Чмичала зібрані Вол. Лесевичом	1 " 80 "
Галицькі народні легенди зібрані Вол. Гнатюком	2 " 70 "
Науковий Збірник, присвячений проф. М. Грушевському його учениками й прихильниками	4 " 50 "
Російсько-український словар, в IV томах	6 " — "
Святе Письмо старого й нового завіту, пер. Куліша й Пулюя	1 " 80 "
Записки Наукового Товариства імени Шевченка за том по 1 р. 50 коп., цілі річники по	6 " — "
Літературно-Науковий Вістник за книжку по . . . . . (цілі річники по 8 руб.).	1 " — "

а також і інші книжки, по ціні залежній від коштів пересилки й умов продажу (для власних видань корона випадає на 45 до 50 коп., для інших 50 до 60 коп.).

Гроші можуть надсилатись також через **Книгарню Київ. Старини у Києві** (Безаковська 14).

Посилаючи гроші у Львів переказом (поштовим переводом), треба zarazом написати особно, від кого замовлення й на яку адресу післати книжки. Не діставши до 4 тижнів (а при замовленню переказом або через інші книгарні до 6 тижнів) треба повідомити про се Книгарню Наукового Товариства ім. Шевченка.

Адрес: Львів, ул. Театральна I. По німецьки: **Lemberg, Theaterstrasse 1, Schevtschenko-Buchhandlung.**

Книгарям в Росії за посередництво 5% комісійних.

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

у Львові, Театральна ч. 1

має на складі між иньшими отсі книжки:

	Корон
Адріян. Аграрний процес у Добростанах	1.—
Антонович В. Польсько-українські відносини XVII ст.	0-40
„ Чари на Україні	0-45
Барвінський В. Досліди в поля статистики	0-20
Бодянский О. Українські казки, зі вступом і поясненнями	0-50
Боровяковський Л. Маруся, теж	0-26
Брайтенбах В. Біологія в XIX в.	0-26
Будяновський В. Хлопська посілість в Галичині	2.—
О. Вайсмаер. Про туберкульозу	0-90
Верн М. Біблія, студія	0-40
„ Євангеліє, студія	0-40
Верхратський Ів. — Начерк соматології	3.—
„ Знадоби для пізнання угро-руських говорів, т. 1—2 по	2.—
„ Про говор долівський	1-30
Візнер Ю. Житє рослин у морі	0-10
Гнатюк Вол. Словацький опришок Яношік в народній поезії	0-50
„ Русини Пряшівської єпархії і їх говори	0-70
„ Словаки чи Русини?	0-80
„ Hungarico Ruthenica	0-20
„ Пісенні новотвори в укр.-р. народ словесности	0-55
„ Угроські духовні вірші	2-50
Грушевський М. Історія України-Руси, т. I, II і III, вид. 2, по	7-50
„ т. IV—V див. Збірник іст.-філ. секції.	
„ Ілюстрації королівщин в руських землях XVI в., т. I—IV — див. Жерела.	
„ Війми з жерел до історії України-Руси: ч. I, до пол. XI в.	2-00
„ Розвідки й матеріяли до історії України-Руси, II—V	12-00
„ Останні романи Г. Сінкевича	0-40
„ Вступний виклад в історії давньої Руси	0-20
„ Хмельницький і Хмельницина	0-20
„ Звенигород галицький	0-70
„ Похоронне поле в с. Чехах	0-60
„ Опяси Ратенського староства	0-60
„ Хронологія подій Галицько-волинської літописи	1-00
„ Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва?	0-50
„ Економічний стан селян в Львівській королівщині XVI в.	0-50
„ Звичайна схема „руської“ історії й справа раціонального укладу історії східнього словянства	0-20
„ Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях східньої Європи	0-30
„ Спірні питання староруської етнографії	0-50
„ Справа українсько-руського університету у Львові	0-50
Драгоманів М. — Листочки до вінка на могилу Шевченка	0-20
„ Рай і поступ 2 вид.	1-00
„ Микола Ів. Костомарів	0-16
„ Літературно-суспільні партії в Галичині	1-80
„ Козаки	0-30
Етан Е. Економічне положеня руських селян на Угорщині	0-26
Енгельс Ф. Людвіг Фаєрбах	0-50
„ Почаття родини, приватної власности і держави	1-50
Етнографічний збірник т. I—IV, VII—X і XII по 3— кор., т. V, VI і XIII—XV по 4-00 кор., т. XI	6-00

	Корон
Фремов С. Національне питання в Норвегії	0-30
Жерела до історії України-Руси, т. I. — Люстрації королівщин в землях Галицькій і Перемишльській	4-00
„ т. II: Люстрації королівщин в землях Перемишльській і Сяноцькій	4-00
„ т. III: теж — в землях Холмській, Львівській і Бєзьській	5-00
„ т. IV: Галицькі акти з р. 1648—9	4-00
„ т. V: теж — з р. 1649—51	4-00
„ т. VII: — Люстрація королівщин з р. 1570	4-00
Житє і Слово, вістник літератури історії і фольквору, рік 1 і 2 по 10, рік 3 по	5-00
Закляський Ром. — Чи можна Федьковича Косованом звати?	0-40
Занєвич — Знесене панщини в Галичині	1-00
Записки Наукового Товариства імені Шевченка т. I—XXII, XXV—XXX, XXXIII, XXXIV, XXXVII—LXX по 3-00, т. XXIII—IV, XXXI—II, XXXV—XXXVI по 5-00, комплети I—XX по 48-00, I—L по	120-00
Збірник фільологічної секції т. I: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. I., нап. О. Кониський, 3—, на ліпшій папері 4-00, в оправі	5-00
„ т. II: Розвідки М. Драгоманова, про українську народню словесність і письменство, т. I. 3-00, на ліпшій папері	4-00
„ т. III: Розвідки М. Драгоманова, т. II. 3-00, на ліпшій папері	4-00
„ т. IV: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. II., нап. О. Кониський	4-00
„ т. V: Про говор галицьких Лемків, нап. І. Верхратський	5-00
„ т. VI: Посмертні праці М. Дикарева	4-00
„ т. VIII—IX: Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850—1862	7-00
Збірник історично-філософичної секції т. I—IV розійшлися (Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, вид. друге, див. М. Грушевський) т. V: Матеріали до історії духового життя Галицької Русі XVIII—XIX віку	4-00
„ т. VI і VII: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. IV. 4-50, на ліпшій папері	5-50
„ т. VIII і IX: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. V по 3—, т. IV—VIII (кождий в двох окремих випусках) і IX—X по	7-50
„Зоря“, п'ясьмо літературно-наукове, р. II і V по 6-00, р. VI і IX по літерат.-наук. ілюстроване, річ. XIII, XV, XVI, XVII і XVIII по	10-00
„ і XVIII по	12-00
Руська історична бібліотека:	
т. I. С. Качала — Коротка історія Русі	2-40
т. II. М. Костомаров — Дві рус. народности й ин. статі	4-00
т. III. і IV. Д. Іловайський — Княжий період України-Русі	6-80
т. V. М. Смирнов, М. Дашкевич, І. Шараневич — Гал. Русь	3-00
т. VI. Антонович Вол. і Іловайський Д. — Історія вел. кн. литовського	3-20
т. VII. Іван Линниченко: Суспільні верстви Галицької Русі XIV—XV в.	2-20
т. VIII. Розвідки про церковні відносини на Україні-Русі XVI—XVIII вв.	2-00
IX—XII. М. Костомаров — Богдан Хмельницький	12-80
XIII. М. Костомаров — Гетьмановане Виговського і Ю. Хмельницького	3-20
XIV—XVI. М. Костомаров — Руїна	8-40
XVII—XVIII. М. Костомаров — Мазєпа і Мазєпинці, В. Антонович. Останні часи козаччини на Правобережжі	6-60
XIX. Розвідки про народні рухи на Україні-Русі в XVIII в	3-60
XX. Шульгин — Начєра Колівищини	3-00
XXI і XXII. Розвідки про селянство на Україні-Русі в XV—XVIII ст.	5-00
XXIII і XXIV. Розвідки про міста і міщанство	5-00

	Корон
Іптрем Дж. Історія політичної економії	4-00
Кавці Кароль, Народність і її початки	0-60
Калитовський Ом. Др. — Матеріяли до літератури апокрифічної	0-70
Кельнер Л. Др. — Історія педагогії	1-20
Кареев М. Філософія історії	0-25
” Філософія культурної й соціальної історії	2-80
Колесса Ол. Др. — Юрій Косован-Федькович	0-60
Кониський О. Листи про Ірландію	0-45
Конрад и. Національна економія	2-30
Костомарів М. — Руська історія в життєписах ч. II і III по	1-00
” Письмо до ред. Колокола	2-00
Кримський А. Мусулманство і його будучність	1-70
Левицький Нечуй І. — Сьвітгляд українського народу	0-60
Левицький К. Др. — Німецько-руський правничий словар	7-00
” Руська Правда	1-00
Літературно-науковий Вістник, річна передплата 16-00, повні річніки 1899—1905 по 16 00, книжки V—XII за 1898, з додатком розпочатих у попередніх книжках статей	12 00
Ляссаль Ф. Про суть конституції	0-30
Масарик Т. Ідеали гуманности	0-36
Ж. Масперо. Старинна історія східних народів, т. I	2-80
Матеріяли до українсько-руської етнології т. I, III і VI	17-00
” т. II, IV—V і VII (містить монографію проф. Шухевича про Гуцулів)	22-00
Миколаевич Я. — Опис каменецького повіту	2-00
Міцкевич А. До галицьких приятелів, зі вступом і поясненнями	0-46
Огоновський Ом. Др. Історія руської літератури, т. II. 6-00, т. III. 8-00, т. IV.	2-00
” Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache	3-00
Омехнович В. Раси Європи	0-70
Онишкевич Г. — Руська бібліотека т. III	3-00
Пам'ятки українсько-руської мови і літератури, т. I. Апокрифи старозавітні	4-00
” ” ” ” т. II і III. Апокрифи новозавітні по	5-00
Павлик М. — Про читальні	1-00
” М. П. Драгоманов, его ювілей, похорон, автобіографія і спис творів	4-00
” Якуб Іаватович	1-00
Партицький О. — Старинна історія Галичини	6-00
” Словянська держава перед двома тисячами літ	0-20
” Провідні ідеї в письмах Т. Шевченка	0-70
” Скандинавщина в давній Русі	0-40
” Слово о полку Ігоревім	1-60
Партицький О. Темні місця в Слові о полку Ігоревім	2-80
Правничя часопись, річнік IV—V по 6-00, VI, VII — X по	2-00
Правничя бібліотека т. I вип. 1, т. II вип. 1 і 2	—
Правничя і економічна часопись, т. I—III по 3-00, т. IV—V і VI—VII по	4-00
” „Правда“ письмо літературно-наукове з 1873, 76, 77, 79, 89—96 по	4-00
” з р. 1878 2-00, річн. XIII з доповненем	3-00
Пулюй І., Непропаща сила	0-20
” Нові і перемінні звізди	0-16
Раковський І., Вік нашої землі	0-10
” Вулкани	0-30
Рудницький С. — Українські козаки в 1625—1630 р.	1-00
” Руські землі Польської Корони при кінці XV в.	0-80
Сеньобб Ш., Австрія в XIX ст.	0-50
” Міжнародні революційні партії	0-40
Ф. Сірко. Тарас Шевченко і його думки про громадське життя	0-60
Спис творів Ів. Франка за 25 літ його літературної діяльности	1-00
П. Стороженко. Історія західно-європейських літератур до кінця XVIII ст.	4-40
Стоцький С. — Буковинська Русь	2-40
Студинський К. Др. — Лірники, студія	0-40
” Пересторога, історично-літературна студія	2-00

	Корон
Тен Г., Філософія штуки	1-00
" Нариси із старинного світа	0-65
Терлецький О. Москвофіли й народовці	0-30
Томашівський С. Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.	2-00
" Податкові ухвали за Казимира Ягайловича в Польщі	3-00
" Київська Ковачина 1855 р.	0-10
" Маруся Богуславка в українській літературі	2-00
Уайт Д. А., Розвій географічних поглядів	0-30
" Розвій астрономічних поглядів	0-46
" Розвій поглядів на лихву	0-30
" Розмови з Л. Толстим	0-30
Українсько-руська бібліотека т. I, 6 00, II, 4-00, IV, 3-00, опрavnі о 1-20 дорожні.	
Уманець і Спілка — Словар російсько-український т. I—IV	12-00
Фер Л. Будда і Буддизм	0-80
Феррієр Е. Дарвінізм	1-30
Флямарион К. Про небо	2-00
Франко Ів. Нарис історії фільмофії	0-60
" Наші коляди	0-40
" Іван Вишенський	2-00
" Про панщину і її знесення 1848 р.	0-60
" Хмельницина 1648—9 р. в сучасних віршах	2-00
" Слово о Лазаревъ воскресеніи	0-50
" Апокріфічне євангеліє Псевдо-Матвія	0-30
" Шевченко героєм польської революційної легенди	0-40
Е. Фрас. Нарис геології	1-60
Целевич Ю. Др. — Історія Скиту Мапявського	2-40
Целевич О. Причинки до зносив П. Дорошенка з Польщею	0-40
" Участь козаків в Смоленській війні 1633—4 рр.	1-00
Щурат Черпечя республіка на Афоні	0-20
" "Черпечь" Т. Шевченка, студія	0-20

РАДА

щоденна політична, економічна і літературна газета виходить у Києві від 15 ст. ст. вересня 1906 р. Ціна на рік 4 карб., на пів року 2 карб., на 3 місяці 1 карб., на 1 місяць 50 коп. з пересилкою. За кордон на 9 карб., на пів року 4 карб. 50 коп. РАДА виходить щодня, окрім понеділків та після свят. Адреса редакції РАДИ Київ, Велика Підвальна ул. ч. 6, біля Золотих воріт.

РІДНИЙ КРАЙ

ТИЖНЕВА

ПОЛІТИЧНА, ЕКОНОМІЧНА, ЛІТЕРАТУРНА І НАУКОВА ЧАСОПИСЬ

з додатками в тижні, про всі новини, виходить у Полтаві.

Часопись служитиме для оборони інтересів усіх трудящих людей, для добра і волі України.

Передплата на цілий рік від 1 січня 3 рубл. з пересилкою, на пів року 1 рубл. 80 коп. з пересилкою, на 1 місяць 35 коп. з пересилкою, одно число висилається за 10 коп. (можна марками). За кордон на рік 5 рублів.

РЕДАКЦІЯ І КОНТОРА в Полтаві, ул. Котляревського книжний магазин Гр. Маркевича.

Видає ГР. МАРКЕВИЧ. Редактори: М. ДМИТРІЄВ. ГР. КОВАЛЕНКО.

Открыта подписка на 1906 годъ на политическую, экономическую и общественную газету

„СТРАНА”.

Условия подписки: съ доставкой и пересылкой въ Россіи на годъ 12 руб., за границу 24 руб. На 1 мѣсяць въ Россіи 1-10 руб., за границу 2 руб. Подписка считается не иначе, какъ съ 1-го числа по 1-е. Контора газеты „СТРАНЫ“ СПетербургъ, Невскій, 65.

Усі книжки і часописи, що виходять у Росії, Галичанам і Буковинцям найліпше замовляти у

КНИГАРНІ НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА,

ул. Театральна, ч. 1 у Львові.

НБ ПНУС

641923

Publicationen

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg

Czarnecki-Gasse 26.

Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, redigiert von Prof. Michael Hruševskij, bis jetzt erschienen Bde I—XXIII (Geschichte, Archäologie, Ethnographie, Sprache und Literaturgeschichte, besonders der Ukraine). Preis: Bde I—XX kosten 48 Kronen, jeder weitere Bd. (auch separat käuflich) 3 Kr., Bd. XXIII—XXIV (Doppelband) 5 Kr., Bd. XXXI—II u. XXXV—VI (Doppelbände) à 6 Kr.

Publicationen der Sectionen und Commissionen der Ševčenko-Gesellschaft:

A. Die historisch-philosophische Section publizierte bis jetzt:

1. Neue Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filozofičnoi sekcyi) B. I—IV u. VI—IX enth. eine Geschichte der Ukraine von Prof. M. Hruševskij (I. Theil bis Anfang des XI Jahrh., II — bis Mitte des XII Jahrh., III—IV bis zum J. 1340, VI—VII bis zum J. 1569, VIII—IX Verfassung und soziale Verhältnisse im XIV—XVII Jhrh. Preis I, II u. V B. à 4 Kr., III u. IV B. 5 Kr., VI u. VII B. 4 50, VIII u. IX B. 4 50. Bd. V. enthält Materialien zur Kulturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh. Preis 2 Kr.
2. Historische Bibliothek, bis jetzt erschienen B. I—XXIV.
3. Ukrainisch-ruthenisches Archiv (I. u. II Bände im Druck).
4. Juridische Zeitschrift, bis jetzt X Bde, à 2 Kr.
5. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt IX Bde à 3 Kr.
6. Juridische Bibliothek, bis jetzt III B. à 2 u. 3 Kr.

B. Die philologische Section publizierte bis jetzt 9 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoi sekcyi), enthaltend: Bd. I. und IV. eine Biographie des ukrainischen Dichters Taras Ševčenko, von A. Koniskij, Preis à 3 Kr. Bd. II u. III. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde und Literatur, von Michael Dragomanov (erster Theil). Preis à 4 Kr. Bd. V Die Mundart der Lemken, von I. Verchratskij, 6 Kr. B. VI. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde von M. Dykariv. Preis 4 Kr. Bd. VII. Abhandlungen aus der ukrainischen Volkskunde und Literatur von Michael Dragomanov (Zweiter Theil). Preis 5 Kr. Bd. VIII—IX, Die Korrespondenz d. J. Holowackij, Preis 7 Kr.

Ukrainische Bibliothek, Bd. I—III. Sämmtliche Werke von J. v. Fed'kovič, Bd. I. Gedichte, Preis 6 Kr., B. II. Erzählungen, Preis 4 Kr., Bd. III. Dramatische Werke 1A Theil, Preis 3 Kr., 2 Theil, Preis 3 Kr.

C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medicinische Section publizierte bis jetzt 9 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk). Die beiden ersten Bände kosten à 3 Kr., Bd. III—VIII erschienen jeder in zwei Abtheilungen, jede unter einer besonderen Redaction; die mathematisch-naturwissenschaftliche red. von Iv. Verchratskij und Vlad. Levickij, die medizinische red. von Dr. E. Ozarkevič. Preis jeder Abtheilung 2 Kr.

D. Die Archaeographische Commission publizierte bis jetzt folgende Werke:

1. Quellen zur Geschichte der Ukraine, Bd. I (Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66); Bd. II (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565); Bd. III (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Belz und Lemberg im J. 1564—5); Bd. IV u. V (Galizische Akten aus den J. 1648—1659). Bd. VII (Lustration vom J. 1570). Jeder Bd. kostet 4 Kronen, III Bd. 5 Kr.

2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I. Alttestamentliche Apokryphen; Bd. II. Neutestamentliche Apokryphen A. Evangelienkreis. Bd. III. B. Apokryphe Apostelgeschichten. Bd. IV. Eschatologische Apokryphen (im Druck). B. V. Denkmäler der religiösen Polemik aus dem XVI—XVII Jhd. Bd. I u. V. Preis 4 Kr., Bd. II u. III à 5 Kronen.

3. Kotljarevskyj, Die travestierte Aeneis, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798, Preis 60 Heller.

E. Die Ethnographische Commission publiziert:

1. Das Ethnographische Sammelwerk (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetzt erschienen 17 Bände. Preis Bd. I—IV u. VII—X u. XII—XIII à 3 Kronen, Bd. V—VI u. XVII à 4 Kr. Bd. XI 6 Kr. Bd. XVI 6 Kr.

2. Materialien zur ukrainischen Ethnologie, Bd. I, Preis 8 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archäologische Funde, über die Lebens- und Arbeitsweise der ukr. Fischer in der Dobruđa, der galizischen Kürschner usw., sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik, mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. Die Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie, Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen usw., mit über 300 Illustrationen, Bd. III, 4 Kr. (Neue archäologische Funde, Volkskalender, Aus der galiz. Volksindustrie, Hochzeitslieder und Gebrauche a. d. Gouv. Černyhiv, Die Corporationen der Dorfjugend in der Ukraine, Bd. IV, 4 Kr. Die Huzulen (zweiter Theil), Bd. V, 6 Kr. Die Huzulen (dritter Theil). Bd. VI. Die Huzulen (vierter Theil) 6 Kr. B. VIII Das Kind in der ukr. Volkskunde, 4 Kr.

Chronik der Gesellschaft, enthält die Berichte über die Thatigkeit der Gesellschaft, Sectionen und Commissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—26 ukrainisch und deutsch.

Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft in Lemberg, Theaterstr. 1, vorrätig.

НБ ПНУС

641923